

SBORNÍK

ZÁPADOČESKÉHO MUZEA V PLZNI

HISTORIE
XXI

Západočeské muzeum v Plzni, p. o.
2021

Redakční rada:

Odpovědný redaktor:

Mgr. Luděk Krčmář, Západočeské muzeum v Plzni

Výkonný redaktor:

Mgr. Jiří Fák, Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici

Členové:

JUDr. Vilém Knoll, Ph.D., Fakulta právnická Západočeské univerzity v Plzni

Mgr. Jan Lehner, Západočeské muzeum v Plzni - Muzeum Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech

Mgr. Jindřich Mleziva, Západočeské muzeum v Plzni

Adresa:

Redakce Sborníku Západočeského muzea v Plzni - Historie

Luděk Krčmář

Západočeské muzeum v Plzni

Kopeckého sady 2, 301 00 Plzeň

e-mail: lkrcmar@zcm.cz

Příspěvky procházejí recenzím řízením

Obsah:

K možnostem historické topografie hrdelního soudnictví na příkladu vybraných západočeských lokalit	5
<i>Jakub Krček</i>	
Pošumavské stříbro	24
<i>Petr Mikota – Petr Rožmberský</i>	
Rokycany na mapě sirkařské historie	46
<i>Milan Tomášek</i>	
Kaple v Černicích	50
<i>Luděk Krčmář</i>	
Stvolny, 29. září 1919	56
<i>Karel Reháček</i>	
Puška malíře Maršálka	63
<i>Jan Balcar</i>	
Počátky fotbalu na Kralovicku	70
<i>Jiří Fák</i>	
Životní veletoce vesnického kluka	81
<i>Jan Jirák</i>	

K možnostem historické topografie hrdelního soudnictví na příkladu vybraných západočeských lokalit

Jakub Krčec

Úvod

Organizační struktura městského a vrchnostenského trestního soudnictví, jak se uplatňovala po celé období raného novověku, byla zformována předchozím vývojem zejména od 14. století, kdy se právo trestat na hrdle, náležející zprvu výhradně panovníkovi, postupně přenášelo na pozemkové vrchnosti. Již v období středověku právem výkonu hrdelního soudnictví disponovala jak královská města, tak i někteří šlechtici a církevní majitelé statků, respektive reprezentace poddanských měst a městeček. Do 16. století se v Čechách vytvořila poměrně hustá síť několika stovek hrdelních soudů, která se ještě dále rozrostla během druhé poloviny století následujícího, kdy se zároveň postupně prosazoval dohled krajských hejtmanů nad veškerou trestní agendou v rámci svěreného regionu. V důsledku přijetí hrdelního řádu Josefa I. z roku 1707, jehož zásadám nebyly všechny městské a vrchnostenské soudy schopny dostát, se během první poloviny 18. století začalo uvažovat o jejich nutné reorganizaci. Výsledkem diskusí byla reforma hrdelního soudnictví v Čechách vyhlášená po dvou neúspěšných pokusech v létě 1765, která směřovala k omezení pravomoci pozemkových vrchností a královských měst a oslabení jejich autority ve vztahu k poddaným a zapadala tak do kontextu centralizace a byrokratizace státní správy, charakteristické pro celé tereziánské a josefínské období. Nejmatatelnější změnu v rámci této reformy, jež nabyla účinnosti k 1. lednu 1766, představovala radikální redukce počtu hrdelních soudů, kdy z 356 (někdy se udává počet 383) původně registrovaných soudů, často špatně fungujících a nesnadno kontrolovatelných, zůstaly zachovány pouhé tři desítky. Jednalo se o soudy čtyř pražských měst, zvláštní soud pražské univerzity a městské soudy 16 krajských měst, Chebu a dalších šesti královských a dvou municipálních měst. Další vlna odebrání této pravomoci proběhla v době josefínských reforem, takže koncem 18. století existovalo v Čechách jen 19 hrdelních soudů.¹ Například na území Plzeňského kraje fungovaly od roku 1766 hrdelní soudy jen v Plzni a ve Stříbře, přičemž kompetence stříbrského soudu byly v josefínské době přeneseny rovněž do Plzně.²

Součástí kulturní krajiny v zázemí královských a poddanských měst a městeček, jež v 16. až 18. století disponovala právem udílet hrdelní tresty, byla místa výkonu těchto trestů, tedy popraviště. Jelikož nejčastější formou hrdelního trestu v raném novověku představovalo oběšení, jednalo se v nejvyšší míře o šibenice, ať již trvalějšího charakteru, tedy zcela či částečně zděné, nebo příležitostně budované s užitím výhradně dřevěných konstrukcí. Popraviště se zřizovala v dobře viditelných exponovaných polohách v blízkosti sídel, avšak s dostatečným odstupem od obytné zóny, jako při hlavních přístupových, dálkových či z jiných důvodů více frekventovaných komunikacích a jejich rozcestích³ a především na – v rámci možností dané lokality – dominantních návrších, čímž byla sledována mimo jiné i funkce prevence kriminality.⁴ Do dnešních dnů se dochoval jen zlomek těchto staveb, zpravidla ve více či méně pokročilé fázi archeologizace. Zánik objektů ve volné krajině, které zrušením hrdelních soudů pozbyly svou původní funkci, mohl mít samovolný dlouhodobý průběh, ale stejně tak se mohlo jednat o cílenou jednorázovou akci, často manifestačního charakteru. K takovým docházelo zejména v souvislosti s vydáním patentu z roku 1788, jímž se výslovně nařizovalo odstraňování šibenic, pranyřů a dalších zařízení symbolizujících předreformní povahu trestního soudnictví.⁵ O vysoké hustotě sítě někdejších hrdelních soudů tak v současné krajině spíše než hmotné prameny nemovitě povahy vypovídají pomístní názvy.⁶

Výzkumu zaniklých popravišť se v poslední době věnují se zvýšeným zájmem nejen archeologie a oborová (právní) či regionální historiografie, ale též kulturní antropologie, historická geografie a topografie, toponomastika a další příbuzné disciplíny. Výstupy takových výzkumů zpravidla reprezentují materiálové studie, zabývající se detailním poznáním konkrétních lokalit, anebo práce soupisového charakteru, pokrývající určité územní celky, dané historickým nebo současným územněsprávním členěním. V obou

1 Základní práci k tématu dodnes zůstává ROUČKA, Bohuslav, *Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století*. Právněhistorické studie 1957, roč. 3, s. 115–135, mapové přílohy 1–3. Z novější literatury viz např. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2007, zejm. s. 66–67, 162–163, 221, 225, 236; FRANCEK, Jindřich, *Zločinnost a bezpráví. Velké dějiny země Koruny české*. Praha – Litomyšl 2011, s. 15, 21–23.

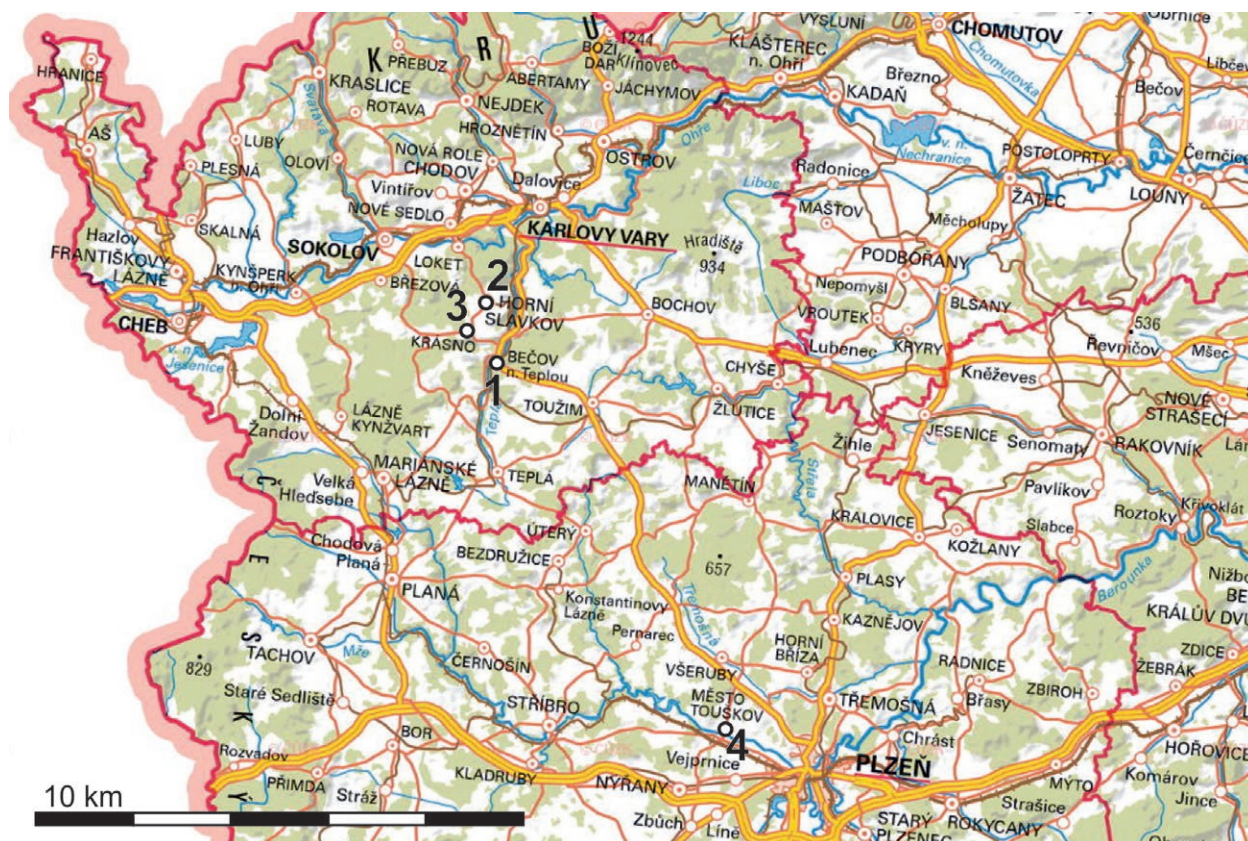
2 MAUR, Eduard, *Politický vývoj 1648–1788*. Dějiny města Plzně. 1. díl. Do roku 1788. Plzeň 2014, s. 564.

3 CENDELÍN, Dušan, *Klasifikace historických cest podle poloh zaniklých popravišť v krajině*. Historická geografie 2019, roč. 45, č. 2, s. 207–222.

4 SOKOL, Petr, *Šibenice jako součást kulturní krajiny raného novověku*. Archaeologia historica (dále jen AH) 2017, roč. 42, č. 2, s. 691–711.

5 RULÍK, Jan, *Kalendář bistorycký, obsahující krátké a summouny poznamenání všech proměn, příbětů, válek, nejvyšších nařízení, a. t. d. [...]*. Díl 1. 1780–1797. Praha 1797, s. 89–90.

6 OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, Libuše a kol., *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*. Praha 1995, s. 279, 369–370; TÁŽ, *Lidská spravedlnost zachycená pomístními jmény v Čechách*. Onomastické práce 2000, roč. 4, s. 355–388.

Obr. 1 – Kartografické znázornění zpracovaných lokalit: Bečov nad Teplou (1), Horní Slavkov (2), Krásno (3), Město Touškov (4). Současné mapové podklady, není-li uvedeno jinak, <https://geoportal.gov.cz/web/guest/map>; úpravy J. Krček.

těchto směrech bádání představují západní Čechy – spolu s jihočeským regionem – oblast zpracovanou v rámci České republiky v mimořádném rozsahu a kvalitě, a to díky relativně vysokému počtu dochovaných relikvů zděných popravišť,⁷ a především jejich systematickému kartografickému a terénnímu průzkumu.⁸ Následující příspěvek si klade za cíl prezentovat několik doplňujících poznatků k dílčímu soupisu poloh se zaniklými středověkými a raně novověkými popravišti na území dnešního Plzeňského

a Karlovarského kraje.⁹ Ve dvou případech se jedná o nová zjištění k již známým a opakovaně publikovaným lokalitám, učiněná studiem dosud opomíjených písemných a kartografických pramenů, ve dvou případech pak studie přináší základní sdělení o existenci dosavadním bádáním zcela nepovšimnutých lokalit (obr. 1). Nejedná se o pouhé představení regionálního materiálu, využitelného při dalším, širěji koncipovaném zpracování dané problematiky, ale též o upozornění na typologicky poměrně pestrou pramenovou základnu pro výzkum historické topografie hrdelního soudnictví jako fenoménu podílejícího se na formování historické kulturní krajiny.

Bečov nad Teplou (okr. Karlovy Vary)

Pozůstatky bývalého bečovského popraviště, situované na Šibeníčním vrchu (631,8 m n. m.) ve vzdálenosti 800 m jihovýchodním směrem od náměstí (obr. 2), jsou od roku 2004 zapsány v Ústředním seznamu kulturních památek ČR.¹⁰ Torzo kamenného zdiva kruhové šibenice je zároveň součástí krajinné památkové zóny Bečovsko.¹¹ Do povědomí zainteresované veřejnosti byly zbytky bečovského popraviště uvedeny v polovině osmdesátých let 20. století, kdy o nich stručně informoval Stanislav Burachovič.¹² V domácích poměrech průkopnický výzkum

7 FRANCEK, J., *Zločinnost a bezprávi...*, s. 87.

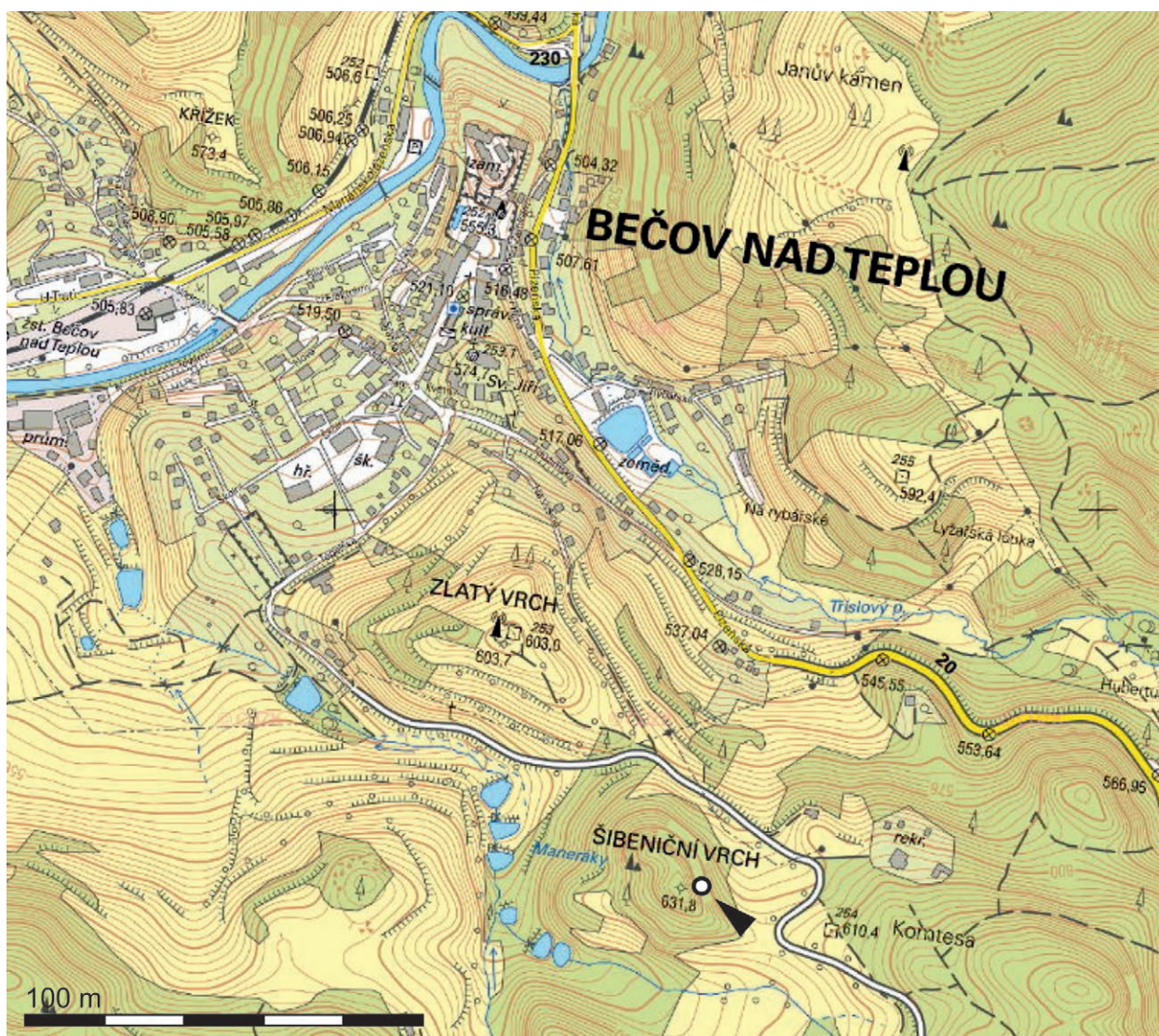
8 Výzkumem zaniklých popravišť v západočeském regionu se soustavně zabývá Petr Sokol, viz např. SOKOL, Petr, *Šibenice u Přimdy, okres Tachov. Z výsledků systematického povrchového průzkumu šibeníčních vrchů západních Čech*. Archeologie západních Čech (dále jen AZČ) 2011, roč. 2, s. 182–188; TÝŽ – HAJŠMAN, Jan, *Po stopách plzeňské spravedlnosti. Historie a topografie hrdelního soudnictví*. Domažlice 2010, s. 125–140. Pro jihočeské prostředí srov. zejm. FRÖHLICH, Jiří, *Poloha a podoba popravišť Prácheňského kraje*. Archeologie ve středních Čechách 2006, roč. 10, č. 2, s. 945–957; TÝŽ, *Přehled popravišť Prácheňského kraje*. Sborník Společnosti pro výzkum kamenných křížů (dále jen SSVKK) 2008, s. 110–119; MICHÁLEK, Jan, *Topograficko-archeologický průzkum a výzkum šibenice v okrese Strakonice v letech 1995–2005. (Předběžná zpráva)*. Archeologické výzkumy v jižních Čechách (dále jen AVJČ) 2006, roč. 19, s. 303–323; KOVÁŘ, Daniel, *Historická popraviště v Bechyňském kraji*. SSVKK 2008, s. 120–127; TÝŽ, *Historická popraviště Bechyňského kraje. Přehled a zhodnocení průzkumu z let 2006–2009*. AVJČ 2009, roč. 22, s. 177–258. Zvláště poslední citovaná práce je mimořádně hodnotná jednak objemem zpracovaného materiálu, jednak zevrubným shrnutím získaných poznatků, z nichž lze vyvozovat některé obecnější a metodické závěry.

9 Srov. SOKOL, P. – HAJŠMAN, J., *Po stopách plzeňské spravedlnosti...*, s. 125–140.

10 Národní památkový ústav (dále jen NPÚ) – Ústřední seznam kulturních památek (dále jen ÚSKP), rejst. č. 101146. Dostupné online: <https://pamatkovykatalog.cz/popraviste-relikt-kruhove-sibenice-15285019> (cit. 6. 4. 2020).

11 CHALOUPKA, Jakub – ZEMAN, Lubomír, *Bečovsko*. Krajinné památkové zóny České republiky. Praha 2015, s. 34–49.

12 BURACHOVIČ, Stanislav, *Bečovské popraviště*. Arnika 1986, č. 16, s. 206–207.

Obr. 2 – Bečov nad Teplou, vyznačení polohy bývalého popraviště na Šibeníčním vrchu na základní mapě ČR.

reliktů šibenice provedl na začátku tohoto století Petr Sokol.¹³ Výsledky výzkumu významně rozšířily soubor dosud omezených archeologických poznatků k problematice hrdelního soudnictví a v podstatě položily základy pro hlubší odborný zájem o dané téma, a to zdaleka nejen v západočeském prostředí. V kontrastu k úrovni archeologického poznání bečovského popraviště však stojí zpracování jeho historie, limitované v první řadě nedostatkem archivních pramenů. Následkem několika katastrof, především požáru radnice v roce 1760, se z písemností městské provenience staršího období dochovalo jen nepatrné torzo. Trestní pravomocí včetně práva vynášet hrdelní rozsudky vybavili reprezentaci městečka Bečova již Boršové z Rýzmburka v privilegii z roku

1399.¹⁴ Toto právo bylo společně s ostatními městskými privilegii na žádost následujících majitelů panství opakovaně potvrzováno v panovnických konfirmacích, například roku 1672, kdy bečovský městský soud zůstal současně vrchnostenským soudem pro celé panství v případech, v nichž byl viníkem nebo poškozeným měšťan.¹⁵ Hrdelní soud sídlil v Bečově až do tereziánské soudní reformy v roce 1765.¹⁶ Z doby jeho existence je díky posuzování kriminálních případů apelačním soudem v Praze známo šest rozsudků trestu smrti z rozmezí let 1687–1758.¹⁷ Ještě v roce 1709 přitom bečovská šibenice sestávala ze tří dřevěných sloupů a zřejmě až později došlo k jejímu nahrazení v základech dochovanou stavbou z kamene.¹⁸

13 SOKOL, Petr, *Šibenice v Bečově nad Teplou a archeologie popraviště*. Archeologické rozhledy 2003, roč. 55, č. 4, s. 736–766; TÝŽ, *Šibenice v Bečově nad Teplou, hrdelní soudnictví a archeologie*. Západočeský historický sborník 2003, roč. 8, s. 101–127; TÝŽ, *Popraviště v Bečově nad Teplou. Využití a prezentace archeologické památky*. Větejná archeologie. II. Praha 2008, s. 93–100. Viz také TÝŽ – HAJŠMAN, J., *Po stopách plzeňské spravedlnosti...*, s. 126; WOJTUCKI, Daniel, *Popraviště v Čechách a na Moravě od 16. do 19. století*. SSVKK 2005, s. 36–37; LEFNAER, Stefan, *Erhaltene Galgen in Österreich, Slowenien und Tschechien. Einige Nachträge*. Richtstättenarchäologie. 3. Dormagen 2012, s. 378.

14 HAAS, Antonín (ed.), *Codex iuris municipalis regni Bohemiae*. Tom. IV/1. *Privilegia nekrálouckých měst českých z let 1232–1452*. Praha 1954, č. 168, s. 244–247. Srov. PELANT, Jan, *Města a městečka Západočeského kraje. Stručné dějiny, současnost a výběrová bibliografie 129 míst*. Plzeň 1988, s. 56.

15 MAŘÍK, Antonín, *Správa města Bečova do roku 1938*. Sborník 600 let Bečova. Bečov nad Teplou 1999, s. 15.

16 ROUČKA, B., *Poznámky k mapě hrdelních soudů...*, mapová příloha 1; KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 1. díl. A – G. Praha 1996, s. 58.

17 WOJTUCKI, Daniel, *Rozsudky v případech kriminálních činů vydané pražským apelačním soudem pro soudy v Bečově nad Teplou a v Přimdě*. SSVKK 2016, s. 72–78.

18 TÝŽ, *Neuzeitliche Hinrichtungstätten in Böhmen und Mähren. Funktion, Typologie und Topographie*. Richtstättenarchäologie. 3. Dormagen 2012, s. 425.

Poznání historicko-topografických souvislostí existence popraviště v Bečově nad Teplou lze rozšířit o několik zjištění, učiněných rešerší písemných pramenů k historickému vývoji krajiny v okolí města. Hned na začátku přitom narazíme na problém s pomístními jmény, jimiž se v minulosti nazývalo sledované území jihovýchodně od Bečova, které pohledově ovládá právě dominanta Šibeničního vrchu. Zatímco označení lokality užívané na současných mapách reflektuje původní funkci místa, starší mapová díla z 18. a z první poloviny 19. století pomístní název Šibeniční vrch, respektive jeho německý ekvivalent Galgenberg neznají. Na mapách prvního ani druhého vojenského mapování nemá vrch žádné pojmenování,¹⁹ mapa bečovských montánních lesů z roku 1833 přisuzuje celé širší lokalitě pomístní jméno *Goldberg* (Zlatý vrch)²⁰ a stejně tak mapy stabilního katastru z roku 1841.²¹ Situace, kdy původní pojmenování místa spojeného s výkonem hrdelního soudnictví zaniklo brzy po zrušení popraviště, a to v důsledku záměrné změny nebo ztráty paměti, není nijak výjimečná. Petr Sokol uvažuje v případě Bečova o možnosti, že pomístní název Goldberg vznikl zkromolením původního Galgenberg, tedy Šibeniční vrch, a to pravděpodobně přes Goldenberg.²²

Ve světle písemných pramenů je však třeba nahlédnout tuto problematiku novou optikou. Již pozemková kniha z let 1734–1755, tedy z doby, kdy bečovské popraviště prokazatelně fungovalo (pravděpodobně poslední trest smrti oběšením zde byl vykonán v roce 1758²³), totiž uvádí mezi četnými pomístními jmény v okolí Bečova *in Goldberg*²⁴ a s toutéž lokalizací pozemků se setkáváme také v nejstarších záznamech evidenční knihy držby nemovitého majetku bečovských měšťanů z let 1754–1841.²⁵ Je tedy třeba vyloučit Sokolovu hypotézu, že název Goldberg se začíná užívat až po zrušení šibenice. Název Goldberg se pak od třicátých let 19. století běžně vyskytuje v mapách, kde jej zaznamenáváme ještě v roce 1932, ale také v písemných pramenech, kde je doložen rovněž ve třicátých letech 20. století (tehdy se jím ale označovala část obce, nikoliv samotný vrch).²⁶ Na druhou stranu název

Galgenberg, který Sokol považuje za původní a později zkromolený, je písemně doložen až ve čtyřicátých letech 19. století,²⁷ poté se objevuje v kronikářském záznamu z roku 1874²⁸ a na mapě třetího vojenského mapování z let 1877–1880.²⁹ Ve všech uvedených případech název Galgenberg označuje přímo samotný vrch. Současný název Šibeniční vrch, uplatňující se až po roce 1945 v důsledku výměny obyvatelstva, rovněž dokazuje, že zde v té době muselo dojít k převzetí německého pojmenování Galgenberg. Oba názvy – Goldberg i Galgenberg – tedy existovaly paralelně, a to minimálně v 19. a v první polovině 20. století. Je také zřejmé, že označovaly dva rozdílně vymezené prostorové celky: Galgenberg se užíval pro pojmenování samotného kopce, kde stávala šibenice, a to prokazatelně i poté, co tato šibenice zanikla, zatímco Goldberg označoval širší území jihovýchodně od města, jehož přirozenou dominantou byl právě Šibeniční vrch. Ostatně táhlé návrší rozprostírající se mezi Šibeničním vrchem a městským intravilánem se i dnes nazývá Zlatý vrch (603,7 m n. m.). Původ názvu je nejasný a jeho vysvětlení přesahuje cíle předloženého příspěvku. Obecně je známo, že toponyma tohoto typu bývají spojována s těžbou či jinými způsoby získávání nerostných surovin, případně s charakteristickým zabarvením povrchu terénu. Dle výkladu některých sběratelů pomístních jmen mohlo být adjektivum *zlatý* užíváno také pro pojmenování kvalitních pozemků, anebo naopak jako ironické označení pozemků neúrodných.³⁰ Při bádání o původu pojmenování bečovského Goldbergu je nutné zohlednit, že se zde nejedná o ojedinělý doklad toponyma daného typu. Pozemkové knihy ze 17. a 18. století mezi pomístními názvy v okolí Bečova uvádějí také *Goldbach* a *Goldwasser*.³¹ Goldbach je možné ztotožnit se Zlatým potokem, levostranným přítokem Teplé, lokalizace názvu Goldwasser není dnes zřejmá, ale jisté je, že se nejedná o synonyma, neboť se v pozemkových knihách vyskytují v časově identické vrstvě zápisů. Souvislost toponyma Zlatý vrch s dobýváním rudných hornin navíc prokazují dosud přítomné pozůstatky dávné hornické činnosti v podobě štol a sejpů.³²

Z rozboru písemných pramenů dále vyplývá, že bezprostřední okolí bečovské šibenice bylo v minulosti hospodářsky intenzivně využíváno. Podle záznamní knihy městského písaře Johanna Franze Stübnera, založené v roce 1689 a obsahující výpisy ze starších, dnes nedochovaných městských knih, je k roku 1645 doloženo dřevěné vodovodní potrubí, udržované na náklady obce, které přivádělo do farní zahrady vodu z pramenů v polích na Zlatém vrchu u popraviště (*aus denen Brunquellen ins [...] acker im Goldberg bey dem Gericht*).³³ Písemným dokladem obdobného významu je zápis v evidenční knize majetkové držby z roku 1754, který klade jedno z polí bečovského zedníka a majitele domu před Horní bránou Adama Hergetha „beym Gericht in Goldberg“, tedy k popravišti

- 19 I. vojenské mapování – Čechy, 1764–1768 (rektifikace 1780–1783), sekce č. 101; II. vojenské mapování – Čechy, 1836–1852, sekce č. W-8-VII. Dostupné online: <http://oldmaps.geolab.cz/> (cit. 23. 4. 2020).
- 20 Státní oblastní archiv v Plzni – pracoviště Klášter (dále jen SOA Plzeň), Velkostatek (dále jen Vs) Bečov, inv. č. 2792, M 194, Přehledná mapa bečovských montánních lesů, August Haaß, 1833.
- 21 Ústřední archiv zeměměřictví a katastru (dále jen ÚAZK), inv. č. 89, Císařský otisk stabilního katastru, Bečov nad Teplou (*Petschau*), 1841; Národní archiv (dále jen NA), Stabilní katastr (dále jen SK), inv. č. 5954, sign. Lok 321, Indikační skica stabilního katastru, Bečov nad Teplou (*Petschau*), 1841–1861. Dostupné online: <http://archivnimapy.cuzk.cz/> (cit. 23. 4. 2020).
- 22 SOKOL, P., *Šibenice v Bečově nad Teplou a archeologie popraviště...*, s. 750; TÝŽ, *Šibenice v Bečově nad Teplou, hrdelní soudnictví a archeologie...*, s. 108. Pro podporu své hypotézy doplňuje Sokol informaci, že návrší, na němž byla umístěna šibenice v Chebu, se dnes nazývá rovněž Zlatý vrch. Srov. TÝŽ – HAJŠMAN, J., *Po stopách plzeňské spravedlnosti...*, s. 129. Pozdější přejmenování bečovského Šibeničního vrchu na Zlatý vrch (Goldberg) předpokládá i WOJTUCKI, D., *Popraviště v Čechách a na Moravě...*, s. 36. Alternativní pojmenování Galgen/Goldberg je v době po zániku popraviště doloženo také v Kašperských Horách. FRÖHLICH, J., *Poloha a podoba popravišť Prácheňského kraje...*, s. 951.
- 23 WOJTUCKI, D., *Rozsudky v případech kriminálních činů...*, s. 74–75.
- 24 Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Karlovy Vary, Archiv města (dále jen AM) Bečov nad Teplou, inv. č. 84, K 84, Pozemková kniha pro výměr městské pivní taxy podle hodnoty nemovitého majetku, 1734–1755, *passim*.
- 25 SOKA Karlovy Vary, AM Bečov nad Teplou, inv. č. 85, K 85, Evidenční kniha majetkové držby bečovských měšťanů, 1754–1841, *passim*. Srov. též SOKA Karlovy Vary, AM Bečov nad Teplou, inv. č. 229, K 229, Kronika města, 1873–1937, s. 242, kde je Goldberg uveden mezi názvy trati užívanými v době kolem roku 1750.
- 26 SOKA Karlovy Vary, AM Bečov nad Teplou, inv. č. 229, K 229, s. 164, 307.

- 27 SOMMER, Johann G., *Das Königreich Böhmen statistisch-topographisch dargestellt*. XV. Band. *Elbogner Kreis*. Prag 1847, s. 221.
- 28 SOKA Karlovy Vary, AM Bečov nad Teplou, inv. č. 229, K 229, s. 5.
- 29 III. vojenské mapování – 1 : 25 000, 1877–1880, sekce č. 3950-3. Dostupné online: <http://oldmaps.geolab.cz/> (cit. 23. 4. 2020).
- 30 OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. a kol., *Pomístní jména v Čechách...*, s. 273–274, 411–412.
- 31 SOA Plzeň, Vs Bečov, inv. č. 383, K 384, Pozemková kniha Bečov nad Teplou, 1618–1739, fol. 381v–382r; SOKA Karlovy Vary, AM Bečov nad Teplou, inv. č. 84, K 84, *passim*; tamtéž, inv. č. 85, K 85, *passim*.
- 32 ZEMAN, Lubomír, *Městečka na dlani. Karlovarský kraj*. Praha 2017, s. 46.
- 33 SOKA Karlovy Vary, AM Bečov nad Teplou, inv. č. 16, K 16, Záznamní kniha, (1634) 1689–1867, fol. 110r. S historickým zásobováním města vodou patrně souvisí i kaskáda rybníků vybudovaná na vodoteči obtékající Šibeniční vrch po jihozápadním úpatí.

na Zlatém vrchu.³⁴ Výraz *Gericht*³⁵ se pak objevuje při lokalizaci pozemků v řadě dalších záznamů (*bej dem Gericht, bejm Gericht, hintern Gericht*), již nikdy však v takto přímé souvislosti se Zlatým vrchem. Co se týče zemědělských kultur, převládala v okolí šibenice pole nad loukami, byť ne s tak markantní převahou jako v ostatních částech území nazývaného pozemkovými knihami Goldberg.³⁶ Při terénním průzkumu širšího zázemí popravistiště věnoval Petr Sokol pozornost mimo jiné i dosud zachovalým starším úpravám v podobě teras, zpevněných kamennými zídками, které vymezovaly pole a pastviny. Jejich vznik klade do souvislosti se zánikem šibenice a následným hospodářským využíváním spodních partií svahů, avšak připouští i možnost zemědělského využívání těchto ploch už v době fungování šibenice. Jako důvod uvádí nedostatek vhodné zemědělsky využitelné půdy v členitém okolí Bečova.³⁷ S přihlédnutím k informacím z písemných pramenů je nutné přiklonit se k variantě, že pozemky na svazích Šibeničního vrchu byly zemědělsky využívány, a tedy odpovídajícím způsobem upraveny již v době existence popravistiště.

Šibeniční vrch je dnes evidován jako lesní pozemek, pokrytý vzrostlým jehličnatým porostem. V minulosti byl však bezlesý, což dokládá kromě zemědělského využití pozemků i samotný fakt, že na vrcholku kopce se nacházelo popravistiště, u něhož byla dobrá viditelnost jedním ze základních předpokladů. Kdy přesně k odlesnění vyšších poloh v okolí Bečova došlo, není známo, pravděpodobně se tak stalo nejpozději během 16. století v důsledku exploatace zdejších lesů pro potřeby těžby a zpracování cínu a dalších kovů v regionu Slavkovského lesa.³⁸ Na kritický stupeň odlesnění krajiny severozápadních Čech v této době nás upozorňují nejstarší lesní řády, mezi nimi i lesní řád pro panství Bečov.³⁹ Jako bezlesý se jeví Šibeniční vrch na mapách montánních lesů bečovského panství z první poloviny 18. století, kde není tato lokalita vůbec zachycena.⁴⁰ Rovněž mladší přehledná mapa montánních lesů neklade do prostoru Goldbergu žádné zalesnění⁴¹ a mapy stabilního katastru z roku 1841 uvádějí jako porost Šibeničního vrchu křoviny užívané k pastvě. Zbytky lesního porostu v okolí popravistiště dokládají zmínky v pozemkové knize ještě pro první polovinu 18. století, kdy se zde mezi dominujícími polnostmi a loukami nacházel také pozemek označovaný jako lesní louka (*Waldtwiesen hinter Gericht*) a několik pasek či mýtin (*Gehackb bejm Gericht, Ghäckb bejm Gericht*).⁴² Znovuzalesnění Šibenič-

ního vrchu lze na základě písemných pramenů vcelku spolehlivě klást do roku 1874. Zpravuje nás o tom záznam v bečovské pamětní knize z let 1873–1937, kde je uvedeno, že toho roku byl obecní pozemek na tzv. Šibeničním vrchu (*sogenannte Galgenberg*) osázen přibližně 15 000 sazenicemi stromů celkovým nákladem 156 zl.⁴³ Od té doby je Šibeniční vrch trvale zalesněn, jak je patrné z fotografických pohledů na město, dochovaných od počátku 20. století, i z kolmých leteckých snímků, pořizovaných od konce třicátých let.⁴⁴ Zatímco ale na nejstarším snímku z roku 1938 ještě pozorujeme v okolí Šibeničního vrchu zřetelnou mozaiku obhospodařovaných luk, pastvin a polností, na snímku z roku 1961 tato mozaika splývá v téměř jednotlou masu travního porostu s místy se vyskytujícími křovinami, jejichž podíl se směrem do současnosti zvyšuje.

Horní Slavkov (okr. Sokolov)

Za regionálně i stavebně nejbližší analogii bečovské šibenice bývá považováno popravistiště v Horním Slavkově. Na rozdíl od Bečova jsme s historií slavkovské šibenice, postavené v roce 1544 na místě starší dřevěné konstrukce, relativně podrobně obeznámeni z písemných pramenů a údaje o ní jsou dostupné v četné literatuře.⁴⁵ Kruhová zděná šibenice s trojicí masivních pilířů, situovaná 1 km severoseverovýchodně od náměstí na mírném jihovýchodním svahu návrší U Boširanské cesty (642,8 m n. m.) v poloze s pomístním názvem Popravistiště (obr. 3), je památkově chráněna už od roku 1958.⁴⁶ Nedlouho předtím, v roce 1936, prošel objekt bývalé šibenice opravou, jež dala památce její současnou podobu. Většina literatury sice tuto skutečnost reflektuje, nezabývá se však příliš rozsahem rekonstrukčních prací, ani dopadem, který měly na původní podobu objektu a jeho působení v krajinném panoramatu. V důsledku nedostatečného postihnutí stavebních zásahů provedených v roce 1936 je dodnes slavkovské popravistiště nekriticky hodnoceno jako „rarita [zachovaná] v původní podobě“, „jedna z nejzachovalejších a nejvýznamnějších památek svého druhu jak ve Slavkově, tak i v českých zemích“, „případně „nejzachovalejší popravistiště v regionu a v zemích českých vůbec“.⁴⁷ K dispozici jsou přitom písemnosti dokládající, že oprava v roce 1936 poznamenala podobu objektu v daleko větší míře, než jsou mnozí badatelé ochotni připustit. Asi nejdále šel proti všeobecnému mínění Rudolf Tomíček, který soudí, že v té době byly „trosky [šibenice] upraveny do dnešní romantické

34 SOKa Karlovy Vary, AM Bečov nad Teplou, inv. č. 85, K 85, fol. 43v.

35 K termínu *Gericht* a jeho ekvivalentům v kontextu názvosloví popravnicích zařízení v historických pramenech srov. KOVÁŘ, D., *Historická popravistiště Bechyňského kraje...*, s. 187.

36 SOKa Karlovy Vary, AM Bečov nad Teplou, inv. č. 84, K 84, passim; tamtéž, inv. č. 85, K 85, passim.

37 SOKOL, P., *Šibenice v Bečově nad Teplou a archeologie popravistišť...*, s. 746; TÝŽ, *Šibenice v Bečově nad Teplou, hrdelní soudnictví a archeologie...*, s. 107. Na skutečnost, že kamenitá a písčité půda na kopcích obklopujících město je těžce obdělávatelná a málo úrodná a nejlépe se zde daří bramborám, poukazuje SOMMER, J. G., *Das Königreich Böhmen...* XV. Band, s. 225.

38 Srov. SEMOTANOVÁ, Eva, *Rané novověká krajina českých zemí. Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*. Praha 2010, s. 44. Vzhledem k malým vzdálenostem dominantních návrší od městečka (představovaly vlastně jeho nejbližší horizont) i předpokládaným bezpečnostním požadavkům z hlediska obrany městečka a hradu a současně potřebě zemědělské půdy i stavebního a palivového dřeva lze usuzovat k odlesnění již v průběhu středověku.

39 BYSTRICKÝ, Vladimír, *Doba předbělohorská v západních Čechách. Dějiny západních Čech. 1. díl. Od pravěku do poloviny 18. století*. Plzeň 2004, s. 193.

40 Jedná se o sérii tří rukopisných map, na nichž jsou vyznačeny kromě sídel pouze lesní úseky. SOA Plzeň, Vs Bečov, inv. č. 2793–2795, M 195–197, Mapy bečovských montánních lesů, Kummer, 1. polovina 18. století.

41 SOA Plzeň, Vs Bečov, inv. č. 2792, M 194.

42 SOKa Karlovy Vary, AM Bečov nad Teplou, inv. č. 84, K 84, fol. 101r, 154r, 191r.

43 SOKa Karlovy Vary, AM Bečov nad Teplou, inv. č. 229, K 229, s. 5.

44 Národní archiv leteckých měřických snímků. Dostupné online: https://lms.cuzk.cz/lms/lms_prehl_05.html (cit. 7. 5. 2020).

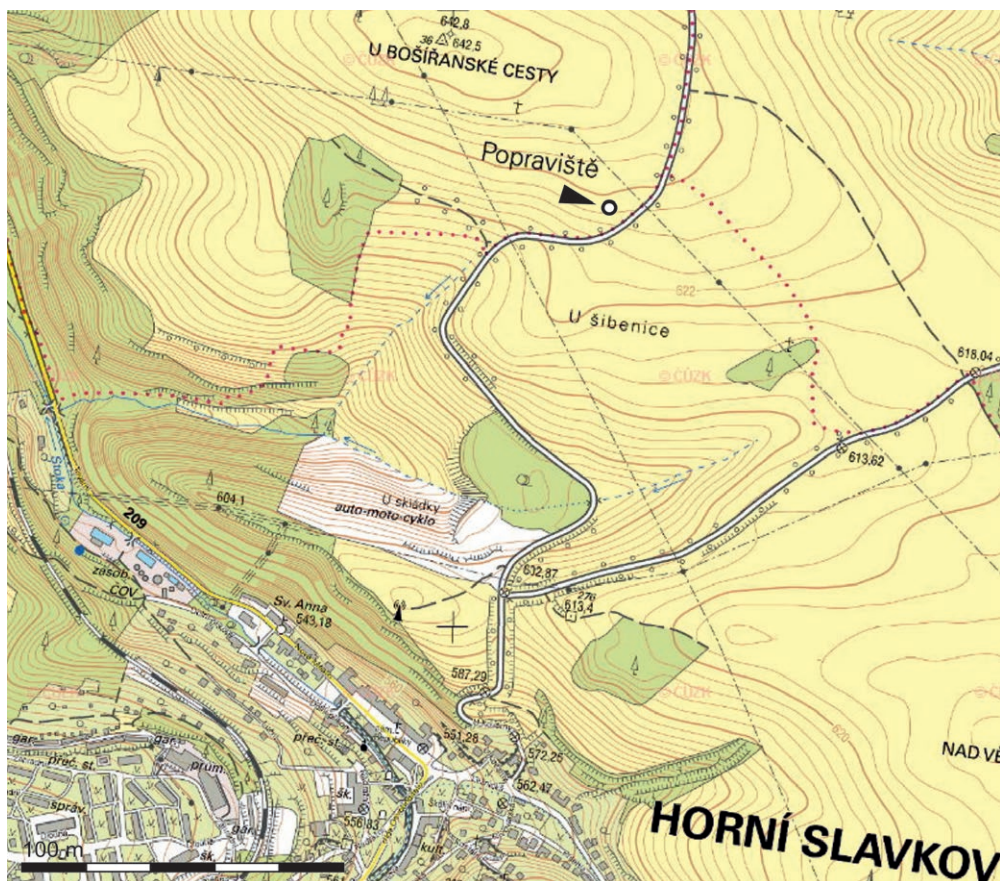
45 Z novějších prací viz zejména FRANCEK, Jindřich, *Soupis hmotných pramenů. Hrdelní soudnictví českých zemí. Soupis pramenů a literatury*. Praha 1995, s. 37; TOMÍČEK, Rudolf, *Obrázky ze života města Horní Slavkov. Lidé a události*. Sokolov 1998, s. 85–91; BERAN, Pavel a kol., *Královské horní město Horní Slavkov*. Horní Slavkov 2001, s. 180–181; WOJTUCKI, D., *Popravistiště v Čechách a na Moravě...*, s. 37–38; AULER, Jost, *Katalog erhaltener Hochgerichte in Deutschland und einigen Nachbarländern*. Richtstättenarchäologie. Dormagen 2008, s. 321; SOKOL, P. – HAJŠMAN, J., *Po stopách plzeňské spravedlnosti...*, s. 128–129; LEFNAER, S., *Erhaltene Galgen in Österreich, Slowenien und Tschechien...*, s. 379; PROKOP, Vladimír – SMOLA, Lukáš, *Sokolovsko. Umění, památky a umělci do roku 1945*. Sokolov 2014, s. 138–139.

46 NPÚ – ÚSKP, rejst. č. 26765/4–594. Dostupné online: <https://pamatkovykatalog.cz/pamatnik-na-popraviste-788419> (cit. 6. 4. 2020).

47 BURACHOVIČ, S., *Bečovské popravistiště...*, s. 206.

48 TOMÍČEK, R., *Obrázky ze života města Horní Slavkov...*, s. 91.

49 FELTOVÁ, Libuše, *Slavkovské popravistiště*. SSVKK 2005, s. 42.

Obr. 3 – Horní Slavkov, vyznačení polohy bývalého popraviště na základní mapě ČR.

podoby⁵⁰. Petr Sokol přisuzuje úpravě z roku 1936 vybetonování vnitřního prostoru a zakončení pilířů v nižší výšce,⁵¹ Daniel Wojtucki uvádí blíže nespecifikované „rekonstrukční a údržbářské práce“.⁵² Všichni autoři jsou si také vědomi, že při této opravě byla nad vchodem do šibenice osazena reliéfní mramorová deska s městským znakem, nápisem *Hodie mihi, cras tibi* a datací 1598, zhotovená původně pro zvonici u kostela sv. Jiří. Jisté rozpory panují pouze v otázce, zda byl reliéf součástí šibenice již před rokem 1936, anebo sem jeho kopie byla u příležitosti tehdejších oprav nově přenesena.

Skutečnost, že obnovovací práce na objektu bývalé šibenice provedené v roce 1936 musely mít výrazně větší rozsah, než se běžně soudí, je zřejmá již po nahlédnutí do starší literatury. Zatímco Bedřich Bernau se koncem 19. století zmiňuje o Šibeničním vrchu, aniž by si zde povšiml jakýchkoliv pozůstatků šibenice,⁵³ německá vlastivěda z téže doby alespoň na Šibeničním vrchu, jednom z nejvýraznějších bodů v okolí města, zaznamenala zbytky zdíva (*Mauerresten*) bývalého popraviště.⁵⁴ Ještě výmluvnější je v tomto směru příspěvek Antona Gnirse, který nedlouho před rokem 1927 v trati *Am Galgen* mezi Horním Slavkovem a Bošířanem zdokumentoval rozsáhlé zbytky zdíva (*umfangreiche Mauerreste*) bývalého popraviště, přičemž je charakterizoval jako kruhovou stavbu, provedenou pečlivě z opracovaného lomového kamene, se

zdí o síle 1,05 m, vnitřním prostorem o průměru 4,6 m a dveřním otvorem o světlosti 1,35 m na východní straně.⁵⁵ Na Gnirsovi popisu je pozoruhodné, že se vůbec nezmiňuje o zděných pilířích, které poutaly pozornost všech pozdějších autorů, a že ve své jinak zevrubné práci nepředkládá obrazovou dokumentaci památky. Když pak deset let po Gnirsovi o slavkovském popravišti psal Karl Schöttner, zmínil, že bylo teprve nedávno znovuobnoveno ve své dřívější podobě kruhové nízké věže, převýšené třemi pilíři.⁵⁶ Až Rudolf Prosch, tehdejší ředitel měšťanské chlapecké školy, který zajišťoval rekonstrukci a restaurování památky v roce 1936, uvedl ve své o dva roky později vydané monografii, že dosud dochované popraviště v Horním Slavkově je jediné svého druhu ve střední Evropě, a otiskl jeho aktuální fotografii po opravě (srov. obr. 4).⁵⁷

Posoudit, nakolik je současná podoba slavkovského popraviště autentická, a nakolik se jedná o výsledek rekonstrukce, nám pomůže dosavadním bádáním opomenutý – nebo nedůsledně vytěženy či zkráceně interpretovaný – spis dochovaný v archivním fondu Státní památkové správy.⁵⁸ Ještě než se k němu dostaneme blíže, připomeňme, že hrdelní soud fungoval v Horním Slavkově, v roce 1547 prohlášeném královským horním městem,⁵⁹ až do tereziánské reformy soudnictví v roce 1765⁶⁰ a poté měla být

50 TOMÍČEK, R., *Obrázky ze života města Horní Slavkov...*, s. 85.

Na jiném místě též autor uvádí, že soubor městského popraviště „je upraven dle romantických představ počátku 19. století [sic]!“. TÝŽ – PODRACKÝ, Vladislav, *Památná a zajímavá místa v Horním Slavkově a jeho okolí*. Horní Slavkov 2008, s. 17.

51 SOKOL, P., *Šibenice v Bečově nad Teplou a archeologie popraviště...*, s. 752; TÝŽ, *Šibenice v Bečově nad Teplou, hrdelní soudnictví a archeologie...*, s. 109.

52 WOJTUCKI, D., *Popraviště v Čechách a na Moravě...*, s. 38.

53 BERNAU, Bedřich, *Čechy společnou prací spisovatelů a umělců českých. Díl X. Krušné hory a Poohří*. Praha 1896, s. 141.

54 BEZIRKSLEHRERVEREIN FALKENAU (hrsg.), *Heimatskunde des politischen Bezirkes Falkenau*. Falkenau a. d. Eger 1898, s. 457.

55 GNIRS, Anton, *Topographie der historischen und Kunst-Denkmale in Böhmen*. Bd. XLIII. *Der politische Bezirk Elbogen*. Prag 1927, s. 297.

56 SCHÖTTNER, Karl, *Der alte „Schlaggenwalder Steig“*. Heimatkunde des Bezirkes Karlsbad. I. Die Landschaft. Wanderungen in der Heimat. Karlsbad 1937, s. 110.

57 PROSCH, Rudolf, *Abriß der Geschichte der alten, einst kaiserlichen freien Bergstadt Schlaggenwald*. Schlaggenwald 1938, s. 43–44.

58 NA, Státní památková správa (dále jen SPS), inv. č. 229, sign. 30 Místa, kart. 171, Horní Slavkov. Obálka příslušného spisu je opatřena matoucím nápisem „Věž soudní budovy“.

59 Přehledně PELANT, J., *Města a městečka Západočeského kraje...*, s. 91–93.

60 ROUČKA, B., *Poznámky k mapě hrdelních soudů...*, mapová příloha 1; KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 2. díl. H – Kole. Praha 1997, s. 183.

Obr. 4 – Horní Slavkov, bývalá šibenice, stav před rokem 1955. Oproti fotografii publikované Rudolfem Proschem, zachycující popraviště ihned po dokončení opravy v roce 1936, je na tomto snímku patrná opětovná degradace objektu, projevující se vzrostlou náletovou vegetací v bezprostředním okolí stavby či rozrušenou korunou zdíva šibeniční studny i jednotlivých pilířů. NPÚ – Generální ředitelství, fotoarchiv, č. neg. 172.056.

zdejší šibenice zbořena.⁶¹ Podle Vinzenze Prökla bylo slavkovské popraviště, na němž poslední exekuce proběhla v roce 1751, dokonce demolováno slavnostním způsobem (*in feierlichster Weise demolirt worden*).⁶² V souvislosti se zánikem popraviště a uchováním paměti místa prostřednictvím sakrální mikroarchitektury je velmi zajímavá zmínka v městské a farní kronice, podle níž byl na základě nadace z roku 1760 každý následující majitel slavkovské lékárny (pozdější čp. 7) zavázán udržovat v dobrém stavu kříž na šibeničním vrchu.⁶³ Patrně kamenný kříž umístěný těsně pod vrcholem táhlého návrší asi 250 m severozápadně od šibenice zachycují mapy všech tří vojenských mapování⁶⁴ i současná základní mapa ČR (obr. 3 a 5). Slavkovské popraviště zřejmě i díky tomu nikdy zcela nevymizelo z povědomí místních obyvatel, jak ostatně dokládají i citované zmínky ve vlastivědné a uměleckohistorické literatuře. Zbytky šibenice zároveň sloužily jako výrazný orientační bod, který byl evidován stabilním katastrem (obr. 6).⁶⁵

O záchraně a obnově památky začali Slavkovští uvažovat nejpozději v roce 1934. Koncem toho roku povolil Zemský výbor Městskému úřadu v Horním Slavkově příspěvek 300 Kč na zajištění zbytků bývalého popraviště a následně o tom byli zástupci města informováni Státním památkovým úřadem (SPÚ). Ten ve svém přípisu z 25. ledna 1935 zároveň zdůraznil, že zajišťovací práce a jejich vyúčtování podléhají schválení SPÚ, a proto je třeba včas oznámit zahájení oprav. Z korespondence, vedené mezi městským úřadem a SPÚ v průběhu roku 1935, vyplývá, že obci se nepodařilo získat jiné zdroje financování, a proto žádala o přidělení ještě druhé dotace ze zemských prostředků, kterou nakonec – po doporučení SPÚ Zemskému úřadu s odvoláním na „tísňovou finanční situaci obce“ – obdržela ve výši 500 Kč. Předpokládaný náklad

činil 2040 Kč, za něž město zprvu hodlalo provést zajištění zdíva a zvýšení jeho odolnosti vůči povětrnostním vlivům. Za pozornost stojí, že zatímco v konceptech odpovědi památkového úřadu se důsledně operuje s pojmem „zajištění (*Sicherung*) zbytků bývalého popraviště“, v dopisech městského úřadu se píše o „renovaci (*Renovierung*) bývalého popraviště“. Proto když na konci roku 1935 Zemský výbor poukázal obci příspěvek 500 Kč, neopomněl zdůraznit, že „zemská podpora povoluje se s výhradou, že jí bude použito na práce zachovací (konservační), jichž provádění a vyúčtování bude schváleno Státním památkovým úřadem“. Z pohledu městských úředníků možná zdánlivě podružný či zcela nezřetelný terminologický nesoulad v počátku celé kauzy měl mít ve výsledku na osud památky fatální dopad.

V roce 1935 obecní zastupitelstvo zvolilo výbor pro péči o umělecké a historické památky Horního Slavkova v čele s ředitelem městské školy a odborným učitelem dějepisu Rudolfem Proschem. Ten si zjevně vytkl obnovu bývalého popraviště jako jeden z hlavních cílů své činnosti v nové funkci, neboť když 9. března 1936 referoval Státnímu památkovému úřadu o dosavadní činnosti muzejního výboru, věnoval obzvláštní pozornost právě aktivitám kolem slavkovské šibenice. Podle Proschovy zprávy měly před zahájením oprav zbytky popraviště podobu 2,3 m vysoké kruhové stavby o průměru více než 5 m se zdmi silnými 112 cm. Z kamenných sloupů, usazených kdysi na zdivu, se ovšem nic nedochovalo. Jelikož objekt stál v extravilánu města uprostřed polí, využívali jej majitelé sousedních pozemků dlouhodobě k ukládání stavebního rumu a dalšího odpadu. Obnovovací práce proto musely být zahájeny vyklizením a odvezením sutí z vnitřku popraviště v celkovém objemu 46 kubických metrů. Následně se mělo přikročit k odkrytí zdi z vnější strany a jejímu zvýšení o přibližně 50 až 60 cm, překlenutí vchodových dveří včetně osazení kopie mramorové znakové desky, která zde kdysi byla umístěna a jejíž originál měl zůstat v městském muzeu, kde byl v současnosti deponován,⁶⁶ a konečně vystavění tří sloupů s dřevěnými břevny šibenice. Počítalo se rovněž se zřízením přístupové cesty a oplocení, které by do budoucna zabránilo opětovné přeměně místa ve skládku odpadu. Teprve v reakci na tuto zprávu přislíbil SPÚ příležitostně vyslat na místo svého odborníka, aby posoudil vhodnost prováděných oprav.

61 PROSCH, R., *Abriß der Geschichte...*, s. 35.

62 PRÖKL, Vinzenz, *Geschichte der königlichen Bergstädte Schlaggenwald und Schönfeld*. Eger 1887, s. 87. Pröklovo tvrzení přebírá ENZMANN, Karl, *Chronik der uralten, ehemals königlich freien Bergstadt Schönfeld, Bez. Elbogen*. Schönfeld 1934, s. 28, který z něj však chybně vyvozuje, že slavnostní odstranění šibenice v Horním Slavkově – a také v Krasné – proběhlo v roce 1751.

63 SOKA Sokolov se sídlem v Jindřichovicích (dále jen SOKA Sokolov), AM Horní Slavkov, inv. č. 452, K 443, Kronika města, 1836–1847, s. 45; SOKA Sokolov, Farní úřad (dále jen FÚ) Horní Slavkov, neinv., Kronika fary, 1836–1943, s. 41.

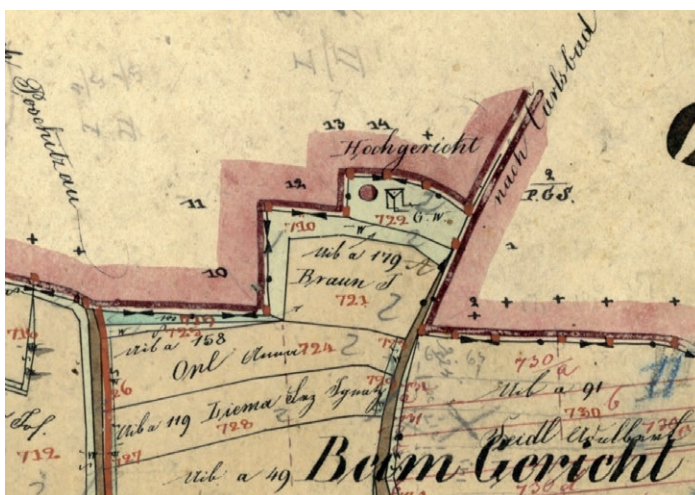
64 I. vojenské mapování – Čechy, 1764–1768 (rektifikace 1780–1783), sekce č. 84; II. vojenské mapování – Čechy, 1836–1852, sekce č. W-7-VII a W-8-VII; III. vojenské mapování – 1 : 25 000, 1877–1880, sekce č. 3949-2. Dostupné online: <http://oldmaps.geolab.cz/> (cit. 24. 4. 2020).

65 ÚAZK, inv. č. 2148, Císařský otisk stabilního katastru, Horní Slavkov (*Schlaggenwald*), 1841; NA, SK, inv. č. 6039, sign. Lok 406, Indikační skica stabilního katastru, Horní Slavkov (*Schlaggenwald*), 1841–1861. Dostupné online: <http://archivnimapy.cuzk.cz/> (cit. 7. 5. 2020).

66 Jak soudí WOJTUCKI, D., *Popraviště v Čechách a na Moravě...*, s. 38, deska s reliéfním městským znakem z roku 1598 se původně nacházela na zvonici u kostela sv. Jiří a nad vchod šibenice byla umístěna teprve ve druhé polovině 17. století během jedné z jejích oprav. Podle PRÖKL, V., *Geschichte der königlichen Bergstädte...*, s. 87, byla po zboření šibenice za tereziánských reforem přenesena do radního sálu, odkud se následně dostala do sbírek městského muzea, kde ji zaznamenal GNIRS, A., *Topographie der historischen und Kunst-Denkmale...* Bd. XLIII, s. 297, 329–330, Abb. 282.

Obr. 5 – Horní Slavkov, vyznačení polohy šibenice a kříže z roku 1760 na prvním vojenském mapování, sekce č. 84. Výřez z map prvního a druhého vojenského mapování © 1st (2nd) Military Survey, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna; © Laborař geoinformatiky Univerzita J. E. Purkyně – <http://www.geolab.cz>; © Ministerstvo životního prostředí ČR – <http://www.envi.cz>; úpravy J. Krček.

Obr. 6 – Horní Slavkov, zbytky popraviště při cestě do Karlových Varů na hranici slavkovského katastru v trati Beim Gericht na obecní pastvině (č. kat. 722) byly v roce 1841 zakresleny jako zděná stavba na kruhovém půdorysu doplněná topografickou značkou šibenice a popiskem Hochgericht. NA, SK, inv. č. 6039, sign. Lok 406.

Již 12. května 1936 ale Rudolf Prosch, jako předseda správního výboru městského muzea v Horním Slavkově, oznámil Státnímu památkovému úřadu, že obnovovací práce na bývalém popravišti jsou dokončeny. Prosch nejenže řídil realizaci oprav, ale také provedl rešerši, z níž vyplynulo, že ve střední Evropě se nenachází žádné druhé popraviště tohoto druhu a jediné podobné stojí pouze u města Visby na švédském ostrově Gotland.⁶⁷ Mimořádně závažné je pak Proschovo doznání, že jako vzor pro památkovou obnovu slavkovského popraviště posloužilo vyobrazení v díle Theatrum Europaeum znázorňující bitvu u Lützen (obr. 7).⁶⁸

Ke své relaci Prosch připojil vyúčtování obnovovacích prací, které vyšly na celkových 2569 Kč 60 h. Státní subvence činila 800 Kč,⁶⁹ zbývající částku ze svých prostředků pokryla obec. Podle vyúčtování se již v roce 1935 přikročilo k opravě obvodové zdi nákladem 500 Kč, zatímco stěžejní část díla byla provedena v roce následujícím. Jednalo se o vyklízení sutin z vnitřku popraviště (450 Kč), planýrování vnějšku popraviště, na čemž pracovali dva dělníci po tři dny (120 Kč), a pak samozřejmě vlastní zednické práce, které probíhaly pět dní za přítomnosti dvou zedníků (500 Kč) a tří přidavačů (300 Kč). Na stavebním materiálu se upotřebilo osm fůr kamene (160 Kč plus dalších 160 Kč za dovoz), pět fůr písku (150 Kč) a po šesti pytlech černého vápna (100 Kč) a cementu (120 Kč). Při vyklízení sutin byly nalezeny čtyři celé lidské kostry a mnoho jednotlivých kostí, které byly po oznámení četnictvu a lékaři uloženy na hřbitově u kostela sv. Jiří.

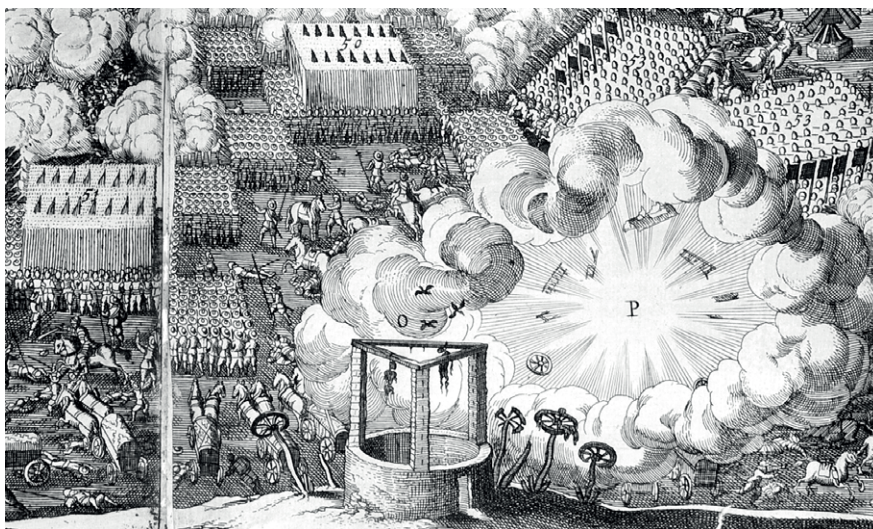
Odborná komise k problematice ochrany památek, složená ze starosty Horního Slavkova, zástupců stavební komise, SPÚ, správy městského muzea a okresního konzervátora památkové péče Eugena Linkeho z Karlových Varů, se na místě sešla až v pondělí 8. června 1936, tedy po dokončení stavby. Výsledek byl patrně přijat ze strany SPÚ s jistými rozpaky, neboť ještě před koncem téhož měsíce zaslal Rudolf Prosch na žádost dr. Turnwalda skici restaurovaného objektu popraviště, ze kterých mělo být patrné, které části byly v době obnovy zachovány a které byly nahrazeny (tři přílohy k průvodnímu dopisu se bohužel nedochovaly). Z dopisu dále vyplývá, že Prosch hodlal ve stavebních pracích pokračovat v závislosti na získání dalších finančních prostředků. Bez opory v konkrétních dokladech a dokonce v protikladu k vlastnímu dřívějšímu tvrzení, že ze sloupů šibenice se nic nedochovalo, nyní uvedl, že pilíře byly původně 6 m vysoké.⁷⁰ V rámci dosavadní obnovy se však kvůli nedostatku peněz mohly postavit pouze do výšky 2 m, přičemž žádoucí by byly pilíře alespoň třímetrové. Tuto zprávu vzal SPÚ 7. července 1936 na vědomí s dovětkem, aby mu byly případné další práce včas oznámeny. Dne 24. listopadu se Rudolf Prosch obrátil s žádostí o subvenci na pokračování restaurovacích prací na bývalém popravišti přímo na Ministerstvo školství a národní osvěty, a to s odvoláním na předešlé sdělení SPÚ. Ve svém dopise zopakoval nutnost zvýšení stávajících dvoumetrových, dříve však šestimetrových (!) pilířů o jeden až dva metry, a také zdůraznil unikátnost slavkovského popraviště ve středoevropském kontextu. Odůvodňoval tím potřebu kompletní obnovy památky, která byla dle jeho názoru ve vědeckém a vlastivědném zájmu, k čemuž údajně svého času dospěla i kontrolní komise. Špatná finanční situace obce způsobila, že se dosavadní stavební náklady, překračující státní podporu o 1769 Kč, musely hradit ze sbírky, na kterou se při následné stavbě již nedalo spoléhat. Požadovaný ministerský příspěvek na další zvýšení pilířů z kamenného zdiva měl činit 900 Kč.

67 Paralelu s popravištěm ve Visby opakuje i novější regionální literatura, viz TOMÍČEK, R., *Obrázky ze života města Horní Slavkov...*, s. 90–91. K popravišti ve Visby srov. WIDERSTRÖM, Per – ANDERSSON, Sara, *Visby, Gotland/Schweden: „Reiðt diesen schändlichen Galgen ab“*. Richtstättenarchäologie. 3. Dormagen 2012, s. 252–259.

68 K vyobrazení šibenice na vedutě bitvy u Lützen (16. listopadu 1632) srov. SOKOL, Petr, *War, Town, Gallows. Some Aspects of Gallows on Historic Images*. Richtstättenarchäologie. Dormagen 2008, s. 497–499; TÝŽ, *Šibenice jako součást kulturní krajiny...*, s. 697, 706.

69 O státních příspěvcích – ve výši 300 Kč v roce 1935 a 500 Kč v roce 1936 – na opravu a údržbu šibenice, kterou se obec rozhodla zachránit před úplným zánikem, se zmiňuje také městská kronika. SOKA Sokolov, AM Horní Slavkov, inv. č. 524, K 515, Kronika města, 1878–1945, fol. 52r–53r.

70 Údaj o původně šestimetrových pilířích nekriticky přebírají např. TOMÍČEK, R., *Obrázky ze života města Horní Slavkov...*, s. 85; BERAN, P. a kol., *Královské horní město...*, s. 180; SOKOL, P., *Šibenice v Bečově nad Teplou a archeologie popraviště...*, s. 752.

Obr. 7 – Matthäus Merian, rytina znázorňující bitvu u Lützenu otiskovaná v díle *Theatrum Europaeum* (Bd. II, Franckfurt am Mayn 1633, mezi s. 628 a 629), výřez s šibenice. Vyobrazení bylo v roce 1936 použito jako vzor pro dostavbu šibenice v Horním Slavkově. Převzat byl nejen model třísloupové šibenice, ale zřejmě i údaj o původně 6 m vysokých sloupech, odvozený od poměru výšky sloupů k výšce šibeniční studny.

Hned následujícího dne, 25. listopadu 1936, odpověděl SPÚ správnímu výboru městského muzea v Horním Slavkově, že nemůže souhlasit s projektovaným postupem, protože „není v zájmu ochrany památek, aby památky takového rázu byly obnovovány, tj. aby byla provedena jejich renovace, i když je zachován starý pohled na tuto památku. V takovém případě je především nutno, podobně jako u zřícenin, zachovati dnešní stav věci vhodnou konzervační metodou.“ Ve stanovisku se dále zdůrazňuje, že starší přípis SPÚ ze 7. července 1936 se vztahuje právě jen na práce konzervačního rázu, a celá záležitost se dává na vědomí Heinrichu Zimmermannovi, okresnímu konzervátoru památkové péče v Lokti. Loketský konzervátor Zimmermann⁷¹ byl také poslední osobou, která se k problematice stavebnímu zásahu vyjádřila, přinejmenším tedy v rámci příslušného spisu dochovaného v archivním fondu Státní památkové správy. Dne 31. března 1937 lakonicky oznámil Státnímu památkovému úřadu, že nynější obnovu objektu bývalého popraviště neshledává jako správnou (*finde ich nicht für richtig*), neboť podle jeho názoru by plně dostačovala konzervace dochovaných zbytků, jak údajně navrhoval památkovému úřadu už v roce 1934. Navíc současná podoba stavby s vchodem zahrazeným ostatním drátem neskýtala dle Zimmermanna nikterak pěknou podívanou.⁷² Problematičnost provedené obnovy si ex post zřejmě uvědomil i sám Prosch, který v již zmíněném pojednání o dějinách Horního Slavkova poněkud alibisticky a v rozporu s výpovědí dochovaných pramenů uvedl, že podnět k restauraci bývalého popraviště vzešel od Státního památkového úřadu.⁷³

Příběh šibenice v Horním Slavkově tak lze vnímat nejen jako příklad mýtu přežívajícího v regionální i odborné literatuře navzdory svědectví historických pramenů, ale i v obecnější rovině jako ilustrativní ukázkou konfliktu dvojího rozdílného přístupu památkové péče. Ačkoliv v období první republiky byla praxe puristických restaurací, kdy se památka měla přizpůsobit ideální (nebo dokonce idealizované) představě o ní, alespoň na oficiální bázi překonána a nahrazena konzervačním přístupem, v reálných podmínkách se jednotlivé konkrétní případy mohly vyvíjet zcela jiným směrem. Aplikace moderních teoretických koncepcí, prosazovaných centrálními institucemi, často narážela v prostředí regionálního patriotizmu s romantizujícími tendencemi na své

limity, zesílené v případě popsané kauzy dobovými a místními okolnostmi. Pod tímto úhlem pohledu je proto objekt bývalého popraviště v Horním Slavkově nutno chápat spíše jako studijní materiál přibližující peripetie dějinného vývoje památkové péče než jako autentický doklad hmotné kultury středověkého a raně novověkého hrdelního soudnictví.

Krásno (okr. Sokolov)

Stejně jako Horní Slavkov také sousední a obdobným způsobem se historicky utvářející hornické město Krásno⁷⁴ disponovalo právem hrdelního soudu, jež mu udělil začátkem 16. století Jan Pluh z Rabštejna (1501–1537).⁷⁵ Na rozdíl od Horního Slavkova jsou ale údaje o krásenském popravišti dostupné v novější literatuře více než skromné. Základní přehled od Jindřicha Francka jej eviduje pouze ve formě pomístních názvů *Am Gericht a Gerichtsbäuml* (bez bližší lokalizace a bez odkazu na pramen),⁷⁶ výběrový soupis západočeských lokalit s tradicí hrdelního soudu od Petra Sokola a Jana Hajšmana Krásno neuvádí⁷⁷ a lokalita není zanesena ani v nejnovější publikované databázi, zpracované Jiřím Tichánkem.⁷⁸

Při pohledu do současné základní mapy ČR se zdá, že určení polohy krásnského popraviště by nemělo činit větší potíže. Západně od Krásna se ve vzdálenosti 1,5 km od náměstí zdvihá zalesněný vrch Šibeník (819 m n. m.), jehož název indikuje někdejší přítomnost šibenice (obr. 8). Problém však nastane, chceme-li tuto hypotézu verifikovat s pomocí starých map. Na druhém vojenském mapování nemá vrcholová kóta žádné pojmenování, podobně jako na třetím vojenském mapování, kde je označena pouze údajem o nadmořské výšce.⁷⁹ Stejně tak první vojenské mapování neobsahuje v oblasti při západním okraji města žádnou informaci o přítomnosti popraviště, avšak východně od něj, v prostoru mezi Krásnem a Milešovem, zachycuje neobvyklé pomístní

71 Heinrich Zimmermann působil ve veřejné funkci okresního konzervátora v letech 1934–1940. K této pozoruhodné osobnosti regionálního archivnictví, muzejnictví a památkové péče viz naposledy VLASÁK, Vladimír, *Loketan Heinrich Zimmermann*. Západočeské archivy 2015, roč. 6, s. 83–96.

72 NA, SPS, inv. č. 229, sign. 30 Místa, kart. 171.

73 PROSCH, R., *Abriss der Geschichte*..., s. 44. Toto tvrzení opakují i někteří další badatelé, viz např. WOJTUCKI, D., *Popraviště v Čechách a na Moravě*..., s. 38.

74 Přehledně PELANT, J., *Města a městečka Západočeského kraje*..., s. 167–168.

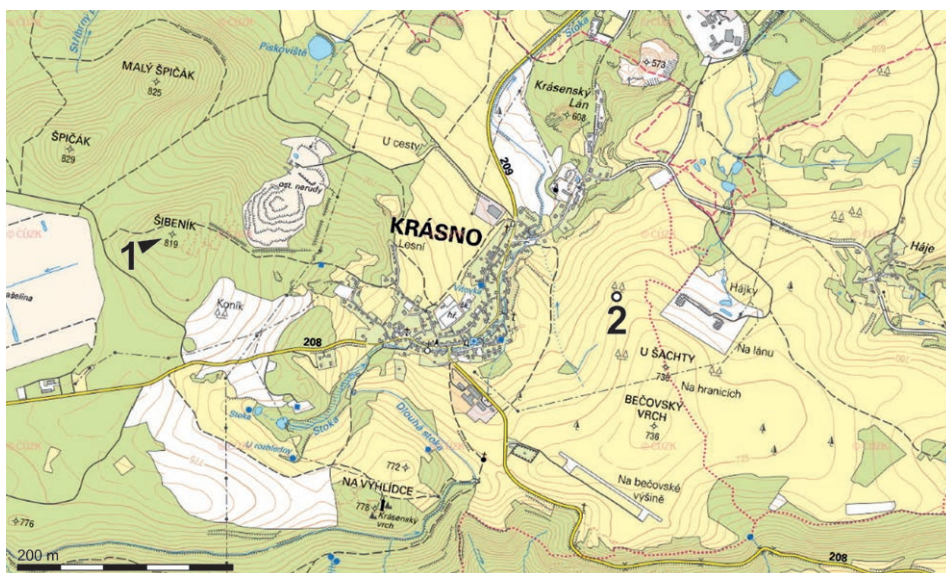
75 PRÖKL, V., *Geschichte der königlichen Bergstädte*..., s. 106; BEZIRKSLEHREREREIN FALKENAU (hrsg.), *Heimatskunde des politischen Bezirkes Falkenau*..., s. 459. Již v roce 1508 a poté znovu v letech 1537 a 1590 si Krásenští půjčovali kata z Chebu. ENZMANN, K., *Chronik der uralten, ehemals königlichen freien Bergstadt Schönfeld*..., s. 6, 10–11.

76 FRANCEK, J., *Soupis hmotných pramenů*..., s. 39.

77 SOKOL, P. – HAJŠMAN, J., *Po stopách plzeňské spravedlnosti*..., s. 125–140.

78 TICHÁNEK, Jiří, *Databáze středověkých popravišť v Českých zemích*. Archeologie Moravy a Slezska 2017, roč. 17, s. 59–89.

79 II. vojenské mapování – Čechy, 1836–1852, sekce č. W-8-VII; III. vojenské mapování – 1 : 25 000, 1877–1880, sekce č. 3949-4. Dostupné online: <http://oldmaps.geolab.cz/> (cit. 29. 4. 2020).

Obr. 8 – Krásno, vyznačení kóty Šibeník (1) a skutečné polohy bývalé šibenice (2) na základní mapě ČR.

Obr. 9 – Krásno, vyznačení polohy šibenice a pomístního jména, které je zřejmě zkomoleninou názvu Galgenberg, na prvním vojenském mapování, sekce č. 84.

Obr. 10 – Krásno, hlavní mapa slavkovských horních objektů, J. Mießler, J. G. Paulus, 1775. Na výřezu vyobrazeno popraviště poblíž hráze Dlouhého rybníka v podobě čtyřsloupové šibenice studničního typu na kruhovém půdorysu. NA, SMP, inv. č. 920, sign. B IV 7.

jméno *Gogel B[erg]*., ve kterém lze snad vidět zkomolenou variantu názvu Galgenberg. Tuto domněnku potvrzuje skutečnost, že nedaleko od této polohy, ztotožnitelné pravděpodobně s kótou U Šachty (736,9 m n. m.), a to v prostoru mezi východním okrajem intravilánu města a rybníkem při cestě do vsi Háje, nacházíme charakteristickou značku pro zděnou třísloupovou šibenici (obr. 9).⁸⁰ Do těchto míst, konkrétně na návrší při katastrální hranici s obcí Háje, lokalizuje krásenské popraviště také Vinzenz Prökl⁸¹ a toto umístění potvrzuje i několik dalších pramenů. Zánik šibenice u Krásna, kde oficiálně fungoval hrdelní soud do roku 1765, opět souvisí s tereziánskou soudní reformou.⁸² Po odebrání hrdelní pravomoci ztratilo krásenské popraviště svůj význam a podobně jako v případě Horního Slavkova bylo slavnostně zbořeno, jak zmiňuje Prökl. Na jiném místě též autor uvádí, že objekt šibenice byl zbourán až na příkaz Josefa II. a místo následně užíváno jako součást obecního statku.⁸³ Slavnostní způsob odstranění krásenské šibenice (*wurde [...] demolirt und zwar auf eine ganz feyerliche*

Weise) zdůrazňuje také retrospektivní záznam ve farní kronice, který událost datuje do rozmezí let 1780–1784.⁸⁴

Dosud zcela neznámý kartografický pramen k lokalizaci krásenského popraviště a zároveň ikonografický materiál pro výzkum stavební podoby raně novověkých šibenec představuje hlavní mapa slavkovských horních objektů, uložená ve Sbírce map a plánů Národního archivu (obr. 10). Autory mapy jsou Johann Georg Paulus, horní přísežný v Horním Slavkově, který na základě měření v terénu zpracoval původní mapový záznam, a praktikant vrchního horního úřadu v Jáchymově⁸⁵ Joseph Mießler, který

80 I. vojenské mapování – Čechy, 1764–1768 (rektifikace 1780–1783), sekce č. 84. Dostupné online: <http://oldmaps.geolab.cz/> (cit. 29. 4. 2020).

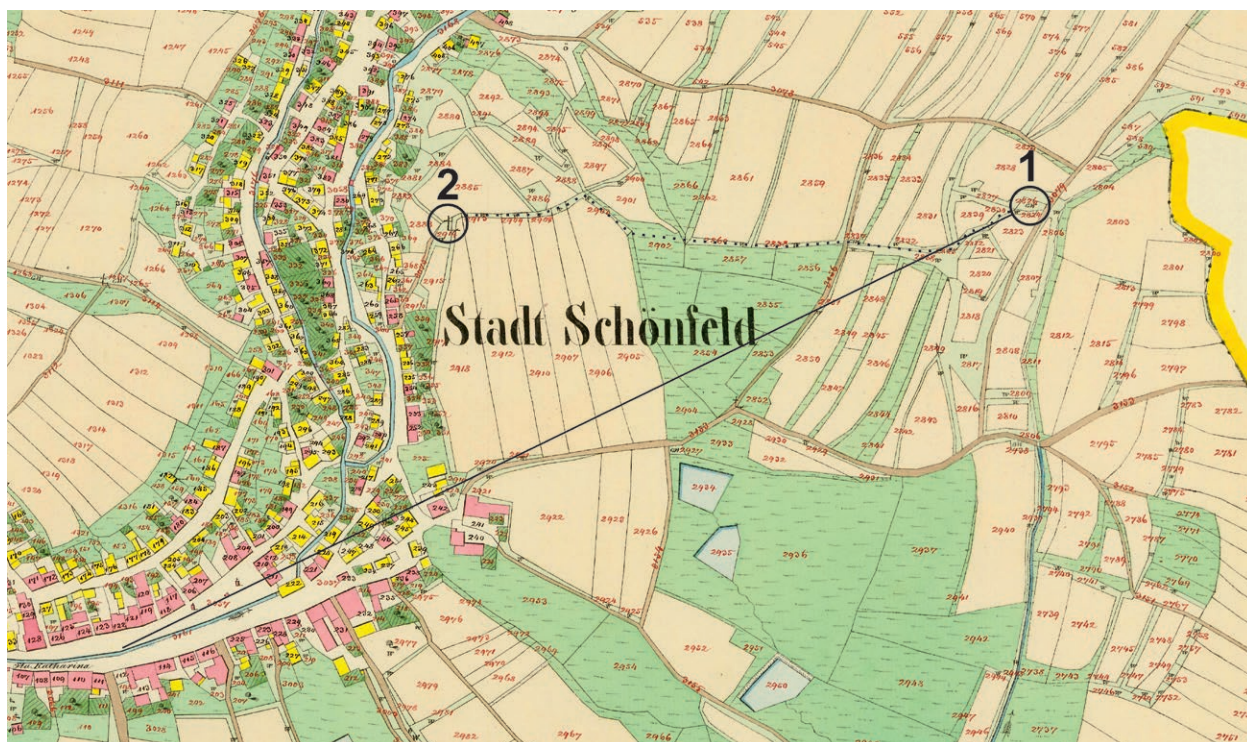
81 PRÖKL, V., *Geschichte der königlichen Bergstädte...*, s. 106. O bližší neurčené poloze popraviště při cestě z Krásna do Háje se zmiňuje i TOMÍČEK, R., *Obrázky ze života města Horní Slavkov...*, s. 85.

82 ROUČKA, B., *Poznámky k mapě hrdelních soudů...*, mapová příloha 1; KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 3. díl. Kolin – Miro. Praha 1998, s. 181.

83 PRÖKL, V., *Geschichte der königlichen Bergstädte...*, s. 87, 106.

84 SOKA Sokolov, FÚ Krásno, neinv., Kronika fary, 1836–1932, s. 21. Srov. též BEZIRKSLEHREVEREIN FALKENAU (hrsg.), *Heimatkunde des politischen Bezirkes Falkenau...*, s. 459. Již bylo poukázáno na omyl Karla Enzmanna, který datuje zboření krásenské – a také slavkovské – šibenice do roku 1751. ENZMANN, K., *Chronik der uralten, ehemals königlich freien Bergstadt Schönfeld...*, s. 28. Tato datace, převzatá od Prökla, se však vztahuje k poslední vykonané popravě v Horním Slavkově, nikoliv k odstraňování šibenec.

85 Po zrušení vrchního horního úřadu v Horním Slavkově v roce 1772 byl slavkovský horní úřad podřízen vrchnímu hornímu úřadu v Jáchymově. K problematice horní správy slavkovské těžební oblasti nejnověji KRČEK, Jakub, *Historie budovy (vrchního) horního úřadu v Horním Slavkově. Příběh památky, která zůstala zapomenuta*. Sborník Muzea Karlovarského kraje 2018, roč. 26, s. 7–54.

Obr. 11 – Krásno, vyznačení polohy dřevěného kříže na místě bývalé šibenice na druhém vojenském mapování, sekce č. W-8-VII.

21. února 1775 vyhotovil dodnes dochovanou kopii.⁸⁶ Na mapě nacházíme vyobrazení krásenského popraviště (*Schönfelder Halsgericht*) v podobě zděné stavby na kruhovém půdorysu se čtyřmi pilíři, na nichž spočívají vodorovné trámy. Objekt je situován nedaleko od hráze Dlouhého rybníka (*Der lange Teucht*). Ten byl vybudován roku 1559 na tzv. Dlouhé stoce (Flossgraben) v úseku mezi Krásnem a vsí Háje jako jeden z vodních rezervoárů pro čerpadla v důlních dílech v horní části Hubského pně⁸⁷ a ještě kolem poloviny 19. století byl jedním z nejdůležitějších rybníků sloužících k provozu zdejších dolů.⁸⁸ Svědectví mapy z roku 1775, korespondující se zázkresem polohy popraviště na prvním vojenském mapování, potvrzují také údaje josefského katastru z roku 1787, který zná v trati *die Neudeckera*, rozkládající se podle map

Obr. 12 – Krásno, vyznačení obecní pastviny č. kat. 2826, polohy bývalého popraviště (1), a kříže stojícího na začátku zaniklé cesty (2) vedoucí z města k popravišti (značena tečkovaně). Plnou linkou zvýrazněna pohledová vazba popraviště na hlavní podélnou osu náměstí. ÚAZK, inv. č. 3527; úprava J. Krček.

stabilního katastru východně a jižně od městského intravilánu,⁸⁹ řadu pomístních názvů, v nichž se odráží jak přítomnost někdejšího „hrdelního soudu“ (v několika případech v přímé vazbě k hranici s katastrem Hájů), tak Dlouhého rybníka.⁹⁰ V josefském katastru jsou zaneseny také dva sousedící pozemky označené jako nově vymýcený obecní pozemek na čtyři dílce vedle popraviště (*Gemeind neuaufgehacker Grund in 4 Stückln neben Halsgericht*) a u něj skládka dřeva k dolům a popraviště bez výnosu (*Item dabe die Holzschlicht zum Bergwerk und das Halsgericht ohne Ertragniß*).⁹¹ Popraviště tedy v této době nepřezívalo pouze ve formě pomístního jména, ale bylo stále viditelnou, byť původní funkci pozbyvší součástí kulturní krajiny v zázemí hornického města.

Polohu krásenské šibenice v pozdějších mapách fixuje dřevěný kříž, vztyčený na místě bývalého popraviště po jeho zrušení a existující zde přinejmenším do konce 19. století.⁹² Dřevěný kříž na východním okraji krásenského katastru pod hrází později

86 NA, Sbírka map a plánů (dále jen SMP), inv. č. 920, sign. B IV 7, Hlavní mapa slavkovských horních objektů (*Haupt-Mappa über die sammentliche Schlaggenwalder Bergebaue*), J. Miesler, J. G. Paulus, 1775.

87 MAJER, Jiří, *Báňská vodní díla 13. – 16. století na Slavkovsku*. Dějiny věd a techniky 1969, roč. 2, č. 4, s. 229–230.

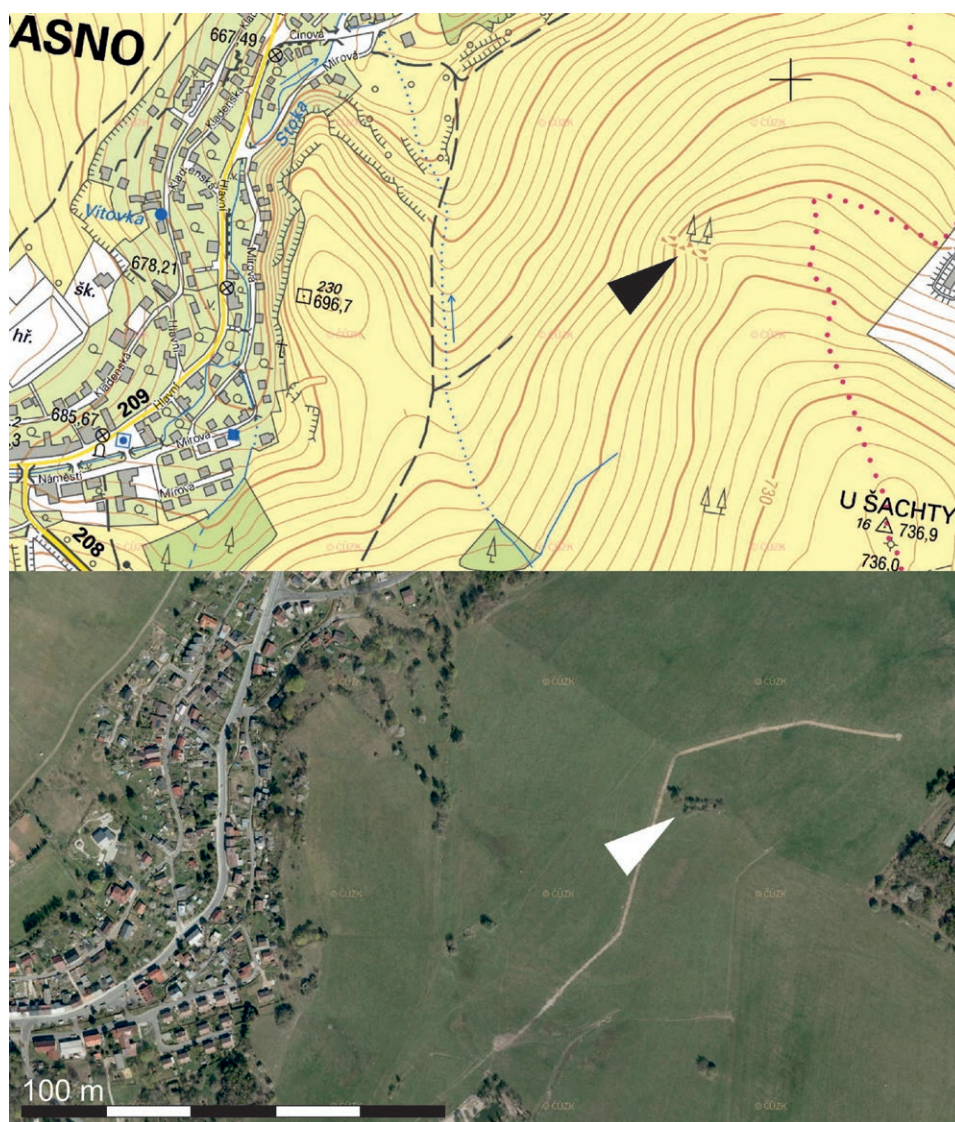
88 SOMMER, J. G., *Das Königreich Böhmen...* XV. Band, s. 266.

89 ÚAZK, inv. č. 3527, Císařský otisk stabilního katastru, Krásno (*Schönfeld*), 1841; NA, SK, inv. č. 6057, sign. Lok 423, Indikační skica stabilního katastru, Krásno (*Schönfeld*), 1841–1861. Dostupné online: <http://archivnimapy.cuzk.cz/> (cit. 29. 4. 2020).

90 Viz lokalizace pozemků *beim Halsgericht, untern Halsgericht, ubern Halsgericht, oberhalb des Halsgerichts, beim Halsgericht neben einer Steinmauer, beim Halsgericht neben Robesgrünner Gränz, oberhalb des Halsgericht neben der Robesgrünner Gränz* či *beim Halsgericht neben Flossgraben, resp. beim langen Teucht a untern langen Teucht*.

91 NA, Josefský katastr, inv. č. 4784, kart. 2361. Viz také SOKA Sokolov, AM Krásno, neinv., Kronika města, 1926–1955, s. 41. Srov. ENZMANN, K., *Chronik der uralten, ehemals königlich freien Bergstadt Schönfeld...*, s. 57.

92 PRÖKL, V., *Geschichte der königlichen Bergstädte...*, s. 108. Jak uvádí GNIRS, A., *Topographie der historischen und Kunst-Denkmale...* Bd. XLIII, s. 343, v polovině 19. století se v obvodu krásenské farnosti nacházelo celkem 29 křížů a svatých soch u cest, ovšem již v první polovině 20. století byly mnohé z těchto převážně dřevěných vyřezávaných křížů ztraceny, případně nahrazeny kříži železnými.

Obr. 13 – Krásno, vyznačení polohy bývalé šibenice na základní mapě a na aktuální ortofotomapě ČR.

zaniklého Dlouhého rybníka (ten se rozléval na sousedním katastru vsi Háje⁹³) zachycuje druhé i třetí vojenské mapování (obr. 11). Na mapách stabilního katastru v této poloze kříž zakreslen není, přesto lze tento pramen považovat za pozoruhodný doklad původní topografické a krajinné situace krásenské šibenice. Pod hrází Dlouhého rybníka se vlevo od cesty do Hájí nachází obecní pastvina (č. kat. 2826), o níž se lze podle všeho oprávněně domnívat, že je místem bývalého popraviště. Obecní pozemek je totiž téměř souvislým pásem úzkých úseků pastvin, indikujícím zánikem cesty, propojen s městem. Začátek této cesty, jejíž zánik je možno klást do souvislosti se zrušením popraviště, je těsně za hranicí intravilánu osazen dřevěným křížem (obr. 12), který je kromě stabilního katastru zakreslen i na současné základní mapě.

Kříž v nově určené poloze bývalého popraviště, vzdálené 730 m severovýchodně od náměstí,⁹⁴ již současná základní mapa ČR nezachycuje. Patrně jsou zde však – stejně jako na kolmých leteckých snímcích – terénní nerovnosti, kryté několika vzrostlými stromy, které by mohly souviset s někdejší existencí popraviště

(obr. 13). Přestože bez opory v terénním průřezu nelze ohledně přesné lokalizace krásenské šibenice vyslovit jednoznačný závěr, domnívám se, že na základě uvedených pramenů můžeme Krásno zařadit mezi lokality, v nichž pomístní jméno nemusí nutně svědčit o přítomnosti popraviště. Zda se v minulosti na dominantním vrchu Šibeník západně od města vykonávaly hrdelní rozsudky nelze prozatím vyvrátit, ani potvrdit. Jisté však je, že přinejmenším v 18. století bylo městské popraviště situováno v mnohem méně výrazné poloze na táhlém severozápadním svahu návrší U Šachty v nadmořské výšce kolem 710 m, která se nad úroveň náměstí vyvyšovala jen asi o 25 m.⁹⁵ Pohledové dominance zde bylo dosaženo jinými prostředky, a to umístěním popraviště v prodloužení hlavní podélné osy náměstí (obr. 12). Z hlediska charakteru polohy, která nesledovala nejexponovanější vrcholové partie kopců v okolí města, můžeme šibenici v Krásně považovat za velmi blízkou analogii šibenice v Horním Slavkově.

93 ÚAZK, inv. č. 1750, Císařský otisk stabilního katastru, Háje (*Rabensgrün*), 1841; NA, SK, inv. č. 5984, sign. Lok 351, Indikační skica stabilního katastru, Háje (*Rabensgrün*), 1841–1861. Dostupné online: <http://archivnimapy.cz/kz/cit.29.4.2020>.

94 Tato situace odpovídá zobrazenému poznatku, že vzdálená vzdálenost šibenice od středu obce disponující hrdelním právem se pohybovala obvykle v intervalu 0,5–3,5 km, přičemž nejčastěji šlo o vzdálenost mezi 1 a 1,5 km. SOKOL, P., *Šibenice jako součást kulturní krajiny...*, s. 703, pozn. 3.

95 Pro srovnání v Horním Slavkově dosahovala tato hodnota zhruba 77 výškových metrů a v Bečově dokonce 100 m. K míře převýšení popraviště oproti středu obce, limitované možnostmi reliéfu okolního terénu, srov. KOVÁŘ, D., *Historická popraviště Bechyňského kraje...*, s. 182–183.

Město Touškov (okr. Plzeň-sever)

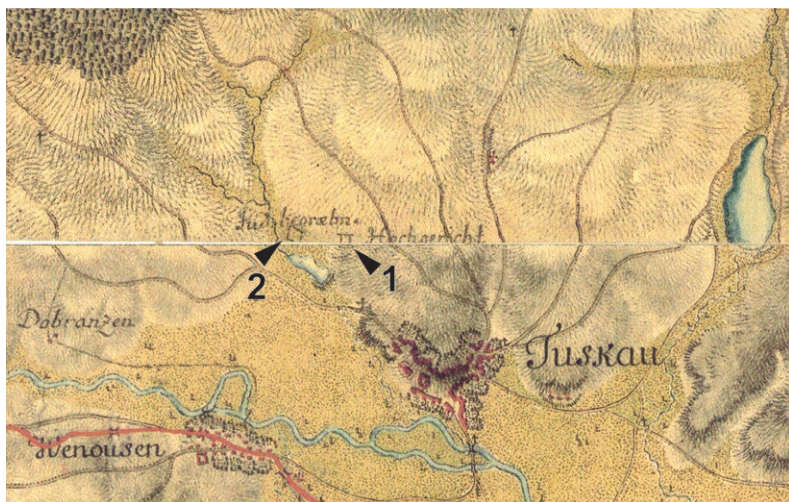
Existence popraviště v Městě Touškově dosud unikala pozornosti odborné i regionální literatury. Výběrové soupisy Jindřicha Francka a Tomáše Šimka, resp. Petra Sokola a Jana Hajšmana nevidují žádné zmínky v písemných či kartografických pramenech, ani ve starší literatuře, známa jim nejsou žádná související pomístní jména, nemluvě o úplné absenci hmotných dokladů, jež by nasvědčovaly výkonu hrdelního práva v Městě Touškově.⁹⁶ Status poddanského městečka náležel Touškovu již od 13. století, jako centrum sídelní enklávy kladubského kláštera byl však za husitských válek vypleněn a poklesl na pouhou ves, zástavně drženou k panství Belá.⁹⁷ K obnově dřívějšího právního postavení a následnému rozvoji městské samosprávy došlo v roce 1543, do klášterního vlastnictví se lokalita vrátila ale až po soudním sporu v letech 1651–1652, od roku 1670 městečko tvořilo součást statku Čeminy. Role pozemkové vrchnosti náležela kladubským benediktinům až do zrušení řeholní instituce v roce 1785.⁹⁸ Hned na počátku obnoveného klášterního panství schválil opat v roce 1653 městečku jeho privilegia, jež ukazují, že městská samospráva byla vybavena mnoha autonomními pravomocemi v oblasti soudní a policejní, jak dokládá například i městský řád z roku 1733.⁹⁹ Udělení práva vynášet hrdelní rozsudky se mezi touškovskými privilegii výslovně nezmiňuje, víme však, že v roce 1570 rozšířil Kryštof Markvart z Hrádku dosavadní práva purkmistra a konšelů nad obyvateli Touškova mimo jiné o pravomoc soudit, trestat a pokutovat přestupky proti zákonům. V témže roce byla stará i nová městská privilegia na žádost zástavního držitele potvrzena Maxmiliánem II. a v roce 1579 i Rudolfem II.¹⁰⁰ V písemných pramenech dosud nebyly zjištěny doklady realizace hrdelního práva v Touškově stejně jako zmínky související s existencí popraviště. To je do značné míry dáno skutečností, že městský archiv je stále ještě nezpracovaný a neinventarizovaný, a tudíž pro badatele přístupný jen v omezeném režimu.¹⁰¹ Zánik hrdelního soudu

v Městě Touškově souvisí opět s tereziánskou reformou hrdelního soudnictví z roku 1765.¹⁰²

Nejdůležitější svědectví o existenci popraviště v Městě Touškově v období raného novověku přinášejí kartografické prameny, především první vojenské mapování.¹⁰³ Identifikaci popraviště a jeho příslušnosti k Touškovu poněkud znesnadňuje skutečnost, že zatímco touškovský intravilán je zakreslen při severním okraji mapového listu č. 156, polohu popraviště najdeme vyznačenou na jižním okraji navazujícího mapového listu č. 138 (obr. 14). Symbolické ztvárnění nejjednodušší formy dřevěné dvousloupové šibenice s popiskem *Hochgericht* se nachází severozápadně od Touškova nad rybníkem při cestě do Újezda nade Mží a v jeho těsném západním sousedství je vynesena poloha židovského hřbitova (*Jud[en]. begrabn[is].*).¹⁰⁴ Na druhém a třetím vojenském mapování se nevyskytují žádné pomístní názvy ani mapové značky poukazující na někdejší existenci popraviště¹⁰⁵ a rovněž současná základní mapa ČR jeho polohu žádným způsobem nereflexuje. Pouze mapy stabilního katastru z roku 1839 ještě znají severozápadně od města v prostoru vymezeném dvojicí cest směřujících na západ do Újezda nade Mží a na sever do Čemín trati *Am Galgenberg* (obr. 15).¹⁰⁶ V archiváliích městské proveniencie se prozatím podařilo nalézt pouze jedinou zmínku o Šibeničním vrchu u Města Touškova, a to v souvislosti s lokací nového městského hřbitova. Po zrušení původního křesťanského pohřebiště u kostela sv. Jana Křtitele, k němuž došlo v rámci hygienických opatření za josefinských reforem, byl zřízen nový hřbitov na farním poli, zvaném na Šibeničním vrchu (*Pfarrfeld, genannt am Galgenberge*).¹⁰⁷ Brzy se však ukázalo, že pro daný účel není tento pozemek vhodný, zejména kvůli nadměrné vlhkosti, neboť kopání hrobů v podmačené půdě činilo značné obtíže. Proto muselo v roce 1814 dojít k přeložení hřbitova na jiné, rovněž faře patřící pole, situované asi 230 m jižně od přechodného pohřebiště na Šibeničním vrchu, tedy do míst, kde touškovský hřbitov funguje dodnes.¹⁰⁸

- 96 Srov. FRANCEK, Jindřich – ŠIMEK, Tomáš (edd.), *Hrdelní soudnictví českých zemí. Soupis pramenů a literatury*. Praha 1995; SOKOL, P. – HAJŠMAN, J., *Po stopách plzeňské spravedlnosti...*, s. 125–140. Město Touškov neuvádí ani E. Maur ve svých doplňcích k citovanému Francovu soupisu hmotných pramenů, viz MAUR, Eduard, *Hrdelní soudnictví českých zemí* (rec.). Místopis Západočeského kraje (dále jen MZK) 1996, roč. 31, s. 242. Pouze nejnovější publikovaná databáze popravišť (TICHÁNEK, J., *Databáze středověkých popravišť...*, s. 84) operuje s lokalitou Touškov (okr. Plzeň-sever), ovšem bez znalosti historického pomístního jména. Autor uvádí bývalé touškovské popraviště pod označením „kóta 316“ a lokalizuje jej pomocí GPS souřadnic nepřesně asi o 190 m západněji od jeho skutečné polohy.
- 97 Přehledně PELANT, J., *Města a městečka Západočeského kraje...*, s. 191–192. Monograficky WALTER, Jan, *Město Touškov*. Město Touškov 1993. K vývoji Města Touškova v období středověku nejnověji ZELENKA, Antonín, *Obraz vrcholné a pozdní středověké osídlení klášterního městečka Touškova na základě archeologických pramenů*. AZČ 2018, roč. 9, č. 1, s. 113–136.
- 98 Dějinami Města Touškova za obnoveného panství kladubských benediktinů v 17. a 18. století se naposledy zabýval CHMELÍŘ, Václav, *Město Touškov opět na panství kláštera Kladuby*. Devět století kláštera v Kladubech 1115–2015. České Budějovice 2017, s. 109–131.
- 99 Tamtéž, s. 112–114.
- 100 HAAS, Antonín, *Soupis privilegií měst a městeček v Západočeském kraji od roku 1526*. MZK 1968, roč. 6, s. 324; WALTER, J., *Město Touškov...*, s. 14; KUČA, K., *Města a městečka...* 3. díl, s. 853.
- 101 Využití nabízejí především městské knihy, z nichž nejstarší – kniha testamentů – obsahuje zápisy od roku 1557. Dále se jedná zejména o knihy trhové, dochované od roku 1568, knihy městských účtů od roku 1614 či jediný dochovaný radní manuál z let 1665–1671. Aktový materiál k soudním záležitostem pochází až z poslední čtvrtiny 18. století. Za pozornost stojí též farní pamětní kniha, založená v roce 1695. Srov. BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Zpráva o pořádání archivu města Touškova nad Mží*. Archivní věstník 1947, roč. 2, č. 1, s. 14–15; VOLF, Miloslav, *Popis městských archivů v Čechách*. Praha 1947, s. 282–283.

- 102 ROUČKA, B., *Poznámky k mapě hrdelních soudů...*, mapová příloha 1; KUČA, K., *Města a městečka...* 3. díl, s. 854; MAUR, E., *Politický vývoj 1648–1788...*, s. 564.
- 103 I. vojenské mapování – Čechy, 1764–1768 (rektifikace 1780–1783), sekce č. 138 a 156. Dostupné online: <http://oldmaps.geolab.cz/> (cit. 5. 5. 2020).
- 104 Šibeniční vrch jako dominantní výškový bod v okolí Touškova je připomínán i v textovém popisu k prvnímu vojenskému mapování, stejně jako jeho prostorový vztah k židovskému pohřebišti, vymezenému tehdy pouze jednoduchým dřevěným oplocením: „Tuskau, ein offenes Städtel an der Mies [...], welches von dem Galgenberg, der schon mit seiner Anhöhe in Sect. 138 liegt, dominiert wird. An diesem Berge, und in gedachter angränzenden Section, ist das Judenbegräbnis mit einem hölzernen Geländer umfaßt, und der darunter vorfindige Teich [...]“. NA, Josefské vojenské mapování, sekce č. 156, No. 3, s. 383–384.
- 105 II. vojenské mapování – Čechy, 1836–1852, sekce č. W-10-V; III. vojenské mapování – 1: 25 000, 1877–1880, sekce č. 4050-4. Dostupné online: <http://oldmaps.geolab.cz/> (cit. 5. 5. 2020).
- 106 ÚAZK, inv. č. 4606, Císařský otisk stabilního katastru, Město Touškov (*Tuschkau*), 1839; NA, SK, inv. č. 6731, sign. Plz 541, Indikační skica stabilního katastru, Město Touškov (*Tuschkau*), 1839–1861. Dostupné online: <http://archivnimapy.czuk.cz/> (cit. 5. 5. 2020). Viz také přehled historických názvů trati uvedený v SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích (dále jen SOKA Plzeň-sever), AM Město Touškov, neinv., Kronika města, 1930–1935, s. 57.
- 107 Pole patřící touškovskému faráři, podle stabilního katastru pozemková parcela č. kat. 734, hraničilo celou svou západní stranou s obecním pozemkem č. kat. 733, bývalým popravištěm na Šibeničním vrchu (obr. 15).
- 108 SOKA Plzeň-sever, AM Město Touškov, neinv., Kronika města a školy, 1890–1892, s. 25; tamtéž, neinv., Kronika města, 1930–1935, s. 117. Citovanou zmínku v pozdější kronice registruje též WALTER, J., *Město Touškov...*, s. 25.

Obr. 14 – Město Touškov, vyznačení polohy šibenice (1) a židovského hřbitova (2) na prvním vojenském mapování, spojené sekce č. 138 a 156.

Obr. 15 – Město Touškov, vyznačení obecního pozemku bývalého popraviště č. kat. 733 (1) v trati Am Galgenberg. Tvar pozemku naznačuje, že přístup k šibenici vedl od severu, kde parcela přímo navazuje na polní cestu, přicházející od města. Sousední farní pozemek č. kat. 734 (2) byl na přelomu 18. a 19. století přechodně využíván jako městský hřbitov. Západně od Šibeničního vrchu se nachází židovský hřbitov č. kat. 729 (3), jihovýchodně pak nový městský hřbitov č. kat. 186 (4) z roku 1814. NA, SK, inv. č. 6731, sign. Plz 541; úprava J. Krček.

Všechny uvedené skutečnosti umožňují bezpečnou lokalizaci bývalého popraviště u Města Touškova, které se nacházelo 870 m severozápadně od náměstí¹⁰⁹ v poloze U Židovského hřbitova v místech, kde táhlé jihovýchodní úbočí vrchu Na Čekaně (374,6 m n. m.) prudkým zlomem přechází v údolní nivu řeky Mže (obr. 16). Dnes se zde, nad hlavní silnicí do Újezda nade Mží, zdvihá zalesněná stráž, jež se neobvyklým terénním útvarem v podobě od severu k jihu protáhlé drobné ostrožny, ohraničené na severní straně příčnou rýhou, zakusuje do lánu pole nad ní. Přibližně 250 m západně od polohy bývalého popraviště se v obdobné terénní konfiguraci nacházejí pozůstatky relativně rozlehlého židovského hřbitova (vyznačen na mapách všech tří vojenských mapování), založeného podle starší literatury již v první polovině 16. století,¹¹⁰ dle novějších poznatků ale pravděpodobně

až v 17. století.¹¹¹ Touškov se tak řadí k lokalitám, v nichž je doložena prostorová vazba městského popraviště a pohřebiště místní židovské komunity,¹¹² odrážející praxi, kdy byly Židům k pohřbívání prodávány či pronajímány nelukrativní pozemky v těžce přístupných nebo z jiných důvodů nevhodných polohách, například právě v blízkosti popraviště.¹¹³

Kvůli vegetačnímu pokryvu dnes poloha bývalé šibenice u Města Touškova nepůsobí nijak dominantním dojmem, staré mapy (druhé a zejména třetí vojenské mapování) stejně jako současná základní mapa ČR a také digitální model reliéfu však vypovídají o opaku (obr. 17). Pahorek s vrcholem v nadmořské výšce přibližně 345 m je od okolního terénu, dosahujícího zhruba stejné výškové hladiny,¹¹⁴ oddělen na východní a západní straně hlubokými terénními zářezy, otevírajícími se na jihu do říční nivy, a na zbývající severní straně zmíněnou výrazně mělký rýhou, u níž lze na základě zhruba terénní prospekce lokality připustit antropogenní původ. Pro ten svědčí i nápadná přístupová šíje, která sloužila k příchodu na popraviště od severu. Reziduum původního komunikačního schématu zachycují mapy stabilního katastru, na nichž je obecní pozemek Šibeničního vrchu, vedený jako neplodná půda (č. kat. 733) a zahrnující jak vlastní pahorek, tak terénní prohlubně vymezující jeho obvod, propojen úzkým výběžkem se severně od něj procházející a dnes již neexistující obecní cestou č. kat. 2570 (obr. 15). Ta se odklání od frekventovanější, dnes rovněž zaniklé cesty, pokračující dále jednak na Újezd nade Mží, jednak na Čeminy, a představující tak relativně významnou komunikaci místní úrovně. Původní situace zde byla znečištěna úpravami ve druhé polovině 20. století, především redukcí cestní sítě, scelením drobných polí do jednolitého lánu a rozvojem novodobé zástavby v okrajových partiích města, i tak je ale patrné, že se do prostoru popraviště vstupovalo právě od severu. Ostatně současná komunikace obcházející Šibeniční vrch po jižní straně vznikla zřejmě až v souvislosti s lokací nového hřbitova v roce 1814. Příznačné je, že rozcestí, kde se tato nynější hlavní spojnice Touškova s Újezdem nade Mží vydělovala z trasy starší, k severozápadu směřující komunikace zajišťující přístup k šibenici, bylo přibližně v téže době nově osazeno kaplí, zasvěcenou Panně Marii. Ta se dodnes dochovala na svém místě, z výše popsanych důvodů

111 CHVÁTAL, Václav F., *Židovský hřbitov u Města Touškova*. Vlastivědný sborník – čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska 2016, roč. 26, č. 1, s. 17.

112 Srov. SOKOL, P., *Šibenice jako součást kulturní krajiny*..., s. 692.

113 ROZKOŠNÁ, B. – JAKUBEC, P., *Židovské památky Čech*..., s. 53. „Symbiózu“ židovského hřbitova a popraviště zaznamenáváme na Plzeňsku také např. v Blovicích (okr. Plzeň-jih), Přivanec, Kožlanech (okr. Plzeň-sever), Mutěšíně (okr. Domažlice) nebo Strážově (okr. Klatovy).

114 Oproti středu obce je poloha popraviště vyvýšena pouze asi o 16 m. K tomu srov. pozn. 95.

109 Srov. pozn. 94.

110 KUČA, K., *Města a městečka*... 3. díl, s. 856–857; ROZKOŠNÁ, Blanka – JAKUBEC, Pavel, *Židovské památky Čech. Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno 2004, s. 249–250.

Obr. 16 – Město Touškov, vyznačení polohy bývalého popraviště (1) a židovského hřbitova (2) na základní mapě ČR.

Obr. 17 – Město Touškov, Šibeniční vrch v poloze U židovského hřbitova na základní mapě ČR a na digitálním modelu reliéfu 5. generace. Podklad <https://ags.cuzk.cz/geoprohlizeci/>; úprava J. Krček.

ovšem zanikla její původní topografická vazba, dobře dokumentovaná jak na mapách stabilního katastru, tak mapami druhého a třetího vojenského mapování (obr. 18). Omezená úroveň poznání historie této stavby neumožňuje jednoznačně určit, zda její zřízení reflektovalo někdejší existenci popraviště, zda vznikla v rámci dočasného fungování hřbitova v jeho blízkosti, anebo spíše reagovala na vytčení trasy spojnice s novým hřbitovem, což se zdá nejpravděpodobnější. Dnes je poloha kaple vnímána jen v kontextu

Obr. 18 – Město Touškov, výřez z druhého vojenského mapování, sekce č. W-10-V, s vyznačením poloh Šibeničního vrchu (1), přechodného křesťanského hřbitova (2), nového křesťanského hřbitova (3), kaple na rozcestí cest k bývalému popravišti / hřbitovu a novému hřbitovu (4) a židovského hřbitova (5).

cesty k současnému hřbitovu¹¹⁵ bez zohlednění skutečnosti, že původně stála na rozcestí dvou lokálně významných komunikací.

Uvedené závěry o existenci dosud neznámé polohy se zaniklým raně novověkým popravištěm vycházejí z úzce limitované pramenové základny, jsou tedy nutně pouze hypotetické a v budoucnu je bude zapotřebí korigovat a doplnit zevrubnějším průzkumem archivního materiálu. Domnívám se však, že z hlediska vlastní lokalizace popraviště již tyto navazující rešerše nepřinesou podstatné korekce zde prezentovaných zjištění. Přesnou polohu objektu určeného pro výkon hrdelních trestů v Městě Touškově stejně jako jeho bližší stavební charakteristiku by mohl ozřejmit pouze archeologický výzkum.

¹¹⁵ KAMPER, Jaroslav – WIRTH, Zdeněk, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém. Sv. XXX. Politický okres Strážský*. Praha 1908, s. 287; POCHE, Emanuel (red.), *Umělecké památky Čech. 2. díl. K – O*. Praha 1978, s. 376; WALTER, J., *Město Touškov...*, s. 31; BUKAČOVÁ, Irena – FÁK, Jiří, *Paměť krajiny. VII. Soupis drobných památek Touškovska a Unčovska*. Mariánská Týnice 2011, s. 132.

Závěr

Cílem této studie bylo prezentovat nové poznatky o čtyřech lokalitách (z toho dvou dosud nepublikovaných) spjatých s výkonem hrdelního práva v raném novověku, a to především s ohledem na (ne)uchování historické paměti těchto míst a jejich vnímání v širším kontextu historické kulturní krajiny. Ve druhém plánu jsem se pokusil představit různorodý vzorek pramenů, jež lze při podobně orientovaném výzkumu využít. Ze starých mapových děl jsou díky snadné dostupnosti v online prostředí nejčastěji užívaným pramenem pro lokalizaci zaniklých nemovitých památek hrdelního soudnictví mapy tří vojenských mapování a stabilního katastru, obsahující stěžejní indicie jak v podobě topografických značek, tak ve formě pomístních názvů.¹¹⁶ Cenné informace lze však nalézt i v dalších mapách včetně takových, jejichž primární tematické vymezení přítomnost údajů o předmětu našeho výzkumu vůbec nenaznačuje (např. zde zákres šibenice u Krásna v hornické mapě slavkovského revíru z roku 1775). Z písemných pramenů jsou pro lokalizaci popraviště užitečné pozemkové knihy a další úřední písemnosti evidující nemovitý majetek (katastry), jež v sobě uchovávají četné doklady o pomístních jménech, dnes mnohdy i v daných lokalitách již zapomenutých. Přítomnost šibenice (nebo jiného typu popraviště) jako výrazného orientačního bodu v krajině, zpravidla se vztahem k pozemkovým či katastrálním hranicím, často nacházela svůj odraz právě v pomístních jménech. Pro poznání původní krajinné a terénní situace nebo stavební podoby jednotlivých popravišť mohou mít překvapivou hodnotu i písemnosti související s jejich novodobými úpravami, vzešlé z komunikace zainteresovaných subjektů, především orgánů státní památkové péče a místních samospráv.¹¹⁷

Popraviště v Bečově nad Teplou, jehož stavební relikty se dochovaly na Šibeničním vrchu necelý kilometr jihovýchodně od města, bylo již v minulosti důkladně prozkoumáno. Nyní se sondou do pozemkových knih a dalších úředních písemností městské provenience podařilo přinést některá nová zjištění, dokládající koexistenci popraviště s hospodářsky využívanými plochami v jeho blízkosti, a to nejen polí a luk, ale také pozemků se zdroji pitné vody pro zásobování města. Situace v Bečově tak jasně ilustruje limity obezřetného až odmítavého postoje veřejnosti vůči místům výkonu hrdelních trestů, jež byla soudobou společností vnímána jako nečistá a zapovězená, v oblastech s nedostatkem vhodné zemědělsky využitelné půdy. Zároveň se zde potvrzuje předpoklad, že význam určitých míst, včetně popravišť, v symbolické rovině je nutné posuzovat s jistou tolerancí a s vědomím, že realita se mohla případ od případu značně lišit v závislosti na místních, dobových aj. podmínkách. V tomto kontextu nelze prezentovaná zjištění o bečovském popravišti považovat za zvláště překvapivá.

116 Tři ze čtyř zde prezentovaných příkladů (Horní Slavkov, Krásno, Město Touškov) relativizují tvrzení Petra Sokola, že „z hlediska studia popravišť nepřináší [mapy stabilního katastru] podstatné informace. Vlastní výskyt objektů šibenic v krajině již nezaznamenávají, spolehlivé nejsou ani pro sledování pomístních jmen souvisejících s dřívější existencí popraviště.“ SOKOL, P., *Šibenice jako součást kulturní krajiny*..., s. 700. Překvapivě velmi malou míru výskytu pomístních názvů lokalizujících zaniklá popraviště v mapách stabilního katastru konstatuje také KOVÁŘ, D., *Historická popraviště Bechyňského kraje*..., s. 179. Ověření výpovědního potenciálu map stabilního katastru ve vztahu ke studiu historických popravišť se zdá být potřebným úkolem, jehož řešení může přinést zajímavé výsledky. Výzkum by měl pracovat s výrazně větším vzorkem a cílit nejen na evidenci pomístních jmen, případně nepříliš častých mapových značek přímo označujících popravň místa, ale též na svědectví charakteristických krajinných prvků, tvarů a vlastnické struktury pozemků, relikvů zaniklých cest, drobné sakrální architektury apod.

117 Předpokladem využitelnosti tohoto typu pramenů je dochování popravišť v podobě zbytků zdí nebo alespoň terénních relikvů, které se mohly v minulosti teoreticky stát předmětem zájmu památkové péče. Logicky se tedy jedná o značně limitovaný soubor lokalit. Srov. WOJTUCKI, D., *Popraviště v Čechách a na Moravě*..., s. 36–41.

Pozůstatky šibenice v Horním Slavkově jsou literaturou nekriticky hodnoceny jako mimořádně zachovalá památka raně novověkého hrdelního soudnictví. Přitom ve třicátých letech 20. století prošly stavební obnovou, která byla již ve své době částí odborné veřejnosti považována za krajně problematickou, a s odstupem lze konstatovat, že velmi pravděpodobně zničila do té doby autenticky dochovanou podstatu památky za cenu její náhrady kulisou, odvozenou z nepříliš průkazných ikonografických dokladů.¹¹⁸ Oproti tomu nově objevené popraviště v Krásně na své zevrubnější prozkoumání a zhodnocení teprve čeká. Lokalitu lze však již nyní považovat za poměrně vzácný úkaz, kdy se identifikace polohy popraviště na základě písemných a kartografických pramenů rozchází se svědectvím současných pomístních jmen, jinými slovy, kdy charakteristický pomístní název (v daném případě Šibeník) nefixuje skutečnou lokaci šibenice.¹¹⁹ Z hlediska charakteru umístění, které nesledovalo nejexponovanější vrcholové partie kopců v okolí města, přitom můžeme šibenici v Krásně považovat za velmi blízkou analogii šibenice v Horním Slavkově. Vezmeme-li do úvahy fakt, že obě stavby od sebe byly vzdálené vzdůnou čarou jen něco málo přes čtyři kilometry, a také historické souvislosti vývoje obou horních měst, musíme alespoň v hypotetické rovině připustit, že si mohly být podobné i z hlediska stavebního řešení, které máme v případě krásenské šibenice ikonograficky doloženo ve formě zděné kruhové stavby se čtyřmi pilíři.¹²⁰

Podobně jako v případě Krásna také dosud zcela neznámá poloha šibenice v Městě Touškově může být přesněji ověřena pouze archeologickou sondáží. I bez toho ale nově identifikované touškovské popraviště, vytvářející nikoliv neobvyklou prostorovou souvztažnost popravňho místa s pohřebištem místní židovské komunity, zapadá do obrazu raně novověké kulturní krajiny v zázemí venkovského poddanského městečka. Společně se všemi zde prezentovanými příklady ilustruje význam nemovitých památek hrdelního soudnictví při rekonstrukci historických krajín a zároveň různorodost metodických přístupů při jejich lokalizaci a identifikaci v současné krajině.¹²¹

118 K problematice konzervace a prezentace relikvů historických popravišť v pojetí současné památkové péče srov. SOKOL, Petr, *The Gallows at Bečov nad Teplou, District of Karlovy Vary, Czech Republic. Research, Conservation, Presentation*. Richtstättenarchäologie. Dormagen 2008, s. 262–267; TÝŽ, *Popraviště v Bečově nad Teplou*..., s. 96–99.

119 Podobně v případě jihočeských Mirovic se současné pomístní jméno Šibená nepřekrývá se skutečnou polohou šibenice, situovanou původně asi 500 m východně od polohy fixované dnešním pomístním názvem. FRÖHLICH, J., *Poloha a podoba popravišť Prácheňského kraje*..., s. 952. V okolí Přimdy, asi 1,1 km jižně od obce, se nachází vrch Šibeník s dochovanými relikty šibenice a kromě toho také Šibeniční vrch. Značná vzdálenost a terénní situace vůči městu (přibližně 2,4 km severozápadně, tedy přes návrší s hradem) nenavštěvují umístění popraviště v této poloze. P. Sokol zde zvažuje existenci výstražné šibenice, která bývala stavěna na hranicích panství či zemí a nebyla primárně určena k výkonu trestu. SOKOL, Petr, *Šibenice u Přimdy. Archeologický výzkum objektu se zvláštním symbolickým a sociálním významem*. AH 2016, roč. 41, č. 2, s. 506.

120 Skutečnost, že šibenice v Horním Slavkově mohla mít původně čtyři, nikoliv jen tři pilíře, naznačuje i velký rozměr v základech dochované šibeniční studny o průměru 680 cm. Čtyři pilíře se předpokládají u šibenice v Ústí nad Labem, a to právě s poukázáním na její vnitřní průměr, který činil 700 cm. WOJTUCKI, D., *Popraviště v Čechách a na Moravě*..., s. 38, 40. Archeologicky jsou čtyři pilíře dokumentovány v případě kruhové šibenice u Přimdy o vnějším průměru cca 620 cm. SOKOL, P., *Šibenice u Přimdy. Archeologický výzkum*..., s. 514–515.

121 Studie vznikla s podporou projektu č. 211, Moderní zpřístupnění historických pramenů, Program přeshraniční spolupráce Česká republika – Svobodný stát Bavorsko, Cíl EÚS 2014–2020.

Prameny a literatura

Národní archiv (NA), Josefské vojenské mapování, sekce č. 156.

NA, Josefský katastr, inv. č. 4784, kart. 2361, Krásno.

NA, Sbírka map a plánů (SMP), inv. č. 920, sign. B IV 7, Hlavní mapa slavkovských horních objektů (*Haupt-Mappa über die sammentliche Schlaggenwalder Berggebaüde*), J. Mießler, J. G. Paulus, 1775.

NA, Stablní katastr (SK), inv. č. 5954, sign. Lok 321, Indikační skica stablního katastru, Bečov nad Teplou (*Petschau*), 1841–1861. Dostupné online: <http://archivnimapy.cuzk.cz/> (cit. 23. 4. 2020).

NA, SK, inv. č. 5984, sign. Lok 351, Indikační skica stablního katastru, Háje (*Rabensgrün*), 1841–1861. Dostupné online: <http://archivnimapy.cuzk.cz/> (cit. 29. 4. 2020).

NA, SK, inv. č. 6039, sign. Lok 406, Indikační skica stablního katastru, Horní Slavkov (*Schlaggenwald*), 1841–1861. Dostupné online: <http://archivnimapy.cuzk.cz/> (cit. 7. 5. 2020).

NA, SK, inv. č. 6057, sign. Lok 423, Indikační skica stablního katastru, Krásno (*Schönfeld*), 1841–1861. Dostupné online: <http://archivnimapy.cuzk.cz/> (cit. 29. 4. 2020).

NA, SK, inv. č. 6731, sign. Plz 541, Indikační skica stablního katastru, Město Touškov (*Tuschkau*), 1839–1861. Dostupné online: <http://archivnimapy.cuzk.cz/> (cit. 5. 5. 2020).

NA, Státní památková správa (SPS), inv. č. 229, sign. 30 Místa, kart. 171, Horní Slavkov.

Státní oblastní archiv v Plzni – pracoviště Klášter (SOA Plzeň), Velkostatek (Vs) Bečov, inv. č. 383, K 384, Pozemková kniha Bečov nad Teplou, 1618–1739. Dostupné online: <https://www.portafontium.eu/iipimage/30085056> (cit. 22. 3. 2021).

SOA Plzeň, Vs Bečov, inv. č. 2792, M 194, Přehledná mapa bečovských montánních lesů, August Haaß, 1833.

SOA Plzeň, Vs Bečov, inv. č. 2793–2795, M 195–197, Mapy bečovských montánních lesů, Kummer, 1. polovina 18. století.

Státní okresní archiv (SOkA) Karlovy Vary, Archiv města (AM) Bečov nad Teplou, inv. č. 16, K 16, Záznamní kniha, (1634) 1689–1867.

SOkA Karlovy Vary, AM Bečov nad Teplou, inv. č. 84, K 84, Pozemková kniha pro výměr městské pivní taxy podle hodnoty nemovitého majetku, 1734–1755.

SOkA Karlovy Vary, AM Bečov nad Teplou, inv. č. 85, K 85, Evidenční kniha majetkové držby bečovských měšťanů, 1754–1841.

SOkA Karlovy Vary, AM Bečov nad Teplou, inv. č. 229, K 229, Kronika města, 1873–1937. Dostupné online: <https://www.portafontium.eu/iipimage/30360037> (cit. 22. 3. 2021).

SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích (SOkA Plzeň-sever), AM Město Touškov, neinv., Kronika města a školy, 1890–1892. Dostupné online: <https://www.portafontium.eu/iipimage/30660204> (cit. 22. 3. 2021).

SOkA Plzeň-sever, AM Město Touškov, neinv., Kronika města, 1930–1935. Dostupné online: <https://www.portafontium.eu/iipimage/30660205> (cit. 22. 3. 2021).

SOkA Sokolov se sídlem v Jindřichovicích (SOkA Sokolov), AM Horní Slavkov, inv. č. 452, K 443, Kronika města, 1836–1847. Dostupné online: <https://www.portafontium.eu/iipimage/30860024> (cit. 22. 3. 2021).

SOkA Sokolov, AM Horní Slavkov, inv. č. 524, K 515, Kronika města, 1878–1945. Dostupné online: <https://www.portafontium.eu/iipimage/30860025> (cit. 22. 3. 2021).

SOkA Sokolov, AM Krásno, neinv., Kronika města, 1926–1955. Dostupné online: <https://www.portafontium.eu/iipimage/30860111> (cit. 22. 3. 2021).

SOkA Sokolov, Farní úřad (FÚ) Horní Slavkov, neinv., Kronika fary, 1836–1943. Dostupné online: <https://www.portafontium.eu/iipimage/30860030> (cit. 22. 3. 2021).

SOkA Sokolov, FÚ Krásno, neinv., Kronika fary, 1836–1932. Dostupné online: <https://www.portafontium.eu/iipimage/30860114> (cit. 22. 3. 2021).

Ústřední archiv zeměměřictví a katastru (ÚAZK), inv. č. 89, Císařský otisk stablního katastru, Bečov nad Teplou (*Petschau*), 1841. Dostupné online: <http://archivnimapy.cuzk.cz/> (cit. 23. 4. 2020).

ÚAZK, inv. č. 1750, Císařský otisk stablního katastru, Háje (*Rabensgrün*), 1841. Dostupné online: <http://archivnimapy.cuzk.cz/> (cit. 29. 4. 2020).

ÚAZK, inv. č. 2148, Císařský otisk stablního katastru, Horní Slavkov (*Schlaggenwald*), 1841. Dostupné online: <http://archivnimapy.cuzk.cz/> (cit. 7. 5. 2020).

ÚAZK, inv. č. 3527, Císařský otisk stablního katastru, Krásno (*Schönfeld*), 1841. Dostupné online: <http://archivnimapy.cuzk.cz/> (cit. 29. 4. 2020).

ÚAZK, inv. č. 4606, Císařský otisk stablního katastru, Město Touškov (*Tuschkau*), 1839. Dostupné online: <http://archivnimapy.cuzk.cz/> (cit. 5. 5. 2020).

AULER, Jost, *Katalog erhaltener Hochgerichte in Deutschland und einigen Nachbarländern*. Richtstättenarchäologie. Dormagen 2008, s. 308–325.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Zpráva o pořádání archivu města Touškova nad Mží*. Archivní věstník 1947, roč. 2, č. 1, s. 14–15.

BERAN, Pavel a kol., *Královské horní město Horní Slavkov*. Horní Slavkov 2001.

BERNAU, Bedřich, *Čechy společnou práci spisovatelův a umělců českých*. Díl X. *Krušné hory a Poohří*. Praha 1896.

BEZIRKSLEHRERVEREIN FALKENAU (hrsg.), *Heimatskunde des politischen Bezirkes Falkenau*. Falkenau a. d. Eger 1898.

BUKAČOVÁ, Irena – FÁK, Jiří, *Paměť krajiny*. VII. *Soupis drobných památek Touškovska a Úněšovska*. Mariánská Týnice 2011.

BURACHOVIČ, Stanislav, *Bečovské popraviště*. Arnika 1986, č. 16, s. 206–207.

BYSTRICKÝ, Vladimír, *Doba předbělohorská v západních Čechách*. Dějiny západních Čech. 1. díl. Od pravěku do poloviny 18. století. Plzeň 2004, s. 178–199.

CENDELÍN, Dušan, *Klasifikace historických cest podle poloh zaniklých popravišť v krajině*. Historická geografie 2019, roč. 45, č. 2, s. 207–222.

- ENZMANN, Karl, *Chronik der uralten, ehemals königlich freien Bergstadt Schönhofeld, Bez. Elbogen*. Schönhofeld 1934.
- FELTOVÁ, Libuše, *Slavkovské popraviště*. Sborník Společnosti pro výzkum kamenných křížů 2005, s. 42–43.
- FRANCEK, Jindřich, *Soupis hmotných pramenů*. Hrdelní soudnictví českých zemí. Soupis pramenů a literatury. Praha 1995, s. 29–72.
- FRANCEK, Jindřich – ŠIMEK, Tomáš (edd.), *Hrdelní soudnictví českých zemí. Soupis pramenů a literatury*. Praha 1995.
- FRANCEK, Jindřich, *Zločinnost a bezprávi. Velké dějiny zemí Koruny české*. Praha – Litomyšl 2011.
- FRÖHLICH, Jiří, *Poloha a podoba popravišť Prácheňského kraje*. Archeologie ve středních Čechách 2006, roč. 10, č. 2, s. 945–957.
- FRÖHLICH, Jiří, *Přehled popravišť Prácheňského kraje*. Sborník Společnosti pro výzkum kamenných křížů 2008, s. 110–119.
- GNIRS, Anton, *Topographie der historischen und Kunst-Denkmale in Böhmen*. Bd. XLIII. *Der politische Bezirk Elbogen*. Prag 1927.
- HAAS, Antonín (ed.), *Codex iuris municipalis regni Bohemiae*. Tom. IV/1. *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232–1452*. Praha 1954.
- HAAS, Antonín, *Soupis privilegií měst a městeček v Západočeském kraji od roku 1526*. Minulostí Západočeského kraje 1968, roč. 6, s. 306–336.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2007.
- CHALOUPKA, Jakub – ZEMAN, Lubomír, *Bečovsko*. Krajinné památkové zóny České republiky. Praha 2015, s. 34–49.
- CHMELÍŘ, Václav, *Město Touškov opět na panství kláštera Kladruhy*. Devět století kláštera v Kladruzech 1115–2015. České Budějovice 2017, s. 109–131.
- CHVÁTAL, Václav F., *Židovský hřbitov u Města Touškova*. Vlastivědný sborník – čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska 2016, roč. 26, č. 1, s. 17–24.
- KAMPER, Jaroslav – WIRTH, Zdeněk, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém*. Sv. XXX. *Politický okres Strážský*. Praha 1908.
- KOVÁŘ, Daniel, *Historická popraviště v Bechyňském kraji*. Sborník Společnosti pro výzkum kamenných křížů 2008, s. 120–127.
- KOVÁŘ, Daniel, *Historická popraviště Bechyňského kraje. Přehled a zhodnocení průzkumu z let 2006–2009*. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 2009, roč. 22, s. 177–258.
- KRČEK, Jakub, *Historie budovy (vrchního) horního úřadu v Horním Slavkově. Příběh památky, která zůstala zapomenuta*. Sborník Muzea Karlovarského kraje 2018, roč. 26, s. 7–54.
- KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 1. díl. A – G. Praha 1996.
- KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 2. díl. H – K. Praha 1997.
- KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 3. díl. Kolín – Miro. Praha 1998.
- LEFNAER, Stefan, *Erhaltene Galgen in Österreich, Slowenien und Tschechien. Einige Nachträge*. Richtstättenarchäologie. 3. Dormagen 2012, s. 338–383.
- MAJER, Jiří, *Báňská vodní díla 13. – 16. století na Slavkovsku*. Dějiny věd a techniky 1969, roč. 2, č. 4, s. 214–231.
- MAŘÍK, Antonín, *Správa města Bečova do roku 1938*. Sborník 600 let Bečova. Bečov nad Teplou 1999, s. 15–25.
- MAUR, Eduard, *Hrdelní soudnictví českých zemí* (rec.). Minulostí Západočeského kraje 1996, roč. 31, s. 241–243.
- MAUR, Eduard, *Politický vývoj 1648–1788*. Dějiny města Plzně. 1. díl. Do roku 1788. Plzeň 2014, s. 551–568.
- MICHÁLEK, Jan, *Topograficko-archeologický průzkum a výzkum šibeníc v okrese Strakonice v letech 1995–2005. (Předběžná zpráva)*. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 2006, roč. 19, s. 303–323.
- OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, Libuše, *Lidská spravedlnost zachycená pomístními jmény v Čechách*. Onomastické práce 2000, roč. 4, s. 355–388.
- OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, Libuše a kol., *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*. Praha 1995.
- PELANT, Jan, *Města a městečka Západočeského kraje. Stručné dějiny, současnost a výběrová bibliografie 129 míst*. Plzeň 1988.
- POCHE, Emanuel (red.), *Umělecké památky Čech*. 2. díl. K – O. Praha 1978.
- PRÖKL, Vinzenz, *Geschichte der königlichen Bergstädte Schlaggenwald und Schönhofeld*. Eger 1887.
- PROKOP, Vladimír – SMOLA, Lukáš, *Sokolovsko. Umění, památky a umělci do roku 1945*. Sokolov 2014.
- PROSCH, Rudolf, *Abriß der Geschichte der alten, einst kaiserlichen freien Bergstadt Schlaggenwald*. Schlaggenwald 1938.
- ROUČKA, Bohuslav, *Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století*. Právněhistorické studie 1957, roč. 3, s. 115–135, mapové přílohy 1–3.
- RULÍK, Jan, *Kalendář hystorycký, obsahující krátké a summownj poznamenánj wssechněch proměn, přjbehů, wálek, neywyssjch nařjzenj, a. t. d.[...]*. Díl 1. 1780–1797. Praha 1797.
- ROZKOŠNÁ, Blanka – JAKUBEC, Pavel, *Židovské památky Čech. Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno 2004.
- SEMOTANOVÁ, Eva, *Raně novověká krajina českých zemí. Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*. Praha 2010, s. 19–53.
- SCHÖTTNER, Karl, *Der alte „Schlaggenwalder Steig“*. Heimatkunde des Bezirkes Karlsbad. I. Die Landschaft. Wanderungen in der Heimat. Karlsbad 1937, s. 108–111.
- SOKOL, Petr, *Šibenice v Bečově nad Teplou a archeologie popravišť*. Archeologické rozhledy 2003, roč. 55, č. 4, s. 736–766.
- SOKOL, Petr, *Šibenice v Bečově nad Teplou, hrdelní soudnictví a archeologie*. Západočeský historický sborník 2003, roč. 8, s. 101–127.
- SOKOL, Petr, *Popraviště v Bečově nad Teplou. Využití a prezentace archeologické památky*. Veřejná archeologie. II. Praha 2008, s. 93–100.
- SOKOL, Petr, *The Gallows at Bečov nad Teplou, District of Karlovy Vary, Czech Republic. Research, Conservation, Presentation*. Richtstättenarchäologie. Dormagen 2008, s. 250–269.
- SOKOL, Petr, *War, Town, Gallows. Some Aspects of Gallows on Historic Images*. Richtstättenarchäologie. Dormagen 2008, s. 496–505.
- SOKOL, Petr, *Šibenice u Přimdy, okres Tachov. Z výsledků systematického povrchového průzkumu šibeničních vrchů západních Čech*. Archeologie západních Čech 2011, roč. 2, s. 182–188.
- SOKOL, Petr, *Šibenice u Přimdy. Archeologický výzkum objektu se zvláštním symbolickým a sociálním významem*. Archaeologia historica 2016, roč. 41, č. 2, s. 501–523.

- SOKOL, Petr, *Šibenice jako součást kulturní krajiny raného novověku*. *Archaeologia historica* 2017, roč. 42, č. 2, s. 691–711.
- SOKOL, Petr – HAJŠMAN, Jan, *Po stopách plzeňské spravedlnosti. Historie a topografie hrdelního soudnictví*. Domažlice 2010.
- SOMMER, Johann G., *Das Königreich Böhmen statistisch-topographisch dargestellt*. XV. Band. *Elbogner Kreis*. Prag 1847.
- TICHÁNEK, Jiří, *Databáze středověkých popravišť v Českých zemích*. *Archeologie Moravy a Slezska* 2017, roč. 17, s. 59–89.
- TOMÍČEK, Rudolf, *Obrázky ze života města Horní Slavkov. Lidé a události*. Sokolov 1998.
- TOMÍČEK, Rudolf – PODRACKÝ, Vladislav, *Památná a zajímavá místa v Horním Slavkově a jeho okolí*. Horní Slavkov 2008.
- VLASÁK, Vladimír, *Lokeán Heinrich Zimmermann*. *Západočeské archivy* 2015, roč. 6, s. 83–96.
- VOLF, Miloslav, *Popis městských archivů v Čechách*. Praha 1947.
- WALTER, Jan, *Město Touškov*. Město Touškov 1993.
- WIDERSTRÖM, Per – ANDERSSON, Sara, *Visby, Gotland/Schweden: „Reißt diesen schändlichen Galgen ab“*. *Richtstättenarchäologie*. 3. Dormagen 2012, s. 252–259.
- WOJTUCKI, Daniel, *Popraviště v Čechách a na Moravě od 16. do 19. století*. *Sborník Společnosti pro výzkum kamenných křížů* 2005, s. 27–41.
- WOJTUCKI, Daniel, *Neuzeitliche Hinrichtungsstätten in Böhmen und Mähren. Funktion, Typologie und Topographie*. *Richtstättenarchäologie*. 3. Dormagen 2012, s. 424–436.
- WOJTUCKI, Daniel, *Rozsudky v případech kriminálních činů vydané pražským apelačním soudem pro soudy v Bečově nad Teplou a v Přimdě*. *Sborník Společnosti pro výzkum kamenných křížů* 2016, s. 72–78.
- ZELENKA, Antonín, *Obraz vrcholné a pozdně středověkého osídlení klášterního městečka Touškova na základě archeologických pramenů*. *Archeologie západních Čech* 2018, roč. 9, č. 1, s. 113–136.
- ZEMAN, Lubomír, *Městečka na dlani. Karlovarský kraj*. Praha 2017.

Possibilities of the Historical Topography of the Capital Punishment Judicial System in Selected West-Bohemian Localities

The study presents the new knowledge gained about four localities (of which two have not been published yet) associated with the dispensation of the capital punishment law in the early modern age, especially in view of the (non-)retaining of the historical memory of such localities and their perception in the wider context of a historical cultural landscape. In the second plan, it presents a varied specimen of sources which can be used in a similarly focused research. Of the old maps, thanks to their availability online, those from three military mapping campaigns and those of the stable cadastre which contain key indices both in the form of topographic symbols and local names are the sources most frequently used to localize the vanished immovable relics of the capital punishment judicial system. But valuable information can also be found in other maps including those whose primary thematic definition does not imply the presence of any data concerning the subject of our research at all (here, for instance, the symbol of gallows at Krásno on a mining map of the mining field of Horní Slavkov from 1775). Of the written sources, land registers and other official documents used to register immovable property (cadastrals) are useful for the localization of execution sites as they contain numerous proofs of local names, today often already forgotten even in the localities themselves. The presence of gallows (or other types of places of execution) as prominent orientation points in the landscape, usually in relation to the land or cadastral boundaries, was often reflected just in the local names. Surprisingly, the documents relating to their modern reconstruction works and originating in communication between the involved subjects, namely the state monument preservation and the local self-governmental bodies, can be of great value in learning the original situation of the landscape or ground or the structural forms of the individual execution sites.

Although the execution site in Bečov nad Teplou with its structural relics being preserved on Šibeniční vrch (Gallows Hill) less than one kilometre southeast of the town was surveyed thoroughly in the past, a research of the land registers and other municipal documents brought some new findings proving the coexistence of the execution site with the nearby economically used areas consisting not only of fields and meadows but also of grounds with sources of drinking water to supply the town. Thus, the situation in Bečov clearly illustrates the limits of the cautious to reluctant attitude of the public toward the places of capital punishment which were perceived by the then society as unclean and forbidden, in the areas lacking suitable farmland. The remains of the gallows at Horní Slavkov are evaluated uncritically in the literature as an exceptionally well-preserved monument of the capital punishment judicial system of the early modern age. Yet, in the 1930s, they underwent a reconstruction which was considered then by a part of the professional public to be extremely problematic, and it can be stated with the benefit of hindsight that it was very likely to destroy the substance of the monument authentically preserved until then only to be replaced by a scene derived from rather inconclusive iconographic documents. On the other hand, the newly discovered execution site at Krásno still waits to be surveyed and assessed in more detail. But the locality can already now be considered a relatively rare phenomenon, in which the identification of the execution site locality based on the documentary and cartographic sources is in contradiction with the testimony of the current field names; in other words, in which the characteristic field name (Šibeník, in this case) does not fix the actual location of the gallows. As regards the character of the locality which did not follow the most exposed summits of the hills around the town, the gallows at Krásno can be considered to be a quite close analogy of the one at Horní Slavkov. Taking into account the fact that both structures were located at a distance of slightly more than four kilometres as the crow flies from each other, and also the historical contexts of both mining towns, one has to consider at least hypothetically that they could have been similar also in terms of their structural solution, which we have documented iconographically in the case of the Krásno gallows having the form of a round masonry structure with four columns. Similarly as at Krásno, also the still completely unknown location of the gallows at Město Touškov can only be verified more precisely by an archaeological research. But even without such a research, the newly identified execution site at Město Touškov, forming a not unusual spatial correlation of an execution site with a burial site of the local Jewish community, blends in with the picture of the cultural landscape of a serf peasant town of the early modern age. Together with the examples presented here, it illustrates the importance of the immovable relics of the capital punishment judicial system in reconstructing the historical landscapes and diversity of the methodical approaches used in their localization and identification in the present-day landscape.

Pošumavské stříbro

Petr Mikota – Petr Rožmberský

Pošumaví – vymezení regionu a kovu

Pošumavím je zde míněno území Plzeňského kraje pod vlastní Šumavou. Je tu několik lokalit tvořících jakýsi pás přibližně mezi Nýrskem a Horažďovicemi, v nichž se v minulosti dobývala a hutnila stříbrná ruda. Studie se zabývá třemi horními městečky, která sdílela podobný osud – Stříbrné hory (dnes Nalžovské Hory), Hory Matky Boží, a Nové horní město Strážov. Městečka vznikla v průběhu „stříbrné horečky“ v 16. století, již po cca 50 letech bylo stříbro vytěženo a jejich význam poklesl. Rovněž pokusy o obnovu těžby v pozdějších staletích nebyly úspěšné.

Jednotlivé lokality jsou členěny na kapitoly těžba, hutní zpracování, pokusy o obnovení těžby v 18.–20. století, současný stav důlních děl a hutí.

V Pošumaví bylo získáváno také zlato, a to zřejmě dříve, než stříbro. Nejznámějším důlním nalezištěm zlata jsou Kašperské Hory a Rejstejn jižně od Sušice, zlato se také rýžovalo na Otavě, jejím levobřežním přítoku Ostružné a na potocích do nich se vlévajících, o čemž svědčí množství hromad přerýzovaných náplavů (sejpu) na jejich březích. Zlatem se však, zabývat nebudeme.

Lidová moudrost praví: Mluvíti stříbro, mlčeti zlato. Toto rčení jasně ukazuje, který z obou drahých kovů je vzácnější.

Stříbrné Hory u Nalžov

V roce 1473 po smrti bratrů Paběnických z Nalžov daroval panovník jejich majetek (tvrz a poddanské dvory v Nalžovech, poddanské dvory ve Velenovech a ves s poddanskými dvory Zahradku) jakožto královskou odúmrť Vilémovi z Rýzemberka a na Rabí, nejvyššímu komoří Království českého, za jeho služby. Proti tomu vystoupilo před soudem několik osob, snažících se prokázat, že na dědictví po zmíněných bratrech mají lepší právo než král.¹ V nastalém dlouhém soudním sporu nakonec obstál Svojše z Velhartic a z Letov nejen proti panovníkově odúmrťi, ale i proti paběnickým dědicům po přeslici. Spor byl ukončen až roku 1486. Svojše k získání dědictví připojil svůj statek Letovy a u Nalžov později „vzdvihl“ stříbrné hory.²

Vznik města

V okolí Nalžov byl prospektován zjištěn výskyt stříbrných rud, snad již v roce 1512.³ Svojše získal od krále Ludvíka roku 1521 právo horního podnikání na zdejších stříbrných horách s osvobozením na 12 let od odvodu povinného desátku a právem

na výkup stříbra kutnohorskou královskou mincovnou.⁴ Toto právo však bylo ošemetné – odvod stříbra do kutnohorské mincovny byl povinný a za pevně stanovenou cenu.⁵ Poněvadž k zahájení a udržitelnosti těžby bylo nutné opatřit velké sumy peněz, jako spolupodílníka přizval Svojše z Velhartic k dolování Jana z Rožmberka,⁶ velkopřevora johanitů ve Strakonici, od roku 1526 vladaře rožmberského domu.⁷

Svojše si opatřil opis jen tři roky starého jáchymovského báňského řádu vydaného hrabětem Šlikem. Do Nalžov přišli němečtí horníci většinou právě z Jáchymova a u naleziště rudy založili novou osadu Silberberg ob Ellischau (Stříbrná Hora nad Nalžovy), pro níž Svojše vydal roku 1524 výsady, podobné těm, jimiž se řídila jiná horní města.⁸ Osada byla na žádost Jana z Rožmberka roku 1530 povýšena Ferdinandem I. na město Bergstadt ob Ellischau (Horní Městečko nad Nalžovy), a obdařeno znakem⁹ (ve štítu zkřížené mlátek a želízko, štít drží anděl¹⁰) později jmenované Stříbrné Hory. Snad před rokem 1534 vznikl dřevěný předchůdce dnešního kostela sv. Kateřiny.¹¹

Sňatkem s dcerou Jana Pouzara (syn Oldřicha Pouzara z Michnic, dědice po Svojšovi) se v držení Nalžov dostali příslušníci rodu z Vchynic, kteří majetek rozmnožili. Když Radslav z Vchynic prodával roku 1591 Nalžovy Karlu Švihovskému z Rýzemberka na Horažďovicích, patřily k němu mimo Nalžov s tvrzí také Horní Město nad Nalžovy, Neprachovy s tvrzí a 19 dalších lokalit. Jeden z dalších Švihovských, zemřelý roku 1658, byl na poddané „nelaskav“ a zejména utiskoval obyvatele Stříbrných Hor. Po úmrtí dalšího Švihovského roku 1716 bylo panství velmi zadlužené a připadlo věřitelům. V roce 1718 se Nalžovy s příslušenstvím dostaly hrabatům z Pöttingu, od nichž je koupil roku 1769 hrabě Taaffe; v tomto rodu zůstaly Nalžovy až do konce patrimoniálního

4 KNOLL, V., *Páni z Velhartic. Měli duši zvláštní – trochu drsná zdála se...* Praha 2015, s. 273.

5 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 35.

6 Archiv města Nalžovské Hory, úvodní slovo. Dostupné na: http://monasterium.net/mom/CZ-SOAP/AMNalzovskeHory/fond?_lang=ces [19. 10. 2017].

7 https://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_III._z_Ro%C5%BEmberka [19. 10. 2017].

8 KNOLL, V., *Páni z Velhartic. Měli duši zvláštní – trochu drsná zdála se...* Praha 2015, s. 274–275.

9 Archiv města Nalžovské Hory, úvodní slovo. Dostupné na: http://monasterium.net/mom/CZ-SOAP/AMNalzovskeHory/fond?_lang=ces [19. 10. 2017].

10 https://cs.wikipedia.org/wiki/Nal%C5%B8ovsk%C3%A9_Hory [5. 3. 2018].

11 KNOLL, V., *Páni z Velhartic. Měli duši zvláštní – trochu drsná zdála se...* Praha 2015, s. 275.

1 FRIDRICH, G. (ed.), *Čtvrtá kniha svolací desk dvorských z let 1453–1480 I*. Archiv český XXXVII. Praha 1941, s. 839–842.

2 SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze Království českého XI*. Praha 1897, s. 262.

3 Archiv města Nalžovské Hory, úvodní slovo. Dostupné na: http://monasterium.net/mom/CZ-SOAP/AMNalzovskeHory/fond?_lang=ces [19. 10. 2017].

období a ještě déle.¹² Roku 1952 byly Stříbrné Hory a Nalžovy sloučeny pod názvem Nalžovské Hory.¹³

Dolování

V roce 1523 zde bylo zaměstnáno již 57 lidí včetně tří štaj-grů (důlních dozorců). Podle zprávy pro českou komoru z roku 1527 byla nalezena řada žil zrudněných na výchozech i v hloubce, přičemž na mnoha místech bylo při povrchu zjištěno ryzí stříbro. V provozu zde bylo snad více než 10 dolů a řada zjištěných, ale zatím netěžených ložisek. Zdá se, že Svojše z Velhartic neměl dostatek prostředků a zkušeností.¹⁴ Roku 1527 získal pro horní podnikání společníka, již zmíněného Jana z Rožmberka, s nímž uzavřel smlouvu o těžbě stříbra; desátek a výnos z dolů si měli s Janem rozdělit. Jeden po druhém pak měli čtvrtletně odebírat stříbro pro svou potřebu a vždy se vyrovnat s druhým společníkem. Jan měl platit všechny úředníky, za což měl pobírat všechny poplatky. Svojše se zavázal dodávat potřebné dřevo ze svých lesů, za což obdržel čtyři kusy na každém dole jako odškodnění.¹⁵ Smluvili se na společném horním hejtmanovi, Ambroži z Hochsteinu, s nímž a s Janem Pekem z Klatov pak učinil Rožmberk úmluvu o zužitkování dolů a huti.¹⁶ Rožmberk a jeho úředníci měli zkušenosti s dolováním a hutněním stříbra na Krumlovsku.¹⁷

V roce 1527 vyvrcholila nespokojenost těžařů a horníků se Svojšovým postupem jakožto pozemkovou vrchností a na základě jejich stížností byla do Stříbrných Hor vyslána komise báňských odborníků. Svojše totiž z neznámého důvodu bránil otevření již zjištěných nových stříbronosných žil. Také dělníci a horníci neměli ani na zaplacení potravin a zakoupení potřebných pomůcek – loje do kahanců a železek. Horníci a důlní podnikatelé žádali, aby král příslušné pozemky od Svojšeho vykoupil a doly se dostaly pod královskou správu, což se však neuskutečnilo. Přesto se zdá, že komise prosadila zlepšení zdejší situace.¹⁸

Spolupráce mezi Svojšem z Velhartic a Janem z Rožmberka však skřípala. Ještě roku 1529 společně uzavřeli s nákladníky hor dohodu o placení horního desátku a výkupu vytěženého stříbra. V roce 1530 Ferdinand I. prodloužil Svojšovi horní svobodu krále Ludvíka o tři roky, tedy do roku 1536, s tím, že může dobývat zlato, stříbro, měď, olovo i další kovy (v privilegii se praví, že Svojše s rožmberskými bratry zdejší důlní činnost s vynaložením nemalých nákladů znamenitě povznese¹⁹). Ovšem roku 1531 král prodloužil právo k těžbě stříbra u Stříbrných Hor na dalších šest let také bratrům Rožmberkům (Janovi, Joštovi a Petrovi) s tím, že vytěžený kov bude prodáván české komoře. Poté měly doly připadnout králi, který se měl dohodnout o náhradě se Svojšem.²⁰ To se zřejmě Svojšovi nelíbilo a ještě téhož roku jednal se svým přítelem Zdeňkem Lvem z Rožmitálu na jeho hradě Blatné a Velharticích (společně se svými dalšími dvěma přáteli), aniž bychom však věděli o čem.²¹ Zdeňk Lev, nejvyšší purkrabí pražský a největší věřitel panovníka, se neúspěšně pokoušel roku 1526 o získání

dědictví po jednom z Rožmberků, což mu překazil právě johanita Jan Rožmberský. Patrně proto se roku 1532 snažil Zdeňk Lev Svojšovi z Velhartic, „svému milému příteli“ u krále vymoci „frystuňk na hory nalžovské“,²² tedy prodloužení horních svobod (Zdeňk Lev sám měl na dolech u Nalžov řadu důlních podílů²³). Následoval spor mezi Svojšem a Janem o placení horního desátku, v jehož průběhu roku 1532 Jan z Rožmberka zemřel.²⁴ Ve sporu pokračovali dědici – v dopisu Zdeňka Lva z Rožmitálu švagrovi Kryštofovi ze Švamberka z téhož roku se činí zmínka o sporech mezi Svojšem z Velhartic a Joštem z Rožmberka.²⁵ Taktéž roku 1532 obdrželi Rožmberkové od krále povolení razit bílé české groše a grošíky ze stříbra vytěžené v jejich dolech, zejména u Nalžov po dobu 15 let a odpustil jim polovinu horního desátku.²⁶

Svojšův synovec Oldřich Pouzar z Michnic jménem bezdětného strýce uzavřel s Joštem z Rožmberka ještě v roce 1532 dohodu o zaplacení sporného desátku a pohledávek na šachtě sv. Trojice u Nalžov – Jošt se zavázal vyplatit Svojšovi odškodné. Ten vzápětí poslední vůlí odkázal sestře Nabce provdané za Pouzara a jejich dětem tvrz, poplužní dvůr, ves a doly v Nalžovech, poplužní dvůr a ves Velenovy, ves Letovy a určité poddané v Zahradce, Řencích, Kraticích a Hradešicích. Drobný odkaz učinil i pro Petra Zmrzlíka ze Svojšína na Neprachovech a Přibíka z Čejkov a zemřel někdy na konci roku 1532. V následujícím roce skončila horní svoboda daná Svojšovi a o převzetí dolů se pokusil panovník, což situaci ještě zkomplikovalo.²⁷ Ferdinand I. rozhodl, že Svojšovy doly na jaře 1533 přejdou do královského majetku. Také Zdeňk Lev z Rožmitálu se pokusil získat část dolů po Svojšovi a předložil smlouvu na jejich koupi (viz výše jednání na Blatné a Velharticích), ale neuspěl a všechny doly byly převedeny pod královskou správu,²⁸ čímž se naplnilo přání těžařů a horníků z roku 1527.

Panovník si však roku 1533 vypůjčil od Jošta z Rožmberka 10 000 zlatých, které mu pojistil ve stříbře, které se v příštích šesti letech mělo získat ze stříbrných nalžovských dolů.²⁹ Král Rožmberkům nakonec zastavil výkup stříbra s tím, že řízení dolů mělo zůstat Pouzarovi. Brzy nato si Jošt z Rožmberka stěžoval na Pouzara, že přišel s ozbrojenci a nutil horníky, aby mu slíbili poslušnost. Rožmberkové dávají jeho doly zatopit, za což jim Pouzar dal ulámat kliky od žentourů a naházet je do šachet. Také zabral majetek jejich horníků.³⁰ Roku 1535 rozhodl spory soud a přiřkl doly Pouzarům, ale Rožmberkové tu podnikali i nadále.³¹

Spory a nižší kovnatost rudy společně se zvyšujícími se náklady postupně vedly k úpadku těžby. Přispěly k němu také problémy se spodní vodou – roku 1541 byl zatopen nejlepší důl sv. Trojice. Oldřich Pouzar z Michnic zemřel roku 1545, Nalžovy po něm dědil syn Jan³² (v souvislosti s tím se roku 1548 hovoří o úřednicích a dělnících náležejících k Horám³³). Roku 1559 byla těžba

12 SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze Království českého XI*. Praha 1897, s. 262–263.

13 HOUDEK, Z. – BOUZEK, S., *Zámek Nalžovy*. 2014. Dostupné na: <http://zameknalzozy.com/historie.html> [19. 10. 2017].

14 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 40.

15 SOA Třeboň, fond Cizí doly, i.č. 10, sign III-3-1.

16 SOA Třeboň, fond Cizí doly, i.č. 11, sign III-3-2.

17 KNOLL, V., *Páni z Velhartic. Měli duši zvláštní – trochu drsná zdála se...* Praha 2015, s. 275–276.

18 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 55.

19 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 56.

20 KNOLL, V., *Páni z Velhartic. Měli duši zvláštní – trochu drsná zdála se...* Praha 2015, s. 277.

21 DVORSKÝ, F. (ed.), *Dopisy pana Zdeňka Lva z Rožmitálu z let 1508–1535*. In: Kalousek, J. (ed.): *Archiv český XI*. Praha 1892, s. 48–49.

22 DVORSKÝ, F. (ed.), *Dopisy pana Zdeňka Lva z Rožmitálu z let 1508–1535*. In: Kalousek, J. (ed.): *Archiv český XI*. Praha 1892, s. 106.

23 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 41.

24 KNOLL, V., *Páni z Velhartic. Měli duši zvláštní – trochu drsná zdála se...* Praha 2015, s. 278.

25 DVORSKÝ, F. (ed.), *Dopisy pana Zdeňka Lva z Rožmitálu z let 1508–1535*. In: Kalousek, J. (ed.): *Archiv český XI*. Praha 1892, s. 119.

26 KNOLL, V., *Páni z Velhartic. Měli duši zvláštní – trochu drsná zdála se...* Praha 2015, s. 278.

27 KNOLL, V., *Páni z Velhartic. Měli duši zvláštní – trochu drsná zdála se...* Praha 2015, s. 279.

28 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 58.

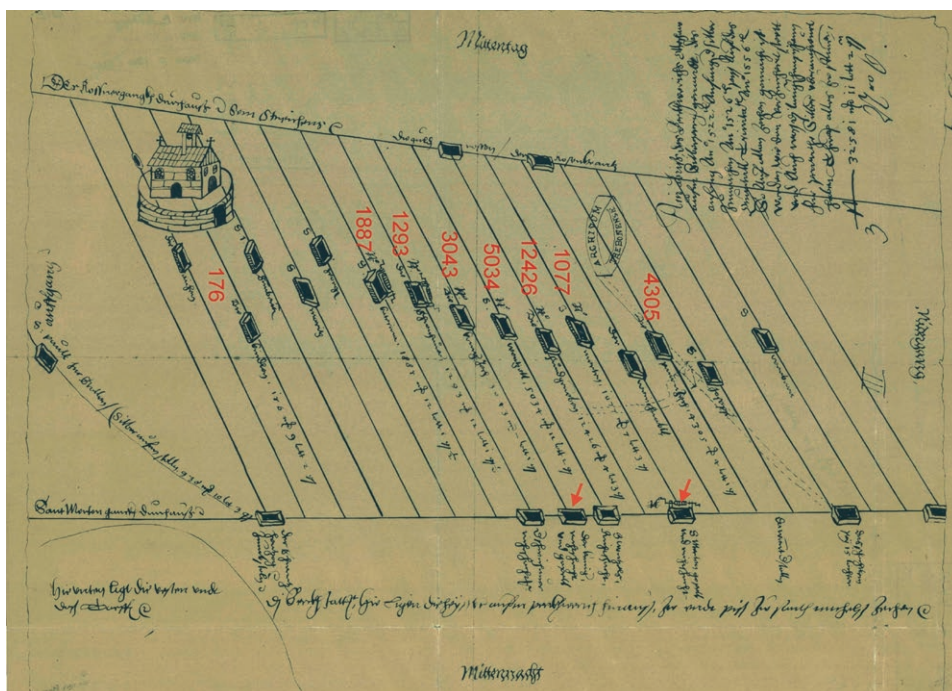
29 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 60.

30 STEHLÍK, L., *Země zamyšlená I*. Praha 1966, s. 123–124.

31 KNOLL, V., *Páni z Velhartic. Měli duši zvláštní – trochu drsná zdála se...* Praha 2015, s. 279–280.

32 SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze Království českého XI*. Praha 1897, s. 262.

33 Národní archiv Praha, fond DZV, kniha 47, fol. D11.

Obr. 1 – Důlní mapa Stříbrných Hor z roku 1534 (SOA Třeboň, fond Cizí doly, i. č. 21). Sever dole, šipkou vyznačeny šachty s žentoury, čísla udávají množství získaného stříbra v hřivnách.

již ztrátová a některé doly už nebyly v provozu. Tehdy měli být nákladníky Vilém ze Šternberka, Zdeněk Zmrzlík ze Svojšína, Vojtěch z Račina, Jindřich z Žeberka, zesnulý Jan Tunkl, Jan Vidršperk z Mutěná, Jan Cíl ze Svojšic, pražský mincmistr Ludvík Neufarer, Hans Tiroll, Kryštof Steuwein z Chamu, stříbrnohorský purkmistr Pavlík a nějaký Abraham. Pouzar byl majitelem příslušných pozemků. V době největší slávy dávaly Stříbrné Hory ročně okolo tuny stříbra a byly údajně po Jáchymovu, Kutné Hoře a Příbrami čtvrtým největším dodavatelem stříbra pro ražbu mincí.³⁴

Avšak podle zprávy nejvyššího horního Hanse Neumanna královské české komoře z roku 1562 byla již důlní činnost ve Stříbrných Horách u Nalžov nepatrná, většina dolů byla opuštěna a pracovalo zde jen asi 20 horníků. Ani na zdejších rožmberských dolech nebyla situace o mnoho lepší – týdně se vyrubalo asi jen 540 kg rudy, která se k tavbě vozila až do Krumlova. Při generální prohlídce českých stříbrnosných dolů v roce 1572 bylo zjištěno, že v nalžovském důlním revíru pracuje jen jediný „lénhavý“ (nájemce části důlního díla) a doly jsou již zcela opuštěny.

Ještě ve druhé polovině 16. století se majitelé Nalžov snažili o vzkrácení hornictví, ale jejich snahy byly marné. Horníci se prý postupně odstěhovali do Příbrami či do Rudolfova v jižních Čechách.³⁵ Na přelomu 17. a 18. století, tedy za Švihovských, zřejmě došlo k oživení těžby. V hradešických matrikách (dochovány od roku 1663), kam byly Nalžovy přiřazeny, se horníci či havíři nevyskytují až do roku 1695, kdy je zaznamenáno úmrtí havířky a roku 1697 úmrtí havířova dítěte, obojí ze Stříbrných Hor. Zdá se, že šlo o nové obyvatele, jejichž jména ještě autor zápisu neznal.³⁶ Šlo zřejmě o skrovné nové počátky důlní činnosti, k jejímuž rozvinutí došlo o něco později – od roku 1712 je ze Stříbrných Hor každoročně již jmenovitě zaznamenáno několik havířů,³⁷ někdy i s uvedením, odkud pocházejí. Není možné je zde všechny vyjmenovat. Pocházeli především ze Tří Seker na Marián-

skolázeňsku, z Kutné Hory, z Kraslic, Horního Slavkova, Nejdku, ale i z bavorského „Lomu“ (Lahm?),³⁸ tedy vesměs z míst známých těžbou nejen stříbrných rud.

Pracovali tu i specialisté. Roku 1715 jsou uvedeni pan František Spineta Altfejerwercker a pan Jakub Hajšch Jungerfejerwercker, roku 1716 označení výrazem Pyrotechna. Mimo těchto staršího a mladšího střelmistra jsou zmíněni ještě další „pyrotechnici“.³⁹ Téhož roku je matrikou zaznamenán pan Franc Karel Putz, „faktor na Horách“.⁴⁰ Faktor byl prostředník mezi dělníky a podnikatelem, také mohl být správcem.⁴¹ Na Müllerově mapě Čech z roku 1720 je při Stříbrných Horách značka pro stříbrné doly.⁴² Výskyt horníků a střelmistrů v matrice končí rokem 1723.⁴³ Švihovští se zřejmě obnoveným dolováním dostali do dluhů a noví majitelé práce utlumili a zastavili.

Šachty a štol

Hlavní zdejší rudou je galenit zarostlý v křemenu. Méně hojný je sfalerit, argentit a chalkopyrit.⁴⁴ Argenit obsahoval místy i ryzí stříbro.⁴⁵ Rozsah těžebního pole Stříbrných Hor, jak ukazuje dochovaná důlní mapa z roku 1536, byl nevelký, jen asi 100 x 600 m v pásu západně od kostela sv. Kateřiny. Nejbohatší byly povrchové partie, kde se nacházelo i ryzí stříbro. V ložisku se nacházely tři až čtyři žíly ve směru ZSZ – VJV, které byly zrudněny zejména na křížení s 18 až 19 příčnými žilami ve směru SSZ – JJV. Na zmíněné mapě jsou zakreslené polohy šachet a štol, doplněné jejich jmény a údaji, o tom, kolik hřiven stříbra v nich bylo do roku 1534 vytěženo. Mapa, která se zachovala v rožmberském

34 KNOLL, V., *Páni z Velhartic. Měli duši zvláštní – trochu drsná zdála se...* Praha 2015, s. 276, 279–280, 437.

35 PELANT, J., *Města a městečka Západočeského kraje*. Plzeň 1984, s. 268.

36 SOA Plzeň, fond SM, římskokatolická fara Hradešice, kniha 2, fol. 138, 139.

37 SOA Plzeň, fond SM, římskokatolická fara Hradešice, kniha 3, fol. 15 a n.

38 SOA Plzeň, fond SM, římskokatolická fara Hradešice, kniha 3, např. fol. 23, 27, 30, 32v, 33, 44v, 131v, 133.

39 SOA Plzeň, fond SM, římskokatolická fara Hradešice, kniha 3, fol. 25v, 26, 29.

40 SOA Plzeň, fond SM, římskokatolická fara Hradešice, kniha 3, fol. 27.

41 <http://bara.ujc.cas.cz> [23. 10. 2017].

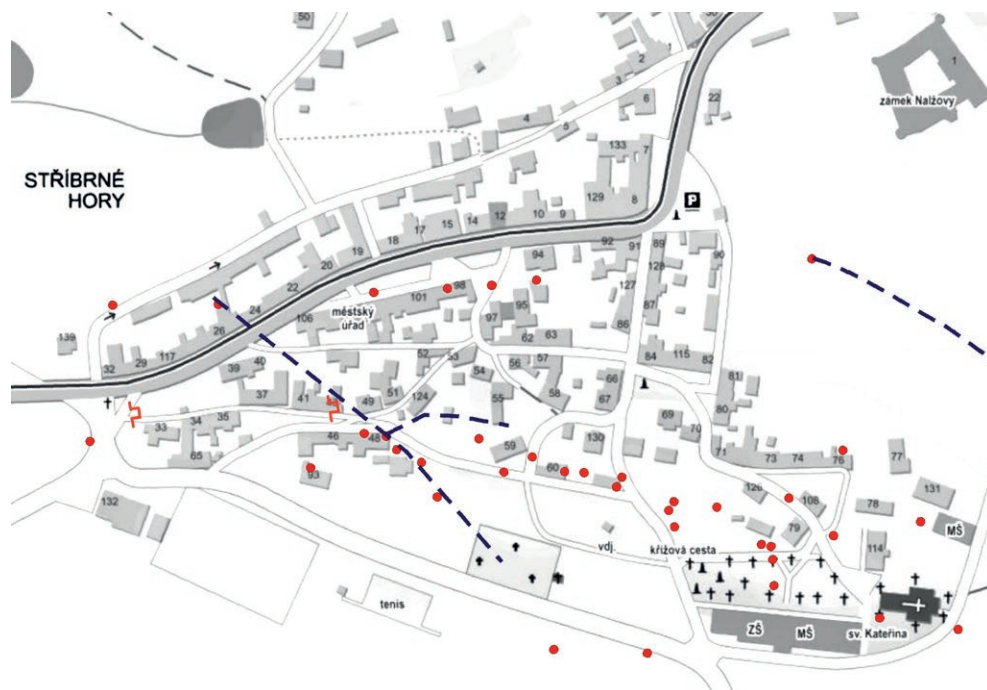
42 <http://oldmaps.geolab.cz> – mapový list č. 17.

43 SOA Plzeň, fond SM, římskokatolická fara Hradešice, kniha 3, fol. 46v.

44 WEBER, A., *Horniny a nerosty Plánického kraje*. In: Hrdlička, M. (ed.): *Křižákův rodný kraj. Monografie plánického okresu*. Klatovy s. a. [1946], s. 11.

45 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 41.

Obr. 2 – Stříbrné hory, zakres předpokládané polohy starých důlních děl na území města (podle Geofond P057454, překresleno autorem).

archivu,⁴⁶ byla překreslena různými badateli např. roku 1898 kronikářem Josefem Rybákem.⁴⁷ Další překreslené kopie lze nalézt v archivu Geofondu (obr. 2).⁴⁸ Spíše než o mapu jedná se jen o orientační schéma bez přesných rozměrů. Její ztotožnění se skutečností je obtížné (obr. 1). O řešení se pokusil L. Jangl.

Důležitou součástí revíru byly odvodňovací tzv. dědičné štoly. Byly zakládány v co nejnižší poloze např. v údolí a byly vedeny směrem pod ložisko, které takto odvodňovaly. Jejich ražení trvalo desítky let. V našem případě bylo s jejich ražením započato nejspíše hned po zahájení těžby. Na obr. 3 vidíme dvě takové štoly. Jedna začínala pod hrází Zmrzlíkovského rybníka, druhá pod Podhorním rybníkem. Vzhledem k malým výškovým rozdílům podcházely štoly ložisko jen v cca 50 metrech, což bylo málo. Hloubka šachet dosáhla již během několika desetiletí 100 i více metrů. Rychlost ražení dědičné štoly bylo možno urychlit vyhloubením šachty – světlíku – na plánované trase. Ražení potom probíhalo na více místech současně. Světlík je doložen na Martinské štole (v 19. století značené IX). Z průběhu štol vidíme, že neprobíhaly přímo, ale byly raženy klikatě, zřejmě podle okamžitých geologických poměrů. Mimo jiné, je z toho vidět, na jak vysoké úrovni bylo tehdejší důlní měření.

V letech 1526–1556 odvedly doly do výkupu 32.581 kriven 11 lotů a 2 kventlíky stříbra, tj 8.370 kg stříbra, v průměru 250 kg ročně.⁴⁹ Těžba postupně dosáhla hloubky 100–120 m, doly měly několik pater, bohatost rudy však s hloubkou klesala.⁵⁰

V roce 1551 královská vizitační komise, vyslaná sem na podnět arciknížete Ferdinanda, tu našla již řadu opuštěných dolů a konstatovala, že jámy Sv. Václav, Sv. Merten, Selský důl, Sv. Trojice, Sv. Kateřina a Švihovský důl byly sice prohloubeny, až k dědičné štole, ale byly vesměs zatopeny. Ještě dobrá ruda tak nebude moci být bez vyčerpání vody dobývána. Těžaři proto zažádali o dotaci 2000 zlatých, aby si mohli pořídít vodotěsný žentour na koňský pohon.

Česká královská komora se ovšem takový obnos zdráhala vyplatit, tak arcikníže Ferdinand doporučil, aby těm těžařům, kteří by chtěli důlní práce obnovit, byl odpuštěn desátek na dobu osmi let, což zřejmě nepostačovalo. Další komise v roce 1558 konstatovala, že zdejší doly jsou již 18 let mimo provoz a že teprve nyní dva těžaři z Norimberka zahájili nové práce. V roce 1572 bylo zjištěno, že jejich investice ve výši mnoha tisíc zlatých byla zcela bezúspěšná.⁵¹ Z této zprávy vyplývá, že k financování těžby byl používán i zahraniční kapitál.

V roce 1766 odborná státní komise zkoumala možnosti získávání mincovních kovů. V případě Stříbrných/Nalžovských Hor pouze konstatovala, že žádné důlní dílo již není přístupné.⁵² Staré doly se svými haldami byly na pahorku, na němž stojí kostel, a u myslivny. Štola na jižním úpatí pahorku, tak jako štoly u myslivny, které se v 19. století propadly, jsou také starého data.⁵³ Za hrabat Taaffe byl po zasypaní šachet zřízen na části důlního prostoru lesopark a podobně byl zplanýrován prostor nad farou, kde byla zřízena farní zahrada.⁵⁴

Roku 1825 došlo k velkému propadu do štoly u kostela. Vznikl příkop, který byl zasypan dřevem a kamením z 300 povozů.⁵⁵

Když byla roku 1855 objevena ve staré štole v posledním domku Stříbrných Hor směrem k Letovům nová stříbrná a olovená rudní žíla, byly kutací práce obnoveny.

V roce 1892 byly zahájeny průzkumné práce na 39 kutiskách v okolí Nalžovských hor hloubením kutacích šachtic.⁵⁶ V letech 1895 a 1897 byly zřízeny na pahorku s kostelem dvě šachty. Jedna na křižovatce silnic do Zavlekova a do Letov, z níž bylo raženo 15 štol rovnoběžně se zavlekovskou silnicí. Druhá byla vyhloubena na severozápadním rohu hřbitova; z níž šly štoly většinou pod

46 SOA Třeboň, fond Cizí doly, i. č. 21, sign III-3-6, v současné době nedohledána.

47 KRÍŽ, M., *Nalžovské hory v proměnách času*, Klatovy 2008, s. 8.

48 Archiv české geologické služby, originál: inv. č. 21, překreslená kopie: MA-A/0350, <http://www.geology.cz/app/archiv/>

49 JANG, L., *Báňskohistorické posouzení poddolovaného území obce Nalžovské Hory*, Kutná Hora 1987, uloženo Geofond P057454.

50 KNOLL, V., *Páni z Velhartic. Měli duši zvláštní – trochu drsná zdála se...* Praha 2015, s. 274.

51 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 64, 67.

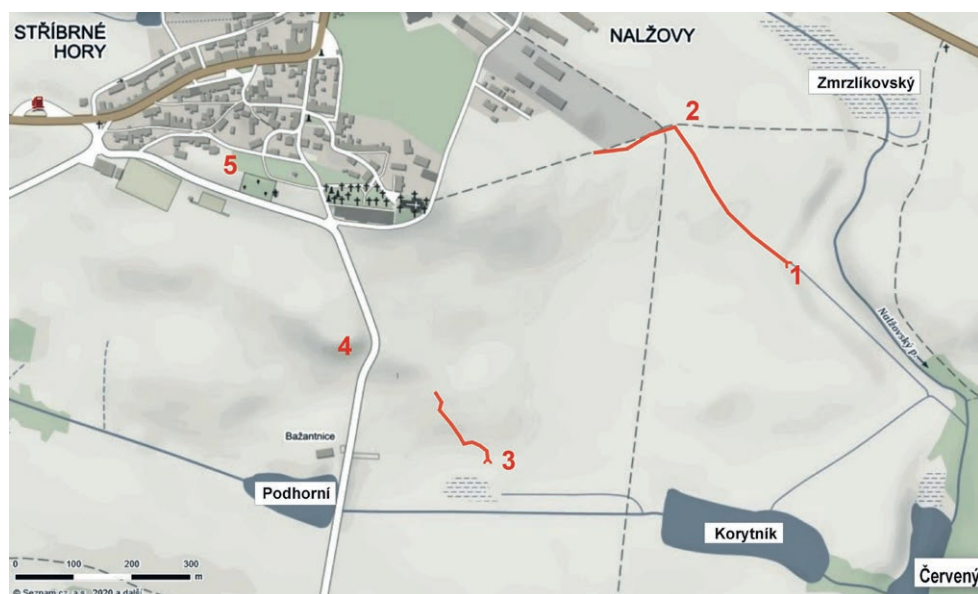
52 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 77.

53 WEBER, A., *Horniny a nerosty Plánicka*. In: Hrdlička, M. (ed.): *Křížkův rodný kraj*. Monografie plánického okresu. Klatovy s. a. [1946], s. 10–11.

54 KNOLL, V., *Páni z Velhartic. Měli duši zvláštní – trochu drsná zdála se...* Praha 2015, s. 274.

55 ZACHYSTAL, K., *Nerosty*, Vlastivěda Klatovska I, Klatovy 1933 s. 62.

56 LITOCHEB, J.: *K Báňskému podnikání v Nalžovských Horách*. Rozpravy Národního technického muzea v Praze 125. Studie z dějin hornictví 22, Praha 1993, s. 35.

Obr. 3 – Okolí Strážných Hor:

1 – ústí štoly IX,
2 – světlík,
3 – ústí štoly VIII,
4 – stopy po těžbě (dnes skládka),
5 – šachta Anna (podklad mapy.cz, zakresl autorem podle Geofond P057454).

Obr. 4 – Vodárna v místě ústí štoly. Foto P. Mikota 2020.

Obr. 5 – Předpokládané místo světlíku. Foto P. Mikota 2020.

město. V té době navštívil doly výše zmíněný Josef Rybák a popsal jejich stav.⁵⁷ Labyrint štol a chodeb byl tedy stále ještě průchodný. Práce byly zastaveny v roce 1901. Později byly šachty zase zasypany a zatopeny – zbyly jen haldy.

Počátkem druhé světové války se hledaly zdroje surovin. V souvislosti s tím nejprve proběhl archivní průzkum v třeboňském archivu.⁵⁸ Následně v letech 1941–1943 byla znovu otevřena stará štola východně od města, vyčištěna Martinská dědičná štola a šachta Anna. Na obr. 2 jsou zakreslené vyčištěné a prozkoumané úseky dvou štol označených VIII a IX. Tyto práce potvrdily, že staré doly vytěžily ložisko do hloubky 150–160 metrů a ve větších hloubkách se nachází už jen chudé rudy pro těžbu nevhodné.⁵⁹ Nepříznivým jevem byl pokles vody ve studních, který se objevil již v roce 1942. Důlní správa potom musela pro město zajišťovat dodávky vody jejím čerpáním z dolu. Důlní práce byly definitivně ukončeny roku 1947. Povinnost důlní správy ale trvala dál, a jelikož se čerpadlo utrhl o zřítlo do hlubin šachty, musela vodu dovážet do vodojemů autem z Bažantnice.⁶⁰

Posledním pokusem o využití zdejšího podzemí byly práce v letech 1953–1954, kdy byla ověřována možnost těžby uranové rudy. Ukázalo se však, že uranové zrudnění nemá průmyslový význam.⁶¹

Současný stav důlních děl

Oblast dolů byla původně na okraji plánovitě založeného města, po ukončení těžby zde postupně rostla další zástavba, během níž byly šachty zasypany a terén srovnán. Do dnešní doby se dochovaly jen nepatrné stopy po těžbě. Původní zvlněný důlní terén mezi hřbitovem a kostelem byl osázen stromy v roce 1923, dnes je tam malý lesopark. Rovněž stopy po těžbě ve čtyřicátých a padesátých letech 20. století byly téměř zahlazeny. V místě ústí štoly IX v údolí potoka východně od města je dnes vodárna, světlík této štoly je u božích muk na křižovatce cest východně od dvora zabezpečen betonovým poklopem. Další štoly možná ústily v neklidném terénu u silnice k bažantnici, toto místo však bylo nedávno zavezeno skládkou. Podzemní prostory však stále existují a mohou se projevit propady. Kronika města zaznamenává řadu takových událostí. Např. v roce 1917 se propadla země před čp. 79, jinde se dokonce propadla celá lípa.⁶² I dnes musí být celé poddolované území sledováno.

57 KŘÍŽ, M., *Nalžovské hory v proměnách času*, Klatovy 2008, s. 59–60.

58 Zpráva Ing. Martina Fraje z r. 1940 obsahující řadu přepisů dokumentů fondu Cizí doly, SOA Třeboň, ZLA i. č. 2603.

59 LITOCHLEB, J., *K Báňskému podnikání v Nalžovských Horách*. Rozpravy Národního technického muzea v Praze 125. Studie z dějin hornictví 22, Praha 1993, s. 34–42.

60 Pamětní kniha obce Hory Strážné založena roku 1922, přístupno na <https://www.portafortium.eu/taxonomy/term/9575>.

61 LITOCHLEB, J., *K Báňskému podnikání v Nalžovských Horách*. Rozpravy Národního technického muzea v Praze 125. Studie z dějin hornictví 22, Praha 1993, s. 34.

62 Pamětní kniha obce Hory Strážné založena roku 1922, s. 30–31, přístupno na <https://www.portafortium.eu/taxonomy/term/9575..>

Stříbrné hutě

V počátečním období, kdy doly poskytovaly velké množství kvalitní rudy, bylo zřejmě vybudováno několik hutí v okolí. Využita byla vodní síla akumulovaná v rybnících Letovský, Zmrzlíkovský a Korytník.⁶³ Nejvíce informací je k huti u Letovského rybníka na Černíčském potoce. Svojshe z Velhartic povolil roku 1527 horníkům (vlastně specialistům – hutníkům) výstavbu dvou stříbrných hutí na Letovském rybníku. Horníkům zajistil přednostní nákup přísad potřebných k tavení rudy, pokud byly nalezeny přímo u dolů. V následujícím roce 1528 se dohodl s Janem z Rožmberka a jeho společníky Ambrožem z Hoštejna (rožmberský hejman ve Stříbrných Horách) a Hanušem Pekem z Klatov (významný podílík na zdejších rožmberských dolech) prodat za 220 zlatých rafinační huť pod Letovským rybníkem, která sloužila k čištění vytěženého kovu a také o vybudování stoky z rybníka k huti. Rybník jim postoupil na čtyři roky s tím, že v něm bude vždy dost vody na to, aby mohly huť pracovat a že horní hejman nebude Svojsheho rušit při polních pracích. Jan z Rožmberka ještě též den uzavřel dohodu se svými výše jmenovanými společníky o kupní ceně za uvedenou huť, o provozních vydáních a o podílu na zisku.⁶⁴ Dohoda obsahuje i podrobnosti o přívodu vody k huti: „...má se hned širší stoka okolo rybníka Letovského po gruntech páně Svojsheových, kteroužto by voda na tu huť šla, na jmenovaného pana z Rožmberka náklad dělati a pokudž by tou stokou vody

dostatek na tu huť nešlo, povinen bude pan Svojshe též rybník Letovskej plněji vodou držeti, tak aby z něho voda na huť šla, pokudž postačí, aby nebylo potřebí hatí světiti...“. Svojshe si dále výslovně vymínil, že na Nalžovském potoce huť být nemá.

Informace o druhé huti se nám ztrácí; možná se jednalo jen o dva provozy – v jednom se ruda drtila a čistila, zatímco v druhém hutnila. Možná se druhé huti týká nejasná poznámka, že další huť prodal Svojshe Janovi u Velhartic.⁶⁵

Současně byla zřejmě ruda vožena ke zpracování i do Českého Krumlova, jak vyplývá z výkazu rudy zakoupené ve Stříbrných horách u Nalžov a vytaveného z ní stříbra v krumlovské tavně v letech 1529–1537.⁶⁶

V roce 1559 již huť u Letovského rybníka možná nebyla v provozu. V tom roce se ruda zpracovávala v huti u Velhartic.⁶⁷ V roce 1562 byla ruda odvážena ke zhutnění do Českého Krumlova.⁶⁸ Komise v roce 1572 konstatovala, že huť, úprava se stoupami na drcení rudy a obytná stavení jsou opuštěna a ve zchátralém stavu.⁶⁹ Z období tzv. první republiky pochází zpráva, že u letovského mlýna se dosud spatřují odpadky z tavení rudy.⁷⁰

O hutích pod rybníky Zmrzlíkovský a Korytník nejsou další zprávy. Pokusíme se proto nyní zhodnotit zdroje vodní síly pro tyto provozy. V okolí byla zřízena řada rybníků na různých potocích. Byly rovněž budovány strouhy, které převáděly vodu do míst její potřeby. Situace vodních poměrů na současné mapě v porovnání s historickými mapami vypadá následovně:

Na Nalžovském potoce byla kaskáda tří rybníků: Nový, Starý a Zmrzlíkovský. Mezi Nalžovskými Horami a jihozápadně ležícími Letovy protéká bezejmenný potok s rybníčkem Bažantnice (jižně od Hor), nazývaný na stabilním katastru Podhorním rybníkem, dále jsou na potoce rybník Korytník a za soutokem s Nalžovským potokem je velký Červený rybník s Červeným mlýnem. Na Müllerově mapě Čech z roku 1720 jsou znázorněny nepojmenované rybníky tak, že je můžeme ztotožnit s Bažantnicí, Letovským a Červeným.⁷¹ Na podrobnějším prvním vojenském mapování (1764–1768) můžeme stále ještě neoznačené rybníky ztotožnit s Bažantnicí (dva malé rybníčky), Letovským (s mlýnem), rybníčkem pod ním a Červeným (s mlýnem). Potom je tu veliký rybník, jehož jižní malá část je od ostatní vodní plochy oddělena hrází, na jejímž okraji je zakreslen podivný kruhový útvar. Levá část je pozdější Korytník, pravá je nejspíše špatně situovaný Červený rybník, který byl s Korytníkem spojen jak přirozeným tokem, tak přepadem přes údolí Nalžovského potoka. Smyslem tohoto díla bylo možná udržet vodu na území Stříbrných Hor. Katastrální hranice vedla přesně po okraji zátopy Korytníka. Potom by ovšem provoz využívající spojenou vodní sílu obou potoků musel ležet právě na soutoku kanálu s Nalžovským potokem.⁷² Na levém břehu potoka je srovnaná plošina. Zde bychom mohli hledat onu huť. Ověření polohy huti by snad bylo možné archeologicky. Podobné ověření by vyžadovala poloha pod rybníkem Zmrzlíkovcem.

Obr. 6 – Rybníky v okolí Stříbrných hor na Müllerově mapě a prvním vojenském mapování. L – Letovský, P – Podhorní (Bažantnice), K – Korytník, Z – Zmrzlíkovský.

63 LITOCHEB, J., *K Báňskému podnikání v Nalžovských Horách*. Rozpravy Národního technického muzea v Praze 125. Studie z dějin hornictví 22, Praha 1993, s. 34.

64 SOA Třeboň, fond Cizí doly, i. č. 11, sign III-3-2.

65 KNOLL, V., *Páni z Velhartic. Měli duši zvláštní – trochu drsná zdála se...* Praha 2015, s. 277.

66 TRÍŠKA, K., *Inventář fondu Cizí doly*, SOA Třeboň 1962, s. 42.

67 HOFMANN, G., *Účetní knihy perkmistra Hor Stříbrných z r. 1559*. Rozpravy NTM 75. Studie z dějin hornictví 10, 1980, s. 59–64.

68 LITOCHEB, J., *K Báňskému podnikání v Nalžovských Horách*. Rozpravy Národního technického muzea v Praze 125. Studie z dějin hornictví 22, Praha 1993, s. 35.

69 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 67.

70 SOKA Klatovy, fond č. 820 AO Letovy, sign. OK222 – Pamětní kniha obce letovské 1924–1930, s. 21.

71 <http://oldmaps.geolab.cz> – mapový list č. 17.

72 <http://oldmaps.geolab.cz> – mapový list č. 219.

Nejvodnatější potok, Černíčský, teče jižně pod Letov. Jihozápadně od Letov se rozkládá velký Letovský rybník, jihovýchodně pak menší Duškovec. Mezi nimi je ještě malý bezejmenný rybníček.⁷³ Mapa stabilního katastru (indikační skica, 1837) zachytila Letovský rybník pod názvem Nový rybník (mlýn pod ním Neue Teichmühle), Duškovec jako Horní rybník.⁷⁴ Druhé vojenské mapování (1843–1844) zaznamenalo všechny uvedené rybníky, pojmenovalo však jen Letovský (Mühl Teich) a Červený (Roth Teich).⁷⁵ Třetí vojenské mapování (1879) má všechny rybníky, jmenuje Letovský (Neu Teich), Duškovec a Červený (Rother Teich).⁷⁶ Ještě na mapě z roku 1959 je Letovský rybník nazván Novým.⁷⁷

Po zániku hutě, plnil Letovský rybník úlohu běžného mlýnského rybníka. V roce 1601 náležel „mlýn hořejší pod Letov“ mlynáři starému Václavovi, který jej roku 1603 prodal pánu za 230 kop míšeňských grošů. „Mlýn pod hrází Letovy“ koupil roku 1597 urozený pan Frydrych Švihovský od černíčského mlynáře Václava za 195 kop míšeňských grošů. Roku 1604 byl mlýn vrchností prodán Jírovi Němci. Oba mlýny jsou zapsány v gruntovní knize jako součásti vsi Letov. Ke vsi Černíči byl tehdy počítán Štěpánovský mlýn jižně od Černíče na již zaniklém rybníce.⁷⁸ Není-li jeden z letovských mlýnů Červeným mlýnem známým z historických map (ten však leží na hranici katastrů Černíč a Miřenice), pak by měl být jeden z nich na místě dnešního mlýna pod Letovským rybníkem a druhý zaniklý letovský mlýn někde dále na Černíčském potoce, možná u Duškovec (Horního rybníka).

Souhrnně můžeme konstatovat, že hutě v bezprostředním okolí Stříbrných hor byly využívány jen velmi krátce v prvním období těžby, kdy zpracovávaly bohatou rudu. Po polovině 16. století byly opuštěny a chudší ruda se odvážela na zpracování jinam – do hutí situovaných na vodnatějších tocích. Povrchovým a archeologickým průzkumem by bylo možné ověřit výše zmíněné polohy hutí.

Velhartice

Panství hradu Velhartice ve druhé polovině 15. století drželi pánové z Rýzemberka. Vilém z Rýzemberka byl pánem na Velharticích ještě roku 1487. V roce 1506 však nalézáme v jejich držení nejvyššího purkrabí Království českého Zdeňka Lva z Rožmitálu, který tehdy městečku Velharticím vyprosil u krále povolení ke konání dvou výročních trhů.⁷⁹

Pomineme-li rýžování zlata na Ostružné a jejích přítocích, v okolí Velhartic se nejspíše již od 13. století děly pokusy o ražení krátkých štol po směru zlatonosných žil, které však byly brzy vyčerpány. Ve 14. století byly nalezeny ve stráních vrchu Borek výchozy stříbrných žil. Při velhartickém hradu prý vznikla hornická osada, doložená roku 1318.⁸⁰ Ovšem v příslušné listině se o nějaké osadě, natož hornické, nehovoří – je v ní jen jmenován Bušek z Velhartic.⁸¹ Uvedené informace jsou tedy pouze dohady.

Obr. 7 – Štola pod Borkem. Foto P. Mikota 2020.

Tepřve v roce 1511 obdržel Zdeněk Lev od krále Vladislava II. všeobecnou horní výsadu, vztahující se na Velhartice a veškerý další Zdeňkův majetek, na stará nebo nová důlní díla na všechny kovy s osvobozením od placení desátku a výkupu kovů na 10 let. Zda to znamenalo obnovení či počátek dolování stříbrných rud na Velharticku, nevíme.⁸² Nešlo však o povýšení městečka u hradu na „horní město Velhartice“, jak se někdy uvádí.⁸³ Zdá se, že se obnovené důlní práce soustředily nejprve na vyhledávání zlatonosných rud na svazích vrchu Borek naproti Velharticím.⁸⁴ Zdejší ložiska ale nepřinesla žádaný výsledek.

Výše uvedená horní výsada z roku 1511 byla odměnou za dlouholeté služby, které Zdeněk Lev panovníkovi prokazoval. Osvobožovala jeho i spolutěžaře na 10 let od povinného odvodu 10 % produkce drahých kovů králi (tzv. urbura). Vladislav II. také povolil Zdeňkovi volný prodej mincovních kovů za ceny, které si Zdeněk sám určil (jinak se drahé kovy povinně a za stanovenou cenu vykupovaly v mincovně v Kutné Hoře). Po uplynutí 10 let pak musel Zdeněk s těžaři odevzdávat urburní poplatky a kovy odvádět do zmíněné mincovny za stanovenou cenu.⁸⁵ On si však zajistil roku 1521 vydání další horní výsady, která na dalších 12 let prodloužila uvedené výhody.⁸⁶

V následujících letech převzalo vedoucí úlohu v těžbě nové město Hory Matky Boží. Až v 19. století se opět děly pokusy s těžbou v okolí vrchu Borek. Roku 1911 zde provozoval Ferdinand Markup doly na stříbro. Těžil se leštěnec olověný. Po smrti majitele bylo dílo opuštěno.⁸⁷ Naposledy byl učiněn pokus o těžbu u Velhartic roku 1940. Byla znovu otevřena štola a prohloubena šachta pod Borkem. Štola dosáhla délky cca 40 metrů. Bylo prokázáno malé množství zlata a stříbra, ovšem ekonomicky netěžitelné.⁸⁸ Štola byla zabezpečena v roce 2001 a následně 2017 mřížemi proti vniknutí, před ústím štoly je zatopená šachta.⁸⁹

73 <https://mapy.cz>.

74 <http://archivnimapy.cuzk.cz> – katastry Letovy, Nalžovy, Otěšín, Černíč.

75 <http://oldmaps.geolab.cz> – mapový list č. W-14-III.

76 <http://oldmaps.geolab.cz> – mapový list č. 4251-3 1 : 25 000.

77 <http://archivnimapy.cuzk.cz> – 1 : 10 000.

78 SOA Plzeň, fond č. 20087 VS Nalžovy, sign. K 110, Herrschaft Ellschau altes Grundbuch vom Jahre 1601, fol. 174, 176, 269v. Dostupné na: <http://portafontium.cz>.

79 SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze Království českého XI*. Praha 1897, s. 115.

80 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 19–20.

81 EMLER, J. (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III*. Pragae 1890, s. 183.

82 STERNBERG, K., *Nástin dějin českého hornictví*. 1. české vydání, Ostrava 2003, s. 169.

83 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 20.

84 MAJER, J., *Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Obrazy z dějin těžby a zpracování*. Praha 2004, s. 110.

85 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 22–23.

86 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 35.

87 HRDLÍČKA, M., *Kolinec na Šumavě*. Klatovy 1940. Dostupné na: <http://kolinec.eu/pisemnosti/kolinecnasumave.htm> [5. 3. 2018], upravil J. Vích 2008, nestránkováno.

88 KOUTEK, J., *Obnovené kutání na Au-Ag-Pb rudy u Velhartic na Šumavě*. Věstník Státního geologického ústavu Republiky Československé ročník XXIII, 1948. s. 304–308.

89 Geofond GF P157317.

Hory Matky Boží u Velhartic

Při průzkumné činnosti v okolí Velhartic byly objeveny nové rudné žíly a vznikala osada horníků, zvaná v různých dobách různě: Stříbrné hory u Velhartic, Mariánské hory nebo Městečko naší milé Paní (tj. P. Marie).⁹⁰ Byla situována o více než 100 m výše než Velhartice v nadmořské výšce 670 m n. m., mezi vrchy Křížovka (765 m n. m.) a Holub (725 m n. m.) a vzdálena asi 3,5 km vzdušnou čarou západně od Velhartic.

Městečko je prvně písemně doloženo roku 1520.⁹¹ Roku 1521 získal Zdeněk Lev z Rožmitálu podobnou důlní výsadu od krále Ludvíka a 12. listopadu 1522 od téhož panovníka privilegium, jímž se horníkům povoluje pokračovat ve stavbě nového města, které může být ohrazeno hradbami a může mít radnici. Město se bude jmenovat „Město na Horách Matky Boží“ a bude mít dva výroční trhy. O měsíc později udělil novému městu také znak⁹² – na štítě je Panna Marie s Ježíškem, po jejích stranách poletují andělé, u jejích nohou sedí dva havíři držící zkřížené hornické nástroje. V klenotu jsou nad přílbou zkřížené mlátek a želízko. V privilegium z listopadu 1522 povolil panovník Zdeňkovi Lvu a jeho potomkům, že si mohou postavit při Horách Matky Boží či přímo ve městě zámek.⁹³ To se však nestalo.

Zdeněk Lev povolal horníky ze starého hornického města Krupky v Krušných Horách, které mu taktéž patřilo, ale hodně nových osídlenců městečka bylo české národnosti.⁹⁴ Němečtí havíři se později většinou počestili. Často se uvádí, že horníci těžili v Horách Matky Boží především zlato,⁹⁵ ovšem už jeden z názvů hornické osady Stříbrné hory u Velhartic vypovídá, že tomu bylo jinak.

Po roce 1560 (1541?) došlo k postupnému úpadku dolování, městečko zchudlo a jeho obyvatelé se pak živili hlavně zemědělstvím a řemesly – rozšířena byla domácí výroba obuvi.⁹⁶ Obyvatel z okolí pak bylo městečko posměšně nazýváno Zlámané Hory; ve velhartických matrikách je toto pojmenování poprvé užito roku 1633.⁹⁷ Přesto si městečko mohlo dovolit postavit kolem roku 1637 nový kostel, na místě původního nejspíše dřevěného. Vidíme ho na schematické ilustraci mapy z roku 1678.⁹⁸

Dolování

První propůjčení dolových polí bylo vydáno 19. listopadu 1519 Baltazaru Bohuchvalovi a jeho spolutěžařům a o několik dní poté Jiřímu Popelovi z Lobkovic. Z jara vydány další propůjčky příbramskému těžaři Janu z Vitence a na Svádově, který pak na dvě desetiletí převzal řízení důlních prací v celém rudním okrsku, v březnu těžařstvu z Jáchymova a Zikmundu Klugovi, jáchymovskému důlnímu podnikateli. Nedlouho poté zde získal právo na důlní práce Opl Fictum z Šumburku, který se též podílel

Obr. 8 – Hory Matky Boží roku 1678, NA, fond SM, B 154/1.

na báňských pracích v Jáchymově a Oloví.⁹⁹ Fictum na svém hradě Šumburku zřídil penězokazeckou dílnu a posléze musel utéci ze země.¹⁰⁰

Některé drobné šachty provozovala těžařstva, někdy složená pouze ze členů jedné rodiny, z nichž většina v dolech pracovala. Šlechta se podílela finančně na několika dolech, na nichž si zajistila důlní podíly – kukusy. Z vyšší šlechty mezi nimi nalézáme Zdeňka Lva z Rožmitálu a jeho syna Adama Lva, již zmíněného Jiřího Popela z Lobkovic, Jana z Vartemberka, Viléma z Rožmberka, Jana, Zdislava, Viléma a Břetislava ze Švihova či Volfganga Fictuma, později i Zdislav Berka z Dubé, z nižší šlechty jmenujme např. Jana z Lutic, Kašpara z Malovic, Emila Nelibovského z Drahovic, Abrahama ze Strojetic či Jana a Václava Trčky z Vitence. Účastnili se také měšťané z okolních měst, hormistr ze Stříbra, jáchymovští těžaři, a dokonce vrchní správce šlikovských stříbrných dolů v Jáchymově, horní hejtman Heinrich von Könnertitz nebo královský mincmistr Václav Zmrzlík, která dal zapsat řadu kukusů své manželce a dceři. Později k nim přibyl první měšťan z Hor Matky Boží.¹⁰¹

Finanční částky, které investovali do otevírání dolů, se mohly, ale také nemusely zúročit. Drobní těžaři v případě, že se nedostával finanční efekt, z těžařstev vystupovali. V úspěšném dolu sv. Anny tvořilo těžařstvo 87 lidí, vlastních většinou 1–2, výjimečně 5–6 kukusů. Jáchymovská skupina těžařů si zde však zajistila 30 ze 128 vydaných kukusů.¹⁰²

Rozvoj dolování okolo Hor Matky Boží si vynutilo zřízení horního úřadu a ustanovení hormistra jako odborného úředníka. Zdeněk Lev z Rožmitálu jím 20. března 1520 jmenoval Nikla Vaygera. Počet propůjček dolových polí udělovaných horním úřadem v Horách Matky Boží se postupně zvyšoval, jak poznáváme z pozůstatků horní knihy, vedené do roku 1560.¹⁰³ Okolo roku 1550 se pracovalo na nálezném jámě Červená žíla, na dole Sv. Jiří, na jámě Osel a na nové větrné jámě na vrchu Křížovka. V té době byly nejslibnější doly Suchý smrč a Nebeský pán, soustavně pokračovaly práce na dědičných štolách Vavřincova a Šmelcůrská.¹⁰⁴

90 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 9.

91 <http://monasterium.net/mom/CZ-SOAP/AMHoryMatkyBozy/fond> [5. 3. 2018].

92 PELANT, J., *Města a městečka Západočeského kraje*. Plzeň 1984, s. 98.

93 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 46.

94 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 22, 33.

95 Např. PELANT, J., *Města a městečka Západočeského kraje*. Plzeň 1984, s. 98.

96 PELANT, J., *Města a městečka Západočeského kraje*. Plzeň 1984, s. 98.

97 SOA Plzeň, fond Sbírka matrik, římskokatolická fara Velhartice, kniha 1, fol. 19.

98 Národní archiv, fond SM, B 154/1.

99 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 23–24.

100 [https://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0umburk_\(hrad\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0umburk_(hrad)) [5. 3. 2018].

101 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 30–31, 52.

102 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 31.

103 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 26.

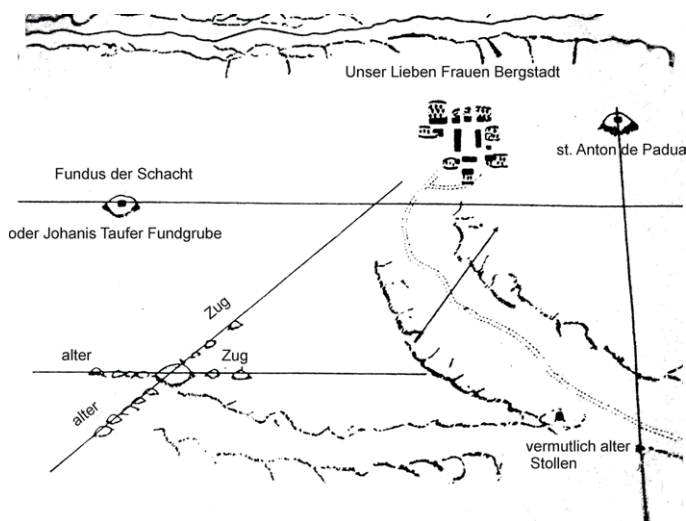
104 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 63.

Šest let po smrti zadluženého Zdeňka Lva († 1535) jeho syn Adam Lev z Rožmitálu prodával roku 1540 nebo 1541 velhartické panství Adamovi ze Šternberka.¹⁰⁵ V zápisu mimo jiné stojí, že prodává panství se všemi dědinami, lukami, lesy, potoky, řekami, horami, s doly stříbrnými i s jinými kovy nad zemí i pod zemí.¹⁰⁶ K prodeji však nedošlo, protože panství ujali věřitelé a rozdělili si je definitivně roku 1555. „Velhartické hory“ (tj. Hory Matky Boží) si však ponechali, tak jako dříve, ve společném držení.¹⁰⁷ Jedna část panství s Kolincem se dostala Vintřům z Vlčkovíc. Při jejich dělení roku z 1584 bylo konstatováno, že „na stříbrných horách, které slují Matky Boží sumu nemalou máme, a takové hory i s grunty k nim přináležité s jinými pány společníky v nerozdílu držíme. Protož týchž hor i s grunty ještě až do rozdělení jich s týmiž pány společníky v nepodílu nám všem třem bratřím zanechávám“.

K roku 1541 jsou známa jména báňských úředníků – Thärella a Poxdorfa – kteří vybírali od těžařů urbenní poplatky. Roku 1543 vystřídal dlouholetého správce Jana z Vitence nový horní mistr či šichtmistr Petr Bastl (Jan z Vitence se stal roku 1545 nejvyšším mincmistrem v Kutné Hoře).¹⁰⁸

V šedesátých letech 16. století přešlo panství do rukou jiných majitelů, kteří se často střídali. Následovaly spory mezi městem a vrchnostmi, což nebylo pro důlní činnost příznivé.¹⁰⁹ Z ukončení zápisů do horní knihy zřejmě vychází konstatování, že konjunktura těžby stříbra v této oblasti trvala do šedesátých let 16. století, poté nastal postupný úpadek dolování a tím i nutně zastavení překotného rozvoje nového horního města.¹¹⁰ Roku 1564 se sice pokračovalo v ražbě nové dědičné štoly, kterou měla být stará důlní díla na Křížovce odvodněna, ale ani úleva od desátku, kterou prosadil arcikníže Ferdinand, už nepříznivou situaci neodvrátila.¹¹¹ Ještě však roku 1610 prodával Václav Vintř z Vlčkovíc tvrz, dvůr a městečko Kolínec, ves Nemanice a „na horách stříbrných velhartických slove Matky Boží jeden díl i s šenkem“ Magdaléné Perglarové rozené z Janovic a na Tedražicích.¹¹²

Jeden z bělohorských vítězů, don Martin de Hoef-Huerta, koupil roku 1628 zámek Velhartice, městečko pod ním, „u Matky Boží na horách velhartických krčmou výsadní a co se tam více poddaných najde“ a příslušné vesnice. K jinověrcům byl nemilosrdný, ale obyvatelům městečka Velhartice potvrdil všechny dosavadní svobody. Podle této zprávy už mnoho obyvatel v Horách Matky Boží nezůstávalo. Němečtí horníci byli protestanty a možná jich většina odešla už vzápětí po Bílé Hoře, když velhartické panství ovládl další z katolických válečníků, don Baltazar de Marradas.¹¹³ Roku 1654 tu již bylo ve 29 usedlostech jen české obyvatelstvo a žádný horník. Někdy v této době začaly být Hory Matky Boží posměšně nazývány Zlámanými horami. V té době bylo obděláváno jen 3,7 ha pozemků.¹¹⁴

Obr. 9 – Důlní mapa okolí Hor Matky Boží z roku 1777, cit. v pozn. 117, popisky přepsány novým písmem.

Šachty a štoly

Prvními důlními díly u Hor Matky Boží byly nálezné jámy Sv. Anna a Matka Boží (1519), potom nálezná jáma Sv. Václav a důl Svatá Trojice, první dědičná (odvodňovací) štola Sv. Kryštof a nálezná jáma Svatá. Další šachty na Křížovce otevřené na počátku dvacátých let 16. století nesly názvy Sv. Kateřina, Sv. Marie Magdaléna, Sv. Abraham, Sv. Mauritius, Sv. Mikuláš, Sv. Zikmund a dalších svatých. Mívaly však i „světská“ pojmenování, jako např. Na svini, Pěti bratří nebo severně od města důl Holub. Také štoly nesly jména hornických patronů (např. Jorg, Job, Michal), nebo Stará štola nad hutí, pod hutí, za mlýnem apod. (o huti viz dále). Roku 1526 byly otevřeny další doly, jako např. Sv. Apolonie či Sv. David.¹¹⁵

Důlní činnost probíhala jižně od města na svazích vrchu Křížovka. Těžené žilné pásmo o délce asi 1,5 km nese četné propadliny a haldy, jako např. 16 velkých obvalů s haldami hlusiny o výšce 8–10 m; materiál z nich se používal do základů staveb a na silnice. Další pozůstatky důlních prací jsou situovány severně od města v okolí Kalvárie v pokračování žilného pásma. Jsou tu velké haldy a sedm velkých obvalů – největší z těchto propadlin má průměr 6 m a hloubku 4 m. V tomto prostoru kdysi ústila štola sv. Michala. Důlní práce většinou nepřesáhly hloubku 80–100 m.¹¹⁶

Obr. 9b – Schematické zobrazení povrchových stop po starých dolech na mapě z roku 1777, cit. v pozn. 117.

105 SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze Království českého XI*. Praha 1997, s. 116.

106 Národní archiv Praha, fond Desky zemské větší, kniha 1, fol. 23v.

107 Národní archiv Praha, fond Desky větší zemské, kniha 57, fol. L8v, L10.

108 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 64, 66.

109 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 64.

110 <http://monasterium.net/mom/CZ-SOAP/AMHoryMatkyBozy/fond> [5. 3. 2018].

111 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 66–67.

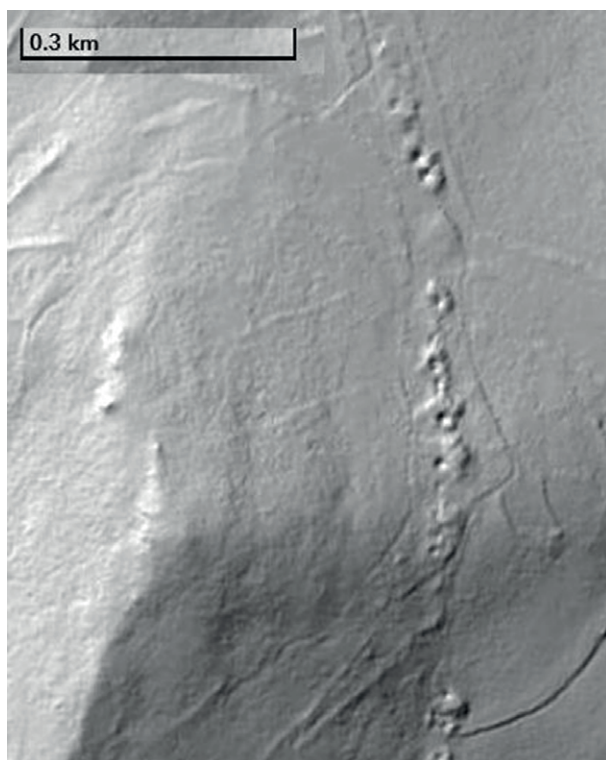
112 Národní archiv Praha, fond Desky zemské větší, kniha 135, fol. D26.

113 SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze Království českého XI*. Praha 1897, s. 119.

114 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 72–73.

115 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 23–24, 28, 30, 51.

116 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 26–27.

Obr. 10 – Obvaly na úbočí vrchu Křížovka
(<https://ags.cuzk.cz/avl/#>).

Některé doly byly brzy zastaveny buď nadobro (těžba se nevyplácela), nebo jen dočasně (nedostatek investic). Roku 1526 Zdeněk Lev z Rožmitálu doporučil Janovi z Vitence, aby dočasně zastavil práce na těch dolech, kde nehrozí jejich zaplavení vodou. Raději se mělo pokračovat v ražbě hluboké odvodňovací štolý. „Budou-li nákladníci (tj. těžaři), pak ať se důl sv. Václav na Červeném vrchu neopouští, protože by se nesnadno znovu otvíral“.¹¹⁷

Po porážce stavů na Bílé Hoře němečtí horníci protestantského vyznání odešli. Třicetiletá válka důlnímu podnikání nepřála, doly se zatopily, ústí štol se postupně zavalila.

Nesmělé pokusy o obnovu dolování nastaly až po válce, ve druhé polovině 17. století. Víme o tom například ze zprávy o těžbě dřeva v okolních lesích pro výdřevu důlních děl. Roku 1674 bylo obnovováno několik starých štol na vrchu Křížovka a uvažovalo se o ražbě několika nových. Avšak tehdejší majitel panství, svobodný pán Krakovský z Kolovrat, jakékoliv důlní práce zakázal, i když to bylo protiprávní. Vdova po něm dokonce roku 1681 dala vykácat les, vyhrazený pro báňské potřeby. Městská rada proto podala stížnost nejvyššímu mincmistru Království českého. Žaloba se dostala před královskou českou komoru, spor se vlekl a trval ještě roku 1710. Mezi tím však pokusy o důlní podnikání ustaly.¹¹⁸

V roce 1766 šetřila možnosti získávání mincovních kovů státní komise, a to i v Horách Matky Boží. V sepsaném protokolu je konstatováno, že tato hornická oblast je již od nepaměti mimo provoz. Městečko se nalézalo mezi řadou starých hald v prostoru mezi Holubím vrchem a Křížovkou. Komise doporučila, kde by měly být raženy dědičné štolý pro odvodnění. Zatím sem měli být poslání horním úřadem z Kašperských Hor dva horníci, aby provedli na několika místech sondáž. Byl také vysloven názor, že i další místa v okolí Velhartic, kde se dříve aktivně dolovalo, by zasloužila odborné posouzení. Ovšem v Horách Matky Boží, jak komisaři upozornili, již nežijí žádní horníci, neboť se s mnoha dalšími obyvateli v minulosti vystěhovali kvůli nepříznivým

Obr. 11 – Obvaly pod Křížovkou. Foto P. Mikota 2020.

okolnostem, mimo jiné i kvůli požáru, nebo zemřeli během epidemií. Komise také vyslovila obdiv nad množstvím rýžovníckých sejpů v celém povodí Otavy. Zde snad nebylo údolí s potůčkem, kde by se v minulosti nerýžovalo zlato. Komise se domnívala, že si tu „milióny lidí muselo vydělávat na chléb“.¹¹⁹

Na základě doporučení komise byl na severovýchodním svahu Kalvárie otevřen důl sv. Antonína Paduánského a na severním svahu Křížovky blízko hlavního odvalu starých dolů zahájeny práce na nové jámě sv. Františka Serafinského. Přehledně je to zobrazeno na důlních mapách datovaných roky 1773(5?) a 1777. Na pozdější mapě je zakreslen i profil díla. Jsou na něm vidět jen obě svislé šachty bez bočních chodeb.¹²⁰ Podle popisu prací se už asi v 10 metrech projevil nedostatek čerstvého vzduchu. V druhé šachtě (nejspíše Antonín Paduánský), která dosáhla hloubky asi 60 metrů, musely být instalovány větrací lutny (roury, trouby). Větrání však nepostačovalo a přítok vody už nebylo možné zvládat ručními pumpami. Podle nevelkých hald hlusiny se zdá, že práce nenabývaly větší intenzity.¹²¹ Pokusy o oživení těžby se děly také v roce 1828.¹²²

Současný stav důlních děl

Pro orientaci v terénu je důležitá katastrální hranice Hor Matky Boží, která respektuje majetkové poměry při založení hornické osady. Její území vzniklo oddělením pouze nezbytného území z okolních extravilánů. Je to patrné zejména na úpatí vrchu Křížovka, kde hranice probíhá v bezprostřední blízkosti dolů a je značena na sucho kladenou zídou – možná ještě z doby těžby. Podobná je situace i v severním důlním okrsku. K pozemkům osady bylo kromě toho přiděleno ještě malé území na jihozápadě, jako zemědělská půda (obr. 13).

V současné době najdeme v okolí městečka velké množství pozůstatků po těžbě. V těchto místech nikdy neprobíhala intenzivní zemědělská činnost, ale pouze pastva. Na východním úbočí Křížovky, které bylo ještě v roce 1949 odlesněné,¹²³ se zachovala souvislá linie obvalů s prohlubněmi po zavalených šachtách. Hlavní

119 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 76–77.

120 Zachovaly se tři mapy podobného grafického provedení, lišící se v detailech. Datování je možné podle spisových značek na zadní straně. Národní archiv, Sběrka montánních map a plánů, i. č. 204 (z r. 1773), i. č. 422 (z r. 1777). Další verze je v geologickém archivu <http://www.geology.cz/app/archiv/>, sign. S22-01/005 (datace ani zadní strana není k dispozici).

121 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 78–79.

122 PELANT, J., *Města a městečka Západočeského kraje*. Plzeň 1984, s. 98.

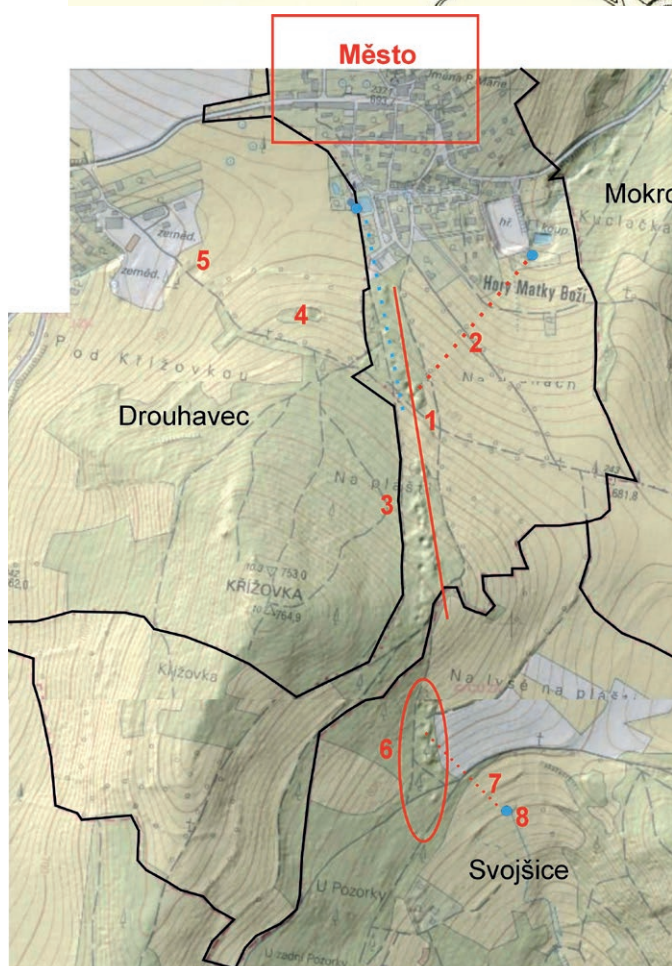
123 <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=lms&idrastru=WMSA08.1949.HART01.06781>.

117 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 50.

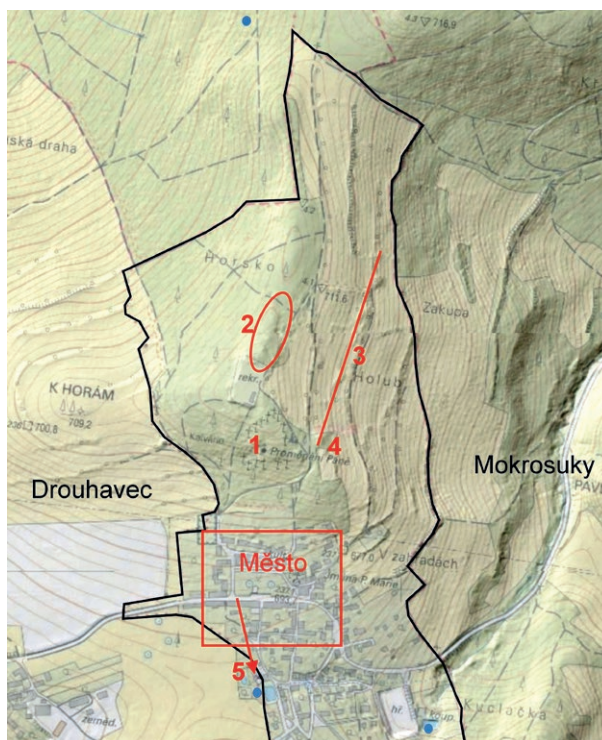
118 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 75.

Obr. 12 – Linie obvalů jižně od Hor Matky Boží a linie propadů nad odvodňovací štolou. Výřez z mapy F. Kratochvíla z roku 1941 (<http://www.geology.cz/app/archiv/>, sign. S22-01/002).

Obr. 13 – Jižní část matkobožského revíru na podkladě digitálního modelu terénu. Černě katastrální hranice, 1 – linie obvalů na katastru Hor Matky Boží, 2 – poloha odvodňovací štol, 3 – zídka na hranici s Drouhavcem, 4, 5 – pozůstatky dolu Jan Křtitel, 6 – obvaly na svojsickém katastru, 7 – odhad polohy odvodňovací štol, 8 – pramen (<https://lgs.cuzk.cz/avl/>, zákres P. Mikota).

Obr. 14 – Severní část matkobožského revíru na podkladě digitálního modelu terénu. Černě katastrální hranice, 1 – pramen (štola?), 2, 3 – linie obvalů, 4 – pozůstatky dolu Antonín Paduánský, 5 – směr rudné žíly v jižní části revíru (<https://lgs.cuzk.cz/avl/>, zákres P. Mikota).

odvodňovací štola severní části revíru dnes vyúsťuje pramenem do místního koupaliště. Propady, či světlíky indikující její průběh byly patrné ještě před 50 lety před scelením pozemků (obr. 12).¹²⁴ Linie dolů končí již na sousedním katastru Břetětice (obr. 13). Tato část revíru byla odvodňována štolou do pramenné pánve poblíž pozdější hájovny. Odtud vytéká bezjemenný potok, na jehož březích je cca 300 m dlouhá linie sejpů (už na katastru Svojsice), dokládajících počátky těžby stříbra rýžováním. Polohu štoly ukazuje nedatovaná mapa nejspíše z období protektorátu.¹²⁵

V severní části důlního okrsku v okolí vrchu Holub jsou pozůstatky těžby ve dvou liniích. Jedna začíná u kaple Proměnění Páně, u níž je pramen, tradičně pokládáný za ústí staré štoly). Pokračuje po hřebeni k severu linií obvalů s trychtýři zasutých šachet. Druhá linie se nachází cca 200 m východně na úbočí. Zde však probíhala po staletí zemědělská činnost, při níž byly šachty zasypány a haldy srovnány do podoby teras polí a pastvin (obr. 14).

V roce 2000 vznikla 4 km dlouhá naučná stezka Důlní činnost v okolí Hor Matky Boží s 12 zastaveními. V současnosti musíme konstatovat, že stezka by potřebovala obnovit informační tabule i značení. Její popis je na prospektu dostupném v muzeu.¹²⁶

Stříbrné hutě

Nejprve musela být vytěžena ruda vytříděna podle jakosti a materiál vhodný pro hutnění byl drcen ve stoupách (bucharech) poháněných vodními koly. Taková zařízení byla prý „nepochybné“ postavena na přítocích Kalného potoka pramenících pod jihovýchodními svahy vrchu Křížovka u dnešních samot Pozorka a Cihelna, snad i v mokrosuckém údolí a další zřejmě v povodí Ostružné v údolí pod vrchem Borek u Velhartic. Původně se tento proces prováděl za sucha, ale ztráty způsobené rozprášením vedly k zavedení mokrého postupu – drcení probíhalo ve vodě, ke korytům stoup byly připojeny šikmé splavy, na nichž se zadržovaly těžké částice obsahující kov, a lehčí materiál byl odplavován. Získaný koncentrát se ještě třídil na sítích, rozemílal v rudných mlýnech a teprve potom se rudní moučka odvážela do hutí.¹²⁷

Stříbrnou huť na zpracování rudniny postavil roku 1520 Jan Koník („Konig“, což je možné číst i jako König) v údolí pod Křížovkou. Byla lokalizována pomístním jménem Pod Schmeisnerovým mlýnem. Byla v provozu do šedesátých let 16. století.¹²⁸ Otázkou zůstává, ve kterém údolí, neboť pomístní jméno se nyní nepodařilo zjistit. Schmeisnerův mlýn není pod tímto jménem znám.¹²⁹ V roce 1528 byla uzavřena dohoda Jana z Rožmberka se Svojskem z Velhartic o prodeji huti u Velhartic.¹³⁰

Další huť byla postavena v roce 1551, v provozu zůstala celá šedesátá léta 16. století a snad i déle. Je lokalizována k mostu přes Ostružnou, kde říčku překračuje silnice od Hor Matky Boží do Velhartic, pod dolní velhartickou papírnu a pilu. Lokalizaci potvrzuje nález strusky polymetalických rud s obsahem stříbra v Ostružné pod zaniklým mlýnem. Stála na levém břehu Ostružné, blízko silnice. Zde se ve zdivu náhonu podařilo v roce 2004 nalézt šest zlomků opracovaných granodioritových kamenů, z nichž některé jsou z mlýnských kamenů – mají na pracovní ploše typické soustředné kružnice, vyryté při rozemílání rudy. Tím zde byl doložen rudný mlýn, který zřejmě rozemílal těžký křemen s obsahem zlata. Je snad středověkého stáří. Druhou možností je, že mlýn byl

Obr. 15 – Mlecí kámen na rudu od Velhartic, cit. v pozn. 131.

součástí stříbrné hutě z roku 1551 a rozemílaly se v něm strusky z předchozích taveb či pražený stříbrný koncentrát.¹³¹ Později byl mlýn předělán na obilní.

Na prvním vojenském mapování (1764–1768) na uvedeném úseku Ostružné ještě nestojí ani papírna, ani mlýn.¹³² Mapa stabilního katastru z roku 1837 zachycuje papírnu na dlouhém levobřežním náhonu vracejícím se do Ostružné před zmíněným mostem a vpravo za mostem nad levým břehem Ostružné kapli.¹³³ Moučný mlýn na levobřeží nacházíme až na třetím vojenském mapování (1879) hned za mostem vpravo (severně) u silnice, nedaleko kaple.¹³⁴ Dnes přezívá jen kaple. O mlýnu není, až na jeho pojmenování – Spálený mlýn – nic dalšího známo.¹³⁵ Stopy po huti, které měly být před lety ještě patrné pod bývalou papírnou při silnici do Velhartic,¹³⁶ budou nejspíše stopy po zaniklém mlýnu.

Báňský hejtman Jan z Vítence v dopisu Petrovi z Rožmberka z podzimu 1520 říká, že doly jsou slibné a už nyní vytaví 30–50 hřiven stříbra týdně (7,5–12,5 kg), ovšem s obtížemi. Hejtmanovi se sice podařilo dohodnout se s uhlíři, aby průběžně dodávali dřevěné uhlí pro stříbrnou huť a zajistil i zásobu olova nutného k tavbě, avšak nebyl dostatek tzv. kamínku (tj. klejt, přidávaný k rudě proložené vrstvami dřevěného uhlí). Jan z Vítence jej musel kupovat až z Jáchymovska a jeho doprava do Pošumaví byla zdlouhavá. Proto Rožmberka požádal o pravidelné dodávky kamínku z jeho jihočeských dolů, neboť hrozí přerušení tavby; jeho žádosti bylo vyhověno.¹³⁷

Komise pro obnovu dolování roku 1766 konstatovala, že rudnina zde obsahuje stříbrnosný tetraedit ve světle šedém křemenu se vtroušenými galenitovými žilkami. Při obnově dolování zjištěno, že hlavní žíla byla přes 12 cm mocná, vyplněná křemenem, v němž byl vtroušen pyrit, tetraedit a arsenopyrit. Druhá žíla měla asi 7,5 cm. Z křemene byly vytříděny kyzy. Ostatek byl rozdrcen a proprán. Takto vzniklá „rudní měl“ byla poslána k vytavení do příbramské stříbrné hutě.¹³⁸

Báňský odborník Jiří Majer ve své práci o Horách Matky Boží uvedl, že se zdá, že poslední báňské práce kromě hald připomíná jen název osady Puchvrek (z něm. Pochwerk – stoupa,

124 BERNARD, J. – BERNARD, V., *Hory Matky Boží průvodce minulostí*, vydala obec Velhartice 2002.

125 <http://www.geology.cz/app/archiv/>, sign. MA-A/0343.

126 Tamtéž.

127 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 91–92.

128 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 28, 92.

129 <http://vodnimlyny.cz> [6. 3. 2018].

130 TRÍŠKA, K., Inventář fondu Cizí doly, SOA Třeboň 1962, s. 41.

131 FRÖHLICH, J., *Rudný mlýn u Velhartic*. In: Na stopě (pre)historii jihozápadních Čech. Sborník přátel k životnímu jubileu Milana Řezáče. Plzeň 2017, s. 21–22.

132 <http://mapire.eu>.

133 <http://archivnimapy.cz>.

134 <http://oldmaps.geolab.cz> – 1 : 25 000, map. list č. 4251-3.

135 <http://vodnimlyny.cz> [6. 3. 2018].

136 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 63.

137 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 42.

138 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 77, 79.

buchar) v údolí Ostružné mezi Kolincem a Mokrosuky.¹³⁹ Lokalita se nachází již na katastru Čermná. Na pravobřeží Ostružné byl zbudován dlouhý náhon, posílený ještě potokem. Voda tekoucí náhonem poháněla vodní kolo. Na historických mapách vidíme ještě další objekty nad levým břehem Ostružné.

Spíše než poslední báňské práce však Puchverk připomíná začátky zpracování stříbrné rudy. Kolínek s příslušenstvím náležel k velhartickému panství Zdeňka Lva z Rožmitálu. Roku 1541 se panství dostalo věřitelům,¹⁴⁰ kteří si ho roku 1555 rozdělili. „Velhartické hory“ (tj. Hory Matky Boží) a hut si však ponechali, tak jako dříve, ve společném držení.¹⁴¹ Část s Kolincem se dostala Vintřům z Vlčkovice. Při jejich dělení v roce 1584 bylo konstatováno, že na stříbrných Horách Matky Boží mají podíly a drží je se společně. Proto také jejich podíly zůstanou společné. Je také jmenován mlýn Puchverk, kde je vše zpuštělé a „střechy na mlýně i na všem velmi zlé a sešlé“, v činnosti byla jen dvě vodní kola. Měl být i s pilou opraven, zřízena čtyři kola a pila, žilo při něm několik chalupníků.¹⁴² Jako úpravna rudy už evidentně nesloužil.

Hutě mohly být stavěny i v povodí Kalného potoka. Je zde řada rybníků a mlýnů. Z map a leteckých snímků můžeme identifikovat další zaniklé rybníky. Tato díla na nestálé vodě poskytovala hnací sílu pro mechanismy sice jen nárazově, přesto by mohla některá z nich pocházet ještě doby těžby.

Nové Horní Město u Strážova

Vladykové ze Strážova založili ve 14. století blízký hrad Opálku (vzdálený od Strážova cca 1 km). Po nich se v držení tohoto zboží vystřídalo několik místních rytířských rodů. V roce 1483 získal Opálku s příslušenstvím Bedřich Škorně z Malonic a je písemnými prameny připomínán ještě roku 1509. Jeho syn Jan byl snad v době úmrtí otce ještě nezletilý, (nebo byl statek Opálka se Strážovem zadlužený a v zástavě), neboť v letech 1524 a 1525 Vilém Švihovský z Rýzmburka na králi Ludvíkovi vyprosil pro Strážov, který zatím vzrostl na městečko, znak a pečeť. Vilém mohl být poručníkem Jana Škorně z Malonic, který pak Opálku se Strážovem držel v letech 1534 a 1538. V té době, neznámo jak, získal Opálku s příslušenstvím Adam Lev z Rožmitálu, který ji musel roku 1540 odevzdat na místě dluhu Alžbětě st. z Pacova, která tu potom vládla společně se sestrou Markétou. Alžběta odkázala svou polovinu manželovi Janu Tunklovi z Brnička. Markéta byla provdána za Adama ze Šternberka a opálecké panství se Strážovem po její smrti dědili synové Vilém, Zdeněk, Ladislav a Jan Šternberkové, kteří připojili i polovinu Tunklovu. Z nich Zdeněk pak skoupil i díly svých bratrů; roku 1574 již držel celé opálecké panství. Roku 1577 se o majetek dělili jeho synové, přičemž bylo opálecké panství rozděleno na dva díly – ty opět spojil v jedné rukou jeden z nich, Václav ze Šternberka. Poté opálecké panství koupil Jan st. z Lobkovic, po jeho smrti (roku 1590) přešlo na jeho bratry, přičemž se Opálka s příslušenstvím dostala Bohuslavu Havlovi, který ji roku 1595 prodal manželce Alžbětě rozené z Kolovrat a svému ujci Volfu Novohradskému z Kolovrat. Jeho syn Zdeněk prodal Opálku roku 1614 své matce Juditě, rozené ze Šternberka. Zadlužená Judita pak roku 1630 prodala opálecké zboží Jaroslavovi Bořítovi z Martinic.¹⁴³

Vznik města

Nejprve se musíme podrobněji podívat na vznik samotného městečka Strážova. Jeho privilegia byla roku 1740 potvrzena císařovnou Marií Terezií, přičemž starší privilegia byla do jejího potvrzení doslovně přepsána. Privilegium Ludvíka Jagellonského (z 24. 6. 1524, den sv. Jana Křtitele), které pro městečko Strážov u panovníka vyprosil Vilém z Rýzmburka a ze Švihova seděním na Roudnici, Strážovským znovu uděluje právo týdenního trhu a dvou jarmarků ročně a znovu jim uděluje právo poprav. Následující rok vyprosil Vilém z Rýzmburka a ze Švihova seděním na Klenově od téhož panovníka další privilegium (z 22. 9. 1525, den sv. Maurice), jímž Strážovští obdrželi právo pečeti a „ponevadž při pomezí německém blízko sedí“, bylo jim povoleno městečko opevnit. Držitelům městečka bylo povoleno vybírat na silnicích, vedoucích od bavorského města Zwiesel a od českého Nýrska „clo neboližto mejto“ s uvedenými sazbami ze soumaršských koní, ze soli, piva, vína, ryba, sukna, plátna, obilí a dobytka i od pěších poutníků. Zato museli opravovat příslušné silnice a mosty. Následující panovníci Strážovu jeho privilegia rozmnožovali a potvrzovali.¹⁴⁴

Pečetní znamení, tedy znak městečka Strážova z roku 1525, vyobrazený v dochovaném privilegii, obsahovalo dvě věže spojené zdí s bránou s vytaženou mříží. V bráně a na věžích byla písmena W a A. Na ochoze brány stojí liška s bažantem v tlamě, prostřelená šípem lučištníka stojícího nad ním na cimbuří.¹⁴⁵ Písmena W a A by mohla znamenat, že udělení znaku bylo připravováno již za života Ludvíkova otce, Vladislava Jagellonského, přičemž litera A by znamenala iniciálu jména jeho manželky Anny de Foix.¹⁴⁶ Znovuvysazení městečka, o němž se hovoří v privilegii z roku 1524, by tedy mělo znamenat, že povýšení vsi Strážova na městečko ze Vladislava Jagellonského se z neznámých důvodů nezdařilo.

Zmíněný Tunkl žádal roku 1541 panovníka znovu o povýšení Strážova na městečko, „protože jeho svobody ohněm sešly a zahynuly“. Strážov dostal téměř stejná práva, a navíc nový znak (věž se čtyřmi makovicemi¹⁴⁷), který se však neujal.¹⁴⁸

Nové Horní Město

Zda a jak souviselo poněkud zvláštní vysazení Strážova na městečko (1524, 1525), a jeho možná nezdařené předchozí povýšení, s těžbou stříbra, není jasné. Uvádí se také, že opálecké panství získal počátkem 16. století bohatý a mocný Zdeněk Lev z Rožmitálu, který panství pravděpodobně svěřil svému synu Adamovi Lvovi, který je sice na čas dal do zástavy, ale vládl na něm do roku 1540.¹⁴⁹ V předchozích kapitolách jsme viděli jak Zdeněk Lev z Rožmitálu podnikal ve Velharticích, Horách Matky Boží i Stříbrných horách u Nalžov, můžeme důlní činnost ve Strážově a vznik Nového Horního Města položit do období „stříbrné horečky“ v režii Zdeňka Lva z Rožmitálu.

144 SOKA Klatovy, fond č. 918 Archiv města Strážova, sign. L5. Dostupné na: <http://www.portafontium.eu/iipimage/30450148> [12. 11. 2015].

145 SOKA Klatovy, fond č. 918 Archiv města Strážova, sign. L1. Dostupné na: <http://www.portafontium.eu/iipimage/30450144> [24. 12. 2017].

146 RYBIČKA, A., *Pomůcky k místo- a rodopisu domácímu*, Památky archeologické XI/1881, č. 12, s. 565–566.

147 SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze Království českého IX*. Praha 1893, s. 147.

148 PELANT, J., *Města a městečka Západočeského kraje*. Plzeň 1984, s. 266–267.

149 PELANT, J., *Města a městečka Západočeského kraje*. Plzeň 1984, s. 266.

139 MAJER, J., *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997, s. 80.

140 SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze Království českého XI*. Praha 1897, s. 264.

141 Národní archiv Praha, fond Desky větší zemské, kniha 57, fol. L8v, L10.

142 Národní archiv Praha, fond Desky větší zemské, kniha 68, fol. L29v, L31, L32v, L34v; kniha 66, fol. O10v, O11, O12; kniha 167, fol. G13v.

143 SEDLÁČEK, A., *Hrady, zámky a tvrze Království českého IX*. Praha 1893, s. 146–148.

Písemné prameny však jsou skoupé. Až na zmíněná privilegia byly všechny další staré městské písemnosti zničeny zvláště velkým ohněm roku 1818, kdy lehla popelem i strážovská radnice.¹⁵⁰ Nejstarší písemnou zmínku o městečku horníků tedy máme dochovanou až z roku 1577, kdy se o dědictví po zemřelém Zdeňku ze Šternberka a na Blatné dělilo jeho sedm synů. K šestému dílu byl přidělen mimo jiné zámek Opálka s poplužním dvorem a pivovarem, 28 osedlých lidí (majitelů nemovitostí) v městečku Strážově (mezi nimi i Tomáš havíř) a dvě vesnice. Sedmý díl byl tvořen mimo jiné pustou tvrzí Viteň s ovčínem, poplužním dvorem Splž, 29 osedlými v městečku Strážově a pěti vesnicemi. Držitelé šestého a sedmého dílu měli mít ve společném vlastnictví Nové Město horní, v němž bylo 24 osedlých. „Ti horních svobod užívají. Kromě piva z zámku Opálky že brátí mají a odjinud brátí nesmějí. Tolikéž po jednom dni roboty ročně při žních jsou povinni oddělávati a po jedné slepici dávati, však ti toliko, kdokoli dobytek hovězí, svinšský neb kozí chovají“. Oproti Strážovu a vesnicím nejsou obyvatelé tohoto městečka v tzv. dílčích cedulích uvedeni jmenovitě.¹⁵¹

Oba díly zase majetkově spojil Václav ze Šternberka (viz výše), ale o Opálku přišel.¹⁵² Potom slyšíme o „Novém Městečku horním k Opálce náležejícím“ až roku 1614, kdy Zdeněk Novohradský z Kolovrat na Lnářích prodával statek Opálku (který měl po Volfu Novohradském z Kolovrat na Lnářích, Vimperce a Opálce) své matce Juditě rozené ze Šternberka. Žádné podrobnosti se o měste (již označeném jako městečko, které se zřejmě už spíše zmenšovalo) z této smlouvy nedozvídáme.¹⁵³

V roce 1630 získal statek Opálku po zadluženém Juditě Kolovratové rozené ze Šternberka její věřitel, Jaroslav Bořita z Martinic. Příslušenstvím Opálky bylo mimo jiné „městečko Strážov staré i nové“.¹⁵⁴ Totéž uvádí i strážovská obecní kronika s tím, že Starý a Nový Strážov byly rozlišovány jen do uvedeného roku,¹⁵⁵ avšak podařilo se nalézt mladší záznam, kde jsou ještě obě lokality rozlišeny. Další rozvoj Strážova, s nímž zřejmě hornické městečko splynulo, byl ukončen v roce 1641, kdy bylo městečko vydrancováno a vypáleno Švédy.¹⁵⁶

K roku 1654 vzniká tzv. berní rula, soupis poddaných (majitelů nemovitostí) a jejich majetku (pozemků, dobytek) za účelem zdanění. Panství Opálka Maxmiliána z Martinic obsahovalo městys Strážov, městys Klenovou a 20 vesnic nebo jejich částí.¹⁵⁷ Vyjmenování Strážovští byli rozděleni do několika skupin: kategorie „osedlý“ znamenala zřejmě majitele domu a pozemků rovnajících se sedlákově. Ve Strážově jich bylo devět. V další kategorii „na živnosti zkažení“ (tj. postižení za třicetileté války, kteří by jinak byli osedlími) je jich zařazeno 11. Jeden byl zařazen do kategorie „po-hořalý“. Následovali chalupníci (26) a „zahradníci“ (s malou nebo žádnou výměrou půdy, 25) a dva zahradníci „za živnosti zkažení“.¹⁵⁸ Celkem bylo tedy ve Strážově 74 domů a domků. Přibliž-

ně u poloviny uvedených jmen poddaných je připojeno řemeslo, které vykonávali (žádný horník, jen jeden z krejčích se jmenuje Kašpar Berkman – Horník), ostatní živilo zemědělství. K hornickému městečku berní rula žádné informace neposkytuje. Podle počtu majitelů nemovitostí ve Strážově a v Novém Horním Městě v roce 1577, jichž bylo 81 (viz výše), můžeme opatrně soudit, že několik domků horníků po ukončení těžby zaniklo (Švédové?).

V urbáři z téhož roku 1654 jsou však obě městečka zapsána zvlášť. Ve „Starém městys Strážově“ je zaznamenáno 49 držitelů domů, v „Novém městys Strážově“ 34 domů (celkem 83; v obou případech s povinnostmi k vrchnosti – platy, slepice, robota). Na závěr zápisu týkajícího se Nového městečka je uvedeno, že všichni chalupníci musí za umožnění pastvy trhat a hachlovat konopí a len, vyplít zahrady, česat chmel, při příjezdu vrchnosti vymýt a vyčistit panské pokoje na zámku (tj. Opálka), vymést štěpnice a sady při zámku a opáleckém dvoře a hrabat a usušit seno a otavu z luk při dvoře v Lehomi. Ještě uvedeme příjmení držitelů nemovitostí v Novém městys, která v některých případech mohou být povoláními: Tregar, Družecký, Červenka, Vilímcová, Griem, Tučková, Zelenka, Kovář, Santarka, Kožený, Hornbergr, Fousek, Tregar, Tučková, Nedvěd, Brož, Kroner, Mařík, Jelínek, Komárek, Tegl, Dráždil, Šteflová, Šorfová, Muchka, Malina, Holý, Kloboučník, Zelenka, Čermák, Zámečník, Merhanzl, Santar, Hymiš.¹⁵⁹

Ještě v urbáři z roku 1677 nalézáme Staré městečko Strážov, v němž bylo 45 domů a 34 chalup. Jednotliví jejich držitelé jsou jmenovitě uvedeni i s platy a dávkami vrchnosti. K jedné z chalup náleželo pole „za Novým městečkem“. V seznamu plátců desátku a jeho výše je jmenovitě uvedeno 44 lidí z městečka Strážova. Za jejich výčtem je poznamenáno, že více dává desátku farář 20 lidí z téhož městečka společně, a to celkem dva strychy žita. Za dále uvedenými desátky z vesnic stojí: „Více z Nového městečka na penězích skládají jednu kopu grošů“.¹⁶⁰ Na rozlišení byl původní Strážov nazván starým, Nové městečko již není označeno jako horní, tj. hornické.

Kde přesně se Nové Město horní rozkládalo? Na to existují různé názory. Podle kroniky „lidová fáma“ vytrvale tvrdí, že Strážov v době svého největšího rozkvětu sahal až do „Háje“ a směrem k Vítině, což se kronikáři zdálo být „liché a přehnané“.¹⁶¹ Poloha „V Hájí“ se nalézá východně od Strážova, ves Viteň jižně od Strážova.

Ještě v polovině 19. století se vyprávělo, že největší usedlost na kraji města (bývalé čp. 62) bylo obydlením horního úředníka a požívalo až do nových časů výhodu, že farář místo desátku bylo povinno jen husou, kterou farář snědl s majitelem hospodářství. To spolu s nálezem hornického kahance při kopání základů školy v roce 1908 podle strážovské kroniky svědčí o tom, že hornické městečko se nacházelo na jižní a východní straně dnešního Strážova.¹⁶² Škola stojí na jižní straně Dolejšího náměstí. Jižně od strážovského obdélného náměstí se nalézá menší trojúhelné Dolejší náměstí, snad centrální prostor nového horního města. Severozápadně od strážovského kostela se rozkládá čtvrt zvaná Hradčany a z Dolejšího náměstí tam vede ulice Příkopy,¹⁶³ což nasvědčuje

150 KRÍŽEK, V., *Historické paměti Strážova a jeho okolí*, Památky archeologické I/1855, č. VI, s. 254.

151 Národní archiv Praha, fond Desky zemské větší, kniha č. 63, fol. N54v–O15.

152 Šek. [SEDLÁČEK, A.], *Ze Šternberka*. Ottův slovník naučný XXIV. Praha 1906, s. 782.

153 Národní archiv Praha, fond Desky zemské větší, kniha č. 190, fol. C30–D5.

154 Národní archiv Praha, fond Desky zemské větší, kniha č. 144, fol. E6–E7v.

155 SOKA Klatovy, fond AM Strážov, inv. č. 10, sign. OK 142, kronika města Strážova 1921–1959, s. 47.

156 ROUSEK, J., *Význam hornictví v historii obce*. 2002. Dostupné na: <http://mesto.strazov.cz> [15. 11. 2015].

157 DOSKOČIL, K. (ed.), *Berní rula 2. Popis Čech r. 1654*. Praha 1953, s. 436–437.

158 ČADKOVÁ, I. – ZAHRAVNÍKOVÁ, M. (ed.), *Berní rula 24. Kraj Plzeňský II*. Praha 2002, s. 487–488.

159 SOA Plzeň, fond VS Klenová, sign. KP 20/2012, Registraurní panství opáleckého a klenovského 1654. Dostupné na: http://www.portafontium.eu/iipimage/30080108/soap-pn_20053_vs-klenova-kp20-12_0020.

160 SOA Plzeň, fond 20019 VS Bystřice, inv. č. 87, sign. K 87, Urbář neb gruntovní kniha panství opáleckého, klenovského a bezděkovského Anno 1677. Dostupné na: <http://www.portafontium.eu> [24. 12. 2017].

161 SOKA Klatovy, fond AM Strážov, inv. č. 10, sign. OK 142, kronika města Strážova 1921–1959, s. 47–48.

162 KRÍŽEK, V., *Historické paměti Strážova a jeho okolí*. Památky archeologické I/1855, č. VI, s. 253; SOKA Klatovy, fond AM Strážov, inv. č. 10, sign. OK 142, kronika města Strážova 1921–1959, s. 47.

163 SOKA Klatovy, fond AM Strážov, inv. č. 10, sign. OK 142, kronika města Strážova 1921–1959, s. 3–4.

Obr. 16 – Nahoře plán Strážova z roku 1727 od Johana Neandra (citace v pozn. 161), červeně zvýrazněny domy patřící židům, sever dole. Vlevo plánek Strážova dle kroniky R. Křížka, červeně hornické město, žlutě židovské osídlení.

tomu, že Strážov měl městské opevnění, k němuž se Nové horní město přimykalo.

Existuje však i jiná lokace Nového Horního Města. Místní kronikář R. Křížek napsal, že pro důlní a hutní zaměstnance vrchnost vystavěla nové sídliště na severním svahu strážovského kopce při cestě vedoucí na Opálku. Středem bylo podlouhlé náměstí, nyní dolejší část Židovské ulice. Křížek uvádí bez důkazů i svůj názor, které domy, náležely do hornického města.¹⁶⁴ Na plánu Strážova z roku 1727 vidíme rozmístění židovských domů.¹⁶⁵ Vidíme na něm, že zmíněné náměstíčko nejspíše nebylo židovskou čtvrtí a mohlo být oním Novým městem (obr 16).

Dolování

Už v roce 1855 bylo v tehdejší odborném tisku stručně pojednáno o strážovských dolech na rudu, „jak se zdá stříbrnou“ – před nedávnem vyoráno blízko města několik kusů stříbrné rudy. Kdy zde důlní činnost ustala, se neví.¹⁶⁶

V roce 1930 strážovský kronikář zapsal, že ve Strážově bylo dolováno v 15. a 16. století na stříbro a olovo a nevítaným průvodcem těchto rud byl železný kyz (tj. pyrit) a krevel (obojí jsou železné rudy). Stříbrná ruda byla objevena okolo roku 1450.¹⁶⁷ Datace objevu je však pouze kronikářovým tvrzením. Zajímavé informace se objevily ve Vlastivědě Klatovska z roku 1933. Soudilo se, že zbytky starých hornických prací na Strážovsku jsou pozůstatky dobývání krevelu a galenitu.¹⁶⁸ Jiný autor zavrhuje domněnku o dobývání železné rudy a preferuje dolování na stříbro a olovo.¹⁶⁹ Později převládl názor, že se u Strážova těžilo stříbro.¹⁷⁰

164 SOKA Klatovy, fond MNV Strážov, Křížek, R.: Kronika města Strážova 1964 II, bez paginace. Dostupné na: http://www.portafontium.eu/iipimage/30460063/soap-kt_00217_obec-strazov-1964_0570.

165 Plán byl součástí přehledu dokumentujícího rozložení židovských obydlí vzhledem ke křesťanským. Národní archiv, fond SMP, i. č. 1173.

166 KRÍŽEK, V., *Historické paměti Strážova a jeho okolí*. Památky archeologické I/1855, č. VI, s. 253.

167 SOKA Klatovy, fond AM Strážov č. 918, inv. č. 10, sign. OK 142, kronika města Strážova 1921–1959, s. 35, 47.

168 ZACHYSTAL, K., *Užitkové horniny a nerosty*. In: Švec, F. (ed.): Vlastivěda Klatovska I. Klatovy 1933, s. 59.

169 KRÍŽEK, R., *Strážovská rudka*. In: Švec, F. (ed.): Vlastivěda Klatovska I. Klatovy 1933, s. 69, 70, 71.

170 PELANT, J., *Města a městečka Západočeského kraje*. Plzeň 1984, s. 266–267.

Obr. 17 – Plán Strážova se zakreslením stop po těžbě zmiňovaných v pramenech: 1 – propad u čp. 13, 2 – štola v čp. 28, 3 – propad u čp. 27, 4 – pramen Perlovka, 5 – haldy u čp. 152, 6 – štola u čp. 173, 7 – fara.

Situaci postupně objasňují písemné prameny. Roku 1545 učinili Jan Tunkl z Brníčka na Opálce a Markéra z Pacova, manželka Adama ze Šternberka na Zelené Hoře, smlouvu, z níž se dozvídáme, že Tunkl měl za manželku Markétinu zemřelou sestru Alžbětu z Pacova, která měla dlužní úpis Zdeňka Lva z Rožmitálu a z Blatné, za jehož část koupila zámek Opálku a městečko Strážov od jeho syna Adama Lva z Rožmitálu a Blatné. Zbytek dluhu věřitelka postoupila Tunklovi. Tunkl jej postoupil spolu s opáleckým panstvím Markétě Šternberkové rozené z Pacova s tím, že za něj zaplatí všechny jeho dluhy.¹⁷¹ Zde se ještě o dolování a Novém Městu horním nemluví, nejspíše proto, že není podrobně vyjmenováno příslušenství zámku Opálky.

Zatím nejstarší písemnou zmínku o dolování na opáleckém panství u Strážova známe z písemnosti uložené v archivu Národního muzea v Praze z roku 1548, kde se mluví o připravené stříbrné rudě v souvislosti s jejím hutněním/tavbou (viz dále kapitola Hutě).

U Strážova se v této době rovněž nacházel důl na kyz (pyrit). Informaci o tom poskytuje účetní kniha perkmistra Stříbrných hor z roku 1559. Tento německy psaný rukopis je silně poškozený a neúplný. Ze zápisů vyplývá, že ve Strážově byl důl na kyz a huť zpracovávající ho na vitriol. Tento důl provozovalo těžařstvo sv. Trojice a sv. Jana. Pozemkovou vrchností byl Vilém ze Šternberka. V souvislosti s dolem na kyz je uváděn ještě důlní mistr Michal.¹⁷²

Další písemnou zprávu o dolování na opáleckém panství máme z roku 1560. Tehdy si dělili majetek zděděný po otci Adamovi ze Šternberka jeho čtyři synové. Šlo o zelenohorské a konopištské panství s příslušenstvím. Na konopištském panství tehdy byly „hory stříbrné nedaleko od zámku slove Na Chlumě, na kterýchž chtějí rádi havíři dělati, jedno aby jim frystuňk dán byl“ (frystuňk – složení čtvrtletní daně za povolení a prodloužení horního léna¹⁷³). Opálecké panství mělo zůstat v nedůlu a přenecháno

jejich matce Markétě rozené z Pacova jako věnný statek k držení a užívání až do její smrti, ale „hory aby nám zůstaveny byly“.¹⁷⁴ Bohužel není řečeno, co se v těchto opáleckých horách (tj. dolech) těžilo.

V roce 1574 byl jeden ze synů Adama ze Šternberka, Zdeněk na Blatné a Lnářích, zadlužen. Kdyby dluh nezaplatil do určitého termínu, věřitelé se podle smlouvy mohli uvázat mimo jiné v držení jeho zámku Opálky, pivovaru, poplužních dvorů, městečka Strážova, zahrad, štěpnic, chmelnic, mlýnů a jmenovaných vesnic s dědinami, lukami, lesy, háji, porostlinami, rybníky, potoky, s vodotočinami, horami, kovy nad zemí i pod zemí, s huťmi a se vším příslušenstvím.¹⁷⁵ Bohužel se opět nedozvídáme, o jaké kovy šlo.

Až zápis z roku 1577 vše objasňuje. Tehdy proběhlo další dělení Šternberků, sedmi synů pozůstalých po tomto Zdeňkovi. Jak již bylo uvedeno výše, opáleckého panství se týkal šestý a sedmý díl. Oběma z bratrů, jimž tyto dva díly připadly, mělo ve společném držení a užívání zůstat Nové Město horní a Krotějovský rybník nad hutí, a „huť, kde se stříbro dělá a šmelcuje (tj. taví), s horami, též vitrolium, kamenec i síra“. Každý z těchto bratrů mohl tyto hory pronajmout, sám na ně nakládat a „dáleji jakž by se jim nejlépe zdálo a vidělo s tím činiti“.¹⁷⁶ Dolovalo se tu tedy stříbro a železný kyz (tj. pyrit) – výchozí surovina pro výrobu vitriolu (tehdy ve významu skalice), kamence a síry.

Po smrti dalšího majitele Opálky s příslušenstvím, Jana st. z Lobkovic na Točnici, Nové Bystřici a Opálce, dědili jeho tři bratři, kteří se dělili roku 1592. Opálecké panství připadlo k jednomu dílu a není podrobně vyčteno jeho příslušenství, takže se o dolování nic nedozvídáme. Stříbra však měl Jan z Lobkovic hodně – bratři si jej dělili tak, že na tři stoly kladli po řadě stříbrné předměty, jako mýsy, talíře a lžíce a jiné věci, některé i pozlacené, a každému pak připadl jeden stůl s „rodinným“ stříbrem.¹⁷⁷

Opálecké panství obdržel ke svému dílu Bohuslav Havel z Lobkovic na Točnici a v roce 1595 ho odkázal manželce Alžbětě rozené z Kolovrat a svému ujci Volfu Novohradskému z Kolovrat na Lnářích. Opět není vyjmenováno příslušenství Opálky, takže o dolování se nic nedozvídáme.¹⁷⁸ Až když roku 1630 kupoval Opálku Jaroslav Bořita z Martinic, je ve smlouvě řečeno, že panství kupuje mimo jiné i „...se stráněmi, horami, dolinami a pahrby, obzvláště pak hutě a hory vitrolínové a sírné s doly a štolami, lesy, háji...“.¹⁷⁹

Zdá se, že prvotně šlo o dobývání stříbroolověných rud, k němuž se přidalo získávání surovin pro výrobu chemikálií, které snad po vyčerpání uvedených rud převážilo a železný kyz byl získáván důlní činností. Ta byla nejspíše přerušena třicetiletou válkou, nejpozději roku 1641, kdy byl Strážov vyrabován a vypálen Švédy (viz výše).

Až mnohem později byl proveden pokus s obnovením těžby. Roku 1817 je připomínán důl (také štola) sv. Anny na stříbro-olovné olovo (silberhältiges Bley). V této době náležel Strážov k panství Bystřice nad Úhlavou a spadal pod Horní úřad Stříbro. Zachovalo se však pouze jedno čtvrtletní účetní hlášení, v němž jediné dvě výdajové položky představují stavební vybavení (700 zl) a materiální vybavení dolu (280 zl). Je možné, že důl ani nezačal fungovat, či pracoval jen krátce.¹⁸⁰

171 Národní archiv Praha, fond Desky zemské větší, kniha č. 46, fol. A12v–A13.

172 HOFMANN, G., *Účetní kniha perkmistra Hor Stříbrných z r. 1559*. Rozpravy NTM 75. Studie z dějin hornictví 10, 1980, 59–64. Originál uložen v SOKA Klatovy, Archiv města Janovic, ič. 3 (K1). Kniha byla později v letech 1600–1692 použita jako městská kniha smluv a je rovněž nazývána Pamětní knihou Janovic.

173 <http://kott.ujc.cas.cz> [26. 12. 2017].

174 Národní archiv Praha, fond Desky zemské větší, kniha č. 54, fol. K14v, J22.

175 Národní archiv Praha, fond Desky zemské větší, kniha č. 88, fol. P15v–P16.

176 Národní archiv Praha, fond Desky zemské větší, kniha č. 63, fol. N59, O9.

177 Národní archiv Praha, fond Desky zemské větší, kniha č. 168, fol. E30.

178 Národní archiv Praha, fond Desky zemské větší, kniha č. 27, fol. O4v a n.

179 Národní archiv Praha, fond Desky zemské větší, kniha č. 144, fol. E7.

180 Národní archiv, fond Horní úřad Stříbro, ič. 260, karton 165.

Obr. 18 – Strážov, pramen Perlavka. Foto P. Mikota 2020.

Šachty a štolý

Kde se strážovské doly nacházely? Strážovský farář Matěj Panerle ve své přiznací tabele z 16. srpna 1722 píše: „Byt farní jest téměř celý ze samého dříví vystavený a velký díl někdy od havířův podkopaný a sloupy dřevěnými podstavený, takže pod ode zdi jest a ze všech stran se boří.“¹⁸¹ Tereziánský katastr z poloviny 18. století, poznamenává, že zámecká kaple je podkopána od havířů.¹⁸²

Strážovský kronikář Rudolf Křížek shromáždil řadu dokladů k pozůstatkům po dolech. Štolý byly hnané ze západní strany pod nejvyšší část města zvanou Hradčany. Jsou např. přístupny ze sklepa hostince U pramene v čp. 28. Roku 1794 se propadla v zahradě čp. 27 hruška v celé své velikosti. Ve sklepě fary je otvor, který vede do podzemních štol. Roku 1854 vyorány kusy stříbrné rudy, kronikář se domnívá, že žíla vedla pod Vinný vrch. V dolech se hromadil kysličník uhličitý, voda jím nasycená se využívá jako přírodní kyselka a těší se velké oblibě. Pramen se nazývá Perlovka (protože se voda perlí). Voda byla sváděna dřevěnými rourami do kašničky. Po roce 1910, kdy byly nahrazeny litinovými, voda utrpěla na kvalitě.¹⁸³ Jako pitná byla využívána až do výstavby nového vodovodu v roce 1973. Dnes je voda označena jako nepitná a místní ji nazývají „Prdlavka“. Vodu z pramene využívala i židovská lázeň – mikve.¹⁸⁴

V roce 1935 při stavbě kanalizace ve výkopu proti čp. 173 nalezena v hloubce 1,5 m nezasutá štola, směřující od západu k severu pod kostel.¹⁸⁵

Obr. 19 – Židovská rituální lázeň pod Perlavkou, zbořeno, cit. v pozn. 195, sken 441.

V roce 1937 proběhla prohlídka štol pod městem. Kronika o tom praví: „Vchod do štol vede přímo ze sklepa hostince čp. 28 ve Strážově zv. U pramene neb u Lukšíků. Ze sklepa vede směrem východním dosti široká vstupní štola necelých 10 m dlouhá, bahnitá, s pramenky vody na dně, dosti vysoká. Tato vstupní štola rozbíhá se ve 2 kolmo na ni stojící štolý, z nichž pravá běží k jihovýchodu, levá k severozápadu, tudíž obě běží pod nynější silnicí vedoucí nad hostincem. Levá štola má ve stropě světlík ústící na povrch země před hostincem přikrytý prkny. Obě tyto rozbíhající se štolý mají dno rozbahněné, těžko přístupné. Asi po 10 m délky se snižují a přecházejí v nízké štolý, které jsou skoro zcela zaneseny nánosem bahnitým, takže za nynějšího stavu lze dále postupovat pouze v leže. Tím nám byl další průzkum znemožněn. Stěny štol tvoří hlušina silně promísená slídou. Poté jsme se odebrali k prohlídce štol pod farou. Vstup do nich vede z farního sklepa. Otvory štol jsou tu z bezpečnostních důvodů zazděny. Kámen vhozený do otvoru slyšet padati do velikých hloubek.“¹⁸⁶

Strážovské podzemí je stále částečně přístupné, i když ne veřejně. Členové Muzea Královského hvozdu v Nýrsku prozkoumali část dědičné štolý o šířce 0,8 m výšce 2,3 m v délce přes 40 m. V jiném místě vede z bývalého pivovarského sklepa štola, která je možná odvodňovací štolou starých dolů.¹⁸⁷

Poslední průzkum v letech 2016–2018 souvisel s odstraňováním následků propadu do starého důlního díla u čp. 13. Drobný propad zde byl zkoumán pomocí vrtů do hloubky 15 m, kde se nacházela hladina spodní vody. Vrtý zastihly slabě písčité jíly se zbytky cihel a suti. V hloubce 9 m byl zřejmě nalezen zbytek výdřevy. Vrtý byly následně využity k zpevňovací injekcí jílocementovou suspenzí.¹⁸⁸

Stříbrné (a minerální) hutě

První zpráva se nachází v tzv. Registrech bílých Jana Jeniška z Újezda na Svrčovci z let 1539–1561, kde se k roku 1548 mluví o dvou hutích na strážovských horách. Tehdy majiteli Janu Tunklovi slíbilo pět okolních vladyků na místě kverků (nákladníků, držitelů kuksů) po 20 kopách míšeňských grošů (celkem 100 kop na provoz, aby se mohly držet dvě hutě), a to tak, že z připravené rudy dají vytavit stříbro („neb co jiného“). Vynese-li to 100 kop, dají je panu Tunklovi; kdyby huť tolik nevydělala, doplatí to do 100 kop vladykové ze svého. Kdyby pak nedostali od kverků případnou utrpěnou ztrátu, mají se zahojit na „vitriolium z toho dolu, kdež se vařiti bude, neb na tom nádobi k tomu vaření

181 SOkA Klatovy, fond AM Strážov č. 918, inv. č. 10, sign. OK 142, kronika města Strážova 1921–1959, s. 161.

182 Kolektiv (ed), *Tereziánský katastr český III*. Praha 1970, s. 237.

183 SOkA Klatovy, fond AM Strážov č. 918, inv. č. 10, sign. OK 142, kronika města Strážova 1921–1959, s. 47–49.

184 KŘÍŽEK, R.: *Kronika města Strážova*, 1964, https://www.portafontium.eu/iipimage/30460063/soap-kt_00217_obec-strazov-1964_4420?x=-1648&y=-1&w=4296&h=1536.

185 SOkA Klatovy, fond AM Strážov č. 918, inv. č. 10, sign. OK 142, kronika města Strážova 1921–1959, s. 145.

186 SOkA Klatovy, fond AM Strážov č. 918, inv. č. 10, sign. OK 142, kronika města Strážova 1921–1959, s. 161.

187 GIBIŠ, A., *Strážov a jeho hornická historie, výzkum členů Muzea Královského hvozdu*, <http://muzeumnyrsko.cz/muzeumnyrsko/fr.asp?tab=muznyrsko&cid=18&burl=&pt=AK> [20. 12. 2020].

188 Archiv Geofondu GF P151549.

Obr. 20 – Strážov, uprostřed čp. 28, odkud vede štola pod město. Foto P. Mikota 2020.

Obr. 21 – Štola pod Strážovem. <https://www.muzeumnyrsko.cz/muzeumnyrskolfotogalerie.asp>.

připraveném“ (zdá se, že s chemickou výrobou se teprve začínalo).¹⁸⁹

Další zmínka o huti na výrobu vitriolu je z roku 1559 v knize perk-mistra Stříbrných hor (viz výše). V kronice R. Křížka čteme „že kdosi blíž neuvedený jest věřitelem těžařstev, jichž sídlem jest Sv. Kateřina, Velhartice, Nalžovy, Stříbrné Hory a Trasa (Strážov).“

V roce 1577 se mluví o stříbrné a chemické huti nacházející se pod Krotějovským rybníkem takto: „rybník slove Krotivský nad hutí patnáct kop násady, a huť kde se stříbro dělá a šmelcuje, s horami, též vitrolium, kamenec i síra“.¹⁹⁰ Výše uvedené chemikálie se v 16. století získávaly z kyzových břidlic především v oblasti Krušných Hor a na Plzeňsku. Na Klatovsku se však tyto břidlice nevyskytují. Protože víme, že železný kyz byl „nevítanou“ součástí zdejší stříbrné rudy (viz výše), připadá zpočátku v úvahu sbírání krystalů skalic a kamenců, anebo jejich krystalizace z důlních vod rudných dolů, jak je to doloženo v kutnohorských stříbrných dolech.¹⁹¹

Nakonec však patrně po vyčerpání stříbrných rud huť vyráběla již jen chemikálie. V roce 1630 se již mluví jen o vitriolové a sirmé huti s doly a štolami.¹⁹² Roku 1673 psali Klatovští Pavlu Morzinovi na Opálku, že začínají s opravou pobořených městských zdí a že obdrželi zprávu, že na jeho panství blíž Strážova je lom červené hlíny. Prosili, aby se jim jako již některé obci tak i jim se dostalo povolení použít několik vozů té červené hlíny „k přibarvení neb

naštřejchování střeš na branách, též zdech městských“ (tzv. Rudka, viz dále).

V urbáři z roku 1677 je častokrát při lokalizaci pozemků strážovských poddaných užito pomístní jméno K Hutí, popřípadě Na Drahách k Hutí, K Hutí na řece.¹⁹³ Řekou je míněn největší tok v blízkosti Strážova, dnes zvaný Jelenka, dříve Městišský potok. Na mapě stabilního katastru z roku 1837 nese pojmenování Wies Bach, tedy Luční potok.¹⁹⁴

Rudka

Těsně pod městem teče Strážovský potok, ovšem vodnatější je potok Jelenka, protékající ve vzdálenosti 1 km od města. Na něm se stavěly a dosud také stojí řada vodních děl a jimi poháněných provozů. Na vojenském mapování vidíme souvislou řadu provozů či alespoň vodních nádrží (obr. 22). Mezi nimi můžeme hledat i díla spojená s provozem hutí. Prokazatelně můžeme se zpracováním

189 Archiv Národního muzea, fond Rukopisy, inv. č. 288, s. 79.

190 Národní archiv Praha, fond Desky zemské větší, kniha č. 63, fol. N59, O9.

191 ZACHAŘ, P., *Nejstarší chemické výroby v Čechách*. Dostupné na: <http://kuhv.vscht.cz/files/uzel/0017043/Nejstar%C5%A1%C3%AD%20chemick%C3%A9%20v%C3%BDroby%20v%20C4%8Cech%C3%A1ch.pdf?redirected> [26. 12. 2017].

192 Národní archiv Praha, fond Desky zemské větší, kniha č. 144, fol. E7.

193 SOA Plzeň, VS Bystřice, sign. K 87, inv. č. 87, Urbář neb gruntovní kniha panství opáleckého, klenovského a bezděkovského 1677. Dostupné na: http://www.portafontium.eu/iipimage/30085085/soap-pn_20019_vs-bystrece-k87_0010.

194 <https://archivnimapy.cz/kz-katastr-Strazov>.

Obr. 22 – Provozy na potoce Jelenka u Strážova na prvním vojenském mapování, zdola: K – Krotějovský rybník, C – cihelna, Červený mlýn, mlýn Obora, Panský mlýn, pila, valcha (<http://oldmaps.geolab.cz>, list 218, zákres P. Mikota).

rudy ztotožnit haldu zvanou Rudka, ležící 1 km jihovýchodně od Strážova. Na haldě se nacházejí odpady skládající se z kysličníku železitého, křemičitého, hlinitého a rud olova. Předpokládá se, že se jedná o odpad po těžbě stříbra. Je zmiňován i nález olovených polotovarů a velkého množství průmyslové keramiky.¹⁹⁵ Mohlo by se jednat o polohu „pod Krotějovským rybníkem“ zmíněnou již roku 1577 (viz výše). Tento rybník byl již v době prvního vojenského mapování zaniklý. Hráz je patrná i na stabilním katastru, dnes je částečně zplanýrována. Zda byla huť hned pod rybníkem nebo až v prostoru Rudky, nevíme. V bezprostřední blízkosti Rudky, na protějším tj. levém břehu Jelenky se nacházel velký rybník zvaný Červený. Kdy byl založen, nevíme. Zanikl na konci 18. století.¹⁹⁶ Jeho hráze je patrná ještě na mapě stabilního katastru.

Halda byla postupně zpracovávána a do současné doby se z ní zachovala jen malá část. Podrobně je zkoumána od třicátých let 20. století. K. Zachystal konstatuje, že hromada je složena hlavně z krevele, galenitu, křemenných úlomků, strusky a opodál je spousta vybraných střepů ze silnostěnných hliněných nádob. Dá

se soudit, že zde pálili pyrity a vyráběli kyselinu sírovou, eventuálně získávali stříbronosné olovo.¹⁹⁷ R. Křížek soudí na zpracování stříbrné rudy. Halda měla v roce 1933 obvod kruhové základny 140 m, výšku 3 m, obsah 2200 m³. Nálezy na haldě popisuje takto: „Na vlastní hromadě rudky nalezl autor mezi hrubším materiálem hojně těžkých kamenů, které po rozbití vykazovaly na lomu hnízda leštěnce oloveného a leštěnce stříbrného. Mlýnář z Hořejšího mlýna má takového těžkého lesklého kamení množství. Jsou to krásné kousky kyzu železného, leštěnce oloveného a krevele s hnízdy leštěnce oloveného. Také má trojboké hranoly čistého olova, které nalezl v haldě.“ Další pozůstatky dávné výroby se nacházejí podél cesty k Hořejšímu mlýnu (dnes Červenému mlýnu): „dvě značně velké hromady porostlé trávou a vřesem. V nich je veliké množství střepů i celých hrnců trojího druhu: malé kelímky asi 20 cm vysoké, nepolované, tvaru dutého válce, nevyduté. Uprostřed dna mají vykrojený polokruhový otvor. Druhý druh jsou hrnce střední velikosti, nepolované, džbánovitě rozšířené. Většina střepů jsou však zbytky po velikých nádobách (kadlubech), nejmeně půl m. vysokých a plným, masivním spodkem. Kromě toho nalezeny v těchto haldách v nevelkém počtu pálené červené cihly čtvercového formátu. Loni nalezena tu též těžká pěna (sic!) a rýhované plotny pocházející ze dna pece.“¹⁹⁸

Ve druhé polovině 20. století došlo k úpravě toku potoka, který původně tek lvevo od Rudky. Nyní teče vpravo. V roce 2020 už z Rudky zbývají jen nevelké kopečky vysoké max. 2 metry, červenou zem najdete ve vývratech, občas se nachází i keramické střepy a struska, po západním okraji bývalé haldy vede vyschlé koryto původního toku, na které navazuje nefunkční náhon k Červenému mlýnu.¹⁹⁹ Nacházejí se zde i zbytky dřevěného uhlí a keramické střepy z hliněných pánví.²⁰⁰

Popisované nálezy ukazují na dlouhodobou a možná i rozmanitou výrobu jak stříbra a olova, tak různých chemických sloučenin. V úvahu musíme vzít i nedalekou cihelnu, zakreslenou na prvním vojenském mapování jako Alte Ziegelhütte (obr. 22).

Závěr

Studie se pokouší popsat tři vývojově podobné stříbrné revíry v Pošumaví podle jednotné osnovy. K tomu účelu využívá archivní zdroje, mapové podklady, dostupnou odbornou literaturu, kroniky aj. Byl rovněž proveden kratší terénní průzkum. Zdaleka však nebyly vyčerpány všechny možnosti výzkumu. Doly ve Stříbrných Horách u Nalžov jsou dobře popsány v citované odborné literatuře. Rozsáhlý archivní materiál obsažený ve fondech Národního archivu, fond Staré montanum a Státní oblastní archiv v Třeboni, fond Cizí doly nebyl však dostatečně vytěžen. Rovněž popis dolů v Horách Matky boží vychází především z odborné literatury. V případě Strážova nenalezli autoři dostatek původních archivních materiálů, proto byly využity i méně relevantní zdroje (kronika R. Křížka, webové stránky Muzea Královského hvozdu v Nýrsku). Rovněž se nepodařilo fyzicky prozkoumat přístupné štoly ve Strážově. To vše je námětem pro další badatele.²⁰¹

195 KŘÍŽEK, R., *Strážovská rudka*. In: Švec, F. (ed.): Vlastivěda Klatovska I. Klatovy 1933, s. 68–73.

196 KŘÍŽEK, R., *Kronika města Strážova*, 1964, <https://www.portafortium.eu/chronicle/soap-kt/00217-obec-strazov-1964?language=cs>, sken 35.

197 ZACHYSTAL, K., *Užitkové horniny a nerosty*. In: Švec, F. (ed.): Vlastivěda Klatovska I. Klatovy 1933, s. 59.

198 KŘÍŽEK, R., *Strážovská rudka*. In: Švec, F. (ed.): Vlastivěda Klatovska I. Klatovy 1933, s. 68–70.

199 Autopsie Petr Mikota.

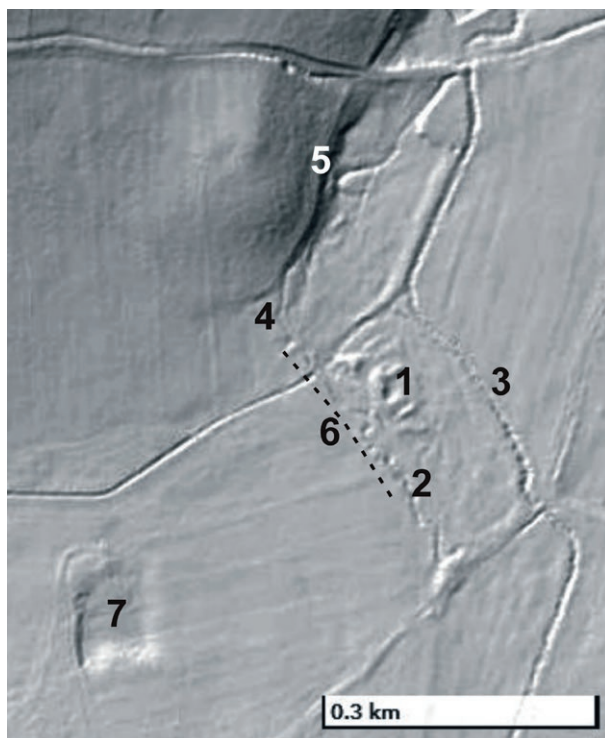
200 GIBIŠ, A., *Strážov a jeho hornická historie, výzkum členů Muzea Královského hvozdu*, <http://muzeumnyrsko.cz/muzeumnyrsko/fr.asp?tab=muznyrsko&cid=18&curl=&pt=AK> [20. 12. 2020].

201 Děkuji za připomínky PhDr. Janu Lhotákovi, Ph.D.

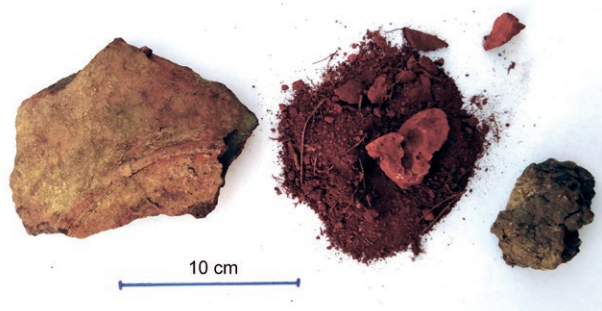

Obr. 23 – Terén v prostoru bývalé Rudky. Foto P. Mikota 2020.

Obr. 24 – Okolí bývalé haldy Rudky, 1 – zbytek haldy, 2 – původní tok Jelenky, 3 – nový tok Jelenky, 4 – bývalý náhon, 5 – Červený mlýn, 6 – hráz zaniklého rybníka, 7 – bývalá cihelna.
<https://ags.cuzk.cz/av/#>, zákres autor.

Obr. 25 – Nálezy z prostoru Rudky, charakteristický materiál ve vývratu, silnostěnná keramika a struska. Foto P. Mikota 2020.

Prameny

Archiv Národního muzea, fond Rukopisy, Registra bílá Jana Jeniška z Újezda na Svrčovci z let 1539 – 1561
Česká geologická služba, Mapový archiv ČR, přístupno na <http://www.geology.cz/app/archiv>.
Národní archiv (NA) Praha, fond Desky zemské větší.
NA Praha, fond Horní úřad Stříbro.
NA Praha, fond Sbírka map a plánů.
NA Praha, Sbírka montánních map a plánů.
Státní okresní archiv (SOkA) Klatovy, fond č. 820 Archiv obce Letovy, Pamětní kniha obce letovské 1924–1930.
SOkA Klatovy, fond č. 918 Archiv města Strážova.
SOkA Klatovy, fond MNV Strážov.
Státní oblastní archiv (SOA) Plzeň, fond Sbírka matrik, římskokatolická fara Hradešice.
SOA Plzeň, fond Sbírka matrik, římskokatolická fara Velhartice.
SOA Plzeň, fond Velkostatek Klenová, Registra urbenní panství opáleckého a klenovského 1654.
SOA Plzeň, fond 20019 Velkostatek Bystřice, Urbář neb gruntovní kniha panství opáleckého, klenovského a bezděkovského Anno 1677.
SOA Plzeň, fond č. 20087 Velkostatek Nalžovy, Herrschaft Ellschau altes Grundbuch vom Jahre 1601.
SOA Třeboň, fond Cizí doly.
SOA Třeboň, fond ZLA, Zpráva Ing. Martina Fraje z r. 1940 obsahující řadu přepisů dokumentů fondu Cizí doly,
SOA Třeboň, TRÍŠKA, Karel, Inventář fondu Cizí doly, 1962.

Literatura

BERNARD, Josef – BERNARD, Václav, *Hory Matky Boží průvodce minulostí*, vydala obec Velhartice 2002.
ČADKOVÁ, Iva – ZAHRADNÍKOVÁ, Magda (ed.), *Berní rula 24. Kraj Plzeňský II*. Praha 2002.
DOSKOČIL, Karel (ed.), *Berní rula 2. Popis Čech r. 1654*. Praha 1953.
DVORSKÝ, František (ed.), *Dopisy pana Zdeňka Lva z Rožmitálu z let 1508–1535*. In: Kalousek, Josef (ed.), in Archiv český XI. Praha 1892, s. 1–120.
EMLER, Josef (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III*. Praeae 1890.
FRIDRICH, Gustav (ed.), *Čtvrtá kniha provolací desk dvorských z let 1453–1480 I*. In: Archiv český XXXVII. Praha 1941, s. 839–842.
FRÖHLICH, Jiří, *Rudný mlýn u Velhartic*. In: Na stopě (pre)historii jihozápadních Čech. Sborník přátel k životnímu jubileu Milana Řezáče. Plzeň 2017, s. 21–22.
HOFMANN, Gustav, *Účetní knihy perkmistra Hor Stříbrných z r. 1559*. In: Rozpravy NTM 75. Studie z dějin hornictví 10, 1980, s. 59–64.
JANGL, Ladislav, *Báňkohistorické posouzení poddolovaného území obce Nalžovské Hory*, Kutná Hora 1987, uloženo Geofond P057454.
KNOLL, Vilém, *Páni z Velhartic. Měli duši zvláštní – trochu drsná zdála se...* Praha 2015.
Kolektiv (ed), *Tereziánský katastr český III*. Praha 1970.
KOUTEK, J., *Obnovené kutání na Au-Ag-Pb rudy u Velhartic na Šumavě*. Věstník Státního geologického ústavu Republiky Československé ročník XXIII, 1948. s. 304–308.
KŘÍŽ, Martin, *Nalžovské hory v proměnách času*, Klatovy 2008.
KŘÍŽEK, V., *Historické paměti Strážova a jeho okolí*, Památky archeologické I/1855, č. VI., s. 252–255.
KŘÍŽEK, Rudolf, *Strážovská rudka*. In: Švec, František (ed.). In: Vlastivěda Klatovska I. Klatovy 1933, s. 68–73.
LITOCHLEB, Jiří, *K báňskému podnikání v Nalžovských Horách*. In: Rozpravy Národního technického muzea v Praze 125. Studie z dějin hornictví 22, Praha 1993, s. 34–37.
MAJER, Jiří, *Po stezkách dějin Hor Matky Boží*. Příbram 1997.
MAJER, Jiří, *Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Obrazy z dějin těžby a zpracování*. Praha 2004.
PELANT, Jan, *Města a městečka Západočeského kraje*. Plzeň 1984.
RYBIČKA, Antonín, *Pomůcky k místo- a rodopisu domácímu*. In: Památky archeologické XI/1881, č. 12, s. 565–566.
Sčk. [SEDLÁČEK, August], *Ze Šternberka*. Ottův slovník naučný XXIV. Praha 1906.
SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého IX*. Praha 1893.
SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého XI*. Praha 1897.
STEHLÍK, Ladislav, *Země zamyšlená I*. Praha 1966.
STERNBERG, Kašpar, *Nástin dějin českého hornictví*. 1. české vydání, Ostrava 2003.
WEBER, A., *Horniny a nerosty Plánicka*. In: Hrdlička, Miroslav (ed.): Křížkův rodný kraj. Monografie plánického okresu. Klatovy s. a. [1946], s. 8–13.
ZACHYSTAL, K., *Nerosty*. In: Vlastivěda Klatovska I, Švec, František (ed). Klatovy 1933. s. 59–64.

Internetové zdroje

- Archiv města Nalžovské Hory, úvodní slovo. Dostupné na: http://monasterium.net/mom/CZ-SOAP/AMNalšovskéHory/fond?_lang=ces [19. 10. 2017].
- GIBIŠ, Antonín, *Strážov a jeho hornická historie, výzkum členů Muzea Královského hvozdu*, <http://muzeumnyrsko.cz/muzeumnyrsko/fr.asp?tab=-muznyrsko&cid=18&burl=&pt=AK> [20. 12. 2020].
- HOUDEK, Zdeněk – BOUZEK, Stanislav, *Zámek Nalžovy*. 2014. Dostupné na: <http://zameknalzovy.com/historie.html> [19. 10. 2017].
- HRDLIČKA, Miroslav, *Kolinec na Šumavě*. Klatovy 1940. Dostupné na: <http://kolinec.eu/pisemnosti/kolinecnasumave.htm> [5. 3. 2018].
- <http://zameknalzovy.com/historie.html> [19. 10. 2017].
- Kartotéka excerpce ze staročeských a některých mladších textů Ústavu pro jazyk český AV ČR, dostupné na <http://bara.ujc.cas.cz> [23. 10. 2017].
- Mapy stabilních katastrů Letovy, Nalžovy, Otěšín, Černíč. Přístupno na <http://archivnimapy.cuzk.cz>.
- I. vojenské (josefské) mapování – Čechy, dostupné na <http://oldmaps.geolab.cz>.
- II. vojenské mapování, dostupné na <http://oldmaps.geolab.cz>.
- III. vojenské mapování, dostupné na <http://oldmaps.geolab.cz>.
- ČÚZK geoportál, dostupné na <https://ags.cuzk.cz/archiv/>
- http://monasterium.net/heslo/Hory_Matky_Boží [5. 3. 2018].
- Pamětní kniha obce Hory Stříbrné založena roku 1922, přístupno na <https://www.portafontium.eu/taxonomy/term/9575>.
- ROUSEK, J., *Význam hornictví v historii obce*. 2002. Dostupné na: <http://mesto.strazov.cz> [15. 11. 2015].
- Wikipedia – heslo Jan II z Rožmberka [19. 10. 2017], Šumburk (hrad) [5. 3. 2018], Nalžovské Hory [5. 3. 2018].
- ZACHAŘ, Pavel, *Nejstarší chemické výroby v Čechách*. Dostupné na: <http://kuhv.vscht.cz/files/uzel/0017043/Nejstar%C5%A1%C3%AD%20chemick%C3%A9%20v%C3%BDroby%20v%20%C4%8Cech%C3%A1ch.pdf?redirected> [26. 12. 2017].

Silver of the Bohemian Forest

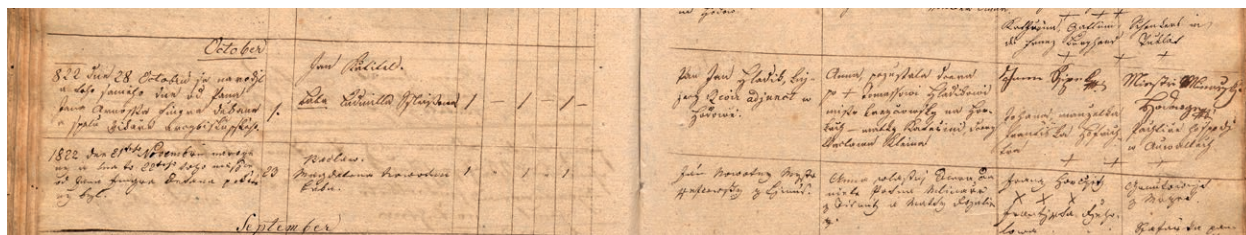
The study deals with the mining of silver in the region of the Bohemian Forest, namely in the following three little towns: Stříbrné hory (today's Nalžovské Hory), Hory Matky Boží, and Nové horní město (New Mining Town) Strážov. All were founded in the period of the silver fever in the 1620s. At that time, for instance, Stříbrné Hory was among the richest silver fields in Bohemia. But already after about 50 years, the mines were exhausted, resulting in a decline of the importance of the towns. The mining works were performed by miners coming from developed mining areas. After terminating their works, they usually moved away, not leaving any considerable traces in the local population. The attempts to restore exploitation in the period from the 18th to the 20th centuries were unsuccessful. The mining works took place in the immediate vicinity of the towns. The ore deposits at Strážov and Stříbrné hory were small in space, with the tunnels reaching as far as under the built-up area. At Hory Matky Boží alone, the line of the galleries followed the ore vein in a length of approximately 2 km to the north and south of the town. Most of the surface traces in the form of waste rock banks and dumps were preserved there. At present, the underground spaces are accessible in a single gallery at Strážov. Subsidence processes and mine water springs also occur here. The study also deals with ore processing in smelting plants situated in valleys near water energy sources, frequently even a couple of kilometres away from the mines.

Ediční poznámka

Tuto studii připravoval Petr Rožmberský († 1. 10. 2019), ale nestačil ji dokončit. K tisku připravil a doplnil Petr Mikota.

Rokycany na mapě sirkařské historie

Milan Tomášek

Sirkařství a Plzeňský kraj je velice běžné spojení. Sirkárna v Sušici fungovala až do roku 2008 a byla jednou z nejvýznamnějších v Evropě. Ale nebyla to jen Sušice, v našem regionu byla řada dalších měst, kde se zápalky vyráběly. Jmenujme například jen Horažďovice, Kašperské Hory, Klatovy, Koloveč, Vimperk nebo i Plzeň. O historii těchto sirkáren se dochovalo relativně dost informací a podkladů, které jsou k dispozici na stránkách Českého filumenistického svazu (svaz sběratelů zápalkových nálepek) www.filumenie.com. Ale spojení slov „sirky“ a „Rokycany“ dlouho vypadalo jako naprostý nesmysl.

Prvním impulsem ke změně „mapy sirkařství“ byla neurčitá informace ze soukromého archivu jednoho z největších filumenistických historiků, pana Jiřího Šperka. Bohužel, pan Šperk již delší dobu nežije a nebyla tak možnost si zdroj ověřit. Z informace vyplývalo, že v Borku u Rokycan vyráběl sirkař Jan Ferdinand Hladík tzv. dřevěný drát, německy doslova Holzdraht. Dřevěný drát byla základní surovina pro výrobu zápalek, která se vyráběla speciálními hoblíky a výsledkem byla cca jeden metr dlouhá špejle, která se pak řezala na výslednou velikost zápalek podle požadavku sirkáren.

Jedno se tedy spíše o truhlářskou výrobu, ale zajímavá zde byla osoba výrobce drátu, tedy J. F. Hladíka, kterou je třeba, alespoň stručně, v následujících řádcích představit.

Obr. 1 – Pohlednice s výrobou Holzdrahtu.
<http://www.delnicihoustin.cz/remesla/>.

Obr. 2 – Výpis z matriky narození pro osadu Hodov.
<https://ebadatelna.soapraha.cz/d/11304>.

Jan Ferdinand Hladík pocházel z Hodova, dnes součást obce Úvaly. Narodil se jako Jan Křtitel Hladík dne 28. 10. 1822 Anně a Janu Hladíkově, revírnímu adjunktovi u hraběte Lichtensteina.¹

Hladík se od počátku věnoval truhlářskému řemeslu, jak lze dovodit například ze záznamu o jeho první svatbě dne 31. 5. 1852, kde je vedený už jako truhlářský mistr. Za manželku si vzal Františku Zimmermannovou, o šest let starší vdovu po truhlářském mistrovi v Karlíně.²

Postupně se začal věnovat i strojům na zpracování dřeva pro sirkařské potřeby, jak se lze dozvědět z udělených privilegií. Asi první privilegium, o které požádal dne 18. 1. 1858 spolu s Antonem Krispinem, bylo na zakládací stroj na namáčení sirek. Na obrázku č. 3 je schéma stroje, jeho bližší popis pak obsahuje textová část žádosti o vydání privilegia No. 4522.³

O udělení dalších privilegií se lze dočíst třeba v deníku Vereinigte Laibacher Zeitung, kde se dne 23. 5. 1860 píše o privilegii na výrobu hoblovacího stroje na sirky, ale Hladík se zabýval i „chemickou částí“ zápalek, takže v deníku Wiener Zeitung 3. 9. 1862 je uvedena zpráva o udělení privilegia na zlepšení zápalné hmoty.

Svoji vlastní sirkárnu provozoval Jan Ferdinand Hladík asi od roku 1862 v Praze Karlíně, jak se lze dozvědět z Národních listů ze dne 30. 1. 1862.

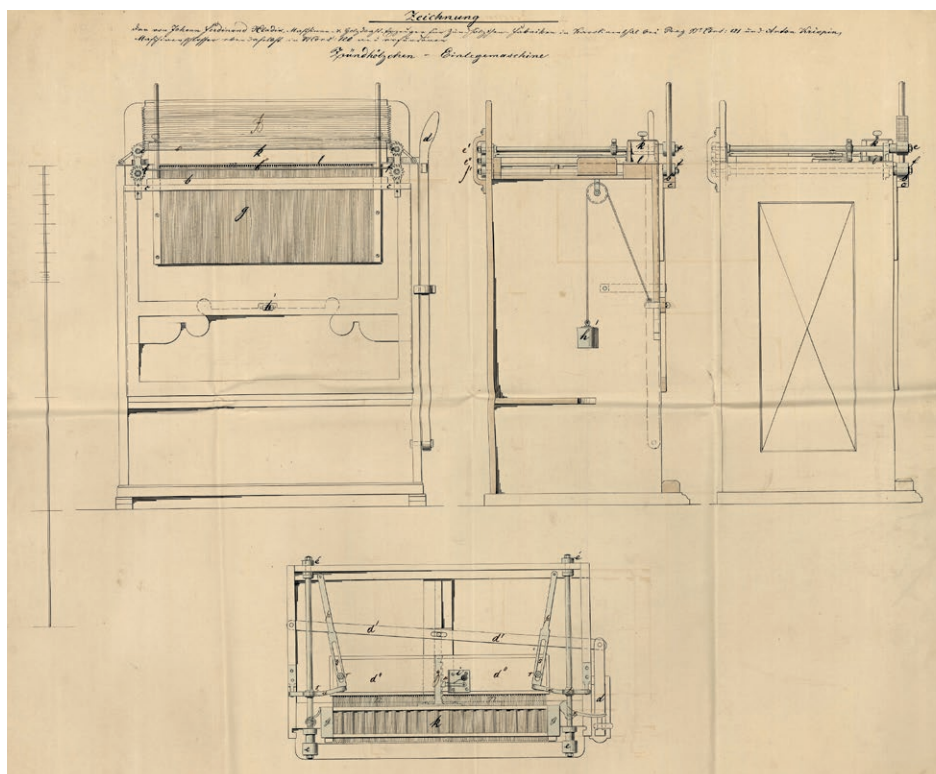
Jeho sirkařská historie je částečně zaznamenána v publikaci od Jiřího Šperka „Pražské sirkařství 1838–1896“,⁴ ale vydala by určitě na samostatnou publikaci a bude třeba ještě řadu informací dohledat a zpracovat. Podle údajů místních adresářů a podle zpráv v tisku se firma Jana Hladíka různě objevuje a zase mizí. Víme tak

1 Státní oblastní archiv v Praze, sbírka matrik, *Tuklaty 05* [online]. [cit. 2021-5-1]. Dostupné z: <https://ebadatelna.soapraha.cz/d/11304/85>.

2 Archiv hlavního města Prahy, sbírka matrik, *Karlín O1 1850–1860* [online]. [cit. 2021-5-3]. Dostupné z: <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=840A6BC6852D4A48943018BDDEAA3DE3&scan=95#scan95>.

3 *Privilegium des Johann Ferdinand Hladik und Anton Krispin auf die Erfindung einer Zündhölzchen-Einlegemaschine*. 1858. Wien: Österreichisches Patentamt, Abteilung Bibliothek und Dokumentation, Dresdner Straße 87, Wien.

4 ŠPERK, Jiří, *Pražské sirkařství 1838–1896*. Praha: Český filumenistický svaz Praha, 2017. ISBN 978-80-904814-5-9.

Obr. 3 – Schéma základního stroje – výřez z privilegia No. 4522 z roku 1858. Österreichisches Patentamt, Abteilung Bibliothek und Dokumentation, Wien.

Obr. 4 – Reklama sírkařny v Karlíně. Národní listy 30. 1. 1862.

(bohužel přes veškerou snahu zatím jen z jediného článku v tisku), že provozoval sírkařnu v roce 1881 v Libni, následně pak v roce 1887 také na Žižkově.

Dne 3. 6. 1888 Jan Ferdinand Hladík umírá a na nějakou dobu přebírá výrobu jeho druhá manželka, Marie Hladíková, rozená Hodková. Tady opět Hladík „zasahuje“ do našeho regionu, protože Marie Hodková pocházela z brdské obce Míšov, a to byl pravděpodobně i důvod, proč právě v okolí Brd měl J. F. Hladík svoje výroby dřevěného drátu.

Během ověřování informací z archivu Jiřího Šperka byla nalezena statistická zpráva plzeňské Obchodní a živnostenské komory 1875–1880.⁵ Zde se v části „Holzdraht-Erzeuger“ uvádí jeden „malý provoz“ v Rokycanech. Přesnější informace o provozovateli se ale objevila až ve velkém Rosenzweigově adresáři, kde se autor pokusil shromáždit informace o firmách nejen z celého Rakouska-Uherska, ale i ze zbytku Evropy.⁶

Klíčovým momentem v pátrání byla informace od PhDr. Hany Hrachové Ph.D. ze Státního okresního archivu Rokycany. Ta právě dokončovala knihu o historii Borku a, podle jediné větičky v kronice obce Borek, lokalizovala „sírkařnu“ do objektu čp. 56, kde se nachází Borecká hospoda.

Bohužel z údajů v katastru nemovitostí nevyplývalo nic víc, než že tento objekt vlastnila v období let 1875–1885 Rokycanská městská obec. Nejdůležitější informace tak poskytly zápisy ze zasedání obecního zastupitelstva města Rokycan, konkrétně dne 23. 12. 1868.⁷ Zde se v bodě 10 řešil návrh na pronájem Borecké

hospody právě J. F. Hladíkovi a zastupitelstvo se pak rozhodlo mu tento objekt skutečně pronajmout.

Jan Ferdinand Hladík se na Rokycansku pohyboval (pravděpodobně právě i díky kontaktům jeho manželky) již před tímto rozhodnutím, jak se opět lze dočíst ze záznamů obecního zastupitelstva. Například v říjnu 1868 žádal město o koupi 100 sáhů dřeva na výrobu sírkového drátu. Podobně nabízel městu Rokycany už 14. 12. 1866 odkoupení dřeva z „čížkovské lesiny“.⁸ Tímto materiálem ale pravděpodobně zásoboval svojí výrobu v Nových Mitrovicích nebo možná jen zásoboval dřevem některou z blízkých výroben drátu v Míšově nebo na Planinách, které patřily firmám Bernarda Eksteina, významného výrobce sírek na Plzeňsku.

Na závěr si dovoluji parafrázovat známou větu Neila Armstronga. Výše uvedené informace jsou sice malým krokem pro lidstvo, ale velkým krokem pro filumenii a sběratele zápalkových nálepek z Rokycanska obzvláště. Čechy a Morava byly ve své době sírkařskou velmocí. Svědčí o tom i mapa sírkařen tak, jak ji zpracoval významný sběratel pan František Šádek z Liberce. A na této mapě tak nyní můžeme připsat malinkou tečku s nápisem „Rokycany“, protože i tohle město odtud také patří na mapu výroby zápalek v Čechách.

5 Statistischer Bericht der Handels- und Gewebekammer in Pilsen an das hohe k.k. Handels-Ministerium ueber die Volkswirtschaftlichen Zustände ihres Bezirkes: für die Jahre 1875–1880. Druck von Johann N. Vernay Pilsen. Pilsen: Verlag der Handels- und Gewebekammer, 1882, s. 105.

6 Rosenzweig's Allgemeines Original-Adressbuch: der gesamten Industrie-, Gewerbe-, Handels-, Ex- und Importfirmen ... von Wien und der österr.-ungar. Monarchie, nebst ca. 100.000 Adressen aller Branchen des Auslandes. Dritter Jahrgang, 1878–1879. Wien: Josef Rosenzweig, 1880, s. LIII – 2182.

7 Státní okresní archiv Rokycany, fond Archiv města Rokycany, III. oddělení, zápisy ze schůzí městského zastupitelstva 1867–1870, inv. č. 4, s. 72.

8 Státní okresní archiv Rokycany, fond Archiv města Rokycany, III. oddělení, zápisy ze schůzí městského zastupitelstva 1864–1867, inv. č. 3, s. 174.

— **Sírkárna vyhořela.** Mezi tratěmi turčovsko-kralupsko-pražské a severozápadní dráhy za Libní blíže Vysočan (na „Kolčavce“) nalezá se továrna na vyrábění sírek všeho druhu, kterou má od majitele p. dra. Čupra najmutou p. J. Hladík. Včera po 10. hodině večer vzňaly se neznámým dosud způsobem v dílně třísky a dříví, a záhy byla celá dílna v jediném plameni, tak že na zachránění nebylo lze pro snadno hořlavé látky ani pomýšleti. Libanští hasiči s veliteltem p. Mišnerem přispěli ihned ku pomoci, záhy dostavili se také hasiči z Vysočan a z Karlína a úsilovným jejich namáháním podařilo se požár obmeziti na horící dílnu a část továrny, kdežto skladiště, oddělené od dílny pouze dveřmi, bylo zachráněno. Továrna shořela úplně, tak že z ní zbyly toliko zdi. Teprve kránu byl oheň uhašen. Škoda jest velmi značná. Majitel jest na stavení pojištěn, najemce a továrník p. Hladík nebyl pojištěn a utrpěl tudíž značnou škodu.

Obr. 5 – Zpráva o požáru sirkárny v Libni. Národní listy 8. 4. 1881.

Švédské sirky

odporučuje velect. obecn-
stvu v nejlevnějších cenách
výroba zápalek v Žižkově,
„Vyšinka“ nad pražskou
plynárnou; za jakost se
ručí. Jan Hladík. 7095

Obr. 6 – Reklama sirkárny na Žižkově. Národní listy 17. 5. 1887.

LIII. Gruppe: Zündwaren und Zündrequisiten.		
2182	2183	2184
Hiesinger A. (Pyrotechnik.), Salzburg.	Mandler & Kauder (Zündhölzchenf.), Podhrad, Post Frauenberg, Böhmen.	Schmelz, Lisch & Co. (Dampf-Sprengmaterialf.), Budapest, Alt-Ofen.
Hladik J. F. (Zündholzdraht-Erz.), Borek bei Rokitzan, Böhmen.	Meissner's M. Söhne (Zündwaren), Triesch, Mähren.	Schöndorfer J. (Zündhölzchenf.), Geiersberg, Böhmen.
Hochner R. (Zündwf.), Schloss-Saar, Post Saar, Mähren.	Mitrowski A. (Zündwf.), Kenty, Bezirk Sandec, Galizien.	Seidl J. & O. (Pulverf.), Glasenbach bei Salzburg.
Hochreiter C. (Zündwf.), Zlabings.	Mitterbauer Josef (Zündhölzchenf.), Ebelsberg, Ob.-Oest.	Seufft Ant. (Zündhölzchenf.), Schwarz-Kosteletz, Böhmen.
Hoffmann A. (vorm. Zarzetzky'sche Zündwaren-Fabriks-Aet.-Gesellsch.), Budapest, 2-Mohrergasse 1.	Morawetz Jos. (Zündhölzchenfabrik), Ledetsch, Böhmen.	Seredinsky A. (Zündwf.), Leibnitz, Stm.
Honzik A. (Zündhölzchenf.), Zizlau, Post Linz.	Morgenstern Th. (Zündwarenfabr.), Neutitschein, Mähren.	Simlik H. J. (Zündwf.), Bergreichenstein, Böhmen.
Huber, Darthe & Co. (Zündhölzchen), Angedair, Post Landek, Tirol.	Neubauer C. (Zündwf.), Raab, Ungarn.	Singer J. & M. (Pulverf.), Glasenbach bei Salzburg.
Hueber A. (k. k. pr. Zündrequisitenf.), Taus, Ndelg; Prag, Graben, 27-a.	Niklitschek J. (Zündhölzf.), Eypel b. Schwadowitz, Böhmen.	Sivalter J. (Pyrotechn.), Prag, I.
Jebas Ig. (Zündwf.), Swratka, Böhm.	Nobel A. & Co. (Dynamitf.), Zamky b. Bohlnitz, P. Zdiby, Böhmen.	Soukoup J. & Schnoutek (Zündhölzchenf.), Neudorf, Böhmen.
Kaimus' S. Sohn (Zündwf.), Zwickau, Mähren.	Noeiczka (Pulvermühle), Trebitsch, Mh.	Spiegel M. (Zündhölzchenf.), Eperies, Ug.
Kaun B. & Co. (Zündwf.), Littau, Mähren.	Nord-ung Industriebank (Dynamitf.), Eperies, Ungarn.	Spitzer A. (Zündwf.), Baja, Ungarn.
		Springmann & Uhlig (Zündrequisit.), Komárnik, Com. Sáros, Ungarn.

Obr. 7 – Záznam v Rosenzweigově adresáři. Rosenzweig's Allgemeines Original-Adressbuch 1878–1879, LIII. Gruppe: Zündwaaren und Zündrequisiten.

[illegible]

Obr. 8 – Výřez z kroniky obce Borek. SOkA Rokycany, fond Archiv obce Borek, kronika obce 1. díl 1898–1937, nezpracováno, fol. 13v.

Pros. 10. prosince 1868 r. 2691.
 Protokol o pojednání Boreckího
 sporu na p. p. Mačákovi Praze.
 S. 11.

Obr. 9 – Část zápisu ze zasedání obecního zastupitelstva města Rokycan dne 23. 12. 1868. SOkA Rokycany, fond Archiv města Rokycany, III. oddělení, zápisy ze schůzí městského zastupitelstva 1867–1870, inv. č. 4, s. 72.

0
 r. 2485
 S. 468
 J. F. Hladík žádá v přeměnovací dně
 v Českobudovské ul. na sírky a podává
 za jeden vybraný sek. slon št. n.
 S. 469

Obr. 10 – Část zápisu ze zasedání obecního zastupitelstva města Rokycan dne 14. 12. 1866. SOkA Rokycany, fond Archiv města Rokycany, III. oddělení, zápisy ze schůzí městského zastupitelstva 1864–1867, inv. č. 3, s. 174.

Old Bohemian Match Factories & Workshops (1836 - 1945)

Obr. 11 – Mapa sirkařů v ČR v letech 1836–1945. František Šádek, Liberec.

Prameny a literatura

Archiv hlavního města Prahy, sbírka matrik, *Karlín 01 1850–1860* [online]. [cit. 2021-5-3]. Dostupné z: <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=840A6BC6852D4A48943018 BDDEAA3DE3&scan=95#scan95>.

Státní oblastní archiv v Praze, sbírka matrik, *Tuklaty 05* [online]. [cit. 2021-5-1]. Dostupné z: <https://ebadatelnasopraha.cz/d/11304/85>.

Státní okresní archiv Rokycany, fond Archiv města Rokycany, III. oddělení, *zápisy ze schůzí městského zastupitelstva 1864–1867*, inv. č. 3, a 1867–1870, inv. č. 4.

Privilegium des Johann Ferdinand Hladik und Anton Krispin auf die Erfindung einer Zündhölzchen-Einlegemaschine. 1858. Wien: Österreichisches Patentamt, Abteilung Bibliothek und Dokumentation, Dresdner Straße 87, Wien.

Rosenzweig's Allgemeines Original-Adressbuch: der gesamten Industrie-, Gewerbe-, Handels-, Ex- und Importfirmen ... von Wien und der österr.-ungar. Monarchie, nebst ca. 100.000 Adressen aller Branchen des Auslandes. Dritter Jahrgang, 1878–1879. Wien: Josef Rosenzweig, 1880, s. LIII – 2182.

Statistischer Bericht der Handels- und Gewebekammer in Pilsen an das hohe k.k. Handels-Ministerium ueber die Volkswirtschaftlichen Zustände ihres Bezirkes: für die Jahre 1875–1880. Druck von Johann N. Vernay Pilsen. Pilsen: Verlag der Handels- und Gewebekammer, 1882, s. 105.

ŠPERK, Jiří, *Pražské sirkařství 1838–1896*. Praha: Český filumenistický svaz Praha, 2017. ISBN 978-80-904814-5-9.

Rokycany on the Map of the Match Industry History

The hobby of collecting matchbox labels is still relatively widespread in our country, perhaps because the match factories in Bohemia and Moravia were among the most important not only in Austro-Hungary but also in Europe. But philumeny is not only about collecting matchbox labels but also about exploring the history of the match factories and industry in our country.

Although the life story of the match manufacturer Jan Ferdinand Hladík would make a whole book, this article focuses solely on his work in Borek u Rokycan where he operated a “wood wire” (Holzdraht) manufacturing plant. Thus, the nearness of vast forests and a locality just on a railway made it possible for the town of Rokycany to be entered even if with tiny letters on the map of the match industry history.

Kaple v Černicích¹

Luděk Krčmář

Černické kaple jsou v literatuře známé. Nejvíce poznatků o nich shrnul již téměř před sto lety Josef Brož ve svém díle o lidových stavbách v okolí Plzně.² Další údaje o zdejší drobné sakrální architektuře takové hloubky nedosahují, například vybavení návesní kaple je zmíněno jen v památkovém soupisu z roku 1980.³ Za sto let se změnilo mnohé a zároveň byla zjištěna řada údajů, které doplňují mozaiku informací o jejích historii.⁴

Návesní kaple sv. Antonína Paduánského

Na černické návsi v sousedství dvora čp. 28 stojí zděná návesní kaple (obr. č. 1).⁵ Předcházela jí sakrální stavba zaznamenaná na indikační skice stabilního katastru z roku 1838 (obr. č. 2) jako obdélná nespálná stavba čtvercového půdorysu s křížkem stejně jako na originální mapě stabilního katastru Čech. Na císařském otisku stabilního katastru z roku 1838 je ovšem zakreslena jako stavba spíše obdélná. Její vznik je kladen do první třetiny 19. století. Literatura někdy mylně uvádí, že mapa ukazuje pouze malou zvonici. Na prvním vojenském mapování z let 1764–1764 ještě žádný sakrální objekt na černické návsi zaznamenaný není. Podle místní tradice zaznamenané na počátku 20. století ale měla být stará kaple kulatého tvaru s kuželovou střechou, krytou šindelem s lucernou se zvonem. Jiný zdroj dokonce uvádí, že původní kaple byla osmiboká. Mapa stabilního katastru však jednoznačně naznačuje její čtvercový či lehce obdélný půdorys. Historicky cenný zvon měl údajně pocházet ze zrušeného poutního kostela sv. Blažeje u Starého Plzeňce.⁶ Za první světové války byl zvonek odebrán, zřejmě v rámci vojenských rekvizic. Zachovalá dokumentace rekvizic zvonů, prováděná plzeňským historikem Fridolínem Macháčkem probíhající v letech 1916–1918 na plzeňském nádraží,

Obr. 1 – Černice, návesní kaple sv. Antonína Paduánského. Foto L. Krčmář 2021.

Obr. 2 – Černice, návesní kaple na indikační skice stabilního katastru z roku 1838. Převzato z www.archivnimapy.cuzk.cz.

1 Základem příspěvku je text zpracovaný pro potřeby Úřadu městského obvodu Plzeň 8 – Černice v květnu roku 2019.

2 BROŽ, Josef, *Lidové stavby na Plzeňsku. Část IV. Koterov – Černice*. Plzeň 1925.

3 KOLEKTIV, *Umělecké památky Čech 3*. Praha 1980, s. 99.

4 Text je součástí dlouhodobého záměru autora zpracovat dějiny kaplí a kapliček na dnešním území města Plzně.

5 BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Plzeňská předměstí*. Plzeň 1997, s. 37–38; BROŽ, Josef, *Lidové stavby na Plzeňsku. Část IV. Koterov – Černice*. Plzeň 1925, s. 16; DRNEK, Jan – BRÄCHTEL, Oto, *U císařské cesty. Historie městského obvodu Plzeň 2 – Slovany*. Plzeň 2015, s. 563; FOUČ, Karel, *Vesnice Plzeňského kraje, Plzeň-sever a Plzeň-město*. Plzeň 2010, s. 182–183; FOUČ, Karel – KAREL, Tomáš, *Lidová architektura, okres Plzeň-město*. Plzeň 1998, s. 67; JANDA, Jan – KRČMÁŘ, Luděk, *Pět plzeňských řek*. Plzeň 2009, s. 66; KOLEKTIV, *Umělecké památky Čech 3*. Praha 1980, s. 99; KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. V. díl. Par – Pra*. Praha 2002, s. 255; PEŠTA, Jan, *Encyklopedie českých vesnic, díl III. Západní Čechy*. Praha 2005, s. 59.

6 Mohlo se jednat o zvon zmiňovaný již v popisu kostela z roku 1733, viz SOUKUP, Jan, *Kostely Starého Plzeňce*. Starý Plzeňec 2009, s. 65.

Obr. 3 – Černice, návesní kaple sv. Antonína Paduánského, oltář. Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v Plzni. Foto J. Gryc 1973.

jej však zřejmě nezachytila.⁷ Stěžejní pro vývoj této drobné sakrální stavby se stal rok 1875 (letopočet uveden nad vchodem). Podle některých autorů byla kaple zcela nově postavena, jinde uvádí, že došlo k její přestavbě do dnešní podoby. Z indikační skici stabilního katastru, kde je zaznamenána jako čtvercový, a nikoliv kruhový či osmiboký objekt, je zřejmé, že se jednalo zřejmě jen

Obr. 5 – Černice, návesní kaple sv. Antonína Paduánského, nápis na boku oltáře. Foto L. Krčmář 2019.

Obr. 4 – Černice, návesní kaple sv. Antonína Paduánského, interiér kaple s oltářem. Foto L. Krčmář 2019.

o její přestavbu, při které již získala dnešní podobu. Vstup do téměř čtvercové zděné kaple je sklenut lomeným obloukem, fasáda kaple je pseudohistorizující (klasicistní podoba s neogotickými prvky). Sedlová střecha nese vysoký sanktusník zakončený cibulovitou bání. V ní se dnes nachází jednoduchý zvon osazený do bání na počátku čtyřicátých let 20. století (toho času nefunkční). Popis památky z roku 1980 uvádí v interiéru kaple portálový sloupkový oltářík z druhé poloviny 17. století s boltcovou ornamentikou (zřejmě druhotně osazený ze staršího objektu). V zaklené skříňce jej podle popisu a historických fotografií ze sedmdesátých a osmdesátých let 20. století zdobila socha Panny Marie Svatohorské

Obr. 6 – Černice, návesní kaple sv. Antonína Paduánského, socha sv. Barbory. Foto L. Krčmář 2019.

⁷ Blíže k prováděným rekvizicím CHVÁTAL, Tomáš – KRČMÁŘ, Luděk, *Obrazy z dějin českého zvonařství*. Domažlice 2006.

Obr. 7 – Černice, návesní kaple sv. Antonína Paduánského, detail obrázku sv. Antonína Paduánského na nástavci oltáře. Foto L. Krčmář 2019.

Obr. 8 – Černice, návesní kaple sv. Antonína Paduánského, obraz Panny Marie Pomocné. Foto L. Krčmář 2019.

Obr. 9 – Černice, návesní kaple sv. Antonína Paduánského, soška sv. Václava. Foto L. Krčmář 2019.

Obr. 10 – Černice, návesní kaple sv. Antonína Paduánského, soška Panny Marie Lurdské. Foto L. Krčmář 2019.

Obr. 11 – Černice, návesní kaple sv. Antonína Paduánského, křížky křížové cesty a kropenka. Foto L. Krčmář 2019.

a v nástavci obraz sv. Antonína Paduánského. Po stranách oltáře se nacházejí barokní sochy sv. Barbory a sv. Kateřiny z 18. století (obr. č. 3). Na oltářním stole pak byla postavena soška sv. Václava. Z dokumentace je patrné, že socha sv. Barbory měla odlišné zpracování než sochy Madony a sv. Kateřiny. Na jaře roku 2019 bylo možné konstatovat, že zmiňovaný oltář se v kapli nachází doposud (obr. č. 4). Na jeho boku se zachoval nápis, který připomíná jeho úpravu do přestavěné kaple v roce 1875 od truhlářského mistra J. Müllera a pozlatníka Antonína Gustava Görga (obr. č. 5). Z jeho soch se tu již nachází pouze socha sv. Barbory (obr. č. 6), vystavená uprostřed oltáře v zasklené skřínce. Je druhotně osazena nepasující korunkou. Oltář doposud zdobí v nástavci i původní obrázek sv. Antonína Paduánského, patrona kaple (obr. č. 7). Na pravé stěně od oltáře se nachází, nedávno do kaple osazený, tištěný obraz

Panny Marie Pomocné (obr. č. 8). Snad patřil do původní výzdoby kaple a je na něm uveden nápis „Tyto obrazy věnuje Marie Šnepergrová roku 1890“. Na protější stěně u oltáře je pak vystaven obdobný tištěný obraz sv. Anny s tentýž ručně psaným nápisem. Pravou stěnu pak ještě zdobí sádrová soška sv. Václava, která dříve stávala na oltáři (obr. č. 9), a nad ním tištěný obraz z konce 19. století znázorňující Pannu Marii Lurdskou s modlící se sv. Bernadettou. Na pravé stěně u vchodu je pak ještě na zdi vystaveno torzo Pražského Jezulátka v šatíčkách. Ještě v roce 2019 byla na zemi pod ním postavena poškozená sádrová soška Panna Marie Lurdské. Dnes zdobí černickou kapli u bývalé panské hospody. Nalevo od oltáře je zavěšen lidový dřevěný jetelový kříž s ukřižovaným Kristem (obr. č. 10) a celá kaple je po stěnách interiéru zdobena obdobně laděnými 14 dřevěnými jetelovými křížky s čísly křížové cesty. Na levé stěně u vchodu se nachází kropenka (obr. č. 11).

Zasvěcení kaple není nikde ve starší literatuře uváděno. Kapli nezná ani Katalog Diecéze plzeňské.⁸ Na podzim roku 1992 a na jaře roku 1993 byla provedena oprava kaple. Kaple získala novou střechu a dveře, byl vymalován její interiéř a provedena venkovní oprava. Ve dnech 12. a 13. června 1993 byla v Černicích u kaple obnovena pouť „U Svatého Antonína“. V sobotu 12. června proběhla mše svatá a znovuvysvěcení kaple sv. Antonína Paduánského, které provedl plzeňský dominikán P. Mayer. Mše se zúčastnili i zástupci města a okolních obvodů a vsí.⁹ Tradice poutí v nejbližším vhodném termínu u svátku sv. Antonína Paduánského (13. červen) je zde držena dodnes.

⁸ REDAKCE, *Katalog Diecéze plzeňské*. Plzeň 2015.

⁹ Archiv města Plzně, fond Úřad MO Plzeň 8 – Černice, *Pamětní kniha obce Černické*, i. č. 37866, sign. 34a100, s. 901–902.

Kaple u bývalé panské hospody (dnes ulice Na Vápenicích)

Na rozdíl od černické návěsní kaple nebyla této kapli (obr. č. 12) věnována taková pozornost a informací o ní není mnoho.¹⁰ Stojí v horní části Černic na rozcestí, u kterého bývala bývalá panská zájezdní hospoda čp. 1. Vedla tudy původně hlavní silnice z Plzně přes Černice do Nepomuka před otevřením nové císařské silnice v roce 1831. Kaple zřejmě sloužila (stejně jako hospoda) pro potřeby pocestných na této cestě. Na císařském otisku stabilního katastru z roku 1838 ještě zakreslena není. Druhé vojenské mapování z let 1836–1852 ale kapli při bývalé zájezdní hospodě již zachycuje (obr. č. 13). Vyplývá z toho její pravděpodobný vznik někdy mezi léty 1838–1852. Tomu odpovídá i zdejší tradice, která uvádí, že kaple je stará něco přes 150 let. Jako poměrně velký objekt je zachycena rovněž i na třetím vojenském mapování z let 1877–1880 (obr. č. 14). Podle literatury byla nynější kaple postavena ale až v závěru 19. století, někdy je též uváděno, že pozdně klasicistní objekt pochází ze sedmdesátých let 19. století. Tomu odpovídá vročení kaple nad vchodem s letopočtem 1864, které sem ale bylo napsáno v nedávné době. Situaci komplikuje, ale možná také vysvětluje, údaj z dvacátých let 20. století, kdy je uváděno, že

Obr. 12 – Černice, kaple u bývalé panské hospody.
Foto L. Krčmář 2021.

Obr. 13 – Černice, kaple u bývalé panské hospody na 2. vojenském mapování z let 1836–1852. Převzato z www.oldmaps.geolab.cz.

Obr. 14 – Černice, kaple u bývalé panské hospody na 3. vojenském mapování z let 1877–1880. Převzato z www.oldmaps.geolab.cz.

kaple byla na nynější místo přemístěna asi před 50 lety.¹¹ V kapli se v té době nacházel olejový obraz na dřevě znázorňující Pannu Marii Růžencovou. Dnes se zde již nenachází. K její první opravě po roce 1989 došlo na podzim roku 1992.¹² V nice interiéru obdélné kaple je dnes zavěšen tištěný obraz sv. Anny (výchova Panny Marie) v novém rámu, pravděpodobně z konce 19. století (obr. č. 15). Další čtyři tištěné obrázky obdobné produkce v nových rámech jsou zavěšeny proti sobě na stěnách drobného interiéru kaple. Nově kapli zdobí dvě poškozené sošky Panny Marie Lurdské postavené v nice po stranách obrazu sv. Anny (obr. č. 16). Právě z nich byla dříve deponována v kapli na návsi. Výzdobu niky pak dále tvoří tři drobné obrázky a malá soška Krista (Nejsvětějšího srdce Ježíšovo). Zásvěcení kaple není nikde v literatuře uváděno, dle uvedeného obrazu mohla být hypoteticky zasvěcena Panně Marii Růžencové. Dnes by měla být údajně zasvěcena sv. Anně, připomíná to i výše zmíněný obraz sv. Anny.

10 BROŽ, Josef, *Lidové stavby na Plzeňsku. Část IV. Koterov – Černice*. Plzeň 1925, s. 16; FOUČEK, Karel – KAREL, Tomáš, *Lidová architektura, okres Plzeň-město*. Plzeň 1998, s. 67; JANDA, Jan – KRČMÁŘ, Luděk, *Pět plzeňských řek*. Plzeň 2009, s. 66.

11 BROŽ, Josef, *Lidové stavby na Plzeňsku. Část IV. Koterov – Černice*. Plzeň 1925, s. 16.

12 Archiv města Plzně, fond Úřad MO Plzeň 8 – Černice, *Pamětní kniha obce Černické*, i. č. 37866, sign. 34a100, s. 900.

Obr. 15 – Černice, kaple u bývalé panské hospody, obraz sv. Anny.
Foto L. Krčmář 2019.

Obr. 16 – Černice, kaple u bývalé panské hospody, nika se sochami Panny Marie Lurdské. Foto L. Krčmář 2021.

Zaniklá kaple

Literatura ve dvacátých letech 20. století uvádí, že při hranicích Štěnovických na cestě z Plzně stávala kaplička,¹³ dnes již neznámé podoby a zasvěcení. Kaple, pravděpodobně barokního původu, je zachycena již prvním vojenským mapováním z let 1764–1768 (obr. č. 17). Jedná se zřejmě o nejstarší černickou kapli. Přesněji, východně od vrcholu Na Walich (dnes Valík) při cestě, je zakreslena na druhém vojenském mapování z let 1836–1852. Indikační skica stabilního katastru z roku 1838 zde opravdu zděnou kapli zaznamenává (obr. č. 18). Císařský otisk stabilního katastru z roku

1838 zde ovšem uvádí značku pro Boží muka. Na třetím vojenském mapování z let 1877–1880 již zachycena není. Místní název „U kapličky“ v této poloze zaznamenává ještě mapka místních názvů v katastru Černic z roku 1910.¹⁴ Stávala u dnešní křižovatky původní staré hlavní silnice vedoucí od Starého Plzně (dnes neprůjezdná) do Štěnovic se silnicí vedoucí okolo bývalé cihelny z Černic. Zasvěcení kaple zřejmě zůstane tajemstvím.

Obr. 17 – Černice, zaniklá kaple na 1. vojenském mapování z let 1764–1768. Převzato z www.oldmaps.geolab.cz.

Obr. 18 – Černice, zaniklá kaple na indikační skice stabilního katastru z roku 1838. Převzato z www.archivnimapy.cuzk.cz.

13 BROŽ, Josef, *Lidové stavby na Plzeňsku. Část IV. Koterov – Černice*. Plzeň 1925, s. 16.

14 Archiv města Plzně, fond Úřad MO Plzeň 8 – Černice, *Pamětní kniha obce Černické*, i. č. 37866, sign. 34a100, s. 34.

Prameny a literatura

- Archiv města Plzně, fond Úřad MO Plzeň 8 – Černice, *Pamětní kniha obce Černické*, i. č. 37866, sign. 34a100.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Plzeňská předměstí*. Plzeň 1997.
- BROŽ, Josef, *Lidové stavby na Plzeňsku. Část IV. Koterov – Černice*. Plzeň 1925.
- DRNEK, Jan – BRACHTEL, Oto, *U císařské cesty. Historie městského obvodu Plzeň 2 – Slovany*. Plzeň 2015.
- FOUD, Karel, *Vesnice Plzeňského kraje, Plzeň-sever a Plzeň-město*. Plzeň 2010.
- FOUD, Karel – KAREL, Tomáš, *Lidová architektura, okres Plzeň-město*. Plzeň 1998.
- CHVÁTAL, Tomáš – KRČMÁŘ, Luděk, *Obrazy z dějin českého zvonařství*. Domažlice 2006.
- JANDA, Jan – KRČMÁŘ, Luděk, *Pět plzeňských řek*. Plzeň 2009.
- KOLEKTIV, *Umělecké památky Čech 3*. Praha 1980.
- KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. V. díl. Par – Pra*. Praha 2002.
- PEŠTA, Jan, *Encyklopedie českých vesnic, díl III. Západní Čechy*. Praha 2005.
- REDAKCE, *Katalog Diecéze plzeňské*. Plzeň 2015.
- SOUKUP, Jan, *Kostely Starého Plzeňce*. Starý Plzenec 2009.

The Chapels of Černice

The chapels of Černice are well known in literature. The greatest part of knowledge about them was summarized by Josef Brož almost a hundred years ago in his work dealing with folk structures in the vicinity of Pilsen. No other data concerning the local minor sacral architecture reach so deep. The paper summarizes further data about their history, focusing mostly on the village square Chapel of St. Anthony of Padua and on its movable equipment. It also mentions the still present chapel near the former seigneurial inn, about which, unfortunately, little information is available. The listing of the chapels of Černice is completed by a mention of a today already vanished chapel located south of the village.

Stvolny, 29. září 1919

Karel Řeháček

Konec Velké války provázela na podzim 1918 v českých zemích především radostná úleva z konce více než čtyřletého strádání. Obyvatelstvo české i německé národnosti hledělo do budoucnosti s větším či menším optimismem a s vírou v lepší život v novém státním útvaru vzniklém na základě dohodovými mocnostmi deklarovaného práva na sebeurčení. Od počátku však bylo zřejmé, že úsilí obyvatelstva německé národnosti bude v tomto směru zásadně narážet na zcela odlišné představy české, resp. československé většiny.

Na mnoha místech, zejména v národnostně smíšených oblastech s německou většinou, vznikaly v prvních letech po vzniku Československa velké třecí plochy a o konflikty všeho druhu nebyla nouze. Tento článek se snaží na základě různorodého pramenového výzkumu zdokumentovat jeden z typických konfliktů, který se týkal školské problematiky. Spory o národní školy byly v česko-německém jazykovém prostředí vcelku běžné již od poslední

třetiny 19. století a provázela je řada administrativních, sociálních, hospodářských i kulturních bojů o žáky, na něž si činila „nárok“ jak německá, tak česká strana. V mnohých národnostně smíšených obcích skutečně existovaly školy dvě a ve vzájemném přetahování školou povinných dětí, bez ohledu na jejich národnost, bylo možné téměř vše od slibů až po zastrasování a útisk, kterému byli vystaveni především jejich rodiče.¹

Méně typické však našťastí bylo fyzické násilí. Přesto se čas od času i tato forma národního boje v některých lokalitách vyskytla. Jedním z výborně zdokumentovaných případů hrubého násilí směřujícího dokonce přímo proti žákům samotným jsou události, k nimž došlo 29. září 1919 v obci Stvolny (Zwolln) nedaleko Manětína. Níže vylíčený stvolenský případ budiž tedy dokladem toho, kam až může zajít národnostní zášť, a mementem a varováním, které by mohla dát historie současné i budoucí multietnické Evropě.

Manětínsko po vzniku Československa

Konec Velké války přinesl i na západě Čech všeobecnou úlevu a radost. Na přelomu října a listopadu 1918 docházelo v souvislosti s jejím ukončením a vyhlášením československého státu mezi českým obyvatelstvem k mohutným národním slavnostem, české děti hromadně opouštěly německé školy a probíhala plošná očista obecních správ od zkompromitovaných úředníků či obecních představených.² Obyvatelstvo německé národnosti, žijící v této oblasti, však tak pádný důvod k oslavám nemělo: s uspokojením sice rovněž přivítalo konec války, ovšem vznik samostatného československého státu a připravované začlenění Němci osídlených oblastí českých zemí do Československa s žádnou radostí nepřijalo.³ Naopak, také na západě Čech se většinou hlásilo k provincii Deutschböhmen a k Německému Rakousku, téměř v každém městě a větší obci vznikaly německé národní rady či výbory,⁴

01: Oslava konce války a vzniku Československa v Kralovicích, oběšená figurína německého císaře Viléma. Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích.

- 1 Blíže k této složité problematice viz ŘEHÁČEK, Karel, *Jméno národa a pro národ! České školství v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech v letech 1880–1945*. Plzeň 2019, 297 s.
- 2 Ke konci války na západě Čech např. ŘEHÁČEK, Karel, *Konec Velké války a vznik Československa na Plzeňsku ve světle památníků okresních četnických velitelství a četnických stanic*. Dějepis XXIII. Sborník katedry historie PeF ZČU v Plzni, 2008, s. 131–141; TÝŽ, *Reflexe historických zvratů a převratů první poloviny 20. století na Blatensku v památnících tamního četnictva*. Archivum Trebonense XIII, 2014, s. 263–280.
- 3 Blíže k poměrům na západě Čech viz ŘEHÁČEK, K., *Češi a Němci na jihozápadě Čech (1880–1938)*. Plzeň 2002, 169 s. či TÝŽ, *Němci proti Československu na západě Čech (1918–1920)*. Plzeň 2008, 182 s.
- 4 Podrobněji k činnosti Okresní národní rady pro město a okres Karlovy Vary viz AUGUSTIN, Milan, *Karlovy Vary na přelomu let 1918–1919. Postupné začlenění města do svazku ČSR s přihlédnutím na činnost okresní národní rady a městského zastupitelstva*. Minulostí Západočeského kraje XXIX, 1994, s. 131–138.

na obranu německých zájmů byly zřizovány německé gardy a proti Československu byla vedena obzvláště štvavá kampaň pomocí regionálních sdělovacích prostředků.⁵

Také obyvatelstvo německé národnosti Manětínska sice konec války rovněž uvítalo, ovšem druhou polovinu radosti, totiž vznik samostatného československého státu, s obyvatelstvem české národnosti vcelku pochopitelně nesdílelo. V samotném Manětíně se zpráva o vzniku Československa dozvěděli až 29. října v 10 hodin dopoledne⁶ a téhož dne proběhly velkolepé oslavy konce války s průvody a proslovy. Průvodu se účastnil sám hrabě Jan Lažanský, manětínské obyvatelstvo německé národnosti se chovalo celkem korektně a skoro všichni Němci ozdobili své domy národními prapory. Pod vlivem německé agitace z okolních měst a obcí se však poměry začaly brzy měnit. Všechny německé obce soudního okresu Manětín odepřely poslušnost československým úřadům a zřídily si všude národní gardu, Němci argumentovali stejně jako Češi právem na sebeurčení národů, vyjadřovali vůli po autonomii německy osídlených oblastí Československa a po jejich pozdějším přičlenění k Německu nebo Rakousku.

České a německé vlivy v národnostně smíšené oblasti Manětínska byly typické i pro postoje samotného hraběte Jana Lažanského a představitelů městské samosprávy v Manětíně a okolí. Na události v Manětíně měl silný vliv vývoj v jeho národnostně smíšeném okolí, zejména v Nečtiněch. Je proto zajímavé sledovat vývoj popřevratových názorových proměn německého obyvatelstva Nečtin a okolí: konec války zde sice místní Němci oslavili vyvěšením černožlutého praporu, již 8. listopadu se ale starostové německých obcí prohlásili pro československý stát a slíbili mu dodávat obilí, ovšem 14. listopadu pro změnu zase přísahali věrnost provincii Deutschböhmen a od té doby nedodali Československu ani kilogram obilí. Dne 19. listopadu slíbili loajalitu opět Československu, aby se již 22. listopadu prohlásili znovu pro provincii Deutschböhmen.⁷

Československá politická reprezentace sice neměla v době mezinárodního právního vakua dost přesvědčivých zákonných prostředků, aby mohla realizovat svoji vizi společného státu Čechů, Slováků, Němců, Maďarů a dalších národnostních menšin v rámci historických hranic českých zemí, přesto však byla připravena udržet územní celistvost nově vzniklého československého státu za každou cenu. S tím se ale zase nemohli smířit obyvatelé německé národnosti: převrat sice proběhl v českých zemích velmi rychle, rozsáhlých pohraničních oblastí se však téměř nedotkl a zůstala v nich i nadále zachována autorita a moc vídeňských centrálních úřadů a místních prorakousky orientovaných politických elit. Československý stát se proto rozhodl vyřešit situaci

02: Školní budova ve Stvolněch. Archiv města Plzně, LP František Lukavský, fotoalbum menšinových škol na západě Čech.

silou a „vzbouřenecké“ oblasti obsadila na konci roku 1918 československá armáda. K zahájení obsazování žatecké trati a celého přilehlého okolí došlo 5. prosince 1918 a účastnil se ho náhradní prapor plzeňského 35. pěšího pluku pod velením pplk. Viléma Slezáčka. Celá trať na Žatec až k Podbořanům byla obsazena po překonání odporu v Žihli následujícího dne a v dalších dnech došlo k obsazení měst v jejím okolí.⁸

Ani poté se však obyvatelstvo německé národnosti nechtělo s pro něj nepříznivým stavem smířit. K další vlně odporu proti Československu došlo 4. března 1919, symbolicky v den prvního zasedání německo-rakouského Národního shromáždění ve Vídni, kde však zástupci obyvatelstva německé národnosti Československa nemohli být přítomni. Toho dne vyšli Němci v celé republice do ulic, protestovali proti Československu a demonstrovali pro připojení provincie Deutschböhmen k Německému Rakousku. Demonstrace sice ve většině případů proběhly v klidu a pořádku, na několika místech se však demonstranti střetli s československým vojskem a tyto střety vyústily ve zbytečné ztráty na životech: podle oficiálních údajů se jednalo o 57 mrtvých, z toho 55 civilistů včetně čtyř Čechů a dva vojáky (z toho jeden Čech), nejvíce obětí bylo v Kadani (26), Moravském Šternberku (18), na západě Čech v Karlových Varech (6), Chebu (2) a ve Stříbře (2).⁹

Definitivní vyřešení situace tak alespoň po právní stránce přinesl až podpis mírových smluv s Německem a Rakouskem v červnu, resp. září 1919. Mírové smlouvy předložené poraženým státům dohodovými mocnostmi nebraly žádný ohled na právo na sebeurčení německy mluvícího obyvatelstva českých zemí a Čechy, Morava, Rakouské Slezsko a tzv. České Rakousy byly přičleněny k Československu. Tímto aktem tak veškeré další iredentistické akce obyvatelstva německé národnosti v Československu sice ztratily legitimitu, ovšem trvalo ještě dlouho, než se vnitropolitická situace začala alespoň poněkud stabilizovat. I v této době, jak bude popsáno níže, nadále docházelo k protičeskoslovenským provokacím, z nichž některé byly poměrně závažné. Jedním z těchto případů byl i stvolenský incident z 29. září 1919.

5 ŘEHÁČEK, K., *Im Namen der deutschösterreichischen Republik. Západočeská justice mezi Plzní a Chebem na konci roku 1918*. In Pavel Jakubec – Jaroslav Pažout (eds.), *Československo a provincie Deutschböhmen, Litoměřice-Liberec-Praha 2019*, s. 107–117.

6 Státní okresní archiv (SOKA) Plzeň-sever se sídlem v Pláších, Četnická stanice Manětín, památník Četnické stanice v Manětíně 1849–1948, 28. 10. 1918.

7 Státní oblastní archiv (SOA) v Třeboni, Národní jednota pošumavská Praha, kart. 38, sign. IV A 376, složka MO NJP Manětín; Archiv města Plzně (AMP), Národní výbor Plzeň (1918–1919), kart. 96, referát poslance Národního shromáždění Františka Lukavského o poměrech na Nečtině z 24. 11. 1918.

8 ŘEHÁČEK, K., *Němci proti Československu na západě Čech (1918–1920)*. Plzeň 2008, s. 49–51.

9 Národní archiv (NA), Ministerstvo vnitra I - prezídium, Praha (MV-prezídium), kart. 73, sign. 225-73-13, seznam mrtvých a raněných při německých demonstracích dne 4. a 5. března 1919.

Národnostní incident ve Stvolnech 29. září 1919

Po vzniku Československa byly v národnostně smíšených oblastech ve velkém zakládány české školy, což vyvolávalo silný odpor německé většiny i německé správy obcí, jednak z národnostních, jednak z finančních důvodů. Na základě zákona č. 189/1919 Sb., o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, podle poslance Národního shromáždění a starosty Ústřední matice školské¹⁰ Jindřicha Metelky známého rovněž jako tzv. Metelkova zákona, tyto školy vznikaly za výrazně příznivějších podmínek, než tomu bylo do té doby. Byly zřizovány přímo zemskými školními radami, takže obce ani okresy nemohly jakkoliv vstupovat do tohoto procesu, měly automaticky právo veřejnosti, takže byly rovnoprávné s ostatními dosud existujícími školami, každý vlastník nemovitosti byl povinen propůjčit pro potřeby těchto škol své místnosti, takže bylo postaráno i o jejich umístění. V některých případech nově vznikající české školy sdílely společnou budovu či dokonce učebnu s již existující školou německou, což byla pro místní obyvatelstvo německé národnosti potupa snad úplně největší.¹¹

Tak tomu bylo i ve Stvolnech na Manětínsku, obci s 56 popisnými čísly, kterou po obecních volbách v červnu 1919 řídilo obecní zastupitelstvo s osmi Němci a německým starostou Johannem Klementem a čtyřmi Čechy a českým náměstkem starosty Josefem Peškem.¹² V obci měla 28. září 1919 proběhnout oslava otevření nově založené české obecní školy, do níž se přihlásilo 37 dětí z vlastní obce a dále z obcí Kotaneč a Vísky a v níž mělo být o den později zahájeno vyučování. Problém nastal v otázce umístění nově vzniklé školy. Jelikož měla budova místní německé školy pouze jednu místnost, domluvili se učitel české školy v Žihli František Krofta a učitel německé školy Adalbert Oliverius na střídavém vyučování tak, že 29. září měla dopoledne v učebně probíhat výuka českých dětí, odpoledne pak výuka německých dětí. Už během slavnosti však bylo zřejmé, že se bude jednat o velmi emocionálně vyhocenou záležitost. Hned po oslavě požádal učitel Krofta starostu obce Klementa o vydání klíče od školy, což „mu bylo odepřeno s podotknutím, že žádného klíče nemají a že prý tento asi správce německé školy Vojtěch Oliverius, který prý někam odešel, odnesl“.¹³ Poté se odebral učitel Krofta se správcem velkostatku Josefem Králem a četnickým strážmistrem Janem Ledvinou na obecní úřad, kde ještě jednou žádali o vydání klíčů. Ten jim sice opět nebyl vydán, ale bylo jim přislíbeno, že učebna bude druhý den ráno odemčena.

Když však 29. září po ranní české bohoslužbě, kterou sloužil rabštejnský farář Josef Martin a která již sama o sobě pobouřila místní německé obyvatelstvo,¹⁴ přivedl učitel Krofta své žáky do učebny, seděli v ní již bez dozoru německé děti. Učitel tedy posadil své žáky do zadních prázdných lavic a vzápětí se do místnosti dostavila čtyřčlenná místní školní rada (MŠR) vedená starostou obce J. Klementem, kterou doprovázel správce německé školy A. Oliverius. Přes odpor části členů MŠR byla potvrzena předchozí dohoda obou učitelů a německé děti se svým učitelem a MŠR opustily školu. Krátce poté zahájil farář J. Martin výuku náboženství. Během vyjednávání mezi učitelem Kroftou a členy MŠR se však před budovou školy shromáždil dav stvolenských Němců, který po odchodu německých dětí „vtrhl, jsa prý pobouřen tím, že německé děti musejí ze školy ven, do budovy a došlo pak ke katastrofě“.¹⁵

Státní zastupitelství v Plzni o tom ve své zprávě napsalo: „Jen odešly, slyšeti bylo ve školní budově křik, nadávky, rány a hluk velkého množství lidí. Učitel s farářem vyrozuměvše ihned, že se jedná o útok na ně, chtěli dveře učebny zavírat, to však se jim již nepodařilo, neboť do dveří, které se otevírají dovnitř, již opírali se vniknuvší do školy útočníci. Učitel s farářem drželi dveře, ty však pod tlakem útočníků vytrhly se z pantů, padly dovnitř učebny a hned na to vtrhl do učebny proud útočníků, kteří pak ztloukli a vyhodili učitele Kroftu, faráře Martina a celou řadu českých dětí z učebny ven prchající.“¹⁶ Četnická stanice v Manětíně průběh incidentu vylíčila slovy: „České děti byly zpolíčkovány, smýkány po schodech a tahány za vlasy. Několik mužů vyvrátilo násilím školní dveře, které byly zevnitř drženy farářem Martinem a učitelem Kroftou, vnikli dovnitř, zpolíčkovali učitele Kroftu a vyhodili tohoto na chodbu a pak jej shodili ze schodů dolů. Farář Martinu bylo napřed bráněno, aby se ustrojil, když se ale tak stalo, byl udeřen do zad a vyhozen na chodbu.“¹⁷ Podle novinářských zpráv byla hlavní zášť vedena proti učiteli Kroftovi, kdy kupř. plzeňský Český deník napsal: „Stloukli ho nesčetnými ranami a shodili ze schodů dolů. Šaty na něm rozervali, a když padal po schodech, vyvrátil si palec na pravé ruce.“¹⁸ A surově byl napaden i syn hospodářského správce J. Krále, který měl hlavní zásluhu na zřízení české školy.

Mnozí útočníci byli ozbrojeni sečnými nástroji a velmi rozezleni, kovář Franz Gillich např. „zuřivě volal, že musí tu českou pakáž pobít, až zdechne“, manželka správce německé školy Antonie nadávala učiteli Kroftovi „Böhmischer Hund“ a srážela prchající české děti ze schodů,¹⁹ přičemž bylo „ztrýráno a vážně zraněno“ 17 z nich.²⁰ Násilí trvalo asi 10 minut a poté se učitel Krofta odebral na četnickou stanici do nedalekého Manětína, kde celou záležitost ohlásil. Četníci zareagovali okamžitě a do Stvolna se pod velením vrchního strážmistra Richarda Umlaufa dostavilo mužstvo četnických stanic v Manětíně a Nečtinech, aby zjednálo

10 Jednalo se o školský spolek vzniklý v roce 1880, jehož hlavním účelem bylo zřizovat a vydržovat soukromé české školy všude tam, kde z důvodu malého počtu žáků české národnosti nemohla být zřízena česká škola nákladem obce. Blíže k ÚMŠ viz ŠPIRITOVÁ, Alexandra, *Ústřední matice školská v letech 1880–1919*. *Paginae historiae* 1, 1993, s. 178–195; ŘEHÁČEK, K., *Ústřední matice školská v letech 1918–1951*. *Paginae historiae* 15, 2007, s. 97–130.

11 Blíže k situaci v národním školství po vzniku Československa viz ŘEHÁČEK, K., *Z periferie do centra? Rok 1919 ve vývoji českého menšinového školství*. In Peter Švorc – Peter Koval (eds.), *Rok 1919 a Československo. Postavenie a premeny periférií nového štátu v procese jeho konstituovania*, Prešov 2020, s. 161–171; TÝŽ, *České národní školství v letech 1918–1938*. In Petr A. Bílek – Bohumil Jiroušek – Lukáš Novotný (eds.), *Československo 1918–1938/2018*, České Budějovice 2018, s. 212–225.

12 *Stvolný! Český deník*, roč. VIII (56), č. 274, 5. 10. 1919, s. 2.

13 SOA v Plzni, Krajský soud (KS) Plzeň, kart. 85, Vr 2271/19, hlášení Četnické stanice v Manětíně Okresnímu soudu (OS) v Manětíně z 29. 9. 1919.

14 Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), Kancelář prezidenta republiky-důvěrné (KPR-D), kart. 41, dopis Okresní správy politické (OSP) v Kralovicích Prezidiu Zemské správy politické (PZSP) v Praze z 2. 10. 1919.

15 SOA v Plzni, KS Plzeň, kart. 85, Vr 2271/19, hlášení Četnické stanice v Manětíně OS v Manětíně z 29. 9. 1919.

16 AKPR, KPR-D, kart. 41, zpráva Státního zastupitelství (SZ) v Plzni Vrchnímu státnímu zastupitelství (VSZ) v Praze z 19. 3. 1920.

17 SOA v Plzni, KS Plzeň, kart. 85, Vr 2271/19, hlášení Četnické stanice v Manětíně OS v Manětíně z 29. 9. 1919; NA, MV-prezidium, kart. 146, sign. 225-146-5, přehled násilností spáchaných Němci v pohraničí, zpráva o výtržnostech při otevření české školy ve Stvolnech, s. d.; srov. ŘEHÁČEK, K., *Němci proti Československu na západě Čech (1918–1920)*. Plzeň 2008, s. 87.

18 *Stvolný! Český deník*, roč. VIII (56), č. 274, 5. 10. 1919, s. 2.

19 AKPR, KPR-D, kart. 41, zpráva SZ v Plzni VSZ v Praze z 19. 3. 1920.

20 NA, Předsednictvo ministerské rady (PMR), kart. 3200, dopis Rady královského města Plzně PMR v Praze z 3. 10. 1919.

03: Pohled na náves a školu ve Stvolněch. Muzeum a galerie severního Plzeňska, MT 14761.

pořádek.²¹ A stalo se tak v nejvyšší čas, protože se právě na odvetu chystali stvolenští Češi, kteří se urychleně vrátili z polí a žádali na hospodářském správcí Královi vydání zbraní.²² K uklidnění situace byla povolána i vojenská asistence 35 příslušníků 35. pěšího pluku z Plzně, která do obce dorazila 30. září v brzkých ranních hodinách,²³ přičemž byl jeden voják lehce raněn kamenem.²⁴ Do obce se téhož dne dostavil osobně i kralovický okresní hejtmán Emil Engelthaler, který zajistil denní i noční bezpečnostní hlídky, omezil shromažďování obyvatel na veřejnosti a nařídil odebrání zbraní všem občanům.²⁵ Vojenská asistence však v obci zůstala preventivně ještě delší dobu, teprve 10. října 1919 byla bezpečnostní opatření zmírňována. Následujícího dne byla z obce odvolána část vojáků, v pondělí 13. října přijel zrevidovat situaci úředník kralovické okresní správy politické, který konstatoval, že poměry jsou klidné, a svolal obecní zastupitelstvo, s nímž sepsal protokol, v němž se zastupitelé zaručili za klid a pořádek. Následně byl 14. října z obce odvolán i zbytek vojáků.²⁶

Vyšetřování případu a soudní líčení

Pátáním manětínských četníků bylo zjištěno, že celá akce byla dopředu připravená a řízená starostou J. Klementem, který se jí také osobně účastnil. Místní Němci se den dopředu na důvěrné schůzi domluvili, že „české děti ze školy vyženou ven“, a příštího dne všichni muži německé národnosti zůstaní doma a místo nich odjedou na pole jejich ženy.²⁷ O klíčové úloze starosty Klementa vypověděl 30. září 1919 i obecní sluha Anton Rohm, který četníkům sdělil, že „byl dne 29. 9. 1919 obecním starostou Janem Klementem poslán ve Stvolně od domu k domu, by vyrozuměl všechny německé muže, by se ihned dostavili k němu (bylo asi

7 hodin ráno)“.²⁸ Na základě šetření bylo 10 mužů včetně starosty Klementa ještě téhož dne zatčeno a dopraveno Okresnímu soudu v Manětíně,²⁹ další čtyři podezřelí byli zatčeni následujícího dne.³⁰

Četnická stanice v Manětíně oznámila incident Státnímu zastupitelství v Plzni, které na identifikované účastníky výtržnosti podalo obžalobu pro zločin veřejného násilí.³¹ Následné soudní líčení probíhalo u Krajského soudu v Plzni, kam bylo 4. října 1919 dopoledne eskortováno 16 podezřelých. Ve většinově české a národnostně rozvášněné Plzni se jejich příjezd neutajil. Místní obyvatelstvo české národnosti se proto shromáždilo před nádražím, aby stvolenské Němce patřičně „přivítalo“. Nebylo divu, česká veřejnost byla o událostech informována sdělovacími prostředky, které reflektovaly události velice expresivně a barvitě. Tak třeba Národní listy kupř. v článku z 1. října 1919 vylíčily incident mj. slovy: „Daleko byl slyšitelný pláč a nářek drobotiny, která nevěděla, z jakého důvodu vystavena jest krvelačné zlotřilosti německých šovinistů. Rozčilení Čechů v širém okolí je ohromné. Češi jsou odhodláni třeba i se zbraní hájiti své dítky proti neslýchané zuřivosti německé.“³² Téhož dne o stvolenských událostech informovala i plzeňská sociálně demokratická Nová doba, která v závěru článku napsala: „Zvěrstvu německému učinilo přítrž toliko na rychlo povolané četnictvo z okolí. Útočníci spoutáni byli a odvedeni do vazby do Manětína. Rozčilení v celém kraji mezi Čechy jest ohromné. Po Žihli došlo na Stvolno. Co bude dále? Kam to dospějeme v Československé republice?“³³ Den před příjezdem se navíc stvolenské kauze věnovala rovněž rada města Plzně, která ve svém usnesení zaslaném předsednictvu ministerstva rady projevila „nad podobným nekulturním skutkem nejvyšší rozčilení“ a požádala vládu, aby „podobného druhu neslýchané násilí bylo rychle a všestranně vyšetřeno a spravedlnosti zjednáno průchod“. Zároveň se však městská rada obrátila i na představitel německé menšiny v Československu, aby „proti znásilňování

21 NA, PMR, kart. 3200, zpráva OSP v Kralovicích PZSP v Praze z 2. 10. 1919.

22 *Stvolný! Český deník*, roč. VIII (56), č. 274, 5. 10. 1919, s. 2.

23 NA, PMR, kart. 3200, zpráva OSP v Kralovicích PZSP v Praze z 2. 10. 1919.

24 NA, PMR, kart. 3200, zpráva PZSP v Praze PMR v Praze z 5. 10. 1919.

25 NA, PMR, kart. 3200, zpráva OSP v Kralovicích PZSP v Praze z 2. 10. 1919.

26 NA, PMR, kart. 3200, zpráva PMV v Praze PMR v Praze z 25. 10. 1919.

27 SOA v Plzni, KS Plzeň, kart. 85, Vr 2271/19, hlášení Četnické stanice v Manětíně OS v Manětíně z 29. 9. 1919.

28 SOA v Plzni, KS Plzeň, kart. 85, Vr 2271/19, hlášení Četnické stanice v Manětíně OS v Manětíně z 30. 9. 1919.

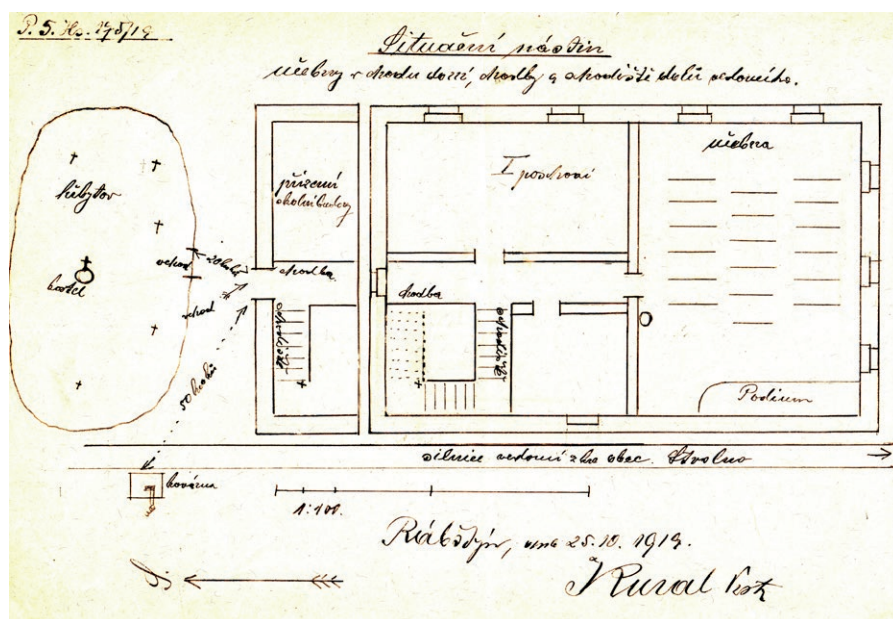
29 NA, PMR, kart. 3200, zpráva OSP v Kralovicích PZSP v Praze z 2. 10. 1919.

30 SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, Okresní úřad Kralovice, prezidiální spisy, kart. 4, sign. Pres 85/19, zpráva OSP v Kralovicích PZSP v Praze z 2. 10. 1919.

31 AKPR, KPR-D, kart. 41, zpráva SZ v Plzni VSZ v Praze z 19. 3. 1920.

32 *Německé násilí*, Národní listy, roč. 59, č. 270, 1. 10. 1919, s. 5.

33 *K německo-nacionálnímu zvěrstvu v Žihli*, Nová doba, roč. XXV, č. 270, 1. 10. 1919, s. 4.

04: Náčrtek interiéru školy. Státní oblastní archiv v Plzni, Krajský soud Plzeň.

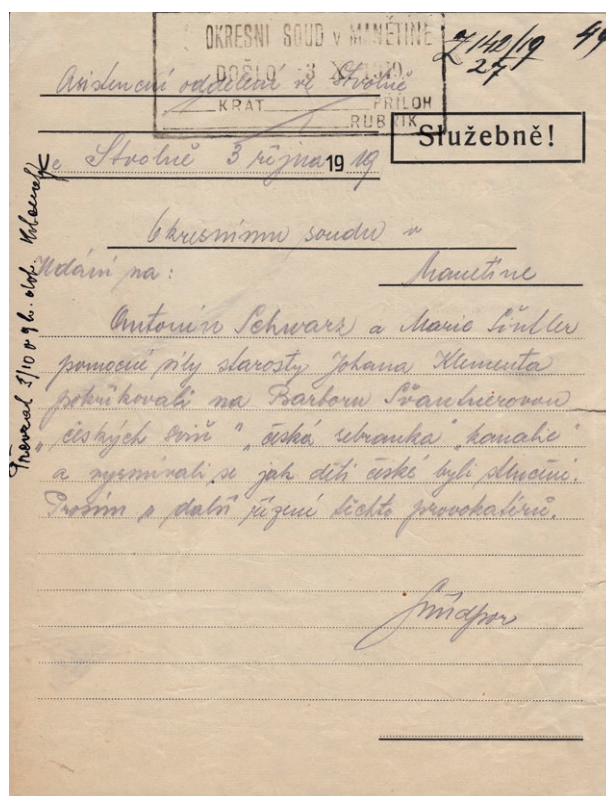
národních menšin veřejnou výzvou sami u svých příslušníků energeticky zakročili“.³⁴

I proto se situace na plzeňském vlakovém nádraží podle Policejního komisařství v Plzni vyvíjela „hroziiv“, ovšem včasným zákrokem četnictva, městské policie a nádražní vojenské hlídky se podařilo zabránit lynči tím, že Stvolení byli naloženi do zvláštního železničního vagonu, který je odvezl až na zastávku před borskou trestnicí. Přesto se stvolenské Němce zcela před nevlí plzeňské veřejnosti uchránit nepodařilo a dvě eskortované osoby byly železničními zřizenci ještě na nádraží lehce raněny.³⁵

V rámci přípravného řízení proběhly desítky výsledků nejen dospělých, ale i dětských svědků. V průběhu řízení za obviněné intervenovali četní politikové německé národnosti, např. poslanec Svazu zemědělců (Bund der Landwirte) Ottokar Schubert, který žádal, aby prezident Masaryk zastavil soudní jednání abolicí, jelikož řízení bylo podle něj „zavedeno z důvodů nacionálních“.³⁶ K tomu však nedošlo a Státní zastupitelství v Plzni podalo 21. července 1920 na 15 obviněných obžalobu. Proti ní však v září 1920 podala část obžalovaných zastupujících plzeňským advokátem JUDr. Leo Massarkem stížnost Vrchnímu zemskému soudu v Praze. Ten ji však 28. prosince 1920 odmítl jako bezdůvodnou a žalobu připustil.³⁷

Následovaly obstrukce obžalovaných a jejich advokátů, kteří navrhovali výslechy dalších svědků. Řízení se protahovalo, takže rozsudek mohl být nakonec vyhlášen až 28. června 1921. Na jeho základě bylo 12 obžalovaných včetně starosty J. Klementa, kromě něj se jednalo také o dělníka Leopolda Nováka, rolníka Franze Gally, rolníka Josefa Fischera, hospodářského pomocníka Antona Gally, zedníka Josefa Kremla, rolníka Franze Lifsky, dělníka Wenzela Peschky, ponocného Josefa Beránka, kováře Franze Gillicha, koláře Wenzela Rösslera a obuvníka Johanna Schwarze, odsouzeno k dvouměsíčnímu trestu odnětí svobody ztrestanému jedním tvrdým ložem, dvě ženy (Katharina Gally a Barbara Guba) na 14 dnů

vězení s podmíněným odkladem výkonu trestu³⁸ a poslední obžalovaný, chalupník Franz Pleiner, byl kvůli zdravotním komplikacím na dva měsíce odnětí svobody odsouzen v samostatném procesu až 24. června 1922.³⁹

05: Udání asistenčního oddílu ve Stvolnech. Státní oblastní archiv v Plzni, Krajský soud Plzeň.

34 AMP, Městský úřad Plzeň, magistrátní registratura (1880–1942), kart. 932, sign. 20/II, koncept usnesení městské rady z 3. 10. 1919; NA, PMR, kart. 3200, dopis Rady královského města Plzně PMR v Praze z 3. 10. 1919.

35 NA, PMR, kart. 3200, zpráva PZSP v Praze PMR v Praze z 9. 10. 1919.

36 AKPR, KPR-D, kart. 41, záznam o návštěvě O. Schuberta v KPR z 27. 5. 1920.

37 SOA v Plzni, KS Plzeň, kart. 85, Vr 2271/19, rozsudek Vrchního zemského soudu v Praze z 28. 12. 1920.

38 SOA v Plzni, KS Plzeň, kart. 85, Vr 2271/19, rozsudek KS v Plzni z 28. 6. 1921.

39 SOA v Plzni, KS Plzeň, kart. 85, Vr 2271/19, rozsudek KS v Plzni z 24. 6. 1922.

06: Učitel a žáci české školy ve Stvolnech v roce 1928. Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích, Obecná škola Stvolny.

Závěr

Rozsudky byl tedy případ Stvolny alespoň po právní stránce uzavřený. Vztahy mezi českým a německým obyvatelstvem obce a jejího širokého okolí však nutně negativně poznamenal na dlouhé roky dopředu. A nebylo tomu zdaleka tak pouze v této malé obci na severním Plzeňsku. Události let 1918–1919 spojené se vznikem Československa a nedobrovolnou příslušností většiny obyvatelstva německé národnosti k němu se jako červená nit táhly následujícím dvacetiletým soužitím. To skončilo tak, jak muselo: jeho úplným krachem.

Útoky proti českému školství byly pouze jedním ze segmentů národnostního soupeření v meziválečném Československu. Byť se ve Stvolnech jednalo vzhledem k intenzitě násilí o případ zcela unikátní, bylo podobných incidentů na západě Čech více. Škola byla totiž vnímána jako srdce české menšiny a jako nejdůležitější předpoklad nejen jejího zdárného rozvoje, ale především elementárního přežití. I proto byly útoky vůči školním budovám,

učitelům, inspektorům, rodičům školou povinných dětí a v neposlední řadě bohužel i vůči samotným českým žákyním a žákům vnímány velmi citlivě.

Možnosti zabránit jim byly zejména v počátcích Československa poměrně obtížné. Revoluční nálady, ale rovněž frustrace různého druhu vytvářely ve společnosti velmi nestabilní atmosféru, kterou mladý československý stát zvládal pouze s velkými obtížemi. A tak jisté zklidnění přinesla až stabilizace vnitrostátních a především hospodářských poměrů. Poté i mnozí tzv. českoslovenští Němci, tvářící se v tvář realitě na druhé straně hranice, začali postupnou prosperitu a demokratický ráz Československa oceňovat a s tím mizely i jejich krajně negativistické protičeskoslovenské nálady. To se projevilo mj. i v soužití s českou menšinou, která alespoň na pár let zažila období svého relativně klidného a zdárného vývoje.

Prameny a literatura

Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Kancelář prezidenta republiky-důvěrné.

Archiv města Plzně, Národní výbor Plzeň (1918–1919).

AMP, Městský úřad Plzeň, magistrátní registratura (1880–1942).

Národní archiv, Ministerstvo vnitra I - prezídium, Praha.

Národní archiv, Předsednictvo ministerské rady.

Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích, Četnická stanice Manětín, památník Četnické stanice v Manětíně 1849–1948.

SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, Okresní úřad Kralovice, prezidiální spisy.

Státní oblastní archiv v Plzni, Krajský soud Plzeň.

Státní oblastní archiv v Třeboni, Národní jednota pošumavská Praha.

AUGUSTIN, Milan, *Karlovy Vary na přelomu let 1918–1919. Postupné začlenění města do svazku ČSR s přihlédnutím na činnost okresní národní rady a městského zastupitelstva*. Minulostí Západočeského kraje XXIX, 1994, s. 131–138.

ŘEHÁČEK, Karel, *Češi a Němci na jihozápadě Čech (1880–1938)*. Plzeň 2002, 169 s.

ŘEHÁČEK, Karel, *Ústřední matice školská v letech 1918–1951*. *Paginae historiae* 15, 2007, s. 97–130.

ŘEHÁČEK, Karel, *Němci proti Československu na západě Čech (1918–1920)*. Plzeň 2008, 182 s.

ŘEHÁČEK, Karel, *Konec Velké války a vznik Československa na Plzeňsku ve světle památníků okresních četnických velitelství a četnických stanic*. Dějepis XXIII, Sborník katedry historie PeF ZČU v Plzni, 2008, s. 131–141.

ŘEHÁČEK, Karel, *Reflexe historických zvrátů a převratů první poloviny 20. století na Blatensku v památnících tamního četnictva*. Archivum Trebo-nense XIII, 2014, s. 263–280.

ŘEHÁČEK, Karel, *České národní školství v letech 1918–1938*. In Petr A. Bílek – Bohumil Jiroušek – Lukáš Novotný (eds.), *Československo 1918–1938/2018*, České Budějovice 2018, s. 212–225.

ŘEHÁČEK, Karel, *Jménem národa a pro národ! České školství v národnostně smíšených oblastech jihozápadu Čech v letech 1880–1945*. Plzeň 2019, 297 s.

ŘEHÁČEK, Karel, *Im Namen der deutschösterreichischen Republik. Západočeská justice mezi Plzní a Chebem na konci roku 1918*. In Pavel Jakubec – Jaroslav Pažout (eds.), *Československo a provincie Deutschböhmen, Litoměřice – Liberec – Praha 2019*, s. 107–117.

ŘEHÁČEK, Karel, *Z periferie do centra? Rok 1919 ve vývoji českého menšinového školství*. In Peter Švorc – Peter Kovaľ (eds.), *Rok 1919 a Česko-slovensko. Postavenie a premeny periférií nového štátu v procese jeho konštituovania*, Prešov 2020, s. 161–171.

ŠPIRITOVÁ, Alexandra, *Ústřední matice školská v letech 1880–1919*. *Paginae historiae* 1, 1993, s. 178–195.

Stvolný! Český deník, roč. VIII (56), č. 274, 5. 10. 1919, s. 2.

Německé násilí, Národní listy, roč. 59, č. 270, 1. 10. 1919, s. 5.

K německo-nacionálnímu zvrstvení v Žihlě, Nová doba, roč. XXV, č. 270, 1. 10. 1919, s. 4.

Stvolny, 29 September 1919

In newly established Czechoslovakia, the period of the years 1918–1919 was one of an extreme chaos. The social upheaval caused by the war conflict lasting almost five years resulted in a post-war economic, social and also nationality crisis based predominantly on the unwillingness of the Czechoslovak population of German nationality to accept the current reality and to come to terms with living together with the population of Czech nationality in a single state. The manifestations of the anti-Czechoslovak negativism had varied forms, of which one was attacks against the Czech minority living in the areas of mixed nationalities in the newly established state. Schools were the centres of the Czech minority, so the manifestations of discontent were directed predominantly against them. One of the exemplary cases of this kind in West Bohemia was the attack against a Czech school, its pupils and teachers in the village of Stvolny located north of Pilsen. On 29 September 1919, the fanaticized people of German nationality of Stvolny attacked the school building during classes. They insulted physically the teachers, the parish priest and, especially, the children. Although the summoned security forces managed to stop the violence and although the attackers were punished justly in the subsequent judicial process, the incident marked the relations between Czechs and Germans in Stvolny and in the wide neighbourhood of the village negatively for many years thereafter.

Puška malíře Maršálka

Jan Balcar

Armádní puška a malíř? Jde to vůbec dohromady? V případě plzeňského malíře Ladislava (Ilji) Maršálka, od jehož narození uplynulo letos 145 let, zní odpověď ano! Byl malířem i vojákem a ke zbraním měl osobní vztah. Následující článek sleduje dvě linie, jednou je poslušnost kroků při odkrývání Maršákových životních osudů a druhou běh jeho života.

Spouštěčem bádání byl sbírkový předmět inventární číslo Z 1125¹, britská armádní opakovací puška Short Magazine Lee-Enfield No. 1 Mk. III*, která je součástí sbírky zbraní Západočeského muzea v Plzni, příspěvkové organizace. Zbraň byla zakoupena v roce 2003 od Oldřišky Svobodové z Plzně spolu s podepsanou fotografií Ladislava (Ilji) Maršálka datovanou 13. srpnem 1908. Malíř je na ní v kozácké burce s kinžalem, fotografie je doplněna podpisem Ilja v azbuce. Při koupi bylo pracovníkům muzea sděleno, že se jedná o zbraň z pozůstalosti malíře Ladislava Maršálka.

Pátrání po Maršákových osudech začalo v knize Dodatky ke slovníku československých výtvarných umělců, kde je v krátkém textu uvedeno, že se Ladislav Maršálek narodil roku 1876 v Plzni a zemřel 5. září 1943 tamtéž². Další kroky vedly do plzeňské matriky narozených, kde bylo zjištěno, že se Ladislav Bohumil Maršálek narodil 10. dubna roku 1876 v Koperníkově ulici č. 11 (čp. 509) na Říšském předměstí Plzně. V matričním záznamu je dále uvedeno, že jeho otec Alois Maršálek, původem ze Staňkova, provozoval krejčovskou živnost a matka Barbora, rozená Keslová, pocházela ze Sedlce³.

Ve dvacátých letech 20. století byl Maršálek ve třetí fázi rukopisných sporů horlivým zastáncem pravosti Rukopisů královédvorského a zelenohorského⁴. Ve třicátých letech minulého století Maršálek pracoval jako ilustrátor legionářské a okultní literatury. Podepisoval je buď Ilja Ladislav Maršálek, nebo jen monogramem MI. Jeho ilustrace můžeme najít v románech o osudech legionářů autorů Jaroslava Šauera (Bratři I. a II., Ondra Jor a Soumrak bratrstva), Jana Cibuzara, užívajícího pseudonym Josef J. Pekelský⁵ (Tluče bubeníček, Jest život věčný?) a Alexandra Berndorfa⁶ (V červácích a jitru našeho znovuzrození), vydaných Nakladatelstvím České ročenky v Plzni v letech 1928–1931.

Fotografie Ladislava Maršálka z roku 1895. Autor neznámý, soukromý archiv Miroslavy Jechoux.

Údaj o Maršákově úmrtí se v plzeňských matrikách zemřelých nepodařilo ověřit, stejně jako se nepodařilo zjistit příčinu smrti. V okolí dne jeho úmrtí nebylo nalezeno příjmení Maršálek. Další bádání vedlo k nalezení malířova nekrologu, uveřejněného v Českém deníku ze 7. září 1943⁷. Nekrolog uvádí chybně datum narození, avšak přináší cenné informace o jeho životě. Úplné znění nekrologu je uvedeno níže:

Význačný plzeňský malíř zemřel.

Akad. malíř Ilja A. Maršálek zemřel v neděli 5. září v 9 hodin ráno v Plzni. Narodil se v Plzni dne 9. dubna 1876, studoval na pražské akademii, ale ještě před rusko-japonskou válkou odešel do Ruska, kde pobyl plných 18 roků a kde také zanechal bohatou ženských nejplodnějších let. Navštívil Krym a Kavkaz, které procestoval koňmo i pěšky, zapůsobily naň svými přírodními krásami, hýřivými barvami

1 Západočeské muzeum v Plzni, příspěvková organizace, přírůstková kniha oddělení starších dějin AZ, s. 43, přírůstkové číslo AZ 13/2003.

2 TOMAN, Prokop, *Dodatky ke slovníku československých výtvarných umělců*. SNKL Praha 1955, s. 95.

3 Státní oblastní archiv v Plzni, fond č. 1014, Sběrka matrik západních Čech, sign. Plzeň 060, 1875-1877, s. 80.

4 ŠTĚRBA, František, C., *Slovníček rukopisného boje - soupis obránců a odpůrců RKZ*. Vydalo Sdružení čs. exulantů v Chicagu, 1968.

5 Legie – databáze knih <https://www.databazeknih.cz/autori/jan-cibuzar-68784>.

6 KURC, Jakub, *Alexandr Berndorf – autor mého regionu*. Bakalářská práce, Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická, Katedra českého jazyka a literatury, 2016.

7 Český Deník, Plzeň, 7. září 1943, s. 3.

i mnohým dobrodružstvím. O těchto nesmazatelných dojmech dovedl poutavě a plasticky vyprávět. Tehdy jako mladý malíř zamiloval si velebné moře, širokou step i horské velikány. V tomto ohledu byl mistr Maršálek zaujatý romantik, třebaže jeho dílo nese pečeť vybraněného impresionismu. Svých obrazů nekomponoval, nýbrž přímo jimi žil. Také se proto s nimi nerad loučoval a tak zůstal mnohé veřejnosti celkem málo znám, tím spíše, že se stranil spolkového života, v němž vášnivě nenáviděl bývalé politické pletichaření. Sám své dílo skromně pokládal za pouhé torso. Podařilo-li se však jeho ctitelům v posmrtné souborné výstavě soustředit alespoň to, co je zde roztroušeno porůznu mezi jeho přáteli, bude lze přece správně ocenit všestrannost Maršálkova talentu, neboť byl ruralista i krajinář, kreslíř, ilustrátor i sochař. Štětce i tužka, akvarel i olej, plátno i hlína byly mu stejně tvarné nástroje a prostředky k poctivému uměleckému výrazu. Pohřben bude ve středu 8. září v 16 hodin na skvrňanském hřbitově v Plzni.

Fotografie Ladislava (Ilji) Maršálka s jeho podpisem, datovaná 13. 8. 1908. Autor neznámý, sbírka militarií ZČM v Plzni, inv. č. Z 1125a.

Dotazem na kartotéku Správy hřbitovů a krematorií bylo zjištěno, že byl pohřben na skvrňanském hřbitově do hrobu č. 295 v oddělení 4 – střed. V kartě hrobu je uvedeno, že Maršálek Ladislaus, svobodný, katolík, akademický malíř, zemřel 5. 9. 1943 ve věku 67 let a byl uložen v rakvi do země dne 8. 9. 1943. Jako jeho bydliště je uvedena Plachého ulice č. 29 v Plzni, pohřeb objednala jeho sestra Růžena. Náhrobek se dochoval do dnešních dnů, stojí na něm: Ilja Ladislav Maršálek, akademický malíř, 10/4 1876 – 5/9 1943.

Poslední Maršálkovo bydliště v Plachého ulici č. 29 se ukázalo být významným vodítkem pro další bádání. Místním šetřením bylo zjištěno, že v domě stále bydlí vnučka tehdejšího majitele, paní Eva Rožánková (*1930). Malíře si dobře pamatuje. V rozhovoru potvrdila Maršálkovu nechuť k prodeji svých obrazů, díky níž trpěl nedostatkem finančních prostředků, a uvedla, že se často

od dědečka paní Rožánkové nechal hostit. Paní Rožánková sdělila řadu dalších zajímavých skutečností. Maršálek bydlel spolu se dvěma svými neprovdanými sestrami Růženou a Miladou. Třetí sestra Anna, provdaná Rozumová, bydlela nedaleko v Koperníkově ulici č. 21, v domě, který patřil jejímu manželovi. V padesátých letech 20. století byly obě neprovdané sestry z bytu v již znárodněném domě v Plachého ulici č. 29 vystěhovány a nadále bydlely u své provdané sestry. Dále paní Rožánková uvedla, že Maršálek měl bratra lékaře, který žil v Buchlovicích. Lékař malíře Maršálka i dvě sestry všemožně podporoval. Na sklonku života Ladislav Maršálek onemocněl rakovinou prostaty a na ni také zemřel.

Od této informace byl jen krůček k nalezení žijících příbuzných malíře Maršálka. Podařilo se dohledat malířova synovce Ing. Miroslava Maršálka a jeho dceru, malířovu praneteř Miroslavu Jechoux, která spravuje malířovu pozůstalost. Podle jejího sdělení valná

většina Maršálkových obrazů (okolo 130 pláten) zůstala v Buchlovicích, kde Maršálek u svého bratra MUDr. Miroslava Maršálka často pobýval a tvořil. Nyní jsou obrazy v držení dědiců, kteří se starají o jeho odkaz a společně s úřadem městyse Buchlovice uspořádali v roce 2009 výstavu jeho děl. Budiž na tomto místě vyjádřen dík místostarostovi Buchlovic, panu Božku Žižlavskému, který poskytl reprodukce obrazů. Rodina Maršálkových dále poskytla fotografie, dopisy a dokumenty. Z kruhu rodiny se podařilo získat vzpomínky Maršálkova synovce Ing. Miroslava Maršálka a zemřelé nete-

Hrob malíře Ladislava Maršálka na hřbitově v Plzni-Skvřanech. Foto Jan Balcar.

ře Ing. Zdenky Maršálkové a opis poznámek na rubu fotografií z Kavkazu. Uvádíme je na následujících řádcích ve zkrácené verzi.

Malířův synovec Ing. Miroslav Maršálek vzpomíná

Žil v Buchlovicích v době mezi dvěma světovými válkami a maloval všechno, co kolem sebe viděl. Zanechal obrazy skutečného života lidí, starých chaloupek na samotách, které dávno zmizely, pohledů do uliček, které už dnes vypadají jinak a nádherné přírodní scenerie z lesů zahrad a romantických zákoutí. Byl společenský člověk, vystavoval své obrazy v pražském Mánesu a v Plzni. Byl členem spolku moravských malířů, kteří si říkali Sůchovská republika, mezi které patřili také Joža Uprka a Antoš Frolka, kteří byli jeho osobními přáteli. S lidmi v Buchlovicích si rád vyprávěl a oni s ním. A bylo o čem, protože jeho život byl velice pestrý a dobrodružný. Jako mladý, zapálený pro ruské realistické malířství, odešel do Moskvy a později do Petrohradu, kde získal akademické vzdělání a poprvé i vystavoval. Po skromných začátcích, se mu začalo dařit. Měl zakázky na nástěnné výzdoby kostelů, portrétoval šlechtické rodiny a zámožné měšťany a stal se známým rodinným portrétistou. Za výhodnými zakázkami odešel na jih do černomořské části Ruska, do oblasti přímořských lázní a sanatorií, kde se mu opět dobře vedlo. V Oděse portrétoval místní honoraci, velkostatkáře, majitele letovisek a stal se populární osobností vítanou ve společnosti. Bylo to v období před první

Vlevo Ladislav Maršálek při práci, nedatováno. Autor neznámý, soukromý archiv Miroslavy Jechoux.

Ladislav Maršálek s přáteli sedící vpravo, 1912. Autor neznámý, soukromý archiv Miroslavy Jechoux.

světovou válkou, kdy Černomořské lázně navštěvovaly významné osobnosti z celé Evropy, i z Rakouska-Uherska. Zde se setkal s pozdějším předsedou první československé vlády JUDr. Karlem Kramářem a s jeho ženou, původem Ruskou, kterou portrétoval. V Suchumi si postavil dům, máme jeho obrázek, možná tam ještě stojí. O tom všem a o mnohém jiném, i o svém soukromém životě velice často a podrobně informoval rodinu v dopisech, které se dochovaly. Z dopisů je známo, že získal v Gruzii darem od knížete Ratiany pozemek nedaleko městečka Choni v Kutaisijské oblasti a postavil si tam dům.

Druhá etapa jeho předválečného pobytu v Rusku se odehrála v oblasti mezi Kaspickým mořem a východními svahy Kavkazu v dnešním Dagestánu při řece Terek. Tam velel v hodnosti esaula [přibl. kapitán] pořádkovému oddílu kozáků. Úkolem jeho kozáků bylo chránit přímořské zemědělské krajiny před nájezdníky a zloději koní a dobytka z kavkazských hor, dnešního Čečenska. Jak bylo tehdy zvykem, musel být kozácký důstojník majitelem zemědělské usedlosti velikosti úměrné jeho vojenské hodnosti a musel mít vojenský profesní výcvik s dokonalou znalostí jízdy na koni. Peníze na statek asi Ladislav měl, a ostatní se zřejmě musel naučit. Další podmínkou byla pravoslavná náboženská příslušnost. Přestoupil na pravoslaví a získal nové křestní jméno Ilja.

Ani jako kozák nepřestal malovat. Kavkazské hory, výjevy ze života kozáků, koně a nádhernou přírodu. Dobrodružství při výpravách proti horalům i humorné příběhy, naplňovaly život člověka, který ani později svou vlastní rodinu nezaložil. Možná to zavinila válka, do které byl zavlčen až v její závěrečné fázi jako kapitán armády generála Wrangela, který se jako poslední z odpůrců Leninova puče pokoušel hrůzy bolševické revoluce zastavit. Stal se svědkem rabování ruského venkova rudými námořníky, najatými a placenými, aby zásobovali potravinami Petrohrad, Moskvu a další města tehdy ovládané bolševiky. Viděl hladomor vyplněného ruského venkova, sám zažil hlad, prodělal tyfus a trpěl zimnicí. Zlomen na duchu a zoufalý z bezmocnosti v uniformě kozáckého kapitána, vyzbrojen kinžalem, dýkou a pistolí, odplul z Krymu do Turecka a pak pěšky přes Balkán a Maďarsko přišel do Československa bez halíře v kapse.

Osobní prožitky se mu staly velkou inspirací k nové tvorbě, a jak se zotavil, začal znovu pracovat. Ilustroval knihy o legionáři, maloval obrázky, rád zpíval a vyprávěl a lidé ho měli rádi, protože každému popřál sluchu i slova. Když maloval, přicházivali

k němu zvědaví kluci a přihlíželi. On jim rozdával papíry a půjčil jim barvy a učil je kreslit. V několika z nich probudil tak velkou vášň k umění, že jim zůstala i v dospělosti. Vzpomínám si na velké nástěnné malby s humornou tematikou, které dříve zdobily (a beze stopy zmizely) zahradní pavilon restaurace Sokolovna, dnešní Záložny.

Malířova neter

Ing. Zdenka Maršálová vzpomíná

Můj strýc, tatínkův nejstarší bratr, byl zručným amatérským malířem a jeho snad největší část tvorby náleží Buchlovicím, kde zachytil kolorit buchlovských chaloupek a buchlovské přírody tříctých let minulého století. Podoby mnohých stavení se jen díky němu zachovala dodnes. Snad někdo z občanů na jeho dílech pozná třeba svůj rodný domek, nebo domek sousedův. Tatínek [MUDr. Miroslav Maršálek] pocházel z velmi chudé rodiny ze západních Čech, z devíti dětí. Byl osmý v řadě, šest se jich dožilo dospělosti. Nejstarší Ladislav odmalička maloval na každý papírek, ke kterému se dostal. Když vycházel školu, učitel a kaplan uvažovali o jeho malířském vzdělání. To ale nepřicházelo v úvahu, protože se v rodině tradovalo, že řemeslo má zlaté dno, a pro umělecké sklony nebylo pochopení. Proto se vyučil soustružníkem a poté, jak to tehdy bylo zvykem, šel na vandr. Zamířil na východ do jeho vytouženého slovanského, tehdy ještě carského Ruska. Po cestě stále maloval, řemeslu asi moc nedal, sem tam nějaký obrázek prodal, něco někomu pomohl a na skromný život to stačilo.

Když došel k cíli, dostal se mezi kubáňské kozáky na Kubáň. Sžil se s nimi a oni ho přijali do svého středu. Kozáci strýci udělili hodnost esaula a přidělili mu odpovídající větší statek. Zároveň učil na menším městě na nějaké škole malířství a na tehdejší poměry prý vydělával hodně peněz. Na statku měl šafáře a pracovníky, které dobře platil, takže byl zájem o práci u něj velký. Netrvalo dlouho a přestoupil na pravoslavnou víru a přijal jméno Ilja Alexejevič (Ilja – Ladislav, Alexejevič – Alois – jeho otec). Většinou maloval a kreslil obrázky z Kubáně a z kozáckého života. Později říkával, že doba strávená v Rusku a později v Buchlovicích byla nejšťastnější v jeho bytí. Na Kubáni žil až do počátku první světové války, ve které bojoval za Rusko proti Němcům až do říjnové revoluce 1917. Jakmile se začaly formovat československé legie, ihned

Dočasný průkaz Ladislava Maršálka č. 725,
datovaný 16. VII. 1920, soukromý archiv
Miroslava Jechova.

do nich vstoupil. Bojoval u Zborova a potom byl velitelem legionářské průzkumné jednotky. Při své činnosti údajně zachránil příslušníky ruské šlechty, kteří přijížděli ze svých statků. Vyprávěl, jak jednou přijeli k vydrancovanému zámku, u jehož zdi stála rodina majitele, na kterou mířila jednotka Rudé armády. Otázka života a smrti byla tehdy moc krátká. Když se šlechtická rodina po vítězném střetu trochu vzpomatovala, dal majitel zámku strýci pytel zlatých peněz a šperky s drahými kameny. Náklad byl velmi těžký, a tak jej přivázal k sedlu na koni a cválal dál. Večer však pytel nenašel. Asi ho špatně přivázal a někde upadl. Moc ale o tom nepřemýšlel a ani ztráty nijak nelitoval, asi to pro něj nebylo zásadní. Důležité v těch dnech bylo přežít. Do Jekaterinburgu přišli pozdě. Carská rodina už nebyla mezi živými.

Jako ruský legionář Maršálek prodělal celou „sibiřskou anabázi“ až do Vladivostoku a pak po moři domů. Vrátil se s ostatními legionáři v roce 1920. Ze svého pobytu v Rusku si přivezl jenom šavli „kinžal“, spoustu obrázků a dřevěnou panenku – bábu, která měla ve svém bříšku vždy další a další menší panenky. Pak žil u svých svobodných sester v Plzni. Maloval občas obrázky, které prodával, a opět mu to stačilo na jeho skromné živobytí. Když se tatínek oženil a nastěhoval se do Buchlovic, žil tu jeho bratr Ladislav každý rok od časného jara do pozdního podzimu, do roku 1939. Pamatuji si ho dost dobře. Štíhlý, prostřední postavy, s množstvím bílých vlasů a s bílým knírem pod nosem. Chodil v šedém tvrdovém obleku a na hlavě nosil myslivecký klobouk s tetřevím perem. Na zádech malířský stojan, v ruce kufřík s barvami; doma se moc nezdržoval. Ráno odešel, večer přišel, někdy i v noci nebo na druhý den ráno. Strýc stále maloval. Přírodu, les, pole, louky a už vzpomenuť svérázné buchlovské chaloupky po „dochem“ či „šifrem“. Stejně jako jeho sestra, která úspěšně zastávala mně i bratrovi funkci babičky, měl i on talent lidového vyprávěče a mezi prostými lidmi mu bylo dobře. Jedna z jeho stěžejních vlastností byla skromnost. V žádném případě nežil tzv. bohémským životem, i když by se na první pohled zdálo. Při svých malířských toulkách s vděkem přijímal pozvání pasekářů na Trávnkách na oběd: „Pote s nama, bude poledně, pote pojest!“. V Buchlovicích byl malíř naposledy na podzim 1939. Tehdy odjel a už se nevrátil. Ocestoval ke svým sestrám do Plzně. Šli jsme spolu na náměstí a tam se rozdvojili. Šel k někdejší Mášově budce, kde byla zřízena čekárna nové autobusové linky na Prahu. Já jsem pokračovala do školy ke kostelu, bylo mi tehdy sedm let. Na mostě přes „ganál“ jsem se zastavila a tam se stala jedna událost, nad kterou ještě občas přemýšlím. Něco jakoby mi tehdy říkalo – podívej se k němu, už ho nikdy neuvidíš. – Podívala jsem se tedy do oken autobusu a ještě ho uviděla v jeho klobouku s pírkem. Pak jsem pokračovala do školy.

V Plzni mu nebylo už dobře. Nakonec zemřel v roce 1943, snad na rakovinu. Uvažuji, že bylo možná dobře, že to tak dopadlo. Po válce Rusové u nás sbírali bývalé bělogvardějce a emigranty a mnohé posílali na Sibiř do pracovních táborů – gulagů. Třeba by tam skončil také.

UDOSTOVĚŘENIE № 725

Г-н Имени Чехо-Словацкой Республики
Выдается гражданину Чехо-Словацкой Республики
настоящее временное

Имя: Маршалек
Фамилия: Чехо-Словацкой Республики
Рост: средний
Лицо: русское
Глаза: карие
Нос: прямой
Волосы: русые
Усы: нет
Особые приметы: нет

Подпись: Л. Маршалек

PRŮKAZ Č. 725

Iménem Česko-Slovenské Republiky
Vydává se občanu Česko-Slovenské Republiky tento
dočasný

Příjmení: Maršálek
Jméno: Ladislav
Jméno otce: J. Maršálek
Zaměstnání: volný
Postava: střední
Náboženství: pravosl.
Obličej: prostý
Stav: svobodný
Ústa: malá
Narazen: 1876
Oči: karé
Rodíste: Chrást
Nos: rovný
Obec domovská: -
Vlasy: světlé
Okres: -
Vouzy: -
Zvláštní znamení: -

Podpis majitele: L. Maršálek

Při něm žijí:

Jméno a příjmení	Poměr	Doba a místo narození

Průkaz byl vydán v Tiflis 16/7, dne 1920 r.
s platností na 3 měsíce.

Na základě představení vojenského plnomocníka Česko-Slovenské Republiky.

Úryvky z Maršálových dopisů adresovaných bratrovi MUDr. Miroslavu Maršálkovi

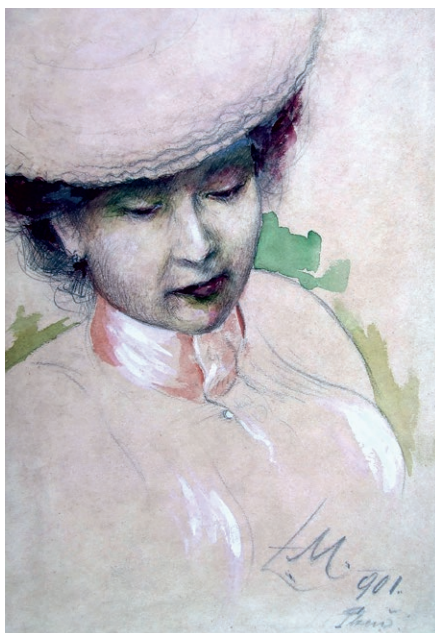
... žijí zde leopardi [patrně rysové], medvědi a létají barev ohnivých obrovští motýli i skrývají se v kamenech škorpióni, i přes sáh oklouží údavové [hadi]. Mám Ti, Miroslave, poslat škorpióna? Mám jich několik, velikých, černých, jedovatých. Snad bys je mohl prodati? Do sbírek.

V takovýchto krajích žít je štěstím – a já žiji šťasten, žiji i v naději, že i vy brzy uvidíte tento kraj, zázračný Kavkaz, kde na každém kroku jiný svět, nepodobný na předešlý. Naděje moje zahrnuje se v tom, že koupil jsem (tyto dny a bez peněz ještě) „účastek“ [pozemek] v Kutaiském okruhu nedaleko Chóni. Tento kousek zemi vlastně dostávám darem od svého přítele (starého ještě z Tuapse v r. 1909) knížete Ratiány, Imeretína [Gruzína z oblasti Imereti v západní Gruzii], který mně ho dávno slíbil a teď sešed se s ním v Gágrech, úplně dostal jsem slib, že mohu si po příjezdu u něho zalíbivši se mně kus zemi vybrati. On je člověk dosti bohatý, položitelný [pozitivní], a tím, že mně dá kousek zemi, počítá povznesení svého rodného místa. Pomohou prý mně i jinak, materiálně při stavbě, založení sadu atd. všichni z „obščestva“ (občané v městečku Chóni). Vedení staveb sám znám dobře, mnoho let učím se tomu zde, kde stále rostou villy jak houby. Sám dělám si plán své „dáči“ (villy), a i v sadařství a vinařství dobře zde jsem si osvojil. Budu brzy tedy majitelem zemi zde, v kraji, kde nejvíce úrody na Kavkaze, mezi svými typickými horci [horaly]. Okolo mne ta žižň [život], která bývala před 2-300 lety, taková že dobrodružní, no i hrdí a veselí lidé v čerkesskách s kinžalami a pistoletami na pasech, jak dříve vždy se svými obyčejí a mravy.

Budu mít nevelký kousek můj, už za měsíc či dva 1. desetinu 60 x 40 sáhů ruských, a na ní můj sad, v něm dům o šesti komnatách i atelier. Zde založím své štěstí a vy pak ke mně budete přijíždět.

Obal od cigaretových papírků Sultanie z Maršálkovy pozůstalosti. Reprofoto Bořek Žižlavský, soukromý archiv Miroslavy Jechoux.

Ladislav Maršálek, portrét neznámé ženy, Plzeň, 1901, kolorovaná kresba tužkou. Reprofoto Bořek Žižlavský, soukromý archiv Miroslavy Jechoux.

Ladislav Maršálek, portrét neznámé ženy, nedatováno, pastel. Reprofoto Bořek Žižlavský, soukromý archiv Miroslavy Jechoux.

... blízko Kutaisa (gubernijského města) obšírná rovina s malými chlupy, tonoucí v zeleni sadů a vinohradů (zde roste vše samo – kde strom, ohromný vlašský ořech, hruška, jablko, fík, granát, tam na něm pne se vinná réva stoletá, tloušťky lidského ramene, na jaře v první den května už zralé jsou třesně, ohromné hlávky zelí, okurky, tykve atd., přímo na poli)... Dále na horizontu zvedají se zalesněné hory (kde jedlý [jedle], kaštiny, buk, dub, lípa), na nichž malebně sedí rozvaliny starých zámků „Tamar“ gruzínských feudálů a přes tyto hledí na nás zvědavě i výstražně, třeptivě hrozně temné, s vršinami v obě strany ohromné hory Kavkazu...

... nedávno jsem poslal do Tarasova moje medvědí kůže, tak jak komu že jich dají? Teď budu podobné věci, jako kůže, koberece kavkazské i perské (jich zde lacino dostat), zbraně, nádoby, roucha, výšivky, sbírat pro sebe – část mohu přivézt...

Rozpory a hádanky

Životní osudy malíře Maršálka jsou zahaleny mnohými nejasnostmi, neboť vzpomínky rodinných příslušníků jsou rozporné. Pátrání po malířových osudech ukázalo ošidnost sdílené rodinné paměti a orální historie jako takové. V nekrologu, uveřejněném v Českém deníku ze 7. září 1943 je uvedeno, že Maršálek studoval na Akademii výtvarných umění v Praze⁸. Dotazem bylo zjištěno, že na pražské AVÚ nestudoval. Dodatky ke slovníku československých výtvarných umělců uvádí, že absolvoval malířskou školu v Charkově⁹. Malířova neter ve svých vzpomínkách uvádí, že byl amatérským malířem a neměl formální vzdělání. Synovec zmiňuje studium v Petrohradě. Údajně byl v Rusku žákem ruského malíře Ilji Jefimoviče Rjepina¹⁰, což se rovněž nepodařilo ověřit. Rozpory nalézáme i stran jeho působení v ozbrojených složkách. Malířova neter hovoří o československých legiích a o jeho cestě domů

společně s legionáři přes Vladivostok. V dostupných seznamech legionářů se však jeho jméno nevyskytuje v žádné podobě, a jak dále uvidíme, dokumenty tuto verzi prakticky vylučují.

Malířův synovec Ing. Miroslav Maršálek zmiňuje návrat do vlasti z Krymu do Turecka a pak pěšky přes Balkán a Maďarsko. Synovcova verze příběhu je zřejmě přesná, svědčí o tom dočasný průkaz č. 725, vydaný v Tbilisi (Tiflis) dne 16. července 1920 zmocněncem Československého červeného kříže (Delegue de la Croix rouge Theco-Slovaque), který se dochoval v rodině. Je tedy zřejmé, že se v červenci roku 1920 Maršálek pohyboval v okolí Tbilisi a nemohl tak být zařazen do transportu legionářů. Průkaz byl vydán na tři měsíce a v poznámce je uvedeno, že se tak stalo „Na základ legit. od komiteta v Charkově ze dne 9. / X. 1920“. Vzhledem k tomu, že poznámka je psána shodným písmem, jakým je vyplněn zbytek průkazu, jedná se s největší pravděpodobností o omyl. Poznámka se odkazuje k předešlému dokumentu, který nemohl být datován o tři měsíce později. S pravděpodobností hraničící s jistotou se vydávající úředník spletl a místo roku 1919 zapsal rok 1920. Z toho se dá usuzovat, že se Maršálek pohyboval v okolí Charkova v říjnu 1919, v Tbilisi pobýval v říjnu roku 1920 a do vlasti se mohl vrátit na přelomu let 1920–1921.

Zajímavou indicí, nalezenou v pozůstalosti po malíři Maršálkovi je obal od cigaretových papírků Sultanie, vyrobených firmou M. Epremian v Konstantinopoli (dříve též Cařihrad, dnes Istanbul). Není pravděpodobné, že by se tato kuřácká potřeba tureckého původu prodávala v nepřátelském Rusku. Z úhlu pohledu výše zmíněných dochovaných artefaktů se verze malířova příběhu z pera synovce Ing. Miroslava Maršálka jeví jako velmi pravděpodobná. Maršálek se do vlasti zřejmě skutečně vrátil přes Turecko, Bulharsko, Rumunsko a Maďarsko.

Sporný je i výklad o původu iniciály A v ruské verzi jeho jména, které je vykládáno jako zkratka z Alexejevič. Jeho otec se jmenoval Alois a toto jméno nemá specifickou ruskou variantu. Zřejmý význam je spíše Aloisovič.

Řadu nejasností provází i původ Maršálkovy pušky. V podstatě je vyloučeno, že si mohl pušku přivést z Ruska. Dobrovolnická armáda generála Wrangela, v níž podle vzpomínek Ing. Miroslava Maršálka sloužil, byla podporována intervenčními státy a z Anglie

8 Český Deník, Plzeň, 7. září 1943, s. 3.

9 TOMAN, Prokop, *Dodatky ke slovníku československých výtvarných umělců*. SNKL Praha 1955, s. 95.

10 HUS, Miroslav, *Českoslovenští legionáři 1914–1920 z města Plzně a okolí*. Archiv města Plzně, Západočeské muzeum v Plzni 2001, s. 54.

Ilustrace Ladislava Maršálka na přebalu knihy Jaroslava Šauera *Ondra Jor*, vydalo Nakladatelství České ročenky v edici Zábavná knihovna, Plzeň, 1929. Reprofoto Bořek Žižlavský, soukromá sbírka Miroslavy Jechoux.

Ladislav Maršálek, Buchlovice dům čp. 307, nedatováno, olejomalba. Reprofoto Bořek Žižlavský, soukromá sbírka Miroslavy Jechoux.

dostala větší počet britských pušek,¹¹ avšak je jen stěží představitelné, že by mohl zbraň pěšky přes Balkán a tehdy nepřátelsky naladěné Maďarsko donést až do Plzně. Buď volil nějaký zvláštní postup, o němž nic nevíme, nebo zbraň získal až po návratu do vlasti. Rozhodně byl „tvrdý chlap“ a ke zbrani měl vztah. Neodevzdal ji ani po vzniku protektorátu, kdy bylo držení armádní pušky trestáno smrtí. Pátřáním vpravdě detektivním bylo zjištěno, že se po jeho smrti puška dostala do rodiny jeho provdané sestry a zůstala na dlouhá léta ukryta. Následně doputovala až k Oldřišce Svobodové a odtud v roce 2003 až do Západočeského muzea v Plzni. A nyní ke zbrani samé.

Britské armádní pušky¹²

První britská puška s válcovým odsuvným závěrem a schránkovým zásobníkem byla vyvinuta v průběhu armádních zkoušek, zahájených roku 1879. Do výzbroje britské královské armády byla zavedena v prosinci roku 1888 pod označením Magazine Rifle Mk. I. (puška se zásobníkem vzor I.). Zbraň je pro rozlišení od následujících vzorů obvykle označována jako Magazine Lee-Metford (MLM). Jméno Lee, jež je součástí neformálního označení zbraně, nosil americký vynálezce skotského původu James Paris Lee (1831–1904), který zkonstruoval první schránkový zásobník. Druhým jmenovaným je William Ellis Metford (1824–1899). Pro pušku vyvinul náboj ráže .30 (7,62 mm), plněný černým prachem, osazený celopláštovou střelou a stanovil pro něj rozměry a stoupání drážkovaného vývrtu hlavně. Následně byly po drobných změnách do výzbroje zavedeny modifikace pušky Lee-Metford, označené Mk I* (1892), Mk II (1893) a Mk II* (1895).

V listopadu roku 1895 zavedla britská královská armáda do výzbroje první model pušky Lee Enfield, zařízené na náboj .303 Britský (7,7 x 56 R), plněný bezdýmným prachem. Zbraň je konstrukčně odvozena z pušky Magazine Rifle Mk. I, s níž má společnou celkovou délku 1257 mm. Původní hlaveň modelu Lee-Metford se sedmi mělkými oválnými drážkami byla nahrazena

hlavní s pěti hlubšími, pravoúhlými drážkami a bylo změněno hledí. Vzniklá puška dostala název Lee-Enfield Mk.I.

V prosinci roku 1902 byl do výzbroje britské královské armády přijat zkrácený vzor pušky, jednotný pro celou armádu. Zbraň dostala označení Short Magazine Lee-Enfield No. 1 Mk. I (krátká puška se zásobníkem Lee-Enfield č. 1 vzor I.). Výroba pušky Mk. I byla zahájena ve zbrojovce Royal Small Arms Factory v Enfieldu v roce 1903, v roce 1904 se přidaly i zbrojovky Royal Small Arms Factory v Sparkbrook, Birmingham Small Arms a London Small Arms. Zbraň o celkové délce 1130 mm měla odnímatelný zásobník na deset nábojů a kolejničky pro nabíjení zásobníku ve zbrani pomocí nábojového pásku. Zároveň byla opatřena uzávěrou zásobníku, která vyřazuje zásobník z činnosti a umožňuje ruční vkládání jednotlivých nábojů. Zbraň měla sektorové hledí s jemně nastavitelným plátkem hledí určené pro střelbu na vzdálenosti od 200 do 2000 yardů (182–1825 m). Kromě toho měla puška postranní sklopné dioptrické hledí pro střelbu na vzdálenosti od 1700 do 2800 yardů (1560–2550 m).

Největšího rozšíření se dočkala puška označovaná jako Short Magazine Lee-Enfield No. 1 Mk. III, která byla zavedena do výzbroje britské královské armády dne 26. ledna 1907. Vyráběly ji zbrojovky Royal Small Arms Factory v Enfieldu, Birmingham Small Arms, London Small Arms, Rifle Factory Ishapore (Indie) a Lithgow Small Arms Factory (Austrálie). Oproti pušce Mk. I měla zjednodušené hledí, vylepšený zásobník a modifikovanou nábojovou komoru, která umožňovala použití nábojů .303 Britský Mk. VII s vyšší počáteční rychlostí a zašpičatělou střelou. Celková délka pušky je 1130 mm, hlaveň včetně nábojové komory měří 635 mm. Hmotnost zbraně činí 3,9 kg.

Požadavky na zvyšování objemu výroby pušek vzor III (Mk. III) vedly v roce 1916 k modifikaci zbraně na provedení Mk. III*. Pušku Mk. III* vyráběly firmy Royal Small Arms Factory v Enfieldu, Birmingham Small Arms, London Small Arms, Rifle Factory Ishapore (Indie) a Lithgow Small Arms Factory (Austrálie). Výroba nebyla zahájena u všech výrobců současně, firma London Small Arms (LSA) zahájila výrobu pušky Mk. III* až v roce 1918. Nejmarkantnější změnou na zbrani bylo vypuštění uzávěry zásobníku (montáž uzávěry zásobníku byla obnovena po skončení první světové války a ve výrobě zůstala až do roku 1933) a postranního sklopného dioptrického hledí pro střelbu na velké vzdálenosti. Jemně nastavitelný plátek standardního hledí byl nahrazen

11 BLAŽEK, Ivan, *Příběh pušky, která možná střelila na Stalina*. Deník Právo, Jihozápadní Čechy, 27. 10. 2015, str. 10, rozhovor s PhDr. Miroslavem Husem.

12 SKENNERTON, Ian, D., *British Service Lee, Arms & Armour Press*. London 1982.

plátkem pevným. Postupně docházelo k nahrazení kruhové napínací matice úderníku maticí plochou se zářezy na bocích.

Puška Ladislava Maršálka

Puška malíře Maršálka byla vyrobena v roce 1918 a téměř odpovídá provedení Mk. III*. Od předepsaného vzoru se odlišuje pouze kruhovou napínací maticí úderníku, která odpovídá provedení Mk. III. Je to zřejmě dáno přechodem z provedení Mk. III a Mk. III* a snahou využít starší součásti. Zbraň nese výrobní číslo O 97820. Na objímce pouzdra závěru, které tvoří spojení se zadní

částí pažby, je vyražena vlastnická značka v podobě britské královské koruny, pod níž je zkratka G. R. (Georgius Rex), odkazující na krále Jiřího V. Pod vlastnickou značkou je vyznačen výrobce L. S. A. CO. LD., což je zkratka z názvu výrobce London Small Arms Company Limited. Pod označením výrobce je vyražen rok výroby 1918 a pod ním ve dvou řádcích označení modelu zbraně SHT L. E. (Short Lee Enfield) a III*. Maršálkova puška nenese známky individuálního značení vlastníka. Zbraň s příběhem, byť plným otazníků, je cennou součástí sbírek Západočeského muzea v Plzni, příspěvkové organizace.

Puška Lee Enfield Mk. III z majetku Ladislava (Ilji) Maršálka. Foto Jan Balcar.*

Detail střední části pušky Lee Enfield Mk. III výrobní číslo O 97820 z majetku Ladislava (Ilji) Maršálka. Foto Jan Balcar.*

Detail výrobního čísla O 97820 pušky Lee Enfield Mk. III z majetku Ladislava (Ilji) Maršálka. Foto Jan Balcar.*

Detail značení výrobce pušky zbrojovky London Small Arms na objímce pouzdra závěru. Foto Jan Balcar.

Literatura

- HUS, Miroslav, *Českoslovenští legionáři 1914–1920 z města Plzně a okolí*. Archiv města Plzně, Západočeské muzeum v Plzni 2001.
 SKENNERTON, Ian, D., *British Service Lee, Arms & Armour Press*. London 1982.
 ŠTĚRBA, František, C., *Slovníček rukopisného boje – soupis obránců a odpůrců RKZ*. Vydalo Sdružení čs. exulantů v Chicagu 1968.
 TOMAN, Prokop, *Dodatky ke slovníku československých výtvarných umělců*. SNKL Praha 1955.

The Rifle of Painter Maršálek

The material contains the information available about the painter, illustrator and sculptor Ladislav Maršálek of Pilsen, who lived and worked in Russia for a considerable period of his life (probably in the years 1902–1920). It deals with the British army rifle Lee Enfield Mk. III*, which was owned by the painter until his death. The article contains a short historical introduction to and description of the gun. The Museum of West Bohemia in Pilsen, allowance organization, received the rifle for its collections in 2003 to be part of the subcollection of weapons under Inv. No. Z 1125.

Počátky fotbalu na Kralovicku

Jiří Fák

Úvod

Fotbal patří k nejméně probádaným oblastem regionálních dějin Kralovicka. Ostatně sport, na rozdíl od jiných volnočasových aktivit (např. divadlo, hudba), nepatřil příliš do popředí zájmu regionálních badatelů. A to i přes to, že tělovýchovným spolkům, Sokolu, DTJ, FDTJ a dalším, byla naopak věnována pozornost poměrně velká.¹ Tento jakoby nelogický rozpor ale může pramenit ze samotného přístupu těchto spolků ke sportu. Jejich ústředním zájmem byl hlavně tělocvik a pak spíše kulturní a společenské aktivity a sport se i uvnitř jich samotných prosazoval velmi pozvolna. Ve venkovských oblastech, k nimž patřilo v první polovině 20. století (resp. dosud patří) i Kralovicko, pak prosazování sportovních aktivit, včetně fotbalu, šlo ještě pomaleji.²

Kralovicko jako územní pojem by bylo možné vymezovat z různých hledisek, pro účel tohoto článku budeme vycházet z konkrétní situace první poloviny, resp. dvacátých a třicátých let, 20. století, kdy Kralovice byly sídlem politického a také soudního okresu. A právě území soudního okresu, ač soudnictví skutečně se sportem nemá mnoho společného, chápeme jako oblast, v níž se budeme nadále pohybovat, i když se nevyhneme občasným přesahům do jejího okolí.

První kontakty s míčem

Fotbal na Kralovicko resp. do Kralovic pronikl ze severních Čech. Na základě dosavadních poznatků³ je pravděpodobné, že právě okresní město Kralovice bylo první lokalitou, kde se fotbal začal hrát. Podle pamětnických záznamů došlo k prvnímu kontaktu obyvatel města s fotbalem v roce 1917, kdy zde v obuvnické dílně pracoval demobilizovaný voják pocházející z Teplic, který zdejší kluky zavedl do tajů tohoto sportu. Někdy po skončení války proběhl v Kralovicích první zápas proti rezervě Teplic

s výsledkem 0:19 a je uváděno, že si Kralovičtí kopli do míče pouze o výkopech.⁴

V roce 1919 vznikl první fotbalový spolek SK Kralovice, jehož členy byli především učedníci z obuvnické továrny – dílny pana Kondelíka a byl proto také nazýván „SK Švec“. První zápas sehráli na místním tržišti proti Rudé hvězdě Kladno, s výsledkem 1:16,⁵ který tak byl opět pro Kralovice velmi nelichotivý.

Dalším živelně existujícím klubem byla AC Hvězda Kralovice tvořená osmi až dvanáctiletými kluky.⁶ Jedním z nich byl Jan Fencel, studující v Roudnici, tedy v místě, kde se v Čechách fotbal podle pravidel začal hrát vůbec poprvé a kde došlo 15. srpna 1892 k prvnímu opravdovému fotbalovému zápasu.⁷ Fencel při svých návštěvách Kralovic začal na hřišti za chudobincem na místě dnešního letního kina ostatní kluky učit, jak se fotbal hraje. A byl také jedním z iniciátorů založení a pojmenování dalšího kralovického fotbalového klubu. Byl totiž velkým příznivcem Sparty Praha a kromě názvu Sparta prosadil i AC, tedy atletický klub přesně podle vzoru pražského klubu.⁸

Nejstarší fotografie členů Sparty Kralovice. SOkA Plasy, fond Sparta – atletický klub Kralovice (1923–1943).

1 Pro Kralovicko např.: HOFMAN, František, *Historie sokolského hnutí v Kaznějově*. Kaznějov 2005; SOUTNER, Oldřich, *80 let tělovýchovy a sportu v Pláších v letech 1909–1989*. Strojopis pro kronikářskou soutěž, květen 1989. Knihovna Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici; ŠPELINA, Miroslav, *Prvních sto. Tělovýchovná jednota Sokol Plasy 1909–2009*. Tělovýchovná jednota Sokol Plasy 2009; VONDRÁŠEK, Bohumil, *Založení tělocvičné jednoty Sokol v Kožlancech*. Kožlanský zpravodaj.

2 K tomu např. i v regionálním tisku: *Má či nemá být zaveden football do DTJ*. Kralovický obzor 1929/13; Prohlášení v rubrice Hlídky D. T. J. Č.: „Protestujeme a důrazně odmítáme, aby do našich jednot byla zaváděna kopaná. Hra tato neslouží ku zvuštění mladých lidí, ale ku jejich zesurovnění.“ Kralovický obzor 1929/11.

3 Údaje o počátcích jednotlivých fotbalových klubů Kralovicka a jejich nejstarší historii jsou velmi torzovité. Podrobnější informace známe pouze o AC Sparta Kralovice, o jehož činnosti se dochoval samostatný archivní fond (Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Pláších /dále jen SOkA Plasy/, fond Sparta – atletický klub Kralovice (1923–1943), Kniha zápisů výborových a členských schůzí.

4 SOkA Plasy, fond Sparta – atletický klub Kralovice (1923–1943), Kniha zápisů výborových a členských schůzí.

5 [red.] *Z historie kralovické kopané*. Kralovický obzor 4/2005, s. 8.

6 Tamtéž; Jinde je, zřejmě nepřesně, uveden vznik SK Hvězda Kralovice a SK Kralovice souběžně v roce 1921 (BERANOVÁ, Soňa, *Historie Plzeňského fotbalu*. Diplomová práce FTVS UK Praha 2009).

7 HOCHMAN, Pavel, NOVOTNÝ, Jiří, *Plzeňské fotbalové kluby*. Nava Plzeň 2015.

8 SOkA Plasy, fond Sparta – atletický klub Kralovice (1923–1943), Kniha zápisů výborových a členských schůzí.

AC Sparta Kralovice ⁹

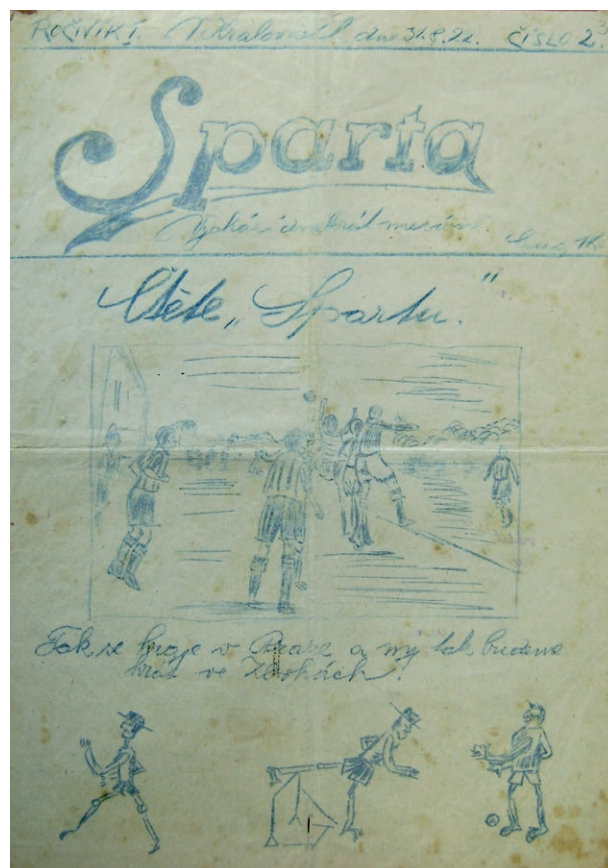
Samotné založení Sparty Kralovice je částečně zahaleno tajemstvím. Podle přehledné publikace o dějinách města a dále jedné ze dvou kralovických kronik klub vznikl v roce 1923.¹⁰ Na internetových stránkách současného fotbalového klubu je jeho založení kladeno již do roku 1919.¹¹ V pramenech vzniklých ještě v době existence klubu je zmiňováno jeho desetileté výročí v roce 1932, což odpovídá záznamu v jiné kralovické kronice¹² a dvacetileté v roce 1940.¹³ Problém ovšem neřeší ani nahlédnutí do archivu klubu.¹⁴ V něm jsou zprostředkovaně v referátu M. Holuba z roku 1979 zmíněny vzpomínky jak Jana Fencla, tak Ládi Antoše. Autor v něm odkazuje na dokument – Žádost o povolení spolku podanou politické správě do Prahy a její odpověď. Ta je skutečně v archivu dochována a je datována 1922. Dochované stanovy klubu pocházejí z roku 1923 a dodejme, že v roce 1922 vycházel klubový časopis „Sparta“.

Ačkoliv AC Sparta Kralovice byla založena jako sportovní spolek, její činnost se neobešla bez administrativy a sezení u zeleného stolu. Díky dochované knize zápisů ze schůzí a valných hromad můžeme jednání a všemožné peripetie její nespportovní historie sledovat od roku 1923 poměrně podrobně. Tehdy výbor klubu ještě tvořili i jeho hráči a najdeme mezi nimi rovněž zakladatele klubu. Ze zápisů ale vysvítá, že vztahy mezi nimi nebyly vždy bezvadné a bezkonfliktní.

V srpnu roku 1923 dokonce nastala roztržka mezi pány, či spíše by se hodilo říci mezi mladými pány, protože zde zřejmě ve vši vážnosti schůzovali sotva odrostlí kluci. Revizorem spolku byl tehdy Fencel, který 12. srpna, v podstatě uražen, opustil schůzi a na dalším jednání potom došlo k otevřenému sporu mezi ním a dalším členem výboru a rovněž tak hráčem klubu Volfem. Roztržka přerostla do nutnosti volby nového vedení klubu. Na schůzi se ovšem nikdo role předsedy nechtěl ujmout, a tak jeho volba musela proběhnout třikrát, až se nakonec uvolil funkci vykonávat Hohaus, ovšem s podmínkou, že se schůze budou konat, když on bude přítomen v Kralovicích.

Tento uvedený příklad předznamenává poměrně složité období počátků klubu. Další roky se totiž nesly v duchu sporů, rezignací a mimořádných valných hromad. V roce 1924 byl předsedou zvolen p. Lisý a o rok později byl, stejně jako v roce 1926, potvrzen. Spolek měl kromě toho místopředsedu, jednatele, zapisovatele, správce hřiště, pokladníka a pak členy výboru. V roce 1924 je zmiňován i zábavní výbor.

Ovšem v červnu 1926 byla členstvem vyslovena nespokojenost s prací výboru a následovala mimořádná valná hromada, na níž byl novým předsedou zvolen Adolf Beneš a na návrh Bedřicha Sovy se, kromě výborových, začaly konat jednou měsíčně členské schůze, aby bylo zabráněno obdobnému napadení výboru, které předcházelo této mimořádné valné hromadě. Sovův návrh nijak zažehnuté problémy nevyřešil a již během podzimu 1926 se objevují nové rozpory, zřejmě mezi mladšími a staršími členy klubu. Roztržka tentokrát nevedla k další mimořádné valné hromadě, nicméně

Klubový časopis Sparta z roku 1922. SOkA Plasy, fond Sparta – atletický klub Kralovice (1923–1943).

na další řádné, konané 13. února 1927, za účasti 28 členů klubu došlo ve funkci předsedy ke střídání a novým byl zvolen p. Jaroš.

Jenže již 22. dubna 1927 se konala mimořádná valná hromada kvůli sporu jednoho z hráčů a současně správce hřiště s ostatními hráči. Novým předsedou byl zvolen p. Lipman, ale vzhledem k tomu, že v tomto roce Sparta také přišla o hřiště, klesla i celková aktivita úředního charakteru na minimum a na valné hromadě konané 10. ledna 1928 bylo mj. konstatováno, že klub nemá příliš velké množství finančních prostředků, a v uplynulém roce bylo konáno celkem pět schůzí, což pak při současně hraném malém počtu zápasů představovalo v podstatě jistý úpadek klubu. Novým předsedou spolku se stal p. Ladýř.

Rok 1928 ale mnoho pozitiv pro klub nepřinesl, a na valné hromadě v roce 1929 byla činnost zhodnocena jako nevalná. Přímo na schůzi došlo k dalšímu sporu, kvůli výběru vstupného na Míkulášské zábavě. I když byl spor nakonec zažehnut, krize klubu pokračovala a na schůzi 16. července 1929 byla vzata na vědomí rezignace předsedy Ladýře a další rozpory vedly k mimořádné valné hromadě konané 6. srpna 1929. Na ní se také poprvé v zápisech objevuje údaj o celkovém počtu členů spolku, kterých bylo k danému datu 61. Novým předsedou byl zvolen Bedřich Sova a za jeho vedení, kdy byl potvrzen ve funkci v letech 1930 a 1931, se situace v kralovické Spartě nakonec uklidnila a stabilizovala. Mj. se tehdy podařilo po předchozích peripetiích získat a otevřít nové hřiště. Za svoji činnost pro klub byl nakonec jmenován čestným členem. Poslední mimořádná valná hromada se nakonec konala právě kvůli Bedřichu Sovovi, když se v roce 1931 odstěhoval do Kralup.

Dalším předsedou Sparty byl zvolen kol. Knor a pak příslušník kralovické vojenské posádky Straka, který ale byl v roce 1935 převelen. V této souvislosti je vhodné zmínit, že vojenská posádka byla umístěna v Kralovicích v roce 1929 a příchod vojáků byl pro

⁹ Pokud není v této kapitole uvedeno jinak, jsou údaje o historii klubu zpracovány podle: SOkA Plasy, fond Sparta – atletický klub Kralovice (1923–1943).

¹⁰ BUKAČOVÁ, Irena, *800 let Kralovic*. MěNV Kralovice 1983, s. 111; SOkA Plasy, fond Archiv města Kralovice, Kronika města Kralovic II, založena 1923–[1940], s. 91–92.

¹¹ <https://www.tjsokolkralovice.cz/historie-klubu/>

¹² Kralovický obzor 1932/10; SOkA Plasy, fond Archiv města Kralovice, Pamětní kniha města Kralovic [1836–1950], část Popis Kralovic, s. 67.

¹³ SOkA Plasy, fond Sparta – atletický klub Kralovice. Zápis z valné hromady klubu v roce 1941.

¹⁴ SOkA Plasy, fond Sparta – atletický klub Kralovice (1923–1943), Kniha zápisů výborových a členských schůzí.

Bedřich Sova. Obrazová kronika A. C. Sparty v Kralovicích, Sokol Kralovice.

fotbal pozitivním přínosem. Jednak se vojáci zapojili do činnosti samotné Sparty, ale utvořili i vlastní tým, který se zúčastňoval neoficiálních turnajů. A přítomnost posádky měla ještě jeden aspekt patrný ze zápisu z roku 1936, kdy je doporučeno, aby se pro dosavadního vojína Hrubého našlo místo v Kralovicích, rozuměj po skončení prezenční služby, aby zde zůstal, protože je platným členem týmu.

Činnost klubu v letech 1932–1934 musíme bohužel rekonstruovat převážně z článků publikovaných v Kralovickém obzoru, naštěstí v této době poměrně podrobných a co se týče výčtu zápasů snad i úplných. V archivu klubu totiž chybí příslušná kniha zápisů za uvedené období. V tuto chvíli je tak pro nás nejasný vstup Sparty Kralovice do Západočeské fotbalové župy. Na internetových stránkách dnešního fotbalového Sokola Kralovice¹⁵ je jako rok vstupu do župy uveden letopočet 1926, což je ale jen rok, ve kterém se vůbec poprvé o tomto kroku začalo na schůzích a valných hromadách jednat. Jak je z torzovitých informací patrné, členové klubu tehdy spíše váhali, protože členství v župě přinášelo také povinnosti. Na členské schůzi v roce 1929 byl vstup do župy sice schválen k 1. lednu 1930, jenže i po tomto datu se debata k tématu znovu otevírá. Vzhledem k uvedené absenci zápisů ze schůzí z dalších let můžeme s jistotou konstatovat, že v roce 1935 již Sparta Kralovice členem Západočeské fotbalové župy byla.

V roce 1936 byl předsedou klubu zvolen Kraft, stejně jako v roce následujícím. Tehdy se do jednání také promítla finanční stránka zápasů, kdy bylo doporučeno, aby se v jeden den nehrály dva zápasy, protože se tak vybírá jen jedno vstupné a tím je příjem ze vstupného nižší.

V roce 1938 byl předsedou zvolen Dáňa ale konec třicátých let 20. století byl díky napjaté politické situaci i pro místní fotbal nepříznivý. 2. března 1939 bylo na valné hromadě mj. konstatováno,

Václav Vinš před zápasem s Viktorií Plzeň. Soukromý archiv pana Vopata Kralovice.

že rok minulý (tj. 1938) byl kritický a znemožnil klubu činnost, mj. se při mobilizaci ztratila síť a zjištěno, že jí má 18. pluk, na němž má být požadováno vrácení.

Předsedou klubu byl tehdy zvolen farář Václav Vinš, který byl potvrzen i na další valné hromadě 22. února 1940. O rok později 13. února 1941 bylo mj. konstatováno, že A mužstvo vyhrálo podzimní část mistrovství kralovického okrsku a úspěch fotbalu na hřišti měl odezvu i ve stoupající členské základně a mj. byl založen odbor stolního tenisu.¹⁶ Změnou oproti předchozím letům bylo v roce 1942 přeložení schůzovní místnosti do hostince pan Šebka, který jak je ze zápisu patrné, byl členem klubu.¹⁷ Nezpochybnitelné v té době ale byly sportovní úspěchy a proniknutí Sparty do vyšších fotbalových soutěží.

Od dvacátých do počátku čtyřicátých let 20. století vzniklo na Kralovicku několik dalších fotbalových klubů. Existence některých z nich byla velmi krátká, jinde se fotbal dokázal rozvinout a hraje se do současnosti. Následující přehled je řazen chronologicky.

SK Čistá

Sportovní klub (SK) Čistá byl založen v roce 1923¹⁸ z popudu zubního technika Blažeje Kubičky. Fotbal se začal hrát na loukách a později na poli pod Holubím vrchem a pak si fotbalisté pronajali od hostince „Za brannou“ pozemek. SK Čistá, obdobně jako jiné spolky stejného zaměření, pořádal sportovní dny,¹⁹ na nichž se kromě fotbalu odehrávaly atletické závody, nebo např. cyklistika.

16 Kralovický obzor 1940/10; Kralovický obzor 1941/8.

17 Kralovický obzor 1942/9.

18 SKLENÁŘ, Jaroslav, *Městečko Čistá a okolí*. Čistá 1999, s. 67 a s. 214–215. Ovšem v regionálním tisku je desetileté výročí klubu zmiňováno v roce 1932 (Kralovický obzor 1932/29).

19 V Čisté regionálním tiskem doložené např. v letech 1924, 1930, 1931, 1934. (Kralovický obzor 1924/26, 1930/41, 1931/32, 1934/28).

15 <https://www.tjsokolkralovice.cz/historie-klubu/>. [20. 1. 2021].

SK Čistá v roce 1932. Muzeum Čistěcka Čistá.

V roce 1930 se tak SK Čistá zřejmě postaral o první návštěvu velkého pražského klubu na Kralovicku, když na sportovním dni hostoval Bohemians Praha a místní SK porazil 5:0.²⁰ O dva roky později byl hostem sportovního dne hráč Sparty Prahy a později, v roce 1934, nejlepší střelec druhého mistrovství světa v kopané Oldřich Nejedlý.²¹

Určitý přehled o výrazné aktivitě klubu podává i zveřejněná informace z valné hromady hodnotící činnost za rok 1930. V něm SK Čistá odehrál 43 zápasů (18–7–18) s celkovým skóre 94:86, přičemž nejlepší výsledek 8:0 uhrál proti Spartě Pavlíkov. Průměrná návštěvnost diváků činila 120 osob na zápas.²²

Činnost klubu byla v listopadu 1937 na blíž neznámou dobu přerušena. Tehdy bylo v regionálním tisku oznámeno, že klub nezískal dostatek nových členů a dorostenců. Hradbu kolem hřiště prodali v dražbě za 500 Kč, čímž zaplatili své dluhy a hřiště propustili z nájmu. Sportovní úbory si ponechali jednotliví hráči a míč byl již k nepotřebě, jiného majetku nebylo.²³

Další činnost klubu je znovu spolehlivě doložena až v roce 1939, kdy 23. července uspořádal fotbalový turnaj, kterého se zúčastnily i týmy z Plzně a Loun.²⁴ Sportovní aktivity se pak dále rozvíjely a v hodnocení roku 1940 jsou v rámci klubu zmíněny odbory šachový, lyžařský a turistický, bylo stavěno nové hřiště.... Předsedou byl tehdy na valné hromadě v roce 1941 zvolen opět J. Hotěk.²⁵

SK Plasy

Sportovní klub Plasy byl založen v letech 1923–1924, především mladými lidmi, kteří se chtěli věnovat fotbalu.²⁶ Kromě místních fotbalistů v něm hrálo také hodně Plzeňáků – Černý (později hrál za Slavii Praha), Antonín Hájek, František Hájek (později za Spartu), Karel Husák (SK Plzeň), Vodrážka, Šalda, Oldřich Kadlec, Sládek, Svoboda aj. Dokonce je v roce 1932 uváděno, že se v mužstvu vystřídal 49 hráčů, ale jen sedmáct bylo

SK Plasy na počátku třicátých let 20. století. SOkA Plasy, fond Tělovýchovná jednota Sokol Plasy.

z Plas, zatímco třicet bylo z Plzně a dále jeden z Kralovic a jeden z Mladotic.²⁷

Tato skutečnost vedla k vytvoření konkurenčního klubu Střela Plasy, který hrál v letech 1931–1933. Jeho založení iniciovali právě plaští hráči, kteří se nevešli do sestavy Sportovního klubu. Svoji spolkovou místnost měli „U Čelišů“ a hráli na hřišti na budoucím staveništi plaské školy. Klub měl asi třicet lidí a hrál dvě sezony.²⁸

Zajímavou epizodou bylo i krátkodobé sloučení s SK Žihle resp. jeho českou větví, v době předválečných národnostních rozporů v roce 1937.²⁹

SK Plasy díky geografické poloze obce hrál utkání nejen se soupeři z Kralovicka, ale i s týmy z Manětína (např. proti SK Dolní Bělá, SS Manětín nebo SK Bezděrov) a častějším soupeřem byly také plzeňské týmy. Nejzajímavějším soupeřem byla zřejmě Viktoria Plzeň, s níž např. v roce 1938 sehráli dva zápasy s přijatelnými výsledky 2:2 a 2:3, ovšem o rok později v jednom ze dvou zápasů dostali přiděl 0:17.³⁰

SK Plasy hrál na hřišti „Na klíčník“ a později po zbourání bednární u hutě byl upraven pro sport celý prostor. V roce 1948 se sloučil s místním Sokolem a DTJ a při nové tělovýchovné organizaci existoval fotbalový klub i nadále.³¹

SK Olympie Kožlany³²

Podle ne zcela ověřených informací k prvním kontaktům Kožlanských s fotbalem došlo ještě za Rakouska-Uherska, a to na hřišti upraveném na skládce dřeva na pile, protože tehdejší

20 Kralovický obzor 1930/41.

21 Kralovický obzor 1932/29; https://cs.wikipedia.org/wiki/Old%C5%99ich_Nejedl%C3%BD. [20. 1. 2021].

22 Kralovický obzor 1931/3.

23 Kralovický obzor 1937/47; Stejnou informaci publikuje též SKLENÁŘ, Jaroslav, *Městečko Čistá a okolí*. Čistá 1999, s. 84 a s. 214–215.

24 SKLENÁŘ, Jaroslav, *Městečko Čistá a okolí*. Čistá 1999, s. 88 a s. 214–215.

25 Kralovický obzor 1941/7.

26 SOUTNER, Oldřich, *80 let tělovýchovy a sportu v Plasích v letech 1909–1989*. Strojopis pro kronikářskou soutěž, květen 1989. Knihovna Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, s. 6–7; K historii plaského fotbalu též stručně: http://www.sokolplasy.cz/www_soubory/tjskp-historie.htm. [20. 1. 2021].

27 Tamtéž; Na http://www.sokolplasy.cz/www_soubory/tjskp-historie.htm [20. 1. 2021], je ale uvedeno, že základ týmu tvořili plaští fotbalisté.

28 Tamtéž, s odkazem na vzpomínky Zdeňka Šmídla. Ve stejném textu o historii plaského fotbalu, který byl publikován v roce 1996, údaj o klubu Střela Plasy uváděn není (HUBKA, Petr – SOUTNER, Oldřich (eds.), *Osm a půl století v plaské kotlině. Čítanka o minulosti města Plas*. Plasy 1996).

29 SOUTNER, Oldřich, *80 let tělovýchovy a sportu v Plasích v letech 1909–1989*. Strojopis pro kronikářskou soutěž, květen 1989. Knihovna Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, s. 6–7.

30 SOkA Plasy, Sportovní klub Plasy, sehraté zápasy od 28. V. 1933.

31 SOUTNER, Oldřich, *80 let tělovýchovy a sportu v Plasích v letech 1909–1989*. Strojopis pro kronikářskou soutěž, květen 1989. Knihovna Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, s. 6–7.

32 Klub se původně jmenoval SK Kožlany a od roku 1939 SK Olympie Kožlany, ale v dobových pramenech se od té doby objevuje zpravidla jen název Olympie Kožlany. Pokud není uvedeno jinak jsou údaje převzaty z: VONDRAŠEK, Bohumil, *Sportovní klub Kožlany*. Kožlanský zpravodaj 4/2007, s. 5–6.

správce Tvrdík byl fotbalovým příznivcem. Ovšem po změně majitele pily si museli hledat nové hřiště, a tak se fotbal hrál na svažitém obecním tržišti za hostincem „U Českého lva“. Tam byl také v roce 1923 založen kožlanský fotbalový klub a měl zde svoji spolkovou místnost. Prvním předsedou klubu byl další fotbalový nadšenec a mecenáš, kožlanský pekař Josef Buben. Pokud ne zcela první, tak jeden z prvních zápasů SK Kožlany sehrál v roce 1923 proti Spartě Kralovice s výsledkem 1:8.³³ Ovšem informace o dalších případných zápasech klubu jsou v regionálních novinách až do roku 1933 více než sporadické.

Problémem nejen kožlanského fotbalu dvacátých let 20. století bylo získání hřiště. Kožlanští fotbalisté pro něj sehnali do pronájmu podmáčenou louku při Javornici pod Vožehovým rybníkem, kterou začali v roce 1926 upravovat. Práce ale probíhaly pomaleji, než byla původní představa. V roce 1930 louku za symbolickou jednu korunu od mlynáře Straky odkoupili a hřiště se nakonec podařilo dokončit v roce 1933. Tehdy bylo 9. července otevřeno při slavnostním sportovním dni, jehož se kromě domácích zúčastnila Sparta Kralovice a SK Čistá.³⁴

O měsíc později již na novém kožlanském hřišti hrál o pouti pražský klub, a to Sparta z Prahy VIII³⁵ a v dalších letech sem údajně o pouti pravidelně zajížděla Viktoria Plzeň.³⁶

V roce 1939 se klub přejmenoval na SK Olympie Kožlany³⁷ a předsedou se stal MUDr. Karel Syrový. Podle sportovní rubriky Kralovického obzoru pod tímto názvem nastoupily Kožlany poprvé proti SK Plasy v zápase, který skončil remízou 1:1.³⁸ Ve čtyřicátých letech 20. století se Olympie Kožlany zapojila do oficiální soutěže kralovického okrsku západočeské fotbalové župy.

SK Kaznějov a DSK Kaznějov³⁹

U počátků fotbalu v Kaznějově byly dva kluby, a to Sportovní klub Kaznějov a Dělnický sportovní klub Kaznějov. SK Kaznějov byl založen v roce 1929 a na přelomu třicátých a čtyřicátých let 20. století se stal neúspěšnějším týmem Kralovicka, když jednak vyhrál první ročník kralovického okrsku a hned v další sezoně i III. třídu mistrovství západočeské župy. V té době si klub zřídil nové hřiště, které otevřel zápasem proti LTC Praha a kromě fotbalového měl ještě hokejový a lyžařský odbor.⁴⁰ Předtím se hrálo na sokolském hřišti „U Škalů“ a od roku 1934 „Na Dolíkách“, kde se také uskutečnilo první derby mezi kaznějovskými kluby a jeho vítězem se stal v poměru 4:2 DSK Kaznějov.⁴¹

Kolem existence DSK Kaznějov je pravděpodobně uváděno několik nepřesností. První je v názvu klubu, jehož zkratka je interpretována jako Dělnický spolek Kolár Kaznějov(!)⁴² a další

DSK Kaznějov v roce 1932. Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, fotoarchív.

nejasnosti se týkají jeho vzniku. Je uváděno, že jeho zřizovatelem byl místní FDTJ, později FPT a jeho členové nejprve hráli volejbal a teprve později se věnovali fotbalu. Ve stejném dokumentu je existence klubu dále spojována se Svazem mladých komunistů a uvedeno, že po jeho úředním rozpuštění v roce 1934 celý kolektiv DSK přešel i s inventářem pod SK Kaznějov.⁴³ Pokud bychom přijali FDTJ (založena 1921) jako zřizovatele a FPT (založena 1926) jako jejího následovníka, mohl by být vznik klubu kladen již před rok 1926. Nutno ale dodat, že např. ve sportovní rubrice Kralovického obzoru se DSK Kaznějov objevuje poprvé až v roce 1933, kdy v Čisté prohrál 0:10.⁴⁴ Problematický je i rok sloučení s SK Kaznějov, protože ve sportovní rubrice regionálních novin jsou výsledky klubu uváděny ještě v roce 1935.⁴⁵ Poněkud mimo realitu je zmiňované spojení klubu se Svazem mladých, který byl podle obecních údajů založen až 23. června 1936 a zrušen v říjnu 1938.⁴⁶ Svaz Mladých ale v Kaznějově existoval a byl založen někdy počátkem roku 1937 a jeho sportovní odbor zřejmě skutečně příležitostně hrál volejbal a fotbal, což dokládají krátké zmínky v regionálních novinách v letech 1937 a 1938.⁴⁷

SK Mladotice

Ačkoliv Sportovní klub Mladotice existoval minimálně dvacet let, byla jeho existence zcela ignorována místními kronikáři, a tak jeho historii lze částečně rekonstruovat díky sportovní rubrice Kralovického obzoru.⁴⁸

První doposud zjištělý zápas sehrál SK Mladotice proti kralovické Spartě s neúspěšným výsledkem 1:6.⁴⁹ V roce 1935 mladotičtí fotbalisté vyhráli jednorázový turnaj v Manětíně, kde ve finále

33 Kralovický obzor 1923/26.

34 Kralovický obzor 1933/27 a 1933/28.

35 Kralovický obzor 1933/34.

36 VONDRÁŠEK, Bohumil, *Sportovní klub Kožlany*. Kožlanský zpravodaj 4/2007, s. 5–6. Údaj se ale nepodařilo ověřit z jiného zdroje a např. sportovní rubrika Kralovického obzoru tuto uvažovanou sportovní akci ani jednou neuvádí.

37 Přejmenování klubu lze zřejmě vysvětlit i jinak nelogickou zmínkou o Olympii Kožlany jako nováčkov, hrajícím první sezonu, v níž vyhrála 16 západů, ve dvou remizovala a čtyři prohrála (Kralovický obzor 1940/2).

38 Kralovický obzor 1939/19.

39 Kaznějov, ačkoliv leží mimo v úvodu vymezené území, zde uvádíme, protože měl s kluby Kralovicka velmi úzké kontakty.

40 Kralovický obzor 1942/2.

41 Podle <http://www.fkbk.cz/fk-bohemia-kaznejov/> [20. 1. 2021] k zápasu došlo v roce 1934, ale v regionálním tisku je zápas se stejným výsledkem uveden až 28. dubna 1935 (Kralovický obzor 1935/18).

42 <http://www.fkbk.cz/fk-bohemia-kaznejov/> [20. 1. 2021]. Zkratka DSK obecně ale znamená Dělnický sportovní klub, a ačkoliv v Kaznějově existoval ochotnický spolek Kolár nepředpokládáme, že by jeho členové pod stejnou firmou zároveň aktivně hráli fotbal.

43 KRÍŽEK, Josef, Tělovýchova v Kaznějově 2001, s. 5 (text byl původně napsán v roce 1988 do soutěže kronikářů). Sloučení obou klubů do roku 1934 je uváděno i na <http://www.fkbk.cz/fk-bohemia-kaznejov/> [20. 1. 2021].

44 Kralovický obzor 1933/36.

45 Kralovický obzor 1935/17 a Kralovický obzor 1938/18.

46 https://cs.wikipedia.org/wiki/Svaz_mlad%C3%BDch. [20. 1. 2021]. Svaz Mladých v Kaznějově, a to jeho sportovní odbor zřejmě příležitostně hrál volejbal a fotbal, což dokládá krátká zmínka v regionálních novinách v roce 1937.

47 Kralovický obzor 1937/5, 1937/35 a 1938/28.

48 SK Mladotice není zmiňován ani v kronice (Obecní úřad Mladotice, Kronika obce Mladotice [1929–1967]), ani v publikaci věnované dějinám obce: KOLEKTIV, *Mladotice v proměnách staletí*. Obecní úřad v Mladoticích 2015. Jeho historii uvádí až FÁK, Jiří, *Sportovní klub Mladotice, Několik poznámek k počátkům fotbalu v Mladoticích*. Vlastivědný sborník, čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska, 1/2021.

49 Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Sparta – atletický klub Kralovice (1923–1943). Zápis ze schůze 1928.

SK Mladotice (pohledově vlevo) a Sparta Kralovice B v roce 1940. Obrazová kronika A. C. Sparty v Kralovicích, Sokol Kralovice.

Učednická besídka Kralovice. Soukromý archiv pana Vopata Kralovice.

porazili DSW Nečtiny 3:2.⁵⁰ Ve stejném roce přivítali zřejmě také nejslavnějšího soupeře v historii sportovního klubu, a to Rapid Plzeň, s nímž uhráli remízu 5:5.⁵¹ V následujícím roce se SK Mladotice zapojil do druhého kola Poháru Kralovicka, o němž ale nemáme kompletní informace a tedy ani neznáme konečné umístění Mladotických. Třetího kola se již nezúčastnili a další údaje o aktivitě mladotických fotbalistů známe až z roku 1939, kdy se zúčastnili turnaje v Manětíně, který vyhráli ve finále nad SK Plasy 1:0 brankou Sebránka v nastaveném čase.⁵²

Když se začalo jednat v roce 1939 o ustavení kralovického okrsku v rámci západočeské župy, byl ještě zástupce SK Mladotice přítomen a mj. si spolu s kolegy z Čisté a Mrtníka stěžoval na přístup obce k otázce hřiště. Ale když se nakonec v roce 1940 mistrovství kralovického okrsku začalo hrát, SK Mladotice mezi účastníky nebyl a nenacházíme jej ani v druhém a třetím ročníku. Klub tak buď velmi výrazně utlumil svoji činnost, nebo spíše zanikl.

Vojenská posádka Kralovice

Pod názvy Vojenská IX., Vojáci Kralovice či Vojenská posádka Kralovice se od roku 1930 objevuje ve sportovní rubrice tým složený z příslušníků armády. Jeho účast na fotbalovém dění na Kralovicku byla, lze-li soudit jen na základě údajů v novinách, poměrně aktivní. K nesporným úspěchům patřil v roce 1933 zisk Frölichova poháru.⁵³ Posádkový tým hrál nejčastěji proti kralovické Spartě, ale nastupoval i proti dalším klubům a jako jediný proti vojenskému týmu z Rakovníka. V době Protektorátu Čechy a Morava je uváděn jako tým vládního vojska.

Učednická besídka Kralovice

Učednická besídka byla založena v roce 1903 za přispění místní Živnostenské besedy jako spolek pro učedníky, a kromě jiných aktivit se její členové věnovali také fotbalu.⁵⁴ Ve sportovní rubrice se objevují výsledky jejich fotbalových zápasů vcelku často v letech 1932–1935. V roce 1936 naopak zcela chybí a poslední údaj známe z roku 1937 z předzápasu Sparty Kralovice, kde Učednická besídka hrála s jejím B-týmem nerozhodně 2:2.⁵⁵

SK Střela Kočín

Historii SK Střela Kočín jsme schopni rekonstruovat jen z údajů sportovní rubriky Kralovického obzoru, kde se objevuje od roku 1932 a první zde doložené utkání proti Učednické besídce Kralovice prohrál 0:4.⁵⁶ V roce 1934 bylo v Kočíně otevřeno hřiště a při té příležitosti se hrál pohárový turnaj, jehož se kromě domácích, kteří získali nejvíce bodů, zúčastnili fotbalisté SK Plasy, DSK Kaznějov a SK Slatina. Pohár si odvezl druhý v pořadí, kterým byl SK Plasy.⁵⁷

Klub nastupoval zpravidla proti týmům z okolí a v letech 1935–1936 se zúčastnil Poháru Kralovicka. Poslední informace o kočínském SK Střela jsou z roku 1937, kdy se zde konal další turnaj, tentokrát za účasti SK Kaceřov, SK Kaznějov a Učednické besídky Kralovice. Pohár si tentokrát odvezl SK Kaceřov.⁵⁸

SK Slatina

Fotbalový klub SK Slatina byl oficiálně založen 8. října 1933 v místním hostinci „U Uhrů“. Jak je ze zápisu patrné fotbal již jeho členové hráli předtím neorganizovaně.⁵⁹ Tým hrál v modrých trikách s monogramem S. K. S. a v bílých trenýrkách. V roce 1934 klub otevřel nové hřiště za účasti SK Kozlany, SK Kočín a SK Zavidov⁶⁰ a v dalších zápasech mu byli soupeři nejen týmy z Kralovicka, ale i SK Slabce a SK Podmokly.

Poslední nám známý údaj o sportovní aktivitě SK Slatina pochází z roku 1936, kdy na domácím hřišti, ovšem pod názvem F. O. R. D., prohrál se Spartou Kralovice 1:2.⁶¹ Klub potom zanikl pravděpodobně na konci třicátých let 20. století.

Zmínky o dalších fotbalových klubech na Kralovicku, které by existovaly ve třicátých letech 20. století, jsou naprosto ojedinělé. Jejich počet se opět začal navyšovat až ve čtyřicátých letech 20. století. Zájem o fotbal tehdy podnítily zákazy nebo omezení činnosti jiných spolků, kdy např. v roce 1941 byl zrušen Sokol a lidé hledali v totalitních podmínkách Protektorátu Čechy a Morava možnosti alespoň nějakého spolčování a sportovního vyžití. To jim fotbal umožňoval.

50 Kralovický obzor 1935/35.

51 Kralovický obzor 1935/23.

52 Kralovický obzor 1939/30.

53 Kralovický obzor 1933/47.

54 SOkA Plasy, fond Archiv města Kralovice, Pamětní kniha města Kralovic [1836–1950], část Popis Kralovic, s. 64.

55 Kralovický obzor 1937/15.

56 Kralovický obzor 1932/26.

57 Kralovický obzor 1934/35 a 1934/36.

58 Kralovický obzor 1937/37.

59 Kralovický obzor 1933/44; Obecní úřad Slatina, Jednatelská kniha sportovního klubu S. K. Slatina. (Za zapůjčení děkuji panu Josefu Šafránkovi).

60 Kralovický obzor 1934/22.

61 Kralovický obzor 1936/28.

Titulní strana Jednatelské knihy SK Slatina. Obecní úřad Slatina.

SK Potvorov

SK Potvorov je zmíněn ve sportovní rubrice již v roce 1934 jako účastník turnaje v Žihli, který vyhrál.⁶² Další informace známe až z roku 1942, kdy se zapojil do kralovického okrsku.⁶³

SK Kaceřov

SK Kaceřov je zmíněn ve sportovní rubrice regionálních novin jen v roce 1937 při turnaji v Kočíně.⁶⁴ Dále se s ním setkáváme až v roce 1942 při třetím ročníku kralovického okrsku.⁶⁵

SK Kozojedy

Fotbalový tým SK Kozojedy vznikl po zákazu činnosti Sokola, a na podzim 1942 se zapojil do třetího ročníku mistrovství kralovického okrsku. Hned ve svém prvním soutěžním utkání byl velmi úspěšný, když porazil SK Potvorov vysoko 7:1. Po skončení války se ale fotbalové mužstvo rozpadlo a nové vzniklo až v pozdějších letech.⁶⁶

SK Bohy, SK Hadačka, SK Horní Hradiště a SK Lomnička

O všech čtyřech týmech známe první informace až z roku 1942, kdy se na podzim zapojily do třetího ročníku kralovického okrsku.⁶⁷

Frölichův pohár,
1933. Obrazová
kronika A. C. Sparty
v Kralovicích, Sokol
Kralovice.

Zápasy ve dvacátých letech 20. století

Ve dvacátých letech 20. století na Kralovicku existovaly čtyři fotbalové kluby, AC Sparta Kralovice, SK Kožlany, SK Plasy a SK Čistá, které hrály mezi sebou přátelské zápasy, a nebo své soupeře v podstatě a doslova hledaly, zpravidla na Rakovnicku nebo Podbořansku, které bylo dostupné vlakem. O výsledcích utkání jsme podrobněji informováni u kralovické Sparty,⁶⁸ zatímco u ostatních klubů jen z občasných záznamů v pomalu se rodící sportovní rubrice Kralovického obzoru.⁶⁹

Z tehdy zajímavých výsledků a soupeřů pro zajímavost vyjímáme: V roce 1923 Sparta Kralovice – SK Čistá 13:3, Sparta Kralovice – A. F. K. Rakovník 4:1, v roce 1924 Sparta Kralovice – SK Radnice 0:5, v roce 1925 Sparta Kralovice – Olympie Stupno 7:0 ukončeno pro déšť, v roce 1926 Sparta Kralovice – SK Žihle 3:0, v roce 1928 SK Kožlany – SK Vranov Břasy 2:4, Sparta Kralovice – FC Kryry 0:3, v roce 1929 SK Čistá – SK Senomaty 3:1, Sparta Kralovice – Český Lev Kolečovice 1:0.

První soutěžní zápasy

Na přelomu dvacátých a třicátých let 20. století se, zřejmě i díky určité stabilizaci jednotlivých klubů, objevila potřeba začít hrát nejen přátelské zápasy, ale poměřit své síly také soutěžně.

První iniciativou tohoto rázu byl v roce 1930 pohár SK Čistá. Nešlo tehdy ještě o „klasickou ligu“, ale o pohár věnovaný SK Čistá tomu klubu, který proti němu uhraje nejlepší, i případně záporný, výsledek. Jediným, kdo tak pohár nemohl získat, byl vyzvateľ, tedy SK Čistá. Turnaje se zúčastnily jak týmy z Kralovicka, tak ze sousedního Rakovnicka, a to: Vojenská XI Kralovice, Sparta Kralovice, SK Kaznějov, SK Plasy, Sparta Pavlíkov, Sparta Řevničov a SK Rynholec. Vítězem se stal SK Plasy, který Čistou porazil 4:2.⁷⁰

Obdobné turnaje uspořádaly i další kluby. O rok později to byl SK Plasy a opět se zúčastnily nejen týmy z Kralovicka. Kromě Vojenské posádky Kralovice a Sparty Kralovice, která pohár získala vítězstvím 4:2, to byly SK Trnová, AFK Radnice a Plzeň-Letná.⁷¹

62 Kralovický obzor 1934/27.

63 Kralovický obzor 1942/40.

64 Kralovický obzor 1937/37.

65 Kralovický obzor 1942/40.

66 SVOBODA, Jiří, ZILYNSKYJ, Bohdan, *Spolkový život v Kozojedech v 19. a 20. století*, Scriptorium Praha 1999, s. 27. Stejný text přejímá: <https://www.obeckozojedy.eu/spolky-sdruzeni/tj-sokol/historie/> [20. 1. 2021].

67 Kralovický obzor 1942/40.

68 SOkA Plasy, fond Sparta – atletický klub Kralovice (1923–1943), Kniha zápisů výborových a členských schůzí.

69 Sportovní rubrika Kralovického obzoru je poprvé zařazena v roce 1923, ale poměrně obsáhle je až v letech 1931–1935. Od poloviny roku 1936 jsou informace opět torzovité, v letech 1937–1938 se věnuje jen, a to zřejmě ještě nekompletně, Spartě Kralovice. Teprve od roku 1939 jsou zprávy a reportáže opět obsírnější.

70 Kralovický obzor 1930/39.

71 Kralovický obzor 1931/39.

V roce 1933 se stejným způsobem hrálo o Frölichův pohár. Dr. František Frölich byl kralovický advokát a místní Spartě daroval stříbrný pohár v hodnotě 700 korun, za což byl jmenován zakládajícím členem klubu.⁷² Sparta jako pořadatel jej sice vyhrát nemohla, přesto ale zůstal „doma“ v Kralovicích, protože vítězem se stal tým místní vojenské posádky, který Spartu porazil 6:2. Další účastníci byly SK Čistá (2:0 nedohráno), Stupno (11:4), SK Horní Bříza (12:2), Vinohradský SK Rakovník (2:4), SK Kozlany (12:0), SK Kaznějov, SK III. okres Plzeň (5:5) a SK Žihle (6:2).

Souběžně s Frölichovým pohárem se konala stejná soutěž také v Kaznějově vyhlášená tamním SK, kterou vyhrála Sparta Kralovice díky vítězství 3:1.⁷³

Kromě toho byly oblíbené bleskové jednodenní nebo dvoudenní turnaje pořádané při místních výročích, poutích nebo otevření hřišť. To vše přispívalo k vzájemnému poznávání i zkvalitňování fotbalových dovedností.

Pohár Kralovicka

Jak ale přibývalo fotbalových zkušeností a stoupala popularita tohoto sportu, přestaly jednorázové poháry týmům stačit a jejich měření sil směřovalo k dlouhodobé soutěži. Většina klubů, ale pořád existovala mimo oficiální registraci, takže si na Kralovicku uspořádaly vlastní soutěž nazvanou Pohár Kralovicka. Zúčastnily se jí SK Plasy, SK Čistá, SK Kozlany, Sparta Kralovice a SK Kočín.⁷⁴

První část soutěže se hrála na podzim 1935 dvoukolově systémem každý s každým. Po jejím skončení byla na prvním místě Sparta Kralovice, která vyhrála sedm z osmi zápasů (prohrála jen s SK Čistá), získala 14 bodů s celkovým skóre 57:10, následována SK Čistá (13b.), SK Kočín (6b.), SK Plasy (4b.) a SK Kozlany (3b.).⁷⁵ Soutěž se ovšem neobešla bez potíží. 22. září byl zápas Sparty Kralovice proti SK Kozlany za stavu 6:1 pro Spartu předčasně ukončen pro napadení kralovických hráčů a soudce soupeřem a Sparta podala stížnost k pohárové komisi.⁷⁶ Ta řekla i řadu dalších případů a některé zápasy byly komisí kontumovány.

Soutěž měla dvě pokračování v roce 1936. Ovšem o její jarní části nemáme podrobné informace. K původním pěti týmům přibyl ještě SK Mladotice, který hned v prvním zápase dostal od Sparty Kralovice přiděl 13:2.⁷⁷ I tuto druhou část soutěže vyhrála Sparta Kralovice a na jejím hřišti proběhla na podzim 1936 třetí část v modifikované podobě jednodenního turnaje, kde už zase Mladotice nehrály. Jeho vítězem se stala znovu kralovická Sparta a stala se tak celkovým vítězem Poháru Kralovicka.⁷⁸

První mistrovské zápasy v župě

Mezitím se na podzim 1936 Sparta Kralovice a SK Kaznějov zapojily do oficiální soutěže mistrovství Západočeské fotbalové župy. Oba týmy hrály v jedné skupině ještě s SK Trnová a SK Horní Bříza.⁷⁹

Sparta Kralovice v roce 1936. Obrazová kronika A. C. Sparty v Kralovicích, Sokol Kralovice.

Z dostupných pramenů ale známe jen výsledky kralovické Sparty, která v ročníku 1936/1937 ze šesti odehraných západů vybojovala dvě vítězství a utrpěla čtyři prohry, přičemž prohrála oba zápasy s Horní Břízou, zatímco s Kaznějovem a Trnovou to bylo vždy jedno vítězství a jedna prohra.⁸⁰

Ovšem v následujících sezonách se minimálně Sparta Kralovice do této soutěže již nezapojovala a rok 1938 byl z fotbalového hlediska, i nejspíš díky dramatickým politickým událostem, na Kralovicku výrazně útlumovým.

Vznik kralovického okrsku

Teprve v roce 1939 došlo na Kralovicku k dalšímu fotbalovému rozmachu, jehož vrcholem byl vznik samostatného soutěžního kralovického okrsku v rámci západočeské fotbalové župy. Pokusy o jeho zřízení jsou sice staršího data,⁸¹ ale teprve v roce 1939 někdejší návrhy a proklamace nabyly konkrétní podoby. V Kralovicích se sešli zástupci klubů jak již v župě organizovaných (Sparta Kralovice, SK Kaznějov a SK Trnová), tak i neorganizovaných (Čistá, Kozlany, Plasy, Mladotice, Manětín a Mrtník). Po diskusi všichni účastníci souhlasili s vytvořením kralovického okrsku, kluby neorganizované se vstupem do župy a s uspořádáním mistrovství okrsku, jehož vítěz potom postoupí do III. třídy mistrovství západočeské župy.⁸²

Ovšem ne vše šlo tak, jak bylo naplánováno a okrskové mistrovství se nakonec začalo hrát až od roku 1940.⁸³ Protože již tehdy se soutěže hrály systémem podzim – jaro, nemohlo být celé mistrovství řádně odehráno a proběhla tak vlastně nanečisto jen jeho jarní část. Ta se hrála jednokolově za účasti SS Manětín, SK Plasy, SK Trnová, SK Čistá, Olympie Kozlany, SK Kaznějov a AC Sparta Kralovice.⁸⁴ O vítězi se rozhodovalo až v posledním utkání mezi Spartou Kralovice a SK Plasy a souboj měl poněkud kuriózní nádech. K prvnímu plánovanému utkání mezi oběma soupeři hranému již ve třetím kole v Plasích se totiž nedostavil rozhodčí, a tak se odehrál jen přátelský zápas s výsledkem 5:3 pro Spartu. Náhradní

72 Frölichovu poháru se podrobně věnuje sportovní rubrika Kralovického obzoru: Kralovický obzor 1933/27, 1933/28, 1933/30, 1933/32, 1933/34, 1933/35, 1933/36, 1933/42, 1933/43 a 1933/47.

73 Kralovický obzor 1933/37 a Kralovický obzor 1933/47.

74 Kralovický obzor 1935/33.

75 Kralovický obzor 1935/46.

76 SOkA Plasy, fond Sparta – atletický klub Kralovice (1923–1943), Kniha zápisů výborových a členských schůzí.

77 Informace k druhé části přináší čísla Kralovického obzoru 1936/10, 1936/13, 1936/14, 1936/17, 1936/18, 1936/19, 1936/21, 1936/22, 1936/25, 1936/27.

78 Kralovický obzor 1936/40.

79 Kralovický obzor 1936/40; SK Kaznějov již ale soutěž měl hrát i o ročník dříve (BERANOVÁ, Soňa, *Historie Plzeňského fotbalu*. Diplomová práce FTVS UK Praha 2009, s. 94).

80 Výsledky uvádí tato čísla Kralovického obzoru: 1936/40, 1936/41, 1936/42, 1937/19, 1937/20 a 1937/21.

81 Již v roce 1934 se zástupci klubů sešli v Lidovém domě v Kralovicích k jednání o vstupu do župy a vytvoření soutěže. (Kralovický obzor 1934/26).

82 Kralovický obzor 1939/34.

83 Kralovický obzor 1939/44 a obšírněji k tomu: JINDRA, Josef. *Sport na Kralovicku*. Kralovický obzor 1940/24.

84 Podrobněji k rozlosování a shrnutí důvodů zavedení kralovického okrsku, mj. kvůli dopravní náročnosti na Rakovnicko nebo do okolí Plzně viz: Kralovický obzor 1940/20.

Zápas Sparta Kralovice – SK Kaznějov v roce 1940. Fotoarchiv Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, p. o.

mistrovský zápas se pak hrál jako poslední a v něm Sparta Kralovice prohrála 0:5 a prvním vítězem soutěže se tak stal SK Plasy s 8 body, následován SK Kaznějov (7b.), Spartou Kralovice (6b.), SK Trnová (5b.), Olympií Kozlany (2b.) a SS Manětín (2b.), zatímco SK Čistá ze soutěže odstoupila.⁸⁵

První řádně hraná tedy byla sezona 1940/1941, a to za účasti stejných týmů. V podzimní části se na prvním místě usadila Sparta Kralovice, když neztratila ani bod a bylo tedy otázkou, zda se jí podaří na jaře 1941 pozici uhrát a postoupit do vyšší třídy. Ale v 10. kole zavítala do Kaznějova a zde jí čekala první těsná porážka 5:6. Její hořkou příchuť podle reportáže v novinách ještě znásobil rozhodčí, který nařídil proti Spartě penaltu, a pak vlastní gól za stavu 5:5. Protože Sparta prohrála ještě jednou v Trnové 1:2, o první místo přišla a vítězem se stal s 21 body SK Kaznějov. Spartě Kralovice už rekordní výhra 11:0 v posledním zápase proti Manětínu nebyla nic platná a skončila s 19 body na druhém místě následována SK Trnovou, SK Čistou, SK Plasy, SS Manětín a Olympií Kozlany.⁸⁶

Vítězný SK Kaznějov potom v následující sezoně poměrně suverénně vyhrál i III. třídu a postoupil do vyšší soutěže. Ve III. třídě vyhrál 16 zápasů, jednou remizoval a jednou prohrál, při celkovém skóre 80:26, se stal vůbec nejúspěšnějším klubem sezony v západočeské župě.⁸⁷

V další sezoně 1941/1942 se mistrovství v rámci kralovického okrsku nakonec zúčastnilo jen pět týmů, když kromě postoupivšího Kaznějova odpadl také SS Manětín. Po podzimní části byl na prvním místě SK Plasy, ale nic nebylo rozhodnuto. Jarní část soutěže byla velmi dramatická a o vítězi rozhodovaly až poslední

zápasy. Po 6. kole vedl SK Plasy s náskokem čtyř bodů, ale jedním zápasem navíc, před Spartou Kralovice a SK Trnová, které měly shodně po šesti bodech, přičemž Spartu čekaly zápasy s těmito dvěma soupeři. Hned první v Plasích vyhrála 4:2 a v posledním kole remizovala v Trnové. Ale protože Plasy prohrály v Čisté, tak se ve druhé sezoně kralovického okrsku stala vítězkou AC Sparta Kralovice, která získala celkem 11 bodů při skóre 26:15, druhý se umístil SK Plasy (10b., 27:22), třetí SK Trnová (9b., 19:19), čtvrtý SK Čistá (8b., 18:22) a pátá Olympie Kozlany (2b., 15:27).⁸⁸

Na rozdíl od Kaznějova, který postoupil v předchozím roce přímo, musela Sparta o postup do vyšší soutěže sehrát turnaj s dalšími čtyřmi týmy. V něm Sparta prohrála jen první zápas s SK Druztová (1:2) a další soupeře porazila i významnými brankovými rozdíly: SK Zdemyslice (12:1), SK Úslavan Prádl (10:0) a SK Úhlavan Švihov (3:1) a definitivně tak postoupila do III. třídy západočeské župy.

Poté, co se SK Kaznějov a Sparta Kralovice usadily ve vyšších soutěžích západočeské župy, pokračovalo mistrovství kralovického okrsku v sezoně 1942/1943 za účasti 12 týmů.⁸⁹ Skokový nárůst počtu fotbalových klubů byl způsoben protektorátními zákazy spolkové činnosti, mj. Sokola, a tak se zájem lidí soustředil na fotbal, který byl jako sport i určitý druh zábavy povolen. Podrobnější informace o průběhu soutěže, ale neznáme, pouze konečnou tabulku podzimní části, po níž se v čele soutěže usadil SK Plasy bez ztráty bodu. Na druhém místě byla SK Čistá (10b.), třetí SK Kaceřov (8b.) a dále SK Kozojedy (7b.), Olympie Kozlany (6b.), Meteor Horní Hradiště (6b.), SK Lomnička (6b.), Sparta Kralovice B (6b.), SK Bohy (4b.), SK Potvorov (3b.) a SS Manětín a SK Hadačka oba bez bodů.⁹⁰

Kralovicko proti Plzni a velkému fotbalovému světu

Tak jak i dnes je fotbalovým svátkem pro každý klub hrát proti slavným soupeřům ať, již na mezinárodní úrovni nebo v nižších řádech, bylo tomu tak i v počátcích fotbalu na Kralovicku. Místní kluby zvaly k prestižním utkáním především týmy z Plzně, ale i slavnější týmy odjinud.

První doložitelný zápas sehrála Sparta Kralovice proti SK Slavoj Plzeň v roce 1925 a zvítězila vysoko 11:0 a v roce následujícím pak porazila Rapid Plzeň 2:0.⁹¹ Kontakty klubů Kralovicka, především z Plas a Kralovic s Plzní se pak zintenzivnily ve třicátých letech 20. století a na počátku čtyřicátých let sem pak přijely i tehdy slavné kluby, byť s tzv. mimoligovou nebo kombinovanou sestavou. Sparta Kralovice hrála o pouti 2. června 1940 proti SK Plzeň, který byl tehdy nejúspěšnějším plzeňským týmem a s ním do Kralovic přijeli někteří hráči (i když ne všichni) nastupující v první lize. Sparta Kralovice dokázala SK Plzeň porazit 5:3.⁹² Ve stejném roce přijela do Kralovic i Viktoria Plzeň, za níž nastoupili Dědič, Havlík, Szaffner, Baumruk, Berka, Möstl, Kubáň, Vlček, Hyrman, Benc a Hrubý a Sparta s nimi prohrála 2:7.⁹³ Úspěšnější

88 Kralovický obzor 1942/30.

89 Kralovický obzor 1942/40.

90 SOkA Plasy, fond Sparta – atletický klub Kralovice (1923–1943), Kniha zápisů výborových a členských schůzí.

91 Kralovický obzor 1925/30 a Kralovický obzor 1926/17. SK Slavoj Plzeň je ale uváděn jako klub zaniklý již v roce 1905. Jenže název Slavoj zároveň v kombinaci s dalším pojmenováním měla řada dalších plzeňských klubů např. SK Slavoj Smíchov, o němž v tomto případě pravděpodobně jde (HOCHMAN, Pavel, NOVOTNÝ, Jiří, *Plzeňské fotbalové kluby*. Nava Plzeň 2015., s. 162–164).

92 Kralovický obzor 1940/23.

93 Kralovický obzor 1940/43, zde je uvedeno, že za Viktorii Plzeň hrálo sedm ligových hráčů, ale porovnáním se sestavou, v níž Viktoria hrála sezonu 1939/40 na https://cs.wikipedia.org/wiki/N%C3%A1rodn%C3%AD_liga_1939/40#SK_Viktoria_Plze%C5%88 [20. 1. 2021], je možné se dopočítat jen šesti jmen.

85 Kralovický obzor 1940/27 a Kralovický obzor 1940/30; SOkA Plasy, fond Sparta – atletický klub Kralovice (1923–1943), Kniha zápisů výborových a členských schůzí.

86 Kralovický obzor 1941/17, 1941/20, 1941/21.

87 Kralovický obzor 1942/30.

Zápas Sparta Kralovice – Viktoria Plzeň v roce 1940. Soukromý archiv pana Vopata Kralovice.

byl 16. června 1940 proti stejnému plzeňskému soupeři SK Plasy, který uhrál remízu 3:3, ale ani zde Viktoria nenastoupila ve své nejsilnější sestavě.⁹⁴

Na Kralovicko zavítaly i pražské kluby, s nimiž měly kontakty spíše SK Čistá a SK (Olympie) Kožlany. Jak již bylo uvedeno, v Čisté se v roce 1930 představil Bohemians Praha a v roce 1941 SK Čistá prohrála s finalistou poháru středočeské župy SK Plincner Praha 0:10.⁹⁵ Olympie Kožlany v roce 1940 přivítala LTC Praha, což byla ale hokejový tým, jehož hráči v létě hráli fotbal. V Kožlanech zvítězili 7:4.⁹⁶ Stejný pražský klub zavítal o rok později také do Kaznějova, kde vyhrál nad místním SK 5:4.⁹⁷

Olympie Kožlany v roce 1940 přivítala také v přátelském zápase tým Internacionálů z Prahy⁹⁸ a ti se ve stejném roce zúčastnili i oslavy dvaceti letí kralovické Sparty, s níž prohráli 2:4. Za hosty v Kralovicích nastoupili: Tichý, Zimmermann, Perner, Papírník, Madelon, Hlíňák, Dobiáš, Janda, Meduna, Štulz, Tošner.⁹⁹ Jak je tedy ze soupisky patrné, zavítali tehdy do Kralovic i někteří bývalí reprezentanti československého národního týmu.

Český pohár

Na podzim 1941 se kluby Kralovicka zúčastnily také domácího poháru a v jeho rámci se utkaly s několika plzeňskými kluby, tentokrát již soutěžně a se střídavými úspěchy. SK Čistá porazila Spartu Plzeň 4:3, SK Plasy – Smíchov Plzeň 3:2, ale SK Kaznějov prohrál s SK Bolevec 1:2. Sparta Kralovice hrála proti Meteor Třemošná vítězně 3:2.¹⁰⁰

V dalším župním předkole na sebe narazily SK Čistá a Sparta Kralovice s výsledkem 1:4.¹⁰¹

III. předkolo se hrálo až v roce 1942 a v něm Sparta Kralovice dokázala zvítězit na hřišti SK Bolevec 2:1 a postoupit, zatímco druhý zástupce Kralovicka SK Plasy vypadl po prohře na hřišti SK Doubravka 2:4. Sparta Kralovice pak vypadla až v následujícím kole, kdy prohrála s divizním týmem SK Doudlevec 1:2.¹⁰²

SK Plzeň v Kralovicích v roce 1940. Obrazová kronika A. C. Sparty v Kralovicích, Sokol Kralovice.

I tyto výsledky Českého poháru naznačily, že fotbalové týmy Kralovicka jsou konkurence schopné i za hranicemi svého regionu, což se potvrdilo i v soutěži západočeské župy.

SK Kaznějov a Sparta Kralovice ve vyšších soutěžích

V sezoně 1942/1943 ve vyšších soutěžích hrál SK Kaznějov ve II. třídě a Sparta Kralovice ve III. třídě. Soupeři Sparty byly týmy Slavoj Smíchov (Plzeň), SK Roudná (Plzeň), SK Nepomuk, SK Kdyně, SK Hradiště (Plzeň), SK Skvrňany (Plzeň), SK Blovice, Sparta Mirošov a SK Druztová.¹⁰³ Sparta nastoupila k prvnímu mistrovskému zápasu proti Slavovi Smíchov Plzeň a hned na úvod dokázala zvítězit v poměru 3:1. Nešlo ovšem o nějakou náhodnou výhru a stejně jako v předchozím roce SK Kaznějov i Sparta Kralovice začala ve III. třídě porážet jednoho soupeře za druhým. Po skončení podzimní části obsadila s bilancí 5-3-1, skóre 28:12, a 13 body první místo, ale druhá Sparta Mirošov měla stejný počet bodů. Bylo tedy otázkou, jak se bude klubu dařit v jarní části. Tentokrát Sparta dokázala svoji pozici udržet, a ačkoliv utrpěla dvě porážky, zbylých sedm zápasů vyhrála a tým také celou III. třídu s počtem 27 bodů z osmnácti zápasů (12-3-3) a celkovým skóre 65:27.¹⁰⁴

V sezoně 1943/1944 tak oba úspěšné týmy Kralovicka jak SK Kaznějov, tak Sparta Kralovice začaly hrát ve II. třídě západočeské župy, a to velmi úspěšně. Podzimní část soutěže totiž vyhrál Kaznějov a Sparta skončila na druhém místě. Oba týmy měly shodnou bilanci 7-1-1 a 15 bodů, ale Kaznějov lepší skóre (42:14) než Sparta (34:20).¹⁰⁵

Podzimem roku 1943 ale končí veřejně dostupné informace¹⁰⁶ o sportovním dění na Kralovicku a pouze z pozdějšího kronikářského záznamu¹⁰⁷ je patrné, že Sparta Kralovice soutěž vyhrála a postoupila do IB třídy. Sezona 1943/44 je ale také posledním ročníkem fotbalových soutěží v Protektorátu Čechy a Morava obecně, potom již lidé začali mít s postupující válečnou frontou jiné starosti.

94 Kralovický obzor 1940/25.

95 Kralovický obzor 1941/33.

96 Kralovický obzor 1940/30.

97 Kralovický obzor 1941/32.

98 Kralovický obzor 1940/33.

99 Kralovický obzor 1940/38.

100 Kralovický obzor 1941/40.

101 Kralovický obzor 1941/47.

102 Kralovický obzor 1942/15 a 1942/21.

103 Kralovický obzor 1942/37.

104 SOKA Plasy, fond Sparta – atletický klub Kralovice (1923–1943), Kniha zápisů výborových a členských schůzí.

105 Tamtéž.

106 Kralovický obzor přestal vycházet v říjnu 1942 a Kniha zápisů výborových a členských schůzí Sparty Kralovice končí v roce 1943, jiné podrobnější materiály pro fotbalovou historii Kralovicka té doby nám nejsou známy.

107 Přetištěno v: [red.] *Z historie kralovické kopané*. Kralovický obzor 4/2005, s. 8.

Prameny a literatura

- Obecní úřad Mladotice, Kronika obce Mladotic [1929–1967].
- Obecní úřad Slatina, Jednatelská kniha sportovního klubu S. K. Slatina.
- Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Sparta – atletický klub Kralovice (1923–1943).
- Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Archiv města Kralovice, Pamětní kniha města Kralovic [1836–1950].
- Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Archiv města Kralovice, Kronika města Kralovic II, založena 1923–[1940].
- Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Tělovýchovná jednota Sokol Plasy, Sportovní klub Plasy, sehrané zápasy od 28. V. 1933. Kralovický obzor, týdeník vydávaný Ferdinandem Šrekem v Kralovicích, sportovní rubrika z let 1923–1942.
- BERANOVÁ, Soňa, *Historie Plzeňského fotbalu*. Diplomová práce FTVS UK Praha 2009.
- BUKAČOVÁ, Irena, *800 let Kralovic*. MěNV Kralovice 1983.
- ČERNÝ, Karel, *Začátky a vývoj kopané v Plzni a okolí v letech 1892–1938*. Plzeň 1994.
- FÁK, Jiří, *Fotbalový klub Sparta Kralovice*. Vlastivědný sborník – čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska 4/2015, s. 9–19. Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici.
- FÁK, Jiří, *Sportovní klub Mladotice, několik poznámek k počátkům fotbalu v Mladoticích*. Vlastivědný sborník, čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska 1/2021.
- FÁK, Jiří, *Sportovní klub Slatina*. Vlastivědný sborník, čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska 2/2021.
- HOFMAN, František, *Historie sokolského hnutí v Kaznějově*. Kaznějov 2005.
- HOCHMAN, Pavel, NOVOTNÝ, Jiří, *Plzeňské fotbalové kluby*. Nava Plzeň 2015.
- HORÁK, Jindřich, *Encyklopedie našeho fotbalu*. Praha: Libri 1997.
- HUBKA, Petr – SOUTNER, Oldřich (eds.), *Osm a půl století v plaské kotlině. Čítanka o minulosti města Plas*. Plasy 1996).
- JELÍNEK, Radovan, JENŠÍK, Miloslav, *Atlas českého fotbalu od roku 1890*. Praha 2005.
- JENŠÍK, Miloslav, MACKŮ, Jiří, *Kronika českého fotbalu. Díl 1, do roku 1945*. Praha 1997.
- JINDRA, Josef, *Sport na Kralovicku*. Kralovický obzor 1940/24.
- KOLEKTIV, *Mladotice v proměnách staletí*. Obecní úřad v Mladoticích 2015.
- KŘÍŽEK, Josef, *Tělovýchova v Kaznějově*. Kaznějov 2001.
- [red.] *Z historie kralovické kopané*. Kralovický obzor 4/2005, s. 8.
- SKLENÁŘ, Jaroslav, *Městečko Čistá a okolí*. Čistá 1999.
- SOUTNER, Oldřich, *80 let tělovýchovy a sportu v Plasích v letech 1909–1989*. Strojopis pro kronikářskou soutěž, květen 1989. Knihovna Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici.
- SVOBODA, Jiří, ZILYNSKYJ, Bohdan, *Spolkový život v Kozojedech v 19. a 20. století*. Spicitorium Praha 1999.
- ŠPELINA, Miroslav, *Prvních sto. Tělovýchovná jednota Sokol Plasy 1909–2009*. Tělovýchovná jednota Sokol Plasy 2009.
- VONDRÁŠEK, Bohumil, *Založení tělocvičené jednoty Sokol v Kozłanech*. Kozłanský zpravodaj.
- VONDRÁŠEK, Bohumil, *Sportovní klub Kozłany*. Kozłanský zpravodaj 4/2007, s. 5–6.
- <https://www.tjsokolkralovice.cz/historie-klubu/>. [20. 1. 2021].
- https://cs.wikipedia.org/wiki/Old%C5%99ich_Nejedl%C3%BD. [20. 1. 2021].
- http://www.sokolplasy.cz/www_soubory/tjskp-historie.htm. [20. 1. 2021].
- <http://www.fkbk.cz/fk-bohemia-kaznejov/> [20. 1. 2021]
- https://cs.wikipedia.org/wiki/Svaz_mlad%C3%BDch. [20. 1. 2021].
- <https://www.obeckozojedy.eu/spolky-sdruzeni/tj-sokol/historie/> [20. 1. 2021].
- https://cs.wikipedia.org/wiki/N%C3%A1rodn%C3%AD_liga_1939/40#SK_Viktoria_Plze%C5%88 [20. 1. 2021].

Beginnings of Soccer in Kralovice Region

Soccer got to Kralovice Region from North Bohemia. After the World War I, the first match against the team of Teplice was played in Kralovice with the result being 0-19. After that, several soccer teams were established gradually, namely AC Sparta Kralovice, Sportovní klub (Sports Club) (SK) Čistá, SK Plasy, SK Olympie Kozłany, SK Kaznějov, DSK (Workers' Sports Club) Kaznějov, SK Mladotice, Vojenská posádka (Garrison Team) Kralovice, Učednická besídka (Apprentices' Team) Kralovice, SK Střela Kočín, SK Slatina, SK Potvorov, SK Kaceřov, SK Kozojedy, SK Bohy, SK Hadačka, SK Horní Hradiště, and SK Lomnička.

After the first friendly matches played mainly in the 1920s, single competition tournaments started to be organized in Kralovice Region. The first of them named SK Čistá Cup took place in 1930. Then, Frölich Cup was organized in Kralovice in 1933.

The first competition organized for a longer period of time was Kralovice Region Cup started in 1935 and ended in 1936, with AC Sparta Kralovice being the winner. In 1936, AC Sparta Kralovice and SK Kaznějov started playing the championship of West Bohemian Soccer Organization, until separate Kralovice Soccer District was founded in 1940. Its first winner was SK Kaznějov, with AC Sparta Kralovice being the winner in the season 1941/1942. Both teams then continued playing higher level competitions, namely Classes III and II.

In the meantime, Kralovice Region was also visited by a couple of teams from Pilsen and Prague, with whom the local footballers played with varying degrees of success; in 1940, for instance SK Plasy tied 3-3 with Viktoria Pilsen.

The first quarter of a century of soccer in Kralovice Region marked the way from the initial enthusiasm and searching to a well-organized competition played within the West Bohemian Soccer Organization in which SK Kaznějov and AC Sparta Kralovice achieved success reaching beyond the local soccer level.

Životní veletoce vesnického kluka

Jan Jiráček

V pondělí 28. dubna 1902 se v rodině obyveckého chalupníka a krejčího Jana Šobra narodil syn Ludvík.¹ Otec (nar. 23. 8. 1873) patřil mezi typické vesnické malorolníky, choval několik kusů dobytka a v zimě a po večerech si přivydělával jako krejčí. Jelikož byl velmi zručný, dokázal rodinu poměrně slušně hmotně zabezpečit. Se ženou Marií (nar. 31. 10. 1883), rozenou Ibrmajerovou z Obytec čp. 52, měli šest dětí,² Ludvík byl nejstarší. V září 1908 nastoupil do obecné školy v Kydlinech a následně tamtéž do školy pokračovací. V dubnu 1916 ukončil svoji školní docházku.³ Je-

likož otec Jan narukoval do císařské armády a bojoval ve Velké válce 1914–1918, musel se mladý Ludvík ihned po škole zapojit do práce v hospodářství, aby rodina netrpěla hladem. Teprve po otcově návratu z války nastoupil ve školním roce 1919/1920 do učení na Živnostenské pokračovací škole pro učně v Klatovech,⁴ kde si vybral obor instalatér – mědikovec. Na praxi docházel do klatovské firmy Jana Černého. Po třech letech získal v září 1923 výuční list⁵ a hned o měsíc později jej armáda povolala do základní vojenské služby. Protože byl vyučeným zámečnickem

s vynikajícím doporučením od zaměstnavatele, narukoval k Leteckému pluku č. 3 generála-letce M. R. Štefánika v Nitře. Zde prošel od 17. března 1924 ročním kurzem leteckého mechanika.⁶ V březnu 1925 jej propustili do zálohy již v hodnosti desátníka se specializovaným zařazením „ošetřovatel letounů“.⁷ Vrátil se do rodného kraje a začal pracovat jako instalatér v již zmíněné klatovské firmě Jana Černého. Obživa rukama ho však příliš netěšila, proto se v roce 1927 přihlásil do četnictva. Později tvrdil, že se od mládí toužil stát kriminalistou a enormně jej bavila četba detektivek. Od 1. července 1927 byl zaregistrován jako četník na zkoušku u Zemského četnického velitelství v Praze a absolvoval zde od 1. července 1927 do 12. března 1928 školu pro výcvik četníků na zkoušku s dobrým prospěchem. V osobním záznamu četnického velitelství se dočteme v kolonce „Znalost cizích jazyků“, že Ludvík Šobr umí „německy dobře, pro službu dostatečně“. Krom jiného tento záznam u něj v kolonce „Zvláštní schopnosti a znalosti“ zmiňuje plavání, jízdu na motocyklu a lyžích.⁸

Obr. 1 – Obyvecký malorolník a krejčí Jan Šobr. Soukromý archiv Jany Dvorské.

Obr. 2 – Marie Šobrová (rozená Ibrmajerová) se svými třemi dětmi (zleva) Ludvíkem, Emanuelem a Miladou. Soukromý archiv Jany Dvorské.

1 SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, římskokatolická farnost Kydliny, Matrika narozených 1877–1914, Kydliny 17, fol. 77; dostupné online z: https://www.portafontium.eu/iipimage/30064741/kydliny-17_0800-n?x=-2&y=52&w=861&h=325 – sken 80.

2 Rodině Šobrových se po nejstarším Ludvíkovi narodili ještě: Milada (nar. 22. 12. 1905), Josef (nar. 1. 2. 1908), Marie (nar. 13. 8. 1909), Emanuel (nar. 28. 12. 1903) a Miloslav (nar. 19. 10. 1920). Srov. Státní okresní archiv Klatovy (dále jen SOkA Klatovy), fond Okresní úřad Klatovy I., Sčítání lidu. Census 1921, Obytce Nr. 32. Svobodný syn Josef zemřel dne 16. března 1929 na zápal plic. Srov. Městský úřad Klatovy, Matrika zemřelých Kydliny a okolí 1921–1949 XII.

3 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Vysvědčení na propuštěnou Ludvíka Šobra.

4 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výkaz o chování, prospěchu a návštěvě Ludvíka Šobra na Živnostenské pokračovací škole pro učně v Klatovech.

5 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výuční list Ludvíka Šobra (úřední opis z 3. srpna 1943).

6 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Osobní záznam pro gážístu mimo služební třídy Ludvíka Šobra.

7 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Vysvědčení o zaměstnání Ludvíka Šobra z 28. března 1925.

8 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Osobní záznam pro gážístu mimo služební třídy Ludvíka Šobra.

Obr. 3 – Obytce čp. 32. Před domem stojí Jan Šobr s manželkou Marií a jejich dcera Marie s neznámým mužem. Soukromý archiv Jany Dvorské.

Prvním místem jeho činné služby u četnictva se stala stanice v Novém Losimtálu⁹ na okrese Tachov,¹⁰ kam nastoupil v pondělí 12. března 1928. K 1. červenci téhož roku byl jmenován četnickým strážmistrem na této stanici spadající pod oddělení Plzeň. V Novém Losimtálu našel zalíbení v Rose, o sedm let mladší dceři místního hostinského Adolfa Rudolfa Schreiner. Výborně si rozuměl i s její matkou Marií, která v novolosimtálském rodinném hostinci v čp. 7 rovněž pracovala. Nový Losimtál tvořilo v drtivé většině obyvatelstvo německé národnosti a rodina Rudolfa Schreiner patřila k místní německé komunitě, takže se doma i v hostinci mluvilo výhradně německy. Ze vztahu Ludvíka a Rosy se ve čtvrtek 22. května 1930 narodil syn Jaroslav.¹¹ Po narození syna se začala plánovat svatba, snoubenci byli oddáni v sobotu 14. února 1931 v kostele sv. Anny v Novém Losimtálu.¹² Komplikaci jim způsobilo přeložení strážmistra Ludvíka Šobra na jinou stanici, konkrétně do Mühlbachu na okrese Cheb¹³ k 19. lednu 1931. Kariéru si polepšil, jelikož se z něj stal zástupce velitele stanice, v osobním životě se mu však přestěhování nepohoršilo. Za manželkou a synem, kteří bydleli nadále v hostinci patřícím rodině nevěsty, musel pravidelně zajíždět ve dnech volna. V sobotu 26. března 1932 přibyla do rodiny četnického strážmistra Ludvíka Šobra dcera Gertruda.¹⁴ V Mühlbachu se podle svých slov Ludvík Šobr zapojil i do zpravodajského boje proti sousednímu Německu. Údajně získal několik konfidentů z řad obyvatel sousedního státu, především nejmenovaného penzionovaného četnického strážmistra. Místem předávání informací měl být plácek u tamního kostela sv. Jakuba Staršího, vždy po nedělních bohoslužbách. Získané informace prý Ludvík Šobr předával zpravodajskému důstojníkovi 6. hraničářského pluku v Chebu. Československá rozvědka tímto

Obr. 4 – Svatební fotografie Ludvíka a Rosy Šobrových. Soukromý archiv Jany Dvorské.

kanálem údajně dostala plány továrny v Schirndingu. Ve zpravodajské činnosti pokračoval dle svých slov až do přeložení z Mühlbachu v září 1935. Kromě získávání informací se mu prý v říjnu 1935 podařilo při běžné kontrole motorových vozidel odhalit pár německých občanů, který měl na cigaretových papírcích a v šatech ukryto množství poznámek a po důkladné prohlídce vozidla se objevily i filmy do fotoaparátu se snímky muniční továrny u Choťeboře. Oba německé špióny údajně odsoudil československý soud na dvacet let těžkého žaláře.¹⁵

V dubnu 1935 napsal strážmistr Ludvík Šobr na zemské četnické velitelství v Praze žádost o přeložení z Mühlbachu. Region zmítaný hospodářskou krizí a následným nástupem nacismu v sousedním Německu, který vystupňoval nacionalismus a podněcoval národnostní střety a protivení se reprezentantům státní moci, zvláště pokud byli české národnosti, jistě nepatřil mezi místa klidné a pohodové služby, nicméně Ludvík Šobr nikdy o žádných střetech se sympatizanty nacionálního socialismu nemluvil. Navíc rodina jeho manželky, zejména jeho tchyně Marie Schreinerová, byla šířenou propagandou a Vůdcovými slovy vysílanými rozhlasem naprosto fascinována a zmocnil se jí pocit příslušnosti k vyšší rase. Jakožto aktivní četník to asi při návštěvách rodiny v Novém Losimtálu neměl jednoduché. Ve zmíněné žádosti píše: „Sloužím u četnictva od roku 1927. Po ukončení školy četníků na zkoušku jsem byl zařazen od 12. 3. 1928 do 20. 1. 1931 na nehostinné

9 Po roce 1948 byla obec přejmenována na Jedlinu. Vesnice padla za obětí zřízení hraničního pásma a v průběhu padesátých let 20. století byla pobořena. Úředně zanikla v roce 1974. Srov. Vyhláška č. 22/1949 Sb. Vyhláška ministerstva vnitra o změnách úředních názvů míst v roce 1948.

10 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Prosba Marie Šobrové ze 4. června 1945.

11 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Rodný list Jaroslava Šobra (úřední opis z 26. dubna 1940).

12 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Oddací list Ludvíka Šobra a Rosy Schreinerové ze 14. února 1931 (úřední opis z 30. října 1939).

13 Od roku 1950 se jedná o Pomezí nad Ohří. Srov. Vyhláška ministra vnitra č. 13/1951 Sb., o změnách úředních názvů míst v roce 1950.

14 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Rodný list Gertrudy Šobrové (úřední opis z 26. dubna 1940).

15 Podle pozdější výpovědi Ludvíka Šobra byl údajně onen četnický penzista-konfident prozrazen a v Německu odsouzen na šest let žaláře. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Vyjádření a uvedení svědků k obhajobě.

Obr. 5 – Dobová pohlednice Mühlbachu (Pomezí nad Ohří). Soukromý archiv autora.

stanici v Novém Losimtě, okres Tachov a od 20. 1. 1931 jsem na stanici v Mühlbachu, okres Cheb. Jsem ženat, mám dvě dítky a to Jaroslava, narozeného 22. 5. 1930, a dceru Gertrudu, narozenou dne 26. 3. 1932, kteří mluví německým jazykem a český jazyk vůbec neovládají. Moje manželka Růžena Šobrová jest německé národnosti, narozená v Novém Losimtě, okres Tachov a český jazyk vůbec neovládá. Moje nejbližší příbuzní bydlí v Obyčích, Dolanech, Bezděkově a Janovicích nad Úhlavou, okres Klatovy a ve Tvrzích, okres Žatec. Nejbližší příbuzní manželky bydlí v Novém Losimtě, okres Tachov a v Chebu, okres Cheb. Vzhledem k tomu, že moje dítky nemají příležitost v Mühlbachu aby se naučili jazyk český, prosím tudíž o přemístění na stanici v českém území, pokud možno na oddělení Benešov u Prahy, Kladno, Kutná Hora, Jičín, Písek, Příbram a Praha¹⁶. Zda usiloval o odchod z pohraničí, které krize a posléze výbuch protivenství vůči všemu, co reprezentovalo státní moc a správu, změnily v doutnající sud se střelným prachem, či zda opravdu toužil po tom, aby se jeho děti naučily česky, se dnes již nedozvíme. Odpověď z Prahy přišla v průběhu několika dnů a dávala Ludvíku Šobrovi značné naděje. Doslova v ní stálo: „Četnické stanici v Mühlbachu. Zpravte strážmistra Ludvíka Šobra, že zemské četnické velitelství v Praze bude o jeho prosbě o přemístění uvažovati, až za něho bude náhrada“.¹⁷

Náhrada se našla na konci léta a od počátku září 1935 začal sloužit strážmistr Ludvík Šobr na četnické stanici v Čáslavi, oddělení Kutná Hora. Na nové působiště se přestěhoval i s celou rodinou. Našli si nájemní byt v čp. 161 na Božkově náměstí. Podle výpovědi svědků u poválečného soudu se po příchodu do Čáslavi projevoval Ludvík Šobr zcela normálně jako pilný příslušník četnického sboru ČSR. Hrdě se hlásil ke své české národnosti a syna Jaroslava nechal zapsat na školu při státním učitelském ústavě v Čáslavi s vyučovacím jazykem češtinou.¹⁸ O dva roky později na stejnou školu začala chodit i jeho dcera Gertruda. Čáslavský obchodník Rudolf Fliegel o něm pod přísahou sdělil vyšetřovatelům po válce mj. toto: „Z počátku vystupoval jako velký

vlastenec – Čech“.¹⁹ Podobně se vyjadřovali bývalí Šobrovi kolegové z čáslavské četnické stanice. Například vrchní strážmistr Matoušek vzpomínal: „Oznamuji, že bývalý četnický štábní strážmistr Ludvík Šobr byl zařazen na býv. četnické stanici v Čáslavi od 5. 9. 1935. Až do března 1939 choval se jako řádný Čech a jeho manželka, přesto, že byla německé národnosti, chovala se tak, že nebylo proti ní žádných stížností...“.²⁰ K 1. červenci 1937 byl povýšen na štábního strážmistra.²¹

V krizovém roce 1938 dostal štábní strážmistr Ludvík Šobr nový úkol. Od úterý 13. září 1938 byl dočasně uvolněn ze služby na čáslavské četnické stanici a stal se z něj polní četník v asistenční rotě pěšího pluku č. 21 maršála Focha v Čáslavi. S touto jednotkou o síle 50 mužů a 1 důstojníka byl vyslán k udržování pořádku do prostoru Česká Lípa, Děčín, Česká Kamenice, Krásná Lípa a Varnsdorf. Při jedné z patrol v České Lípě spatřili, jak ordneri připravují na městských jatkách stožár pro vlajku. Rychlým zásahem štábního strážmistra Šobra a dvou vojáků byl stožár stržen a jeden z ordnerů shozen ze schodů. Při pádu si údajně zlomil

Obr. 6 – Dobová pohlednice Čáslavi. Soukromý archiv autora.

ruku. K dalšímu střetu s henleinovci za účasti Ludvíka Šobra došlo v České Kamenici. Když pohotovostní četa dorazila do zmíněného městečka, objevila na tamním obecním úřadě připravené prapory a odznaky s hákovými kříži a na zdech kanceláří visící obrazy Konráda Henleina. Vlajky a odznaky vojáci spálili, obrazy vůdce SdP rozbili pažbami a probodali bajonety a za budovou připravená jízdní kola ordnerů poškodili tak, aby nešla použít.²² Pěší pluk č. 21 maršála Focha byl však 24. září 1938 reorganizován a štábní strážmistr Ludvík Šobr se vrátil na domovskou četnickou stanici v Čáslavi.

16 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Prosba o přemístění Ludvíka Šobra z 16. dubna 1935.

17 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Rozkaz Z.Č.V. v Praze ze dne 30. dubna 1935 čj. 8370/35.

18 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Osobní dotazník Ludvíka Šobra z 3. března 1937.

19 Rudolf Fliegel provozoval obchod v domě, kde v jednom z bytů v patře zároveň bydlel. Po příchodu Ludvíka Šobra do Čáslavi tomuto obchodník přepustil svůj byt a nějakou dobu se přátelsky potkávali. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď Rudolfa Fliegla z 29. ledna 1946.

20 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Zpráva velitele stanice SNB v Čáslavi o Ludvíku Šobrovi ze 17. ledna 1946.

21 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výnos MV o povýšení Ludvíka Šobra z 1. července 1937.

22 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Vyjádření a uvedení svědků k obhajobě.

Obr. 7 – Dobová pohlednice kasáren v Čáslavi, kam Ludvík Šobr nastoupil v roce 1938 jako polní četník k pěšímu pluku č. 21. Soukromý archiv autora.

Ne však nadlouho. Po přijetí tzv. mnichovské dohody došlo k reorganizaci bezpečnostních složek státu. Štábní strážmistr Ludvík Šobr byl od čtvrtka 10. listopadu 1938 rozkazem velitele četnického oddělení Kutná Hora č. j. 1686/38 „dočasně odkomandován“ k Zemskému četnickému velitelství v Chustu na Podkarpatské Rusi, odkud putoval na prozatímní četnickou stanici v obci Ruské Komárovce (okres Seredné) těsně u maďarských hranic.²³ Tady prožíval těžké chvíle poznamenané častými střety s maďarskými nacionalisty. V Ruských Komárovcích se ale dočkal i služebního postupu. Dne 26. ledna 1939 odešel velitel zdejší stanice vrchní strážmistr František Podlipný na okresní četnickou stanici v Kolíně a velení prozatímní stanice předal nejprve štábnímu strážmistrovi Josefu Uhroví. Záhy však bylo zjištěno, že služebně starší je na stanici přidělený štábní strážmistr Ludvík Šobr, proto se od pondělí 30. ledna 1939 stal velitelem prozatímní četnické stanice v Ruských Komárovcích právě on.²⁴ Zde sloužil až do 15. března 1939.²⁵ Prozatímní četnickou stanici opustil s mužstvem až ve chvíli, kdy maďarské jednotky začaly obsazovat Podkarpatskou Rus. Cestou zpět do Čáslavi zažil ještě několik incidentů. K největšímu došlo nedaleko Perečina, kde u obce Stavné přepadli maďarští nacionalisté osobní vlak s evakuovanými českými občany a začali jim krom fyzického napadání odcizovat majetek. Ustupující četníci a vojáci vytvořili zásahový oddíl pod velením štábního kapitána Blodka a zadrželi osobní vlak osvobodili. V boji bylo zastřeleno několik maďarských nacionalistů. Do Čáslavi se štábní strážmistr vrátil dne 17. března 1939.²⁶

Podle vzpomínek Šobrových kolegů k velké změně v jeho chování došlo až po vzniku Protektorátu Čechy a Morava. Četníkovu manželka Rosa odjela na delší návštěvu do Nového Losimthalu, který byl tehdy již více než půl roku obcí Neu Losimthal v Říši. Do Čáslavi se prý vrátila jako úplně jiný člověk. Vůči všemu českému se chovala velice povýšeně. Již citovaný čáslavský obchodník Rudolf Fliegel například vypověděl: „Až teprve pozdější dobu, a to asi roku 1939 a to pravděpodobně na popud své manželky, která byla národností německé a nadávala mojí manželce do českých

svin apod...“. Obchodník vstoupil do hádky obou žen a označil Rosu Šobrovou jako „Hitlerovskou svinu“. Nedlouho poté jej zatkl kolínské gestapo a podrobilo ho konfrontaci s Rosou Šobrovou. Rudolfu Fliegelovi se nikdy nepodařilo vypátrat, zda ho na gestapu udala Rosa, nebo její manžel Ludvík. Nicméně od tohoto incidentu se u něj gestapo objevilo ještě několikrát a hledalo ilegální tiskoviny. Nebohý obchodník pak vždy na nějaký čas skončil ve vyšetřovací vazbě a výsledky gestapa jistě jeho psychickému zdraví neprospěly. V těchto případech si byl před poválečným soudem jistý, že udání byla dílem Rosy Šobrové.²⁷

Tlak manželky Rosy, která čerpala rozumy nejen z oficiální nacistické propagandy, ale především od své matky, na Ludvíka narůstal. Nakonec i on sám podlehl nacionálně socialistické ideologii. Minimálně od ledna 1940 začal intenzivněji spolupracovat s nacistickým bezpečnostním aparátem,²⁸ konkrétně se zaměstnancem kolínské služebny Sicherheitsdienstu (dále jen SD). Zda jej k tomu vedly četnické služební povinnosti, jak tvrdil při poválečném vyšetřování, nebo to bylo jeho soukromé rozhodnutí, se dnes můžeme jen domýšlet. Ať tak či tak, s úředníky kolínské SD se od zimy 1939/1940 pravidelně potkával i mimo službu, často při alkoholických dýcháncích.²⁹ Aby ukázal, že souzní s nacistickou ideologií, podal Ludvík ve středu 24. ledna 1940 přihlášku do Vlajky a zároveň vstoupil do její úderní složky tzv. Svatoplukových gard. Nakonec ale nezaplatil ani jeden členský příspěvek, protože s nabytím německého občanství se dále k Vlajce ani Svatoplukovým gardám nehlásil.³⁰ Ve stejné době, jako všichni příslušníci státního aparátu, vyplnil i štábní strážmistr Ludvík Šobr „Prohlášení o rodovém původu“, kde potvrzoval, že není Židem a ani nikdo z jeho rodičů a prarodičů jím nebyl.³¹ V lednu 1940 sestavoval na žádost kolínské úřadovny SD seznam učitelstva a úředníků městského úřadu v Čáslavi. Jednalo se o přípravu přehledu tzv. destruktivní inteligence.

V březnu 1940 došlo k další konfrontaci kdysi spřátelených rodin Šobrových a Fliegelových. Obchodníka zatkl opět kolínské gestapo pro údajný zakázaný poslech zahraničního vysílání. Výsledky ale probíhaly na četnické stanici v Čáslavi a zúčastnil se jich i štábní strážmistr Ludvík Šobr, oficiálně jako tlumočník, avšak podle vzpomínek Rudolfa Fliegla Šobr do průběhu výslechu aktivně vstupoval a sám svědčil v zadrženého neprospěch s tvrzením, že

27 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď Rudolfa Fliegla z 29. ledna 1946.

28 Postavení protektorátního četnictva bylo velice složité. Oficiálně se měli podílet na dohledu a vymáhání dodržování nařízení nacistického okupačního režimu. Velké množství četníků zaujalo pozici prostého plnění rozkazů. Našlo se však hodně takových, kteří otevřeně kolaborovali z různých důvodů, většinou kariérních a ziskových. Nicméně mnozí stáli na straně odboje, jak zahraničního – např. František Veitl, četník na Svaté Kateřině u Nýrska (po zboru pohraniční na podzim 1938 v Janovicích nad Úhlavou), pozdější osobní strážce prezidenta Edvarda Beneše v Londýně (1941–1943) a palubní střelec-radiooperátor čs. 311. bombardovací peruti R.A.F. zahynuvší v troskách Liberatoru nad Severním mořem dne 4. října 1944; tak domácího – např. další janovický četník Karel Kotal, popravený v Drážďanech dne 18. prosince 1943. Na opačném pólu aktivních a horlivých kolaborantů z řad protektorátních četníků na Klatovsku stál kromě Ludvíka Šobra např. poručík protektorátního četnictva Josef Pravda, od července 1944 okresní četnický velitel v Klatovech. Srov. Archiv VMH Klatovy, fond Moderní dějiny

29 Při poválečném přelíčení před MLS Klatovy svádl své rozhodnutí na přestoupení k německé národnosti na zaměstnance kolínské služebny SD Müllera, s nímž se údajně v lednu 1940 opil a souhlasil s podáním žádosti o přiznání německé národnosti s odvoláním na německého dědečka. Ač měli všichni jeho předkové německý znějící jména (viz poznámka č. 33), všichni se hlásili k české národnosti. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Hlavní přelíčení LS 90/47 z 21. dubna 1947.

30 Srov. Archiv bezpečnostních složek, fond Odbor politického zpravodajství, sign. 2M 11672.

31 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Prohlášení o rodovém původu Ludvíka Šobra 1940.

23 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Prohlášení sepsání části I. kvalifikační listiny Ludvíka Šobra od 1. ledna do 31. prosince 1938 z 31. prosince 1938.

24 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Ranní zpráva pro den 26. leden 1939.

25 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Soupis pohledávek Ludvíka Šobra ze 17. července 1939.

26 Podle pozdější výpovědi Ludvíka Šobra byl údajně onen četnický penzista-konfident prozrazen a v Německu odsouzen k šesti letům žaláře. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Vyjádření a uvedení svědků k obhajobě.

Obr. 8 – Bývalé vojenské velitelství v Kolíně, kde v průběhu okupace sídlil tamní obrlandrát a gestapo, na snímku z roku 1945. Archiv VMH Klatovy.

může sám potvrdit poslech zahraničního rozhlasu. Případ skončil pro obchodníka šťastně, jelikož při kontrole jeho rozhlasového přijímače, který četnictvo při zatčení zabavilo, bylo zjištěno, že aparát není schopen zachytit jiné stanice než Prahu. Proto se udání označilo jako bezpředmětné a Rudolfa Fliegla i s vráceným rádiem propustili.³²

Písemnou žádost o přiznání německé národnosti podal Ludvík Šobr dne 22. března 1940. Postupně musel předložit množství osobních dokladů a výpisů z matrik, aby svoji žádost dostatečně odůvodnil.³³ Bylo mu vyhověno a od úterý 4. června 1940 získala rodina Ludvíka a Rosy Šoberových německé občanství. Z Ludvíka Šobra se stal Ludwig Schober³⁴ a občany státně příslušnými do německé Říše nyní byly samozřejmě i obě děti a manželka Rosa.³⁵ Podle dochovaných dokumentů však i přes projevovanou náklonnost k nacistickému hnutí počítal nadále se službou v protektorátním četnictvu. V pondělí 10. června 1940 zaslal na Zemské četnické velitelství v Praze žádost, aby jej zařadili od školního roku 1940/1941 do školy pro výcvik velitelů stanic. Odvolává se v ní na své bohaté zkušenosti a dlouholetou službu s poukazem na to, že po celou dobu své služby nebyl nikdy kázeňsky trestán.³⁶

Své četnické povinnosti plnil velice svědomitě a mnozí jím zatčení později vzpomínali na jeho lidský přístup. Například rolník Karel Faltin z Výčep, kterého štábní strážmistr Ludvík Šobr zatýkal

Obr. 9 – Potvrzení říšskoněmeckého občanství Rosy Schoberové z června 1940. SOA Plzeň.

jako jednoho z posledních v rámci své kariéry u protektorátního četnictva dne 19. září 1940, popsal, že: „Při mém zatčení domovní prohlídka vykonána nebyla, bylo mi předstíráno, že mám být pouze vyslechnut a po výsledku propuštěn. Spoután jsem nebyl ani jinak týrán, ale nebylo mi dovoleno, abych se svým otcem, kterého jsme za eskorty potkali na cestě směrem k Čáslavi, se rozloučil.“³⁷ To měl Šobr za sebou již první pohovor na vedoucí služebně německé kriminální policie v Praze u Dr. Kriegera, kam jej za účasti styčného důstojníka zemského četnického velitelství majora Jana Voženíka pozvali na pátek 13. září 1940.³⁸ Výsledek jeho vstupního pohovoru byl pro nového zaměstnavatele uspokojivý, proto mu 27. září 1940 přišlo do Čáslavi oznámení, že na základě rozhodnutí ministerstva vnitra č. 30466/1940-12 končí ke dni 29. září 1940 jeho služební poměr u četnictva a od pondělí 30. září 1940 je zařazen do stavu německé kriminální policie.³⁹ Zajímavou tečkou za Šobrovou kariérou u českého četnictva bylo prohlášení jeho nadřízených, že štábní strážmistr z rodinných důvodů nechce na místo u Kripo nastoupit a zároveň že dokonale neovládá německou řeč.⁴⁰ Navzdory tomu se Ludwig Schober stal od 30. září 1940 zaměstnancem Kripa.⁴¹

32 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď Rudolfa Fliegla z 29. ledna 1946.

33 Ve své žádosti se Ludvík odvolával na německé kořeny, resp. německý původ svého dědečka s tím, že na českou národnost přestoupil jeho otec Jan. Podle dochovaných matričních záznamů se ale ani jeden z jeho dědů k německé národnosti nehlásil. Jeho děd Antonín Šobr, drnomistr z Obytec čp. 32, a stejně tak praděd Antonín Šobr, drnomistr z Chudenic čp. 45 se hlásili k české národnosti. Rovněž děd z matčiny strany Emanuel Ibrmajer, rolník z Obytec čp. 52, a pradědové z matčiny strany Vojtěch Hamberger, drnomistr z Čekanic u Blatné čp. 1, a Antonín Ibrmajer, hraběcí kočár na zámku v Obytcích, se hlásili k národnosti české. Srov. SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, římskokatolická farnost Kydlíny, Matrika narozených 1811-1876, Kydlíny 10, fol. 194; dostupné online z: https://www.portafontium.eu/iipimage/30064734/kydliny-10_1940-n?x=-84&y=-89&w=896&h=328 – sken 194.

34 Před poválečným soudem se k jeho rozhodnutí, které mnohé překvapilo, vyjádřil např. Rudolf Fliegel takto: „Jinak proti Ludvíku Šobrovi nemohu udati konkrétní případy udání nebo jiné činy po dobu jeho působení v Čáslavi a byl jsem překvapen tím, že jmenovaný Ludvík Šobr přihlásil se k německé národnosti a byl převzat k německé kriminální policii“. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď Rudolfa Fliegla z 29. ledna 1946.

35 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Doklady státní příslušnosti k německé Říši Jaroslava Schobera, Gertrudy Schober a Rosy Schober.

36 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Prosba o povolání do školy pro výcvik velitelů stanic z 10. června 1940.

37 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Protokol sepsaný 11. února 1946 sepsaný s Karlem Faltným.

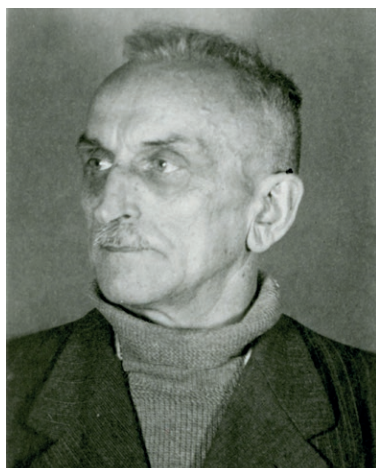
38 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Žádost velitelství četnické stanice v Čáslavi z 10. září 1940 o uvolnění štábního strážmistra Ludwiga Schobera k pohovoru.

39 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Oznámení o přijetí do služebního poměru u Kripo z 27. září 1940.

40 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Oznámení o přijetí do služebního poměru u Kripo z 27. září 1940.

41 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Šobr Ludvík, bývalý štrážm., chování.

Obr. 10 – Kriminální rada Anton Werner na poválečném snímku.
Archiv VMH Klatovy.

Nejprve putoval do Prahy, kde pracoval u referenta podvodů s hodnotným zařazením vrchní kriminální asistent⁴² a zároveň navštěvoval kurzy daktyloskopie a fotografování. Po jejich absolvování jej přeložili na nově zřizovanou služebnu německé kriminální policie (dále jen Kripo) do Klatov. Služebna této složky německého represivního aparátu v Klatovech vznikla ke dni 8. května 1941, kdy sem z Prahy dorazil její právě jmenovaný přednosta Anton Werner. Kromě něj tvořili osazenstvo Kripa v Klatovech následující zaměstnanci: Kurt Witschas,⁴³ Ludwig Schober, Franz Bina,⁴⁴ Alois Zettl⁴⁵ a Marie Bořánková.⁴⁶ Později ještě přibyla další administrativní síla v podobě slečny Marie Krásné.⁴⁷

Kromě tlumočení a zmíněných dvou technik velitel klatovské služby Kripo Anton Werner⁴⁸ přidělil Ludwigu Schoberovi i pátrání po vojenských zvězích a uprchlých válečných zajatcích a odhalování žhářství.⁴⁹ Zároveň mělo Kripo využívat jeho dobré znalosti regionu a předválečných rodinných a přátelských známostí v Klatovech a okolí. Dále byl pověřen kontrolami živnostníků a zemědělců, zda všichni dodávají stanovené množství plodin a produktů na podporu válečného snažení Říše. Po příchodu do města pod Černou věží si Ludwig Schober musel obstarat byt. Nalezl ho v domě čp. 366/III. na rohu dnešních ulic Podhůrecká a Kryštofa Haranta (tehdy Na Balkáně a Harantovy). Návrat do rodného kraje však nepřinesl Ludwigu Schoberovi příliš štěstí. Mnozí jeho přátelé z dětství se od něj po zjištění, v jaké funkci pracuje, začali odvracet. Své rozhořčení dávali najevo hlavně jeho příbuzným, protože ze samotného Ludwiga Schobera měli strach.

42 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Protokol z 22. ledna 1946.

43 Narozen 24. dubna 1897 v Kleinraschützu v Sasku. Po válce v únoru odsouzen na dva roky žaláře, ale ještě téhož roku odsunut do SRN. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 33/1947.

44 Narozen 27. listopadu 1911 v Bedřichově okres Kunštát. Po válce odsouzen k trestu smrti a popraven. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 287/1946.

45 Narozen 15. června 1909 v Hořejším Těšově okres Klatovy. Po válce zproštěn obžaloby a odsunut do SRN. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 339/1946.

46 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Protokol sepsaný 6. února 1946 s Antonem Wernerem.

47 Marie Karolína Krásná se narodila 26. dubna 1918 v Přesticích v rodině místního kupce Karla Krásného. Srov. SOA Plzeň, Sbírka matrik západních Čech, římskokatolická farnost Přestice, Matrika narozených 1894-1918, Přestice 57, fol. 227; dostupné online z: https://www.portafontium.eu/iipimage/30072985/prestice-57_2260-n?x=-202&y=0&w=1405&h=790 – sken 227. Do pracovního poměru ke Kripu na služebnu v Klatovech nastoupila od 1. ledna 1942. Po válce odsouzena MLS Klatovy na osm let žaláře. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 212/1946 a LS 14/1948.

48 Narozen 8. října 1895 Kregan (Krýry) okres Podbořany – AMV 52_1_521 – fotka jeho.

49 AMV 52_1_414 – fotka Šobra.

Obr. 11 – Dům čp. 366/III. na rohu ulic Podhůrecká a Kryštofa Haranta v Klatovech, kde celou válku Ludvík Šobr s rodinou bydlel.
Foto Jiří Strašek 2021.

Otec Jan Šobr s konáním svého nejstaršího syna rovněž nesoouhlasil a velice jej ranilo, když se mu lidé ze vsi začali vyhýbat. Krejčovských zakázek ubývalo, a třebaže od syna z Klatov dostávali pravidelně proviant, duševně prý podle vzpomínek jeho manželky velmi trpěl. Nakonec byl dne 13. ledna 1942⁵⁰ stížen záchvatem mrtvice, kterému zanedlouho podlehl. Marie Šobrová později vzpomínala, že když Ludvík dorazil k jeho smrtelnému loži, otec jej zavrhl, že už není jeho synem.⁵¹

Tři dny po otcově smrti Ludwig Schober vyslýchal zatčeného bednářského mistra z Blatné Jana Růžičku. Zadržený byl anonymem udán, že zabil na černo prase, a případ dostal k vyšetření Ludwig Schober. Při výslechu použil podle poválečné výpovědi Jana Růžičky velice tvrdé metody. Nejprve nechal zatčeného hodinu a půl stát v pozoru u zdi. Posléze jej se slovy „Co, ty kurvo!“ dvakrát udeřil pěstí přes ústa. Když se ani potom nepřiznal, vyslýchající přitvrdil a tloukl mu obličejem o zeď. Takto proběhly celkem čtyři výslechy. Když nepřinesly očekávané přiznání, vyšetřovatelé⁵² vystupňovali násilí. Nařídili Janu Růžičkovi, aby se svlékl do košile a začali jej bičovat provazy namočenými ve vodě. Ludwig Schober údajně při bití na vězně křičel, že je mu jedno, zda jeho (Růžičkovo) dítě bude mít tatů. Když ani zbičování provazy nepomohlo, byl Jan Růžička polit vodou a vhozen do podzemní cely, kde dozorcí otevřeli okno. Jelikož byla polovina ledna, zadržený velice trpěl mrazem. I toto trápení však Jan Růžička ustál, a protože vyšetřovatelé neměli žádný důkaz a přiznání z něj nevytloukli, byl druhý den soudcem dr. Slamou propuštěn na svobodu.⁵³

Nenávist vůči Šobrově matce, sourozencům a dalším příbuzným z Obytec se zvýšila, když se v jeho rodné vsi začalo v dubnu 1942 zatýkat za hromadný poslech londýnského vysílání rozhlasu v místním hostinci provozovaném Bedřichem Suchým. Jelikož

50 Městský úřad Klatovy, Matrika zemřelých Kydlina a okolí 1921–1949 XII, fol. 71. Manželka Jana Šobra Marie v žádosti o propuštění svého syna Miloslava z vyšetřovací vazby MLS Klatovy uvedla mylně datum úmrtí svého manžela 13. 1. 1943. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Prosba Marie Šobrové ze 4. června 1945.

51 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Prosba Marie Šobrové ze 4. června 1945.

52 Na týrání Jana Růžičky se podílel ještě dozorce Wilhelm Lenke. Ten patřil společně s Adolfem Jarolím a Oskarem Elstnerem k dozorcům věznice gestapa, v kterou se změnilo 1. patro vězení u Krajského soudu v Klatovech. Srov. VÁVRA, Josef: *Zpráva o klatovském odboji a klatovském gestapu 1939–1945*. Karlovy Vary 1989. Strojopis uložen v knihovně Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, s. 29.

53 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď Jana Růžičky z 21. dubna 1947.

Obr. 12 – Dobová pohlednice Obytec. Archiv VMH Klatovy.

Ludvík Šobr pravidelně navštěvoval své rodiče (dle svých slov před poválečným soudem jednou za 14 dní) a po otcově smrti tam jezdil ještě častěji, nabyli místní občané jistoty, že na gestapu podal udání právě on. Po vsi se šířila nepodložená fáma, že hostinský Bedřich Suchý starší si před Ludwigem Schoberem při jeho návštěvě rodné obce odplivl a ten že mu vyhrožoval pomstou. Pravda o tom, kdo způsobil neštěstí obce Obytce, asi zůstane navždy skrytá. Dodnes se ve vsi spekuluje o tom, kdo způsobil zatčení několika desítek místních obyvatel pro zakázaný poslech zahraničního rozhlasového vysílání, který stál několik z nich život. Ani poválečný soud s Ludvíkem Šobrem a jeho bratrem Miloslavem je v tomto neshledal zcela vinnými.⁵⁴ Ludvík Šobr vypověděl, že udání na gestapu učinil František Vachovec z Obytce,⁵⁵ kterého náhodou potkal v březnu 1942 v Klatovech před Velkoborského obchodem. Jmenovaný se měl Šobra ptát, zda pracuje na gestapu, jak se v Obytcích traduje. Když dostal zápornou odpověď, prý jen konstatoval, že se v obyveckém hostinci poslouchá Londýn. O dalším konání jmenovaného ale nic nevěděl a údajně se nic nedozvěděl ani od Kiliána Ruprechta, který na gestapu případ Obytce vyšetřoval. Jméno udavče tak zůstane asi navždy skryto. Jelikož byl dle udání do hromadného poslechu rádia zapojen i Šobrův mladší bratr Miloslav, je velmi spekulativní svalovat vinu za toto neštěstí právě na Ludvíka Šobra.

Ludwig Schober měl kromě dohledu na dodržování dávek válečnému hospodářství místními zemědělci na starost i opomíjenou část tohoto resortu, tj. válečné zajatce. Váleční zajatci všech možných národností byli nasazováni na práci do jednotlivých velkostatků, kde měli nahradit chybějící mužskou sílu, která bojovala na frontách. Mnozí z takto nasazených zajatců využili toho, že režim při ubytování ve dvorech byl oproti zajateckým a koncentračním táborům mírnější, a uprchli. V tom případě po nich pátralo z příkazu okupační správy primárně protektorátní četnictvo.

Chycené zajatce posléze četníci předávali úředníkům Kripa, kteří dohlíželi na jejich potrestání a následné vrácení do „domovského“ zajateckého či koncentračního tábora. Na klatovské služebně Kripa dostal úkol přebírat od četníků válečné zajatce právě Ludwig Schober. Například hned dva případy zadržených uprchlých válečných zajatců se v rajónu klatovské služebny Kripa staly v první polovině roku 1943. Četníci ze stanice v Sedlici u Blatné (okres Strakonice) zatkli ve středu 19. května 1943 nedaleko vesnice tři ruské válečné zajatce, Nikolaje Andrejeviče Bilova (věz. číslo 30322), Jurije Ivanoviče Chochlova (věz. číslo 3357) a Ilju

Petroviče Havriljenka (věz. číslo 37729). Sedličtí četníci nejprve eskortovali zatčené do vazební věznice okresního soudu v Blatné. Hned následujícího dne je převezli do Klatov, kde je převzal Ludwig Schober.⁵⁶ Dalšího uprchlého zajatce, Nikolaje Archangelského, zatkli četníci z Inářské stanice v obci Metly nedaleko Kasejovic (okres Strakonice) v úterý 22. června 1943. I on brzy po zadržení putoval do Klatov.⁵⁷

Rok 1943 přinesl Ludwigu Schoberovi povýšení na kriminálního tajemníka.⁵⁸ Jeho hlavním úkolem coby vyšetřovatele Kripa byl boj proti hospodářské kriminalitě poškozující válečné hospodářství. Objížděl jako kontrolor statky, mlýny, jatka a další živnosti související s potravinářským průmyslem a pěstováním zemědělských plodin a zjišťoval, zda všichni odevzdávají předepsané množství plodin či potravinářských výrobků ve prospěch Říše. Záleželo na něm samotném, jak pečlivě kontrolu prováděl. Nabízí se myšlenka, že mohl často jednat s cílem svého osobního prospěchu. Nasvědčuje tomu například výpověď rolníka Jiřího Kupilíka, bývalého starosty obce Spáňov, z 12. dubna 1947: „Přišel k nám člen německé kriminálky z Klatov Schober a téměř výhrůžně mi sdělil, že provede v obci hospodářskou kontrolu za účelem pátrání po ukrytém a nedodaném obilí. Sdělil jsem mu, že by to šlo udělat po dobrém a vyzvat obyvatelstvo k dodatečnému odevzdání obilí. Po domluvě jsme svolali všechny zemědělce do místního hostince, kde se mnoho z nich pod dojmem Schobrovo jednání uvolili odevzdati ještě určitou část obilí. Vzhledem k tomu, že zemědělci dobrovolně nabídli určité množství obilí na dodávku, neprováděl Schober dále v obci nějaké domovní prohlídky. Oznámil mi, že je dodávka v pořádku a že ohlásí provedení kontroly. Bylo však zvláštní, že na kontrolu přijel sám, neboť nebyvalo za okupace

Obr. 13 – Miloslav Šobr na poválečném snímku. Soukromý archiv Jany Dvorské.

54 Nakonec kvůli jeho údajnému udání skončili za poslech londýnského vysílání ve vězení čtyři obyvečtí občané: Václav Majer, Josef Šús, Rudolf Lavička a Rudolf Hnojský. Z celkového počtu 59 občanů zatčených z tohoto důvodu nakonec nechal soud na Ludvíku Šobrovi pouze malý zlomek obětí.

55 František Vachovec, rolník z Obytce čp. 40, se po válce oběsil. Dle poznámky kronikáře obce Obytce tak nemohl svědčit, jistě v Šobrův neprospěch. Jeho syn Jaroslav Vachovec se narodil 6. listopadu 1928 v Praze. Za protektorátu byl domovským právem hlášen v obci Obytce, ale bydlel v Domažlicích čp. 377, protože jako čišnický učeň pracoval například v domažlickém hotelu Kalous. Jaroslava Vachovce po otcově sebevraždě na rozkaz obyveckého národního výboru a doporučení kapitána četnictva Františka Havlíčka dne 15. června 1945 v Domažlicích zatkli, eskortovali do Klatov a obžalovali z kolaborace. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Zpráva o zatčení Jaroslava Vachovce z 15. června 1945. Srov. SOkA Klatovy, fond AO Obytce, Kronika obce 1924–1950, s. 106.

56 Srov. ABS, fond Odbor politického zpravodajství, sign. 2M 11497.

57 Srov. ABS, fond Odbor politického zpravodajství, sign. 2M 11497.

58 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Protokol z 22. ledna 1946.

Obr. 14 – Kriminální tajemník Kurt Witschas na poválečném snímku. Archiv VMH Klatovy.

Obr. 15 – Řidič Alois Zettl na poválečném snímku. Archiv VMH Klatovy.

zvykem, aby jeden orgán prováděl sám v celé obci hospodářskou kontrolu.⁵⁹ Všimavý rolník proto uvažoval o tom, že Ludwig Schober použil dodatečně odevzdané obilí ke svému osobnímu obohacení. Důkazy pro to však chybí.

Hospodářské kontroly obnášely i různá úskalí. S jedním z nich se setkali i Ludwig Schober, Kurt Witschas a další jejich kolega od Kripa, shodou okolností též rodák z klatovského regionu, řidič Alois Zettl. V kruté zimě 1942 vyrazila zmíněná trojice ještě s českými úředníky hospodářské kontroly do obce Zbenice u Rožmitálu pod Třemšínem. Důvodem výjezdu se stalo nesplnění kontingentu 20 vagonů brambor, který měla jmenovaná ves odevzdat na podporu válečného hospodářství. Jak po válce vzpomínal účastník výpravy, vrchní revident Václav Krejča, po příchodu do obce začali jeho podřízení provádět kontroly na jednotlivých statcích a členové Kripa dohlíželi namátkově, zda kontroly probíhají dle předpisu. Alois Zettl se však po chvíli musel vzdát, jelikož zjistil, že služební vůz má píchlou pneumatiku. Při opravě kola si Václavu Krejčovi postěžoval, že je pekelná zima a neškodila by nějaká štamprlíčka pro zahřátí. Aby si u Kripa udělal dobře, odvětil revident, že jeho úředníci dohlíží i na lihovary a že velmi dobrou štamprlíčku lze dostat u bývalé židovské firmy Kafka v Příbrami, v ten čas patřičně árizované. Šoféra Aloise Zettla tato informace velice povzbudila a přednesl ji svému nadřízenému kriminálnímu tajemníku Ludwigu Schoberovi. Ten dal k dvouhodinové jízdy do Příbrami souhlas s tím, že v té době čeští kontrolori dokončí prohlídku Zbenic. Výprava do Příbrami byla tak úspěšná, že Václav Krejča s rozlíceným Aloisem Zettlem měli nakonec plné ruce práce, aby lihovinou notně zmožené pány od Kripa naložili do auta. Cestou zpět do Zbenic musel Alois Zettl zastavit v přírodě, aby se Ludwig Schober a Kurt Witschas mohli na mezi nadýchat čerstvého vzduchu a neznečistili služební vůz. Pomohlo to však jen částečně. Proto po návratu do kontrolované obce nenápadně oba opilé příslušníky Kripa odvedli do místního hostince, kde jim byla podávána černá káva. Následně vznikla slovní potyčka mezi nazlobeným řidičem, který jediný nemohl pozřít ani sklenku destilátu, a jedním z kontrolujících revidentů Jiřím Čuchalem. Zettl obviňoval Čechy z toho, že vše učinili schválně, aby kriminální policii znemožnili kontrolu. Ve své zlobě pozapomněl, že iniciátorem alkoholické výpravy byl vlastně on sám.⁶⁰

V chování Ludvíka Šobra za okupace jsou patrné velké výkyvy. Jednou vystupoval jako loajální úředník Kripa, později gestapa, jindy pomohl lidem v nouzi. Zkušenostem lidí s oběma póly jeho osobnosti se více věnuje závěr tohoto příspěvku v popisech výpovědí svědků pro chystaný poválečný soud. Schoberovu rozporuplnou osobnost dokládá i následující případ. V září 1943 měl

být zatčen Václav Uhlík ze Lhůty u Mochtína za svoji odbojářskou činnost a členství v ilegální komunistické straně. Podařilo se mu ale zatýkajícím četníkům utéct a ukrýt se v lese. Rozjela se pátrací akce, které se povinně museli účastnit všichni obyvatelé zmíněné vsi i lidé z okolí. Uprchlého Václava Uhlíka se však nepodařilo najít. Když uhodily mrazy, přišel ukrývající se Uhlík s prosíkem o jídlo a dočasný úkryt v teple k Barboře Krejčové, bytem Lhůta u Mochtína čp. 3, shodou okolností sestře babičky Ludvíka Šobra z matčiny strany. Protože uprchlíka dobře znala, na několik dnů jej ukryla a živila ho. Skrýval se střídavě ve stodole pod obilím a v ovčíně u ovcí. Po několika dnech odešel k synovi Barbory Krejčové, tedy k bratránkovi Ludvíka Šobra. Ten měl ale obavy z toho, aby se jeho malé děti někde neprokeřly, proto se Václav Uhlík záhy vrátil zpět. Zhruba za měsíc s darovaným jídlem odešel někam do lesa nad vesnici, kde měl vybudovaný úkryt. Dlouho tam však nevydržel a cca po týdně opět klepal na dveře vystrašené stařenky. Nakonec se uprchlík střídavě ukrýval několik dnů v přírodě a delší časový interval ve stavení Barbory Krejčové. Ta už nevěděla, jak ho má uživit, protože zavedený přidělový lístkový systém výrazně omezoval možnosti pořízení potravin. Proto se asi po čtvrt roce podělila o svoji starost se svojí neteří Marií Šobrovou, matkou Ludvíka Šobra. Do problému ženy zaskvětily i Ludvíkova mladšího bratra Miloslava. Společně pak sháněli potraviny pro hledaného Uhlíka. Marie Šobrová se nakonec se vším svěřila i synu Ludvíkovi. Ten vzkázal Barboře Krejčové, aby jednala velice opatrně, aby se to neprozradilo. Marie Šobrová se synem Miloslavem pak další

Obr. 16 – Tento likér způsobil Ludvíku Šoberovi a jeho kolegovi Kurtu Witschasovi „úraz“ na jedné z kontrol v terénu. Soukromý archiv autora.

59 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď rolníka Jiřího Kupilíka z 12. dubna 1947.

60 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď vrchního revidenta Václava Krejči z 16. dubna 1947.

Obr. 17 – Kriminální asistent a vedoucí II. A referátu klatovského gestapa Kilian Ruprecht. Archiv VMH Klatovy.

rok a půl, tedy do konce války, pomáhala své tetě s obstaráváním potravin pro ukrývajícího se Václava Uhlíka. Ten od jara do podzimu využíval svůj lesní úkryt a v noci si chodil pro jídlo. V zimě se pak schovával v hospodářských částech stavení Barbory Krejčové.⁶¹ Na druhou stranu Schober v lednu 1944 bil a týral zatčeného Emanuela Kličky z Lišic čp. 18 a způsobil mu tím kromě vyražení dvou zubů i další doživotní zdravotní problémy.⁶² Podobně po jím prováděných výsleších dopadli i Metoděj Jakubš z Úlíkova čp. 2⁶³ a Václav Bureš z Ptenína čp. 46.⁶⁴

V červnu a červenci 1944 došlo k zatčení několika obyvatel obce Veřejchov nedaleko Horažďovic. Stejně jako v případě rozsáhlejšího zatýkání v Obyčích v roce 1942 se i zde jednalo o zakázaný poslech zahraničního rozhlasu. Ač byl celý případ v gesci gestapa, vstoupil do něj i tehdy již kriminální tajemník Kripa Ludwig Schober. Podle poválečných výpovědí zatčených Václava Kouby

Obr. 18 – Singrova vila – sídlo gestapa v Klatovech. Foto Jiří Strašek 2021.

Obr. 19 – Budova krajského soudu v Klatovech, kde probíhal soud s Ludvíkem Šobrem. Archiv VMH Klatovy.

(nar. 2. 10. 1907, bytem Veřejchov čp. 33), Františka Holuba (nar. 9. 5. 1910, bytem Veřejchov čp. 8) a Jaromíra Hnídky (nar. 20. 1. 1923, bytem Veřejchov čp. 20) si tuto trojici Ludwig Schober vyžádal od vedení věznice na práci k sobě domů. Měli mu nařezat otopové dříví na zimu. Při práci za nimi Ludwig Schober přišel se slovy: „Tak co, mládenci, tady by byla rozmluva s rodinou?“ Všichni tři souhlasili. Podle pokynů kriminalisty napsala trojice domů rodinám dopis, ať přijedou v sobotu do Klatov. Kriminální tajemník Schober si všechny opět vyžádal od soudu na práci domů a umožnil všem setkání s rodinou v jeho bytě. Trojice mu byla vděčná, protože následujícího dne putovali všichni z Klatov do Prahy na Pankrác k výkonu trestu za poslech rozhlasu. Před poválečným soudem pocíty všech tří veřejchovských mužů nejvýstižněji projevil Václav Kouba slovy: „Z jakého popudu Šobr s námi tak lidsky jednal nemohu udati. K nám, co jsme u něho pracovali, choval se Šobr velice slušně, dal nám tabák, najíst a pivo. Více nemohu o tomto členu bývalé německé kriminální policie udati.“⁶⁵

V prosinci 1944 došlo k reorganizaci nacistického bezpečnostního aparátu. Ta se dotkla i protektorátu. Dosud samostatně fungující Kripo bylo k 21. prosinci 1944 sloučeno s gestapem. V případě klatovských služeben se ze zaměstnanců Kripa stalo V. oddělení s dohledem nad hospodářskou kriminalitou.⁶⁶ Pro kriminálního tajemníka Ludwiga Schobera to znamenalo i vstup do řad SS. Již z dřívějších let se znal s některými zaměstnanci gestapa velice dobře. Od samého počátku vládlo napětí mezi ním a Kiliánem Ruprechtem. Ten jej v červenci 1943 udal veliteli služebny Heinrichu Winkelhoferovi za to, že bere od vyšetřovaných a kontrolovaných úplatky. Svého podřízeného se tenkrát zastal kriminální rada Anton Werner, ale pro Ludwiga Schobera to i tak znamenalo hodně nepříjemných chvil, za které mohla jeho upovídaná manželka Rosa, která se před Ruprechtovou manželkou Hildou chlubila, jaká přilepšení nosí její Ludvíček domů.⁶⁷ Od té

61 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď rolníka Barbory Krejčové ze 17. dubna 1947. Barbora Krejčová stanula pro údajnou kolaboraci též před MLS. Ličení LS 211/46, ale skončilo záhy, protože jí bylo dosvědčeno, že ukrývala Čecha, kterému šlo o život. Proto se podle §16 odst. 2 retribučního dekretu upustilo od potrestání. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 211/1946.

62 Podle Emanuela Kličky jej po zatčení 24. ledna 1944 pro tajné přechovávání chlebového obilí vyslýchal Ludwig Schober společně s dozorcem Wilhelmem Lenkem velice brutálním způsobem. Lenke ho bil dýtkami na psy a Schober gumovým obuškem. K tomu dostal od obou nepočítané facek. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď Emanuela Kličky z 30. září 1945.

63 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď Metoděje Jakubše z 25. září 1945.

64 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď Václava Bureše z 15. ledna 1946.

65 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď Václava Kouby z 12. dubna 1947.

66 Do vznikajícího V. oddělení venkovní služebny gestapa v Klatovech kromě Ludwiga Schobera přešli i Anton Werner, Franz Bina a Kurt Witschas. Organizační struktura V. oddělení gestapa vycházela zcela z klatovské služebny Kripo, takže vedoucím zůstával vrchní kriminální tajemník Anton Werner. Srov. VÁVRA, Josef: *Zpráva o klatovském odboji a klatovském gestapu 1939–1945*. Karlovy Vary 1989. Strojopis uložen v knihovně Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, s. 126.

67 Ludvík Šobr a jeho manželka putovali na základě tohoto udání do Prahy před vyšetřovací komisí SS a dostali přísnou dýtku s příkazem, aby všechny obdržené finanční úplatky neprodleně poskytli fondu Německého Červeného kříže. Konkrétně Anton Werner uváděl částku 5.000 K, která od Šobrových putovala na konto Červeného kříže. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď Antona Wernera z 15. září 1945.

doby se ti dva v sídle gestapa v Singerově vile potkávali za silného skřípění zubů.⁶⁸

S blížícím se koncem války se většina členů okupační správy začala obávat o svou budoucnost a snažila se zabezpečit své rodiny a nabyté majetky. Ludwig Schober nebyl výjimkou. Údajně ze strachu před bombardováním Klatov odvezl na počátku března 1945 většinu svého luxusnějšího nábytku na chalupu ke své sestře Marii, provdané Majerové, do Bezděkova čp. 74. K převozu tohoto majetku využil služeb klatovské firmy na prodej uhlí Neužil.⁶⁹ Puntičkářský Ludwig sestavil soupis odstěhovaného nábytku a obléčení, který čítal celkem 62 položek. Všechny byly na počátku září 1945 zabaveny bezděkovským četnictvem.⁷⁰

V posledních dnech války vládla i na jinak přísně dle řádu fungující venkovní služebně gestapa v Klatovech poměrně nervózní nálada. Vše vyvrcholilo dne 5. května, když i v Klatovech vystoupil z ilegality revoluční národní výbor a povstalci začali přebírat kontrolu nad městem. Velitel služebny Winkelhofer nejprve přemýšlel o tom, že by z úředníků vytvořil čet, která by po boku Wehrmachtu a Volkssturmu bránila Klatovy před Američany i povstalci. Jenže spojení s kasárnami Volkssturmu nefungovalo a velení vojenské posádky vyjednávalo s revolučním národním výborem. Ani velení posádky Schutzpolizei neprojevovalo ochotu podílet se na nějakých bojových operacích.⁷¹ Proto i Winkelhofer rezignoval a oznámil všem, ať se každý chová dle svého uvážení. Ludwig Schober se odebral do svého bytu, kde jej i s manželkou⁷² v podvečer 5. května 1945 zatkl povstalec a odvedl do vězení.⁷³

S rodinou Ludvíka Šobra v Obyčích si ihned na konci války začali místní vyřizovat účty. Večer 5. května 1945, tedy několik hodin po příjezdu amerických jednotek do Klatov, byl na dvoře jeho rodného gruntu čp. 32 údajně dvěma neznámými muži zastřelen mladší bratr Emanuel Šobr (nar. 28. 12. 1903).⁷⁴ Ovdovělá Marie Šobrová vzpomínala, že mezi bratry Emanuele a Ludvíkem často vznikaly spory kvůli Ludvíkově životní cestě.

V zajišťovací vazbě v Klatovech seděl Ludvík Šobr od 5. května 1945, kdy jej kolem 14.00 zatkl zástupci NRV v Klatovech,⁷⁵ až do 21. dubna 1947, kdy s ním bylo zahájeno hlavní přelíčení Mimořádného lidového soudu v Klatovech.⁷⁶

Lidový soud č. 90/47 pod předsednictvím JUDr. Antonína Koloruse probíhal od 21. dubna do 23. dubna 1947.⁷⁷ Soudci z lidu byli plk. Ladislav Nedbal, František Zvěřina, Karel Paveza a Karel Jung. Zapisovatele dělal Václav Hamet. Obhájcem Ludvíka Šobra byl klatovský advokát JUDr. Pavel Kubín.

Před soudním tribunálem vypovídaly desítky svědků, většinou v neprospěch Ludvíka Šobra. Našly se ale i výjimky. Například mlynář Václav Konop z Havlovic (okres Domažlice) uvedl: „Můj mlyn byl spolu i s jinými uzavřen pro mletí na černo v roce 1941.⁷⁸ Po této době přišel ke mně Šobr dvakrát na kontrolu. Nikdy však žádnou závalu neshledal. Při těchto kontrolách choval se Šobr vždy velice slušně. Při jedné takové kontrole jsem ho poprosil, zda bych nemohl mlyn opět otevřít. Šobr se vyjádřil, že se o to pokusí a na podzim 1944 jsem obdržel od Svazu hospodaření s obilím skutečně povolení k opětovnému otevření svého mlýna. Jsem přesvědčen, že se za mne Šobr někde přimluvil.“⁷⁹ I mlynář Augustin Šedlbauer z Maškova mlýna u Chodské Lhoty a jeho bratr Antonín Šedlbauer z Petrákova mlýna u Chodské Lhoty vypovídali v Šobrův prospěch. Oba byli v srpnu 1943 zatčeni pro černé mletí obilí a Ludvík Šobr jim měl radit s výpověďmi, umožňovat návštěvy rodinných příslušníků v klatovské věznici a dokonce zařídít, aby před výsledkem na služebně Kripa byli bratři dání společně na jednu celu a mohli se tak domluvit na jednotlivých výpovědích. Poté, co na Šobrovu radu přiznali malé množství načerno semletého obilí, dostali zmínění mlynáři mírný trest dvou týdnů vězení. Oba bratři po válce ve výsledkovém protokolu udali, že „Šobr je

Obr. 20 – Ludvík Šobr jako vězeň v roce 1946.

Archív VMH Klatovy.

zachránil před velkým trestem a že kdyby jim Šobr neradil a nepomáhal, že by byli se vši určitostí eskortováni před vrchní úřední soud do Prahy, kdež by obdrželi větší trest a sice trest smrti nebo doživotní žalář.“⁸⁰ I mlynář z Chlumce Antonín Wollner vypovídal po válce v Šobrův prospěch: „Pamatuji se, že asi v měsíci červnu 1943 přijel ke mně do mlýna Ludvík Šobr společně se dvěma příslušníky Kripo. Bylo to na anonymní udání, kde jsem byl obviněn, že melu na černo, prodávám mouku na černo, že jsem

68 Shodou okolností oba skončili stejně. Jako uprchlí a obnoveným Československem hledaní váleční zločinci.

69 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď Ludvíka Šobra z 27. září 1945.

70 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Seznam zabavených věcí sepsaný Václavem Kučerou z četnické stanice Bezděkov dne 1. září 1945. V sepsaném protokolu o zabavených věcech se mísí označení vykonávajícího orgánu „četnictvo“ (Četnictvo, uniformovaná státní a obecní výkonná policie byly zrušeny výnosem MV č. 3700-26/6-45-V/4 z 30. června 1945) a „Sbor národní bezpečnosti“.

71 Srov. SOA Klatovy, fond ČS Klatovy, Pamětní kniha četnické stanice Klatovy 1850–1946, nestr.

72 Rosa Schoberová stanula stejně jako manžel před poválečným MLS v Klatovech, jen o téměř rok dříve. Rozsudek LS 249/1946 nad ní byl vyneseno dne 26. července 1946 a obžalovaná byla poslána na základě §11 retribučního dekretu za udavačství na 10 let do vězení. Sazba se držela horní hranice trestu podle zmíněného paragrafu. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 249/1946, Rozsudek z 26. července 1946.

73 Srov. JIRÁK, Jan, *Vznik a zánik venkovní služebny gestapa v Klatovech*. In: Sborník prací z historie a dějin umění 4/2006. Klatovy 2006. s. 245–257.

74 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Prosba Marie Šobrové ze 4. června 1945.

75 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947 - mls-kripo/sobr/img_6642

76 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Nařízení o vykonání trestu Ludvíka Šobra.

77 Společně s Ludvíkem Šobrem byl souzen i jeho bratr Miloslav a Marie Slavíková. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Hlavní líčení.

78 Ludvík Šobr při své obhajobě upřesňoval, že k uzavření Kopova mlýna došlo až v roce 1943. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď Ludvíka Šobra z 16. dubna 1947.

79 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď mlynáře Václava Konopa z 12. dubna 1947.

80 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď mlynáře Augustina Šedlbauera ze 14. dubna 1947.

Obr. 21 – Budova krajského soudu v Klatovech, kde probíhal soud s Ludvíkem Šobrem. Archiv VMH Klatovy.

Benešovec, politicky činný, štvu proti Říši, poslouchám cizí rozhlas a zprávy z ciziny rozšiřuji. Při vyšetřování mi Šobr vyslýchal celkem slušně a spokojil se s mojí výpovědí a nečinil na mne žádné nátlaky. Věci, jež byly uvedeny v dopise, jsem skutečně prováděl a jen zásluhou Šobra jsem nebyl zatčen a uvězněn. Podruhé byl u mne Šobr asi v říjnu 1943 opět na anonymní udání vyšetřovat ohledně mletí na černo a taktéž v tomto případě vyšetřil případ v můj prospěch. Pak byl u mě v roce 1944 v době, když jsem měl mlýn uzavřený pro mletí a mohl jsem pouze šrotovati. Šobr přesto, že viděl ve mlýně vyměňovati několika rolníkům, mezi nimi byli bratři Mračkové ze Švihova, případ neudal a usmál se, z čehož jsem usoudil, že ví o všem, co provádím na černo. O nějaké úlevy v těchto případech jsem Šobra nežádal a domnívám se, že tak činil z vlastního popudu. Odměnu jsem Šobrovi taktéž žádnou nedal a tento ji nežádal⁸¹.

Dalším, kdo vypovídal v Šobrově prospěch, byl ředitel Okresní hospodářské záložny ve Kdyni Jaroslav Blahník. Ten uvedl následující: „V roce 1943 dostal jsem se ke mně do kanceláře ve Kdyni uvedený Ludvík Šobr ještě s dalším členem kriminální policie a prohlásili, že mám ukrytý benzín a vyzvali mne, abych ho vydal. Já jsem to popřel a oni prohlásili, že si provedou domovní prohlídku. V kanceláři Okresní hospodářské záložny prohlídku neprovedli a když jsem řekl, že bydlím jinde, naložili mne do auta a odvezli mne na tržiště, kde jsou stáje a kanceláře dobytkařského družstva, jehož jsem byl předsedou, ale ani zde prohlídku domovní neprováděli, nýbrž převezli mne do dalšího domu záložny, kdež mám byt, ale ani zde domovní prohlídku neprovedli a sám jsem pozoroval, že tito členové Kripo nemají na prohlídce zájem a také se vyjádřili, že sami mají za to, že jde o akt msty. Tehdy jsem měl ve svém sklepu zakopány – ukryty zbraně a mám za to, kdyby prohlídku důkladně provedli, že by na zbraně museli přijít. Šobr i ten druhý člen Kripo chovali se ke mně slušně. Z tohoto případu jsem již více neměl pro mne žádných škodlivých následků. Tehdy jsem se ptal Šobra, kdo mne udal, ale odpověď jsem nedostal, a proto žádám nyní, aby Šobr udal jméno a adresu tehdejšího mého udavatele, protože mám za to, že jsem udán byl osobou, která moje poměry dobře znala, protože tehdy jsem skutečně větší zásobu benzínu měl, a tudíž ono udání bylo pravdivé“⁸².

Ludvíka Šobra se zastal i Vojtěch Majer ze Střelských Hoštic výpovědí dne 13. dubna 1947: „Asi v roce 1943 přišel k nám do bytu hajný Bohumil Srch ze Štěchovic a žádal mne, abych mu potvrdil uhynutí vepře. Nejprve jsem váhal, ale konečně, přece vzal jsem otci Janu Majerovi, drnomistrovi, blok o uhynulých zvířatech a napsal potvrzení, že jeden vepř uhynul. Srch skutečně

vepře zabil, rolník Petřík jej vyudil. Na anonymní udání asi tři měsíce po činu byl otec zatčen a dopraven do vazby v Klatovech. Také mně přišlo předvolání k výslechu. Poněvadž jsem věděl, že se jedná o výslech uhynutí vepře u Srchy, měl jsem podezření, že bych mohl být zatčen. Vyhledal jsem proto praporčíka Neubauera ve Strakonici, s kterým jsem se znal, aby mi pomohl z této záležitosti. Neubauer mi dal lísteček, abych se s ním obrátil na Šobra a sám jej předem telefonicky vyrozuměl. Když jsem přišel do Klatov k výslechu, předložil jsem Šobrovi lísteček od Neubauera, který mi řekl, abych se mu svěřil, jak se celý případ ve skutečnosti udal, že nic nevyzradí. Poněvadž jsem měl k němu důvěru, tak jsem mu celý případ vylíčil dle pravdy. Pak mi dal pokyn, abych při výslechu vše popřel a trval na tom, že skutečně vepř Srchovi uhynul. Protokol jsem také učinil dle návodu Šobra a vše jsem zapřel. Šobr mi pak řekl, že celou záležitost projedná s radou úředního soudu Slamou. Na zákrok Šobra byl pak otec i se svými společníky z vazby propuštěn a trestní řízení bylo proti nim zastaveno. Šobra jsem dříve neznal a také mimo v Klatovech jsem s ním nemluvil. Někakou odměnu na mne nežádal“⁸³.

I Vít Brůžek z Písku vypovídal 14. dubna 1947 o konání Ludvíka Šobra za okupace pozitivně. Jeho kauza začala v září 1941, kdy v jeho bytě při domovní prohlídce konané protektorátní kriminální policií z Českých Budějovic bylo nalezeno 16 párů bot, nějaké konzervy a asi 15 kg trvanlivého salámu. Uvedený tovar byl Vítu Brůžkovi zabaven. Ten se však proti konání kriminalistů odvolal. Dle jeho výpovědi cca po ¾ roce k němu přišli Šobr společně se dvěma kolegy⁸⁴ z klatovské služebny Kripo a počali dělat domovní prohlídku. Po upozornění, že tu provedla již protektorátní kriminální policie, chtěli znát výsledek. Ludvík Šobr měl s kolegy mluvit německy, ale k Vítu Brůžkovi promlouval česky. Po oznámení a výčtu zabavených věcí mu měl Ludvík Šobr oznámit, že k zabavení došlo neoprávněně. Při další cestě do Písku předal Šobr Brůžkovi potvrzení o provedení domovní prohlídky a o tom, že věci odvezené českobudějovickými kriminalisty nepodléhají podle předložených účtů zabavení. Zmíněný dokument Vít Brůžek předložil k odvolání a zabavené věci i zaplacená pokuta ve výši 10.000 K mu byly vráceny. Podle výpovědi Víta Brůžka se „při prohlídce choval nejen Šobr, ale i druzí dva příslušníci velmi slušně“⁸⁵.

V průběhu okupace se tedy v Ludvíku Šobrovi občas projevila někdejší četnická čest, jako tomu bylo u výše uvedeného případu střelskohoštické porážky načerno a následné přímluvy praporčíka protektorátního četnictva Neubauera ze Strakonice. Pomohl i manželce štabního strážmistra Josefa Sazamy ze Staňkova Anně. Josefa Sazamu zatkl dne 7. dubna 1944 klatovské gestapo pro účast na odboji. Manželce Anně bylo stejně jako v případech dalších vězněných dovoleno jednou měsíčně manžela navštívit. Podle její výpovědi při druhé návštěvě potkala ve věznici Ludvíka Šobra, který se zajímal, za kým tam paní Sazamová chodí. Když se dozvěděl, že se jedná o četnického štabního strážmistra, nabídl jí, že pomůže umožnit častější návštěvy. Tyto nadstandartní návštěvy probíhaly pak v nějaké temné komoře vězeňské budovy. Ludvík Šobr dokonce zařídil, že jedna z návštěv proběhne i vně věznice. Skutečně pak dle domluvy vzal vězněného Josefa Sazamu a ještě jednoho vězně s ručním vozíkem ke klatovskému nádraží, kde měli vyzvednout jakýsi materiál. U nádraží již čekala Anna Sazamová a dostala údajně od Ludvíka Šobra hodinu času na povídání

81 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď mlynáře Antonína Wollnera ze 14. dubna 1947.

82 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď řezníce Jaroslava Blahníka ze 12. dubna 1947.

83 Společně s Janem Majerem byli zatčeni i rolník Petřík a hajný Srch. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď Vojtěcha Majera ze 13. dubna 1947.

84 Do Písku s Ludvíkem Šobrem tenkrát jel Kurt Witschas a Alois Zetl.

85 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď řezníce Víta Brůžka ze 14. dubna 1947.

Pošumavské Svobodné slovo

Redakce a administrace: Klatovy, Pražská 120. Telefon 240.

Zrádce Čechů za mřížemi

Úplatkářský zločinec půjde před lidový soud

Klatovy 8. listopadu (ou). Vysloví-li někdo jména Myslovice nebo Obytce, každý se zamyslí nad tragedií těchto obcí, kdy několik zrádců připravilo takřka všem mužům obou vesnic na Klatovsku pobyt v koncentračních táborech. Obrázek ukazuje jednoho ze zrádců, K. Šobra, který způsobil tolik bolesti mučeným a jehož vinou prolévalo slzy tolik opuštěných rodin. Ženy s dětmi musely samy obdělávat půdu a výsledek celoročního lopocení odevzdat německým chamtivcům. Postaral se o to hlavně bývalý četník K. Šobr. Měl manželku Němku a tak se hned roku 1938 přihlásil k německé národnosti. Za okupace dosáhl u německé kriminální policie hodnosti se-

kretáře. Neměl dosti na tom, že zradil naše četnictvo; jeho přičiněním se dostali gestapáci do

Obyte a Myslovic, kde zatkli a pozavírali na sto mužů, z nichž někteří se již z nacistických mučení domů nevrátili. Šobr, který vynikal hrubostí a jako nedostižný surovec byl tak drzý, že vybíral úplatky od rodin, jimž dal nejprve zavřít živitele. Sliboval, že uvězněnému pomůže na svobodu, ale nikdy nic v jeho prospěch neučinil. V jednom případě dokonce shrábl do kapsy 40.000 K, aniž ho napadlo uvězněnému nešťastníku pomoci. Samotní Němci Šobroví pohrozili když poznali, že jeho vyřídloství je příliš surové. Lidový soud v Klatovech bude soudit případ obyčejných občanů, bude se vše točit hlavně kolem Šobra, jemuž se jistě dostane zaslouženého trestu.

Obr. 22 – Článek Svobodného slova o přípravě soudního líčení s Ludvíkem Šobrem z listopadu 1946. Soukromý archiv Jany Dvorské.

si s manželem o samotě. Po uplynutí vyměřeného času se zatčený četník vrátil a společně s druhým vězněm a Ludvíkem Šobrem odešli zpět do věznice.⁸⁶

Zajímavou zkušenost s konáním Ludvíka Šobra popsal před poválečným soudem blatenský obchodník Jaroslav Šimáně. Vypověděl, že: „Ve večerních hodinách pro mne přišel vlajkař Ladislav Libý, který mne vyzval, abych na přání úředníka německé kriminální policie Ludvíka Šobra se dostavil do hotelu Růže, ve vlastním zájmu, že se mnou Šobr chce mluvit. Nepamatuji se, že by mne byl Šobr upozorňoval, že mne někdo udal, že mám ve svém obchodě ukryto větší množství zboží zatajeného. Jest možné, že se zmínil, že mám dobré obchody a kdyby se snad stalo, že bych byl udán, že se za mne přimluví. Tato řeč byla jenom běžná a dle mého názoru jen z toho důvodu, aby mne přinutili k zaplacení nějaké jejich útraty. Mám dojem, že se tak stalo na podnět Ladislava Libýho, který se v době revoluce oběsil z obavy před zatčením. Mimo to mne Ladislav Libý žádal, abych telefonicky vyzval obchodníka Františka Vlasáka ze Sedlice, aby přijel do Blatné, že s ním chce Šobr mluvit z toho důvodu, že prý má býti Vlasák zatčen. Vlasák, který krátkou dobu před tím přišel z vazby gestapa v Praze, se vymluvil, že jest nemocen a nemůže přijít. Vzdor tomu, že Vlasák do Blatné nepřišel, již vyšetřován ani zatčen nebyl a mám dojem, že zatčení bylo jenom předstíráno, aby se Vlasák dostavil do Blatné a případně též nějakou útratu zaplatil.“⁸⁷

V opačném duchu vypovídala před poválečným soudem 11. dubna 1947 Marie Svobodová ze Sedlice, majitelka řeznictví ve zmíněné obci. Její manžel řezník Miloslav Svoboda byl zatčen

v roce 1943 po odhalení černých porážek vepřového dobytka. Marie Svobodová chtěla svého manžela navštěvovat pravidelně v klatovské věznici. Několikrát se jí však stalo, že nebyla na návštěvu vězněného chotě puštěna. Poprosila proto Ludwiga Schobera, který případ vyšetřoval, o povolení návštěvy. Ten ji dle jejích slov bez většího zájmu odbyl a návštěvy chotě jí neumožnil.⁸⁸

Příznivě o něm nevypovídal ani blatenský hoteliér František Třeštík, v jehož podniku Ludvík Šobr bydlel při konání delších kontrol v tamním kraji. Při poválečném výslechu uvedl: „Pokud jsem se však dozvěděl, vystupoval Šobr při kontrolách v některých případech dosti hrubě, při kontrole v Pacelících chytil nějakého zajatce, který s hospodářskou kontrolou neměl nic společného a mimo to nikdo ze zatčených po návratu nepotvrdil, že by se byl za něho Šobr nějak přimluvil a pobyt ve vězení svým vlivem nějak ulehčil.“⁸⁹ Podobně negativní zkušenost s Ludvíkem Šobrem, tehdy již příslušníkem gestapa, popsal i rolník Jan Paleček ze Srbce u Staňkova, kam hospodářská kontrola dorazila 16. února 1945. Konala ji dvojice Šobr – Friedl.⁹⁰ Rolník vypověděl, že: „Při této kontrole, resp. prohlídce, byl neaktivnější právě uvedený Šobr, který prolezl při prohlídce každý kouteček a každou díru v mém domě. Též měl největší zásluhy na nalezeném obilí. Z počátku, dokud nebylo ještě nic nalezeno, vyhrožoval jak Friedl, tak i Šobr slovy „Jak neřeknete, kde máte obilí ukryté, budete do večera do 7 hodin odstřeleni!“ Matku Jana Palečka Marii, která omlouvala

86 Pro štábního strážníka Josefa Sazamu věznění nakonec nedopadlo dobře, protože byl 19. března 1945 z Klatov odvezen do Terezína, kde se nakazil skvrnitým tyfem a po osvobození na cestě domů zemřel v berounské nemocnici. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď Anny Sazamové z 12. dubna 1947.

87 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď Jaroslava Šimáně ze 14. dubna 1947.

88 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď řeznice Marie Svobodové z 11. dubna 1947.

89 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď Františka Třeštíka ze 14. dubna 1947.

90 Josef Friedl se narodil dne 26. srpna 1894 v Třebnici na okrese Horšovský Týn. Za války pracoval jako inspektor Obilovazů v Praze a účastnil se proto ve spolupráci s Kripo hospodářských kontrol. Od druhé poloviny roku 1944 jej přidělili coby odborného poradce služebny Kripo v Klatovech. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Protokol o výslechu Josefa Friedla ze 4. dubna 1946.

Zvěrstva v klatovské věznici v revolučních dnech

Mimořádné lidové soudy byly zrušeny a se zpronevěřilci proti národní cti sčítováno. Kolaborace byla po zásluze odsouzena, avšak přesto nebyla náležitě ještě odsouzena činnost řady tak zvaných revolucionářů, kteří 5. května 1945 zatýkali, vyslýchali a soudili jak sami za dobré uznali. Dělo se tak v různých místech a dělo se tak také i v Klatovech. A o událostech v klatovské věznici se mnoho vyprávělo. O týrání a mučení zatčených, o kře opiců ve věznici, výslechy a bití, výslechy žen polo-, ne-li zcela odstrojených, tak se vyprávělo o těch, kteří dříve, jak o sobě říkali, členové kontrašpionážní

služby, žijící přátelsky s členy gestapa, vládli v klatovské věznici. Případ sebevraždy soudního rady dr. R. Püchla v klatovském vězení, který byl tenkrát zajištěn, a jeho spoluvězeň Jaroslava Srpa, který se na Püchlovi prý mstil, za to, že ho svého času odsoudil, vnesl do druhu takové revoluce tolik světla, že prokuratura stát. zastupitelství v Klatovech dala Jar. Srpa, který je nyní vojínem v Rakovnici, zatknouti a dopravit do vazby kraj. soudu, aby ho vyslechl o zvěrstvách, které byly ve věznici páčány. šb.

Obr. 23 – Na podivné poměry v klatovské věznici upozorňovala např. Stráž českého západu 2. srpna 1947.
Archiv VMH Klatovy.

ukrytí obilí, Šobr hrubě napadl a prohlásil „Držte hubu nebo vám jí tu dám!“ Při uvedeném prohlášení bylo se mnou ze strany Friedla a Šobra jednáno jako se psem“.⁹¹

O chování Ludvíka Šobra při výsleších nemluvil lichotivě ani jeho dlouholetý známý, vrchní obvodní kriminální inspektor Karel Wastl, který se s ním potkával již v období Šobrových služeb v Mühlbachu. Ve své výpovědi dne 21. dubna 1947 uvedl: „V roce 1943 byl jsem inspektorem neuniformované policie přidělen na sedmidenní praxi k německé kriminální policii v Klatovech, kde také sloužil Šobr... Byl jsem však svědkem toho, jak tajemník Witschass vyšetřoval občana české národnosti pro hospodářský delikt. Šobr při tomto výslechu fungoval jako tlumočník a na vyslychané i val takovým způsobem, že Witschass sám (snad s ohledem na moji přítomnost) jej napomenul slovy: „Aber Kamerad, es ist doch nicht nötig so zu schreien!“⁹² Šobr se pak ve svém chování zmínil“.⁹³

Rozsudek nad Ludvíkem Šobrem vynesl MLS Klatovy dne 24. dubna 1947. Obžalovaný byl uznán vinným, že:

1. V době zvýšeného ohrožení republiky koncem okupace byl členem organizace SS v hodnosti Hauptscharführera.
2. V době zvýšeného ohrožení republiky od roku 1940 v Čáslavi a v Klatovech podporoval nacistické hnutí tím, že jako člen čl. četnictva českého původu neskrytě sympatizoval s Němci, spolupracoval se služebnou SD v Kolíně, dobrovolně se přihlásil k německé národnosti, děti vychovával v německém duchu a posléze jako člen německé kriminální policie terorizoval a týral české obyvatelstvo.
3. V době zvýšeného ohrožení republiky ve službách i v zájmu Německa při výsleších a hospodářských kontrolách lidem skutečně násilí činil, aby je přiměl k nějakému plnění, dopuštění nebo opomenutí, jednak jim ústně i jiným způsobem vyhrožoval ubližením na těle, svobodě, na cti a majetku, aby na nich nějaké plnění, dopuštění nebo opomenutí vynutil, přičemž pohrůžky byly takové, že se jimi v těch, jimž bylo vyhrožováno... mohla vzbudit důvodná obava.
4. V době zvýšeného ohrožení republiky způsobil v lednu 1942 bitím, týráním a mučením Janu Růžičkovi těžké ublížení na těle, neboť jednání obžalovaného bylo spojeno pro poškozeného se zvláštními útrapami.
5. V době zvýšeného ohrožení republiky ve službách Německa a jeho organizace (Kripo) dopustil se zločinu podvodu tím, že na vyšetřovanci Josefu Štátném v červnu 1944 listivým předstíráním, že mu pomůže na svobodu, vylákal dva zlaté prsteny v ceně asi 750 K,⁹⁴ na Antonínu Karlíkovi, případně jeho příbuzných v dubnu 1943 různé potraviny a 8.000 K na hotovosti

a na rodině Morgensternové v roce 1942 různé potraviny v nezjištěné ceně.⁹⁵

6. V době zvýšeného ohrožení republiky zneužil tísně způsobené národní persekcí, aby se obohatil na úkor československého státního občana Zdeňka Lhotáka o částku 35.000 K.⁹⁶
7. V době zvýšeného ohrožení republiky na jaře 1940 u gestapa v Kolíně... udal Rudolfa Fliegla z Čáslavi pro poslech cizího rozhlasu, aniž udání mělo za následek ztrátu svobody jmenovaného.
8. V době zvýšeného ohrožení republiky v součinnosti s jinými ve službách i v zájmu Německa v dubnu 1942 zavinil ztrátu svobody Václava Majera z Obytec, Josefa Šuse z Obytec, Rudolfa Lavičky z Obytec a Rudolfa Hnojského z Obytec, tudíž většího počtu obyvatel republiky.

Tím se dopustil:

1. Zločinu proti státu dle §u 2 retr. deketu
2. Zločinu proti státu dle §u 3 odst. 1 retr. deketu
3. Zločinu proti osobám dle §u 5 odst. 2a/ retr. deketu (§98 tr. z.)
4. Zločinu proti osobám dle §u 5 odst. 2a/ retr. deketu (§155c tr. z.)
5. Zločinu proti majetku dle §u 8 odst. 2a/ retr. deketu (§197, §200 tr. z.)
6. Zločinu proti majetku dle §u 10 retr. deketu
7. Zločinu udavačství dle §u 11 retr. deketu
8. Zločinu proti osobám dle §u 7 odst. 1 retr. deketu a odsuzuje se proto za to dle §u 7 odst. 1 poslední věta I. sazby s přihlédnutím §u 34 tr. z. k trestu těžkého doživotního žaláře do něhož se dle §u 55a tr. z. započítává zajišťovací a vyšetřovací vazba od 5. května 1945 14 hodin⁹⁷ do 21. dubna 1947 do 8.30 hodin a dle §u 389 tr. řádu k náhradě trestního řízení. Dle §u 14 retr. deketu pozbývá obžalovaný občanské cti navždy, celý trest odpývá si ve zvláštních nucených pracovních oddílech a celé jeho jmění propadá ve prospěch státu.⁹⁸

V cele ale ze svého trestu dlouhou dobu neodseděl. Dne 6. května 1947, na den přesně dva roky od svého prvního přivedení do budovy věznice, se mu v brzkém odpoledni podařilo

91 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď Jana Palečka ze 17. dubna 1947.

92 „Ale kamaráde, to přece není nutné takhle křičet!“

93 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Výpověď Karla Wastla z 21. dubna 1947.

94 Ludvík Šobr se hájil tím, že prsteny vzal k sobě do úschovy na vlastní žádost Josefa Štátného. Ten však prohlásil, že si o ně Šobr řekl s příslibem, že zajistí jeho propuštění. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Rozsudek z 24. dubna 1947.

95 Za peníze a dodané potraviny údajně sliboval dárčům intervence u gestapa ohledně propuštění jejich zatčených příbuzných. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Rozsudek z 24. dubna 1947.

96 Zdeněk Lhoták byl zapojen do obyčejného případu poslechu rozhlasu a Ludvík Šobr mu údajně slíbil za úplatek pomoci. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Rozsudek z 24. dubna 1947.

97 Tento časový údaj je evidentně nepřesný, protože kolem 14.00 ještě neměl RNV město Klatovy natolik pod kontrolou, aby zde prováděl zatýkání. Plánovaný začátek povstání signálem zvonu Vondra v 15.00 sice dodržen nebyl a povstání spontánně vypuklo již po poledni, ale cesta k ovládnutí města byla ještě dlouhá. Srov. JIRÁK, Jan, *Každodennost prvních májových dnů na Klatovsku na konci války (1.–5. květen 1945)*. In: Sborník prací z historie a dějin umění 10/2019. 2019, str. 294–311.

98 Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Rozsudek z 24. dubna 1947.

Obr. 24 – Ludvík Šobr s manželkou a dcerou Gertrudou v Bavorsku v polovině padesátých let 20. století. Soukromý archiv Jany Dvorské.

z vězení zmizet.⁹⁹ Dne 9. května 1947 hlásila Oblastní úřadovna státní bezpečnosti na Zemský národní výbor v Praze, že v úterý 6. května se podařilo dvěma vězňům nepozorovaně uprchnout z věznice krajského soudu v Klatovech. S Ludvíkem Šobrem zmizel totiž ještě Karel Švec (nar. 17. listopadu 1923) z Moravských Malacek, kterého bezpečnost aktuálně vyšetřovala pro zločin krádeže. Ludvík Šobr v době útoku znal již ortel tribunálu a čekal na eskortování do trestnice v Plzni na Borech. Protože Ludvík Šobr patřil mezi vyhlášené kolaboranty, veřejnost zprávu o jeho útoku přijala s velkou nevolí a požadovala tresty pro zaměstnance klatovské věznice. Vyšetřování útoku se ihned ujala státní bezpečnost, konkrétně nadporučík Emanuel Lojín a vrchní strážmistr Jan Manoch. Sestavováním průběhu osudného dne zjistili vyšetřovatelé, že Ludvík Šobr měl pracovat sám v zámečnické dílně, umístěné v suterénu vězeňské budovy.¹⁰⁰ Velitel věznice inspektor Václav Matouš doznal šokující fakt, že dílna nebyla zamčena ani jinak zabezpečena. Ludvík Šobr se tak mohl prakticky volně pohybovat po celém suterénu věznice, resp. ve chvílích, kdy na chodbě nebyl žádný z dozorců. Odsouzený Šobr zjistil, že dveře č. 69 vedoucí do chodby ke kotelně věznice nebyly zamčeny. Ani klatr v této chodbě nebyl buď šlendriánstvím, nebo nějakým Šobrovým komplicem uzamčen. Ludvík Šobr se pravděpodobně touto cestou dostal nejprve do kotelny a z ní přes další chodbu a schodiště do chodby u hlavního vchodu v soudní budově. Za dveřmi údajně stála dvě kola zaměstnanců soudu. Šobr se Švecem kola odcizili a odjeli na nich rychle pryč. Na jejich útěk se přišlo se značným zpožděním až ve chvíli, kdy se zaměstnanec soudu sháněl po svém bicyklu. Posledním, kdo s Ludvíkem Šobrem ve vězení mluvil, byl dozorce vězňů Josef Kocum, který hlídal na dvoře věznice a přes

okno do zámečnické dílny podle svých slov před 15. hodinou odpolední prohodil se Šobrem několik slov. Jak se z cely do dílny dostal vyšetřovaný zloděj Karel Švec, nikdo z vedení věznice ani dozorců nedokázal vysvětlit. Chování dozorce Josefa Kocuma bylo vůbec zvláštní. Na výzvu, aby se dostavil k výslechu, zareagoval až následující den a odmítl vypovídat bez souhlasu prezidenta krajského soudu JUDr. Bohumíra Baumgartnera.¹⁰¹ Ten však svolení po telefonu neudělil. Tím vyšetřování okolností útoku Ludvíka Šobra z klatovské věznice skončilo.

Když se nadporučík Lojín začal více zajímat o poměry v klatovské věznici, vyplavalo na povrch, že od převratu v květnu 1945 do Šobrova zmizení uprchlo z tohoto kriminálu nejméně 30 trestanců a vyšetřovanců.¹⁰² V případě Ludvíka Šobra nakonec dospěli vyšetřovatelé ke zjištění, že z Klatov utekl ke své tchyni do bavorské obce Georgenberg (okres Wohenstrauß). Marie Schreinerová tam odešla i s oběma vnoučaty Jaroslavem (po přestoupení na německou národnost dostal nové křestní jméno Friedrich) a Gertrudou v průběhu odsunu z rodného Nového Losimtálu. O několik let později za nimi dorazila i Šobrova manželka Rosa.¹⁰³

Ministerstvo vnitra ČSR proto již 6. června 1947 podalo „vyžádání“ hledaného z amerického okupačního pásma v Německu. Žádost byla opakována 17. listopadu téhož roku. Ludvík Šobr měl ale opět velké štěstí. K 30. červnu 1947 totiž vláda zrušila čs. komise, které se souhlasem vítězných mocností pátraly v Německu po osobách odsouzených či minimálně podezřelých ze spáchání válečných zločinů či aktů podléhajících justici na základě Dekretů prezidenta republiky. Úředník tehdejšího ministerstva vnitra vedeného Václavem Noskem dr. Janiš konstatoval, že lze postupovat již jen diplomatickou cestou prostřednictvím „extradičního řízení ze strany tamního soudu“, přičemž zmíněný úředník vyjádřil

101 JUDr. Bohumil Baumgartner se narodil 19. srpna 1883 v Klatovech. V roce 1907 ukončil studia Právnické fakulty UK v Praze a stal se právním praktikantem Zemského soudu v Praze. V dubnu 1914 byl po složení soudcovské zkoušky jmenován soudcem Okresního soudu v Klatovech a působil zde s výjimkou let 1921–1923, kdy byl přeložen na Podkarpatskou Rus, až do roku 1932, kdy se stal krajským soudcem, a od srpna 1935 byl předsedou trestního senátu Krajského soudu v Klatovech. V roce 1941 byl po zrušení krajského soudu v Klatovech přeložen do Plzně, odkud se po válce vrátil do rodných Klatov. Definitivním předsedou Krajského soudu v Klatovech byl jmenován 14. října 1946 s účinností od 28. října 1945. Ve funkci setrval až do 16. března 1948, kdy byl na základě rozhodnutí Akčního výboru Národní fronty poslán na zdravotní dovolenou. Srov. ŘEHÁČEK, Karel, *Klatovská justice v roce 1945*. In.: Cesta ke svobodě a její dozvuky: konference k 70. výročí osvobození. První vydání. Klatovy: Město Klatovy, 2016. 186 stran. Klatovy v prostoru a čase; 8. ISBN 978-80-906037-2-1. s. 74–84.

102 Podle zjištění státní bezpečnosti tak například v únoru 1946 uprchl další zatčený řidič klatovského gestapa Hermann Wodička (nar. 29. března 1909 v obci Peršlák (okres Jindřichův Hradec). Působí až neuvěřitelně, že tohoto zatčeného příslušníka gestapa převážel dozorce Václav Průcha společně s dalšími dvěma vyšetřovanci k výslechu autem. Do něj vzal Průcha i svoji manželku Annu (ta byla mimochodem v letech 1942–1943 zaměstnána ve věznici jako dohled nad trestankyněmi za paušální částku 100,- K měsíčně). Cestou Průcha zastavil v obci Červené Poříčí přímo na hlavní státní silnici, nechal trojici vyšetřovanců ve voze a s manželkou odešel do tamního mlýna vzdáleného několik stovek kroků od hlavní silnice. Vyšetřovanci promptně využili situace a uprchli. Podle zjištění vyšetřovatelů bezpečnosti za to byl sice disciplinárně potrestán, ale vzápětí jej povýšili na vrchního dozorce. Hermann Wodička se tak stal dalším z bývalých příslušníků klatovského gestapa, kteří unikli poválečnému trestu před soudním tribunálem. Srov. ABS, fond Odbor politického zpravodajství, sign. 2M 10607; ŘEHÁČEK, Karel, *Věznice Krajského soudu v Klatovech (1928–1949)*. In.: Západočeský historický sborník 3. Plzeň 1997. s. 247–263.

103 Rosa Schoberová si nakonec odseděla polovinu uděleného trestu. Většinu času strávila v Soudní věznici v Chebu. Po polovině trestu byla dne 16. listopadu 1951 propuštěna a ihned odvezena do Sběrného střediska v Ostravě-Kunčicích. Odtud ji následně odsunuli do Bavorska, kde se setkala s manželem a dětmi. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 249/1946, Zpráva o výkonu trestu z 16. 11. 1951.

99 Srov. ABS, fond Odbor politického zpravodajství, sign. 2M 10607; Zajímavé je, že v zatykači, který byl na uprchlého vězně vydán Radní komorou krajského soudu v Klatovech dne 10. září 1947 a je pod ním podepsán JUDr. Bohumír Baumgartner, je uveden termín Šobrova útoku 16. květen 1947. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Zatykač na Ludvíka Šobra z 10. září 1947.

100 Pikantní bylo zjištění vyšetřovatelů, že zřizování zámečnických a podobných dílen se zapojením vězňů do práce ve věznicích krajských soudů nebylo povoleno. Směly se zřizovat pouze v trestnicích. V Klatovech nejen že dílna byla, ale dokonce v ní správa věznice nechala bez dozoru pracovat vězně odsouzeného k doživotí. Ludvík Šobr se vyučil zámečnickému řemeslu, proto si zde podle pozdějších zjištění v klidu zhotovil sadu šperháků, které se chystal při plánovaném útoku použít. Nakonec je ani nepotřeboval. Srov. ABS, fond Odbor politického zpravodajství, sign. 2M 10607; ŘEHÁČEK, Karel, *Věznice Krajského soudu v Klatovech (1928–1949)*. In.: Západočeský historický sborník 3. Plzeň 1997. s. 247–263.

přesvědčení, že pokud by německá strana měla vůli Šobra vydat, již by tak učinila. Zároveň konstatoval, že ministerstvo vnitra může „toliko požádati o zápis jmenovaného na listinu válečných zločinců k usnadnění jeho vydání“.¹⁰⁴

Pátrání po uprchlém Ludvíku Šobrovi probíhalo i v šedesátých letech 20. století. Operace a k ní státní bezpečnosti od října 1967 vedený svazek dostaly krycí označení „Vila“.¹⁰⁵ Jednalo se nejen o Šobra odsouzeného na doživotí, ale například i o Heinricha Hüsera (nar. 19. února 1902 v Berlíně), jednoho z někdejších velitelů popravicích čet ve Spáleném lese u Klatov, a další. Všichni byli obžalováni ze spáchání válečných zločinů a skrývali se na neznámých místech. Celé snažení o vypátrání a vydání Ludvíka Šobra k výkonu doživotního trestu do tehdejšího Československa ukončila státní bezpečnost v červnu 1970, kdy byl skupinový svazek „Vila“ uzavřen a uložen do archivu. V důvodové zprávě sepsané operativním důstojníkem StB nadporučíkem Maškem se uvádí: „Další rozpracovávaný Schober Ludvík, který v roce 1947 uprchl z výkonu trestu, se nachází v NSR. K jeho osobě nebyly zjištěny žádné podstatné důkazy, které by svědčily o jiné trestné činnosti, než za kterou byl odsouzen před útekem, a proto i jeho rozpracování ukončeno“.¹⁰⁶

Epilogem budiž zápis obyčejné obecní kroniky z roku 1947 od Jiljího Šprysla: „Na jaře tohoto roku konečně došlo k procesu se zdejšími udavači,¹⁰⁷ kteří již od května 1945 byli ve vazbě krajského soudu v Klatovech. Hlavní přelíčení stanoveno na den 21. dubna. Opravdu nutno litovati, že k procesu došlo až za dvě léta po revoluci. Mnoho bolestí přebývalo, mnohé se zapomnělo a vše se posuzovalo shovívavěji. Hlavní svědek, jak již bylo pověděno, František Vachovec se oběsil.¹⁰⁸ Co ho dohnalo k sebevraždě? Jistě strach a zlé svědomí. Ale byl mrtev a jiného přímého svědka nebylo. A podle toho dopadl rozsudek. Vlastizrádce Ludvík Šobr odsouzen k doživotnímu žaláři, ostatní zproštěni. Mezi zdejšími občanstvem vyvolal zprošťující rozsudek veliké roztrpčení. Všichni byli přesvědčeni o vině obžalovaných, všechny pobuřovala myšlenka, že ti, jejichž svědomí je tolik obtíženo, mají s nimi žít v obci jako rovnoprávní. To bylo mínění zdrcující většiny. Jest povinností kronikáře, aby toto bez ohledu na soudní výrok pro trvalou paměť uchoval. Vrátili se sice soudem očištění, ale zůstávají osamoceni.

Jaké byly poměry v té době v klatovské věznici nejlépe je viděti z toho, že k doživotí odsouzený Šobr za měsíc po svém odsouzení uprchl z vězení a vzal si na památku jízdní kolo jednoho ze svých „bdělých“ strážců. O jednoho zuřivého nepřítele má republika za hranicemi více! Je nutno udělati za celým případem tečku. Ale kdesi na onom světě žaluje pět mrtvých,¹⁰⁹ že spravedlnost svou povinnost vůči nim nesplnila. Ještě před tímto přelíčením na počátku tohoto roku navrhl ONV v Klatovech výnosem z 24. II. 1947 č. 58076/46 konfiskaci majetku Šobrových pozůstávající z usedlosti čp. 32. Podkladem byl §3 odst. I. dekretu č. 12/45 Sb. V noci z 24. na 25. srpna vypukl požár v obytném stavení u Šobrů čp. 32. Střecha stavení shořela, stodůlka zůstala zachována. Stalo se to právě o dožínkové zábavě. Poněvadž hospodářství Šobrových, jak výše uvedeno, bylo konfiskováno, vzniklo plno různých pověstí. Nastalo rozsáhlé vyšetřování, ale původ zjistiti se nepodařilo“.¹¹⁰

104 Srov. ABS, fond Bezpečnostní spisy po roce 1945, sign. 304-279-3.

105 V rámci této operace pátrala bezpečnost po všech uprchlých bývalých příslušnících gestapa, SD a Schutzpolizei, kteří v období protektorátu působili na Klatovsku. Srov. ABS, fond Správa vyšetřování StB – Stíhání nacistických válečných zločinců, sign. 325-3-1.

106 Srov. ABS, fond Správa vyšetřování StB – Stíhání nacistických válečných zločinců, sign. 3272PL.

107 Část podezřelých ihned 5. května 1945 zatklí místní a zadržené zavřeli do sklepa hostince popraveného Bedřicha Suchého st. v čp. 13. Četnictvo jako důvodně podezřelý z udání v Obytcích zatkl a převzelo do klatovské věznice: Miloslava Šobra (Obytce čp. 32), Marii Slavíkovou (Obytce čp. 74), Josefa Lavičku (Obytce čp. 59), Josefa Pražáka st. (strýce Ludvíka Šobra, Obytce čp. 61) a Josefa Slavíka (hostinského, Obytce čp. 74). Podezřelými byli ještě Miroslav Pražák, Josef Pražák ml., Barbora Pražáková (všichni Obytce čp. 61) a Václav Slavík (t. č. bytem v Praze-Dejvicích, Zelená čp. 9, syn hostinského Josefa Slavíka). Tři poslední jmenované vyšetřující komise ONV Klatovy 14. srpna a 10. září 1945 propustila s poučením, že se nemají vzdalovat z Obytec. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Zpráva III. vyšetřující komise ONV v Klatovech ze 13. září 1945. Objevily se i nepodložené spekulace, že hlavním strůjcem udání byla z důvodu likvidace konkurenční prosperující hostinské živnosti rodina hostinských Josefa a Marie Slavíkových. Kromě Ludvíka Šobra stanuli v rámci LS 90/1947 nakonec před tímž soudem jeho bratr Miloslav Šobr a Marie Slavíková. Oba byli obviněni z udání obyčejných a habartických občanů za poslech rozhlasu v hostinci Bedřicha Suchého čp. 13 zproštěni. Srov. SOA Plzeň, fond MLS Klatovy, LS 90/1947, Rozsudek z 24. dubna 1947.

108 František Vachovec uprchl z provizorního vězení. Byl nalezen oběšený. Zda se jednalo o sebevraždu ze zoufalství, vraždu nepohodlného svědka, nebo akt svévolné „spravedlnosti“, se nikdy nevyšetřovalo.

109 Mezi oběti kauzy společného poslechu zahraničního rozhlasu v Obytcích se řadí: Václav Šprysl (popraven ve Spáleném lese u Klatov 3. července 1942), Bedřich Suchý st. (popraven 8. října 1943 v Drážďanech), Bedřich Suchý ml. (popraven 8. října 1943 v Drážďanech), Václav Šūs (odsouzen 15. února 1943 na 4 a ½ roku káznice, propuštěn předčasně pro špatný zdravotní stav, zemřel doma 7. března 1944 ve věku 24 let), Vilém Morgenstern (odsouzen 15. února 1943 na 3 roky káznice, zemřel 25. listopadu 1944 v káznici Untermassfeld /Duryňsko/ ve věku 52 let). Srov. SOkA Klatovy, fond AO Obytce, Kronika obce 1924–1950, s. 78–88. K tématu srov. JIRÁK, Jan, *Každodennost druhého období okupace Klatov – heydrichiáda*. In: *Sebník prací z historie a dějin umění* 7/2013. 2013, str. 165–237.

110 SOkA Klatovy, fond AO Obytce, Kronika obce 1924–1950, s. 105–108.

ŽIVNOSTENSKÉ POKRACOVACÍ ŠKOLY PRO UČNÉ V KLATOVECH

Císlo třídní knihy 24 třídy B16 Školní rok 1922/23

VÝKAZ

o chování, prospěchu a návštěvě školy

Ludvík Šobra, učně mědi-kov. a metalur.
v učení u p. Jana Linkeho v Klatovech.

Chování: chvalitebné

PROSPĚCH:

v měřictví a průmětnictví	
v měřickém a průmětném rýsování	<u>dostatečný</u>
v kreslení od ruky	
v kreslení odborném	
v živnostenských počtech	<u>dostatečný</u>
v živnostenských písemnostech	<u>dobry</u>
v živnostenských kalkulacích	
v živnostenském účetnictví	
v nauce o látkách pro	
v technologii	<u>dobry</u>
v nauce o motorech	
v nauce občanské	
ve zdravotnictví	
v praktických cvičeních	
v	

Zameškal 36 hodin, z nichž neomluvil.

J. W. Wenzel správce školy. J. K. Štěpánek třídní.

STUPNICE ZNAEK:
Chování: 1. chvalitebné, 2. uspokojivé, 3. záporné, 4. méně záporné, 5. nezákonné.
Prospěch: 1. výborný, 2. chvalitebný, 3. dobrý, 4. dostatečný, 5. nedostatečný.

Obr. 25 – Vysvědčení Ludvíka Šobra z 1. ročníku učení v Klatovech. SOA Plzeň.

Ludvík Šobr pluk 3.
vojenská škola M. R. Štefánka

Čj.: 120/25 v Klatovech, dne 28. března 1925

VYSVĚDČENÍ O ZAMĚSTNÁNÍ

Jméno Ludvík Šobr narozen 28. 2. 1903
občana 1903 domovská obec Občice
ok. Klatov vojenská hodnost švadlák

..... zaměstnán byl za své živné služby vojenské
ode dne 1. srpna 1923 do dne 28. března 1925
pracemi voj. školitel. kuchař. kuchař. edit.

Tento certifikát prokazuje-li se, že učená doba v řemeslné živnosti mědi-kov. a metalur. řádně byla skoncena, pakrazuje podle § 146/ odst. 1 zákona ze dne 3. února 1907 č. 26 ř. s. zaměstnání jako pomocníka v této živnosti po dobu 17. března 1924 roku / 28. března 1925 měsíce / 1925 dne / 1.

Velitel leteckého pluku 3.: Fr. K. Štěpánek

Obr. 26 – Vojenské vysvědčení Ludvíka Šobra o zaměstnání. SOA Plzeň.

Obr. 28 – Kostel sv. Anny v Novém Losimtálu, kde byli oddáni Ludvík a Rosa Šobrových. Soukromý archiv autora.

Trauschein

Auszug aus der Trauungsmatrix des unterzeichneten röm.-katholischen Seelsorgeamtes Band IV Blatt 132 zum Nachweis der richtigen Abstammung Heiratsgebrauch

Getraut am 14. März 1931 in der Kirche in Wien, Leopoldsdorf

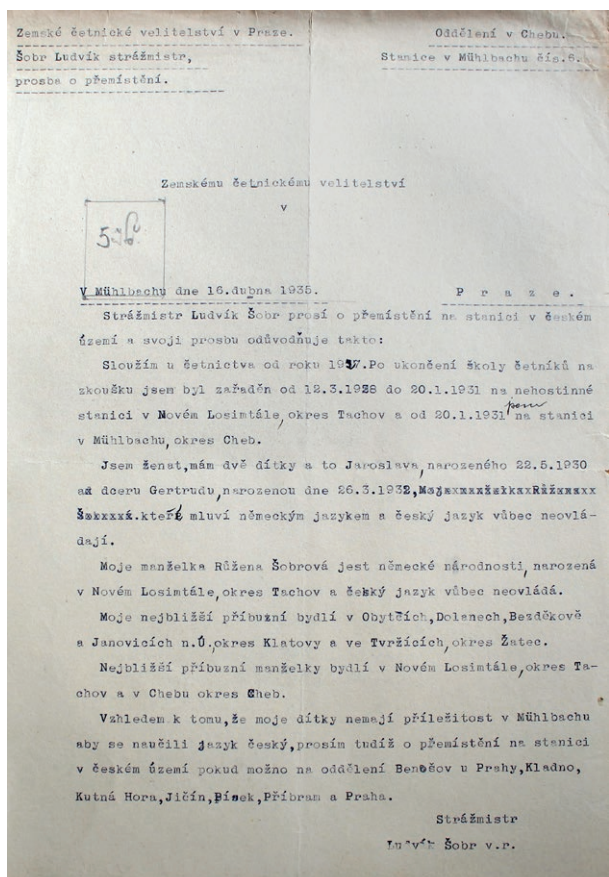
Bräutigam
Familienname Šobr Taufname Ludvík
Beruf Gewerbetreibender wohnhaft in Wien, Leopoldsdorf
Geboren am 28. April 1903 in Občice Röm.-katholisch, ledig
Ehel. Legit. Sohn des Vaters Šobr Johann von Beruf Landwirt wohnhaft in Občice
und der Mutter Wojan geborene Gernmajer aus Občice

Bräut
Familienname Gernmajer Taufname Rosa
Beruf Landwirtin wohnhaft in Wien, Leopoldsdorf
Geboren am 6. August 1909 in Wien, Leopoldsdorf Röm.-katholisch, ledig
Ehel. Legit. Tochter des Vaters Gernmajer Adolf Rudolf von Beruf Landwirt wohnhaft in Wien, Leopoldsdorf
und der Mutter Wojan geborene Gernmajer aus Wien

Heiratsamt Wien, Leopoldsdorf, am 30. Oktober 1931
Adolf Gernmajer

Gebühr 60 Rpf.

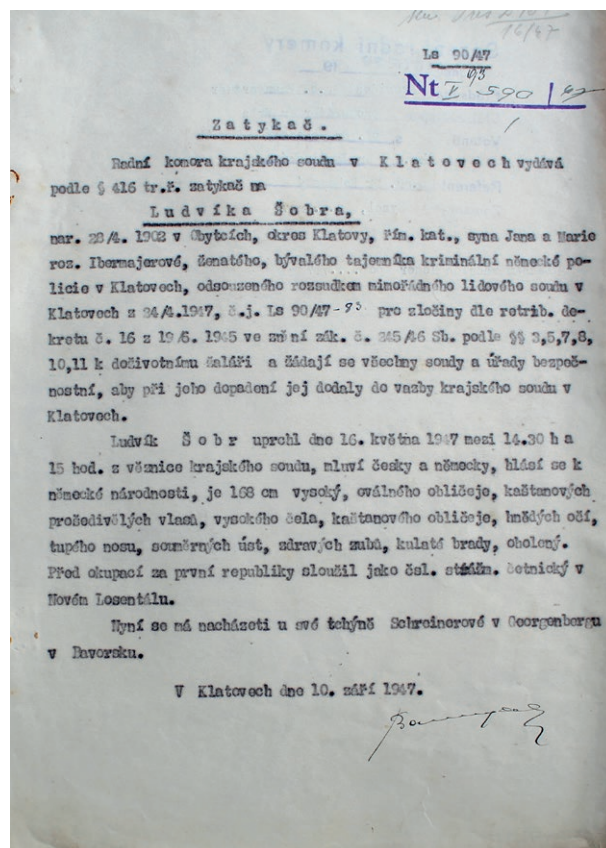
Obr. 27 – Oddací list Ludvíka Šobra a Rosy Schreinerové. SOA Plzeň.

Obr. 29 – Žádost Ludvíka Šobra o převelení někam do vnitrozemí ČSR z dubna 1935. SOA Plzeň.

Obr. 31 – Ludvík Šobr s manželkou Rosou před svým novým domem, který si postavil v Německu v polovině padesátých let 20. století. Soukromý archiv Jany Dvorské.

Obr. 30 – Zatykač na Ludvíka Šobra ze září 1947. SOA Plzeň.

Obr. 32 – Ludvík Šobr s vnukem na schodech svého nového domova v Německu v polovině padesátých let 20. století. Soukromý archiv Jany Dvorské.

Prameny a literatura

Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond Správa vyšetřování StB – Stíhání nacistických válečných zločinců.

ABS, fond Bezpečnostní spisy po roce 1945.

ABS, fond Odbor politického zpravodajství.

Archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech (VMH Klatovy), fond Moderní dějiny.

Archiv VMH Klatovy, fond Českého svazu bojovníků za svobodu – pobočka Klatovy.

Archiv VMH Klatovy, fond Druhá světová válka.

Státní oblastní archiv v Plzni (SOA Plzeň), fond MLS Klatovy.

SOA Plzeň, fond Sbírka matrik západních Čech.

Státní okresní archiv Klatovy (SOKA Klatovy), fond Archiv města Klatovy, Kronika města 1905–1956.

SOKA Klatovy, fond Četnická stanice Klatovy, Pamětní kniha četnické stanice Klatovy 1850–1946.

SOkA Klatovy, fond Okresní úřad Klatovy, Presidiální spisy III., 1939–1945.

SOkA Klatovy, fond Archiv obce Obytce, Kronika obce 1924–1950.

Soukromý archiv autora a Jany Dvorské, praneteře Ludvíka Šobra.

Hlásí se Klatovy, 1945.

Mladé Klatovsko, roč. I. 1945.

Stráž českého západu, roč. III., 1947.

Svobodné Pošumaví, roč. I., 1946.

Svobodné slovo, roč. II., 1946.

Westböhmisches Zeitung – Mitteilungsblatt der NSDAP für den Kreis Pilsen, 1945, roč. III.

JIRÁK, Jan, *Každodennost prvního období okupace Klatov březen 1939–květen 1942*. In: Sborník prací z historie a dějin umění 6/2011. Klatovy: Historická společnost Klatovy, 2011, s. [121]–144. ISBN 978-80-86104-97-3.

JIRÁK, Jan, *Každodennost druhého období okupace Klatov – heydrichiáda*. In: Sborník prací z historie a dějin umění 7/2013. 2013, str. 165–237

JIRÁK, Jan, *Každodennost třetího období okupace Klatov – léta 1943 a 1944*. In: Sborník prací z historie a dějin umění 8/2015. 2015, str. 235–274. ISBN 978-80-260-9560-6.

JIRÁK, Jan, *Každodennost na Klatovsku v období 1. ledna – 30. dubna 1945 aneb Poslední měsíce války*. In: Sborník prací z historie a dějin umění 9/2017. 2017, str. 211–302,

JIRÁK, Jan, *Každodennost prvních májových dnů na Klatovsku na konci války (1. –5. květen 1945)*. In: Sborník prací z historie a dějin umění 10/2019. 2019, str. 294–311. ISBN 978-80-907-6360-9.

JIRÁK, Jan, *Klatovsko pod nacistickým útlakem: události na Klatovsku v letech 1933 až 1937*. 1. vydání. Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., Klatovy 2015. 254 stran, 104 nečíslovaných stran obrazových příloh. ISBN 978-80-86104-77-5.

JIRÁK, Jan, *Klatovy za protektorátu coby sídlo úřadů a bezpečnostních složek oberlandrátu*. 70 let od Heydrichiády. Město Klatovy 2013. s. 31–33. ISBN 978-80-260-3160-4.

JIRÁK, Jan. *Konec venkovní služebny gestapa v Klatovech*. In: Petráš, Jiří (Ed.): *Poslední týdny války, první týdny míru. Sborník příspěvků z konference konané v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 15. května 2009*. Jihočeské muzeum, České Budějovice 2010, s. 58–69. ISBN 978-80-87311-13-4.

JIRÁK, Jan, *Vznik a zánik venkovní služebny gestapa v Klatovech*. In: Sborník prací z historie a dějin umění 4/2006. Klatovy 2006. s. 245–257. ISBN 8085628929.

MOTL, Stanislav. *Oběti a jejich vrazi: rozšířené a doplněné vydání knihy „Nacisté pod ochranou“*. Vyd. v této podobě 1. Rybka, Praha 2008. 414 s. ISBN 978-80-87067-89-5.

ŘEHÁČEK, Karel, *Klatovská justice v roce 1945*. In.: Cesta ke svobodě a její dozvuky: konference k 70. výročí osvobození. První vydání. Město Klatovy, Klatovy 2016. 186 stran. Klatovy v prostoru a čase; 8. ISBN 978-80-906037-2-1. s. 74–84.

ŘEHÁČEK, Karel, *Věznice Krajského soudu v Klatovech (1928–1949)*. In.: Západočeský historický sborník 3. Plzeň 1997. s. 247–263

STŘELEČEK, Jan, *Protifašistický odboj a jeho památná místa na okrese Klatovy*. Okresní výbor Českého svazu protifašistických bojovníků a ONV v Klatovech, Klatovy 1985. 260 s.

VÁVRA, Josef, *Zpráva o klatovském odboji a klatovském gestapu 1939–1945*. Karlovy Vary 1989. Strojopis uložen v knihovně Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech.

The Twists and Turns in the Life of a Rural Boy

At difficult times, people must sometimes face decisions which could influence not only their next lives but also those of their family members and acquaintances fundamentally. When their first child, son Ludvík, was born in April 1902 to the Šobr family in the picturesque village of Obytce near Klatovy, the parents Jan and Marie cried with happiness. Still in his youth, the boy had to pass his first hard test of life. When the war broke out in 1914, his father entered the forces and left for the front line. Twelve years old Ludvík had to help his mother with housekeeping in their struggle to overcome together with his other four brothers and sisters the lack of most of the basic human needs. Time for thinking about the next plans of his life came after the frenzies of the war had ended and his father had returned from the war. In 1927, he decided to serve his homeland and commenced his service with the gendarmery. Being stationed in the Districts of Tachov and Cheb, he served his first years in the regions of mixed nationalities near the state border. In spring 1935, he took great pains in trying to be relocated by the Provincial Gendarmery Command somewhere into the interior of the country as he wished his children to learn the Czech language. His wishes were complied with, and he spent several happy years in Čáslav. In the crisis years 1938–1939, he took an active part in the fights defending the republic. After the signature of the Munich Agreement, the cut-off state sent him to one of the temporary gendarmery stations in Carpathian Ruthenia, where he experienced clashes with Hungarian commandoes and the dramatic retreat of the Czech state employees and members of armed units after the declaration of the Slovak State and annexation of Carpathian Ruthenia by Hungary. After returning to Čáslav, perhaps under the influence of his wife and mother-in-law and to the amazement of his many acquaintances, he applied for German nationality and, starting in autumn 1940, he commenced his service with the German Criminal Police in the Protectorate of Bohemia and Moravia. To his great surprise, he was transferred to his native region in spring 1941. In Klatovy, at first, he worked for the Kripo and, from December 1944, for the Gestapo where he remained until the end of the war. This twist in his life brought a great tragedy to his family. His father never accepted Ludvík's joining the occupation powers and suffered a heart failure in his age of 68. His brother Emanuel was shot by unknown perpetrators at the beginning of May 1945, and he together with his wife Rosa and his brother Miloslav were put on post-war trial. Ludvík Šobr was sentenced by the tribunal in 1947 to life imprisonment, and he spent the rest of his life far from his native region, escaping the justice.

Seznam autorů:

Ing. Jan Balcar

(26. 8. 1962),

vedoucí oddělení starších dějin Západočeského muzea v Plzni, p. o.

Mgr. Jiří Fák

(22. 12. 1964),

vedoucí historického oddělení Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, p. o.

Jan Jirák

(4. 4. 1975),

archivář Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o.

Mgr. Jakub Krček

(12. 5. 1985),

historik Západočeského institutu pro ochranu a dokumentaci památek (ZIP), o. p. s.

Mgr. Luděk Krčmář

(27. 6. 1972),

vedoucí oddělení novějších dějin Západočeského muzea v Plzni, p. o.

Ing. Petr Mikota

(21. 4. 1954),

amatérský badatel

Petr Rožmberský

(28. 1. 1952 – 1. 10. 2019),

emeritní pracovník Katedry archeologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni

PhDr. Karel Řeháček, Ph. D.

(7. 10. 1972),

archivář Státního oblastního archivu v Plzni

Ing. Milan Tomášek

(1. 9. 1969),

sběratel zápalkových nálepek, člen Výkonného výboru Českého filumenistického svazu z. s.

Sborník Západočeského muzea v Plzni - Historie XXI

©Západočeské muzeum v Plzni, p. o.

Odpovědný redaktor: Luděk Krčmář

Výkonný redaktor: Jiří Fák

Redakční rada ve složení: Vilém Knoll, Jan Lehner, Jindřich Mleziva

Návrh obálky: Petr Fák

Fotografie na obálce: Fotbalový zápas Sparta Kralovice - SK Kaznějov v roce 1940.

Fotoarchiv Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici.

Překlady resumé do anglického jazyka: Vladimír Kraus

Sazba: Petr Fák

Tisk: Tiskárna Král

Vydalo Západočeské muzeum v Plzni v roce 2021

Náklad 300 výtisků

1. vydání

ISBN: 978-80-7247-188-1

ISSN: 0860-3597

Za obsah článků a kvalitu grafických předloh odpovídají autoři